ISSN 2310-3353

QMPI

Қостанай
мемлекеттік
педагогикалық
институтының

ЖАРШЫСЫ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 3
2018

PUBLISHINGS
of Kostanay State Pedagogical Institute

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының

ЖАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
Костанайского государственного педагогического института

2018 ж. шілде, №3 (51)
Журнал 2005 ж. қантардан бастап шығады
Жылына төрт рет шығады

Құрылтайшы: ***Қостанай мемлекеттік педагогикалық институт***

Бас редактор: ***Әбіл Е.А.,*** тарих ғылымдарының докторы, профессор ҚМПИ, Қазақстан
Бас редактордың орынбасары: ***Баймұхамбетова Б.Ш.,*** *(PhD)* философия докторы, ҚМПИ, Қазақстан

РЕЦЕНЗЕНТТЕР

Бережнова Е.В., педагогика ғылымдарының докторы, ММХҚИ СІМ, Мәскеу қ., Ресей
Жаксылыкова К.Б., педагогика ғылымдарының докторы, Қ. Сәтпаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университетінің профессоры, Қазақстан

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Амирова Б.А., психология ғылымдарының докторы, Е.А. Букетов атын. ҚарМУ, Қазақстан
Благоразумная О.Н., экономика ғылымдарының кандидаты, Молдова Халықаралық Тәуелсіз Университетінің доценті, Молдова
Доман, Э., лингвистикалық ғылымдар докторы, Макао университеті, Сидней, Австралия
Елагина В.С., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ООМГПУ, Ресей
Жилбаев Ж.О., педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы президенті, Қазақстан
Кайе Ж., философия ғылымдарының докторы, Виа Домисия Университетінің профессоры, Перпиньян қ., Франция
Катцнер Т., Батыс Вирджиния Университетінің профессоры, PhD докторы, АҚШ, Батыс Вирджиния
Кульгильдинова Т.А., педагогика ғылымдарының докторы, Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ-нің профессоры, Қазақстан
Марилена Сантана дос Сантос Гарсия, лингвистикалық ғылымдар докторы, Сан-Паулу Папа католик университеті, Бразилия
Монова-Желева М., PhD докторы, Бургас еркін университетінің профессоры, Болгария
Чаба Толгизи, Венгрияның Сегед Университеті экология кафедрасының ғылыми қызметкері, Венгрия

Тіркеу туралы куәлік №8786-Ж
Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен
19.11.2007 берілген.
Жазылу бойынша индексі 74081

Редакцияның мекен-жайы:
110000, Қостанай қ., Тәуелсіздік к., 118
(ғылым және халықаралық байланыстар басқармасы)
Тел. (7142) 54-58-74 (135)

© Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты

№3 (51), июль 2018 г.
Издается с января 2005 года
Выходит 4 раза в год

Учредитель: ***Костанайский государственный педагогический институт***

Главный редактор: ***Абиль Е.А.,*** доктор исторических наук, профессор, КГПИ, Казахстан
Заместитель главного редактора: ***Баймухамбетова Б.Ш.,*** доктор философии (PhD), КГПИ, Казахстан

РЕЦЕНЗЕНТЫ

Бережнова Е.В., доктор педагогических наук, профессор МГИМО МИД, г. Москва, Россия
Жаксылыкова К.Б., доктор педагогических наук, профессор Казахского национального исследовательского университета им. К. Сатпаева, Казахстан

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Амирова Б.А., доктор психологических наук, КарГУ им. Е.А. Букетова, Казахстан
Благоразумная О.Н., кандидат экономических наук, доцент Международного Независимого Университета Молдовы
Доман, Э., доктор лингвистических наук, университет Макао, Сидней, Австралия
Елагина В.С., доктор педагогических наук, профессор, ЮУГГПУ, Россия
Жилбаев Ж.О., кандидат педагогических наук, доцент, президент Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, Казахстан
Кайе Ж., доктор философских наук, профессор, Университет Виа Домисия, г. Перпиньян, Франция
Катцнер Т., доктор PhD, профессор Университета Западной Вирджинии, США
Кульгильдинова Т.А., доктор педагогических наук, профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Казахстан
Марилена Сантана дос Сантос Гарсия, доктор лингвистических наук, Папский католический университет Сан-Паулу, Бразилия
Монова-Желева М., доктор PhD, профессор Бургасского свободного университета, Болгария
Чаба Толгизи, научный сотрудник кафедры экологии, Университет Сегеда, Венгрия

Свидетельство о регистрации № 8786-Ж
выдано Министерством культуры и информации Республики Казахстан
19 ноября 2007 года.
Подписной индекс 74081

Адрес редакции:
110000, г. Костанай, ул. Тәуелсіздік, 118
(управление науки и международных связей)
Тел. (7142) 54-58-74 (135)

© Костанайский государственный педагогический институт

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!

Сіздердің назарларыңызға педагогика ғылымдары бойынша зерттеулерді қамтыған «ҚМПИ Жаршысы» ғылыми-әдістемелік журналымыздың 2018 жылғы үшінші басылымын ұсынып отырмыз.

«Теориялық және сараптамалық-шолу зерттеулер» айдарында мектеп қабырғаларында, жеке музыкалық студияларда домбыра үйірмесіне қатысып жүрген оқушылардың домбыра аспабын топпен бірлесе меңгерудің маңыздылығы, толеранттылық тақырыбы, «Музыкалық білім» мамандығы бойынша модульдік білім беру бағдарламасын құру, мұғалімдердің эмоционалды күйіп кету жағдайының алдын алу мәселелері, иудаизм дінінің негізгі принциптері қарастырылды.

«Эмпирикалық зерттеулер» бөлімінде Ақмола облысы тұрғындарының көші-қоны, нейрондық жүйелерді каскадтаудың математикалық моделі, дене шынықтыру сабағы барысында спортты дамыту, соның ішінде Қостанай мемлекеттік педагогикалық университеті бірінші курс студенттерінің денсаулық жағдайы анықталды, Dragon бағдарламасы арқылы генерацияланатын дескрипторларды қолдану арқылы түзілетін алкандардың қалыпты жылулық деңгейі болжамданды.

«Пәндерді оқыту әдістемесі мен технологиясы» айдарындағы ғалымдардың мақалалары музыка пәні мұғалімінің педагогикалық техникасын дамыту, жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сынып оқушыларына бейнелеу өнері сабағын меңгерту барысында "инновациялар", "инновациялық технологиялар" ұғымдарын түсіндіру, бейнелеу өнері сабағы барысында оқушыларға рухани тәрбие беру, дене шынықтыру пәнінің мазмұнына жаңартылған білім беру бағдарламасының модульдерін енгізу мәселелеріне арналған.

Ғылыми-әдістемелік журналымыздың бұл нөмірінде жарияланым белсенділігі жылдан-жылға артып келе жатқан *«Жас ғалымдардың ғылыми зерттеулеріне»* аса назар аударылған. Жас ғалымдар өздерінің зерттеу жұмыстарында оқу әрекетін ынталандыру, физикалық өзін-өзі жетілдіру, лингвоэкология саласының өзекті мәселелерін, толеранттылық құндылықтарын, сонымен қатар, ҚМПИ-ның шекаралас аймақтардың ЖОО-мен өзара ынтымақтастығын экскурсиялық туризмді дамытудың факторы ретінде қарастырды.

«Рухани жаңғыру бағдарламасын жүзеге асыру» айдарында «Жаһандық өмірдегі заманауи Қазақстан мәдениеті» арнайы жобасының аясында ЖОО студенттерінің музыкалық мәдениетін қалыптастыру мәселелерін және студенттердің елбасымыз Н.Назарбаевтың «Рухани жаңғыру» мақаласын қабылдау ерекшеліктерін қамтыған мақалалар жарық көрді.

Журналымыздың бұл бөлімінде отандық авторларымыздың қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі зерттеу материалдары және Ресей Федерациясы, Болгария және Түркия республикалары ғалымдарының мақалалары жарияланды.

Біз, болашақта журналымыздың жариялану аясы кеңейіп, ғылыми қорымызды жаңартып толықтыруға мүмкіндік береді деген үміттеміз, журналымыздың жарияланымдары ғылыми қызығушылық тудыратынына сенімдіміз. Сіздердің тараптарыңыздан ұсыныстар мен ерекше пікір күтеміз.

Әбіл Е.А.,
«ҚМПИ Жаршысының» бас редакторы,
тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚМПИ

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

Вы держите в руках третий номер за 2018 год научно-методического журнала «ҚМПИ Жаршысы», посвященный исследованиям педагогической науки.

Так, в разделе «*Теоретические и обзорно-аналитические исследования»* рассматриваются значение групповой игры на домбре обучающихся в домбровых кружках в стенах школы или в музыкальных студиях, тема толерантности, проблема разработки модульной образовательной программы по специальности «Музыкальное образование», феномен и советы по профилактике эмоционального выгорания учителей, основные принципы вероучения в иудаизме.

В разделе *«Эмпирические исследования»* освещены вопросы миграции населения Акмолинской области, приводится математическая модель каскадирования нейронных сетей, разработаны требования к развитию спорта на уроке физической культуры, в частности, определено состояние здоровья первокурсников Костанайского государственного педагогического университета, спрогнозированы значения стандартной теплоты образования алканов с использованием дескрипторов, генерируемых программой Dragon.

В статьях ученых, чьи работы опубликованы в разделе *«Методика и технология преподавания дисциплин»* представлены вопросы развития педагогической техники учителя музыки, рассматриваются понятия «инновации», «инновационные технологии» на занятиях по изобразительному искусству в младших классах общеобразовательной школы, тема нравственного воспитания школьников на уроке изобразительного искусства, проблема внедрения модулей обновленной образовательной программы на занятиях физической культурой в вузе.

Особое внимание уделено *«Научным работам молодых исследователей»*, публикационная активность которых увеличивается с каждым годом. В своих работах молодые ученые освещают различные темы исследований, такие как проблема мотивации в учебной деятельности, вопросы физического самосовершенствования, актуальные проблемы лингвоэкологии, ценности толерантности, а также межвузовское сотрудничество между КГПИ с приграничной территорией как фактор развития экскурсионного туризма и др.

В разделе *«Реализация программы Рухани жаңғыру»* в рамках спецпроекта программы «Казахстанская культура в современном мире» опубликованы статьи, в которых рассматриваются процессы, связанные с модернизацией и формированием музыкальной культуры студентов вуза, а также студенческое восприятие статьи президента Н. Назарбаева «Рухани жаңғыру».

В данном номере имеются материалы отечественных авторов на казахском, русском и английском языках, статьи ученых России, Болгарии, Турции.

Мы надеемся, что в скором будущем расширится география публикаций журнала, способствуя пополнению и обновлению научной базы, а также появится огромнейший научный интерес со стороны читателя. Ждем от вас предложений и новых креативных идей.

Әбіл Е.А.,
главный редактор «ҚМПИ Жаршысы»,
доктор исторических наук, профессор

ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ САРАПТАМАЛЫҚ-ШОЛУ ЗЕРТТЕУЛЕР ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОБЗОРНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

УДК 303.832

Абиль Е.А.,
доктор исторических наук,
профессор, КГПУ, Костанай, РК

ПРОБЛЕМА СУБЭТНОСА В СОВРЕМЕННОМ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация

В статье проводится анализ основных научных концепций по проблеме внутренней структуры этноса, приводятся точки зрения представителей примордиалистского и конструктивистского направлений современной этнологии и культурной антропологии на понятие «субэтнос», обсуждаются основные методологические аспекты данной научной проблемы.

Ключевые слова: *этнос, субэтнос, примордиализм, конструктивизм.*

1 Введение

Объектом данного исследования является этносоциальные и этнокультурные процессы на территории Казахстана в новое и новейшее время. Цель данного научного исследования – изучение современных подходов к исследованию структуры этноса, существующих научных концепций этноса и субэтноса. Это фактически первый, подготовительный этап к разработке теоретически обоснованной модели формирования внутренней структуры современного казахского этноса.

Актуальность исследования диктуется, прежде всего, произошедшей в мировой историографии критической переоценкой методов познания, выходом современной истории за свои узкодисциплинарные рамки и превращением ее в междисциплинарную науку, отказом от европоцентризма, распространением идей нелинейности, альтернативности исторических процессов.

В Казахстане существует определенная исследовательская традиция, основанная на широком применении междисциплинарного подхода в этнологии, однако, следует отметить, что данные исследования затрагивают вполне определенный аспект – этническую историю, и практически не касаются ключевых проблем применения современных методологических инструментов в анализе внутренней структуре этноса. До сих пор нет четкого представления о природе субэтноса и какова субэтническая структура казахского этноса.

2 Материалы и методы

Методологической основой проекта является классическое представление о научном методе как теоретически обоснованном нормативном средстве познания объективной реальности. Работа основана на принципах методологического плюрализма, историзма, системности и объективности. Работа учитывает современные мировые тенденции теории исторической науки, включая постмодернистскую парадигму и ее критику, последние исследования в области исторического дискурса.

Эмпирической базой работы являются научно-исторические факты, выраженные в форме научных концепций, гипотез и теорий, сформулированных в научных статьях, монографиях и диссертационных исследователей современных этнологов и культурных антропологов по проблеме этноса, этничности и этнической идентификации.

3 Обсуждение и результаты

Понятие «субэтнос» (лат. sub – под и греч. ethnos – народ) или, точнее, «субэтническая группа» был введен в научный оборот в конце XIX века А.Леклером в работе, посвященном

распространению буддизма в Камбодже [1, с.1]. В англоязычной литературе данное понятие было впервые использовано в работе Дж.Кантора по социальной психологии [2, с.23].

В современной мировой этнологии и антропологии термин «субэтнос» практически не используется, гораздо больше распространено конструктивистское понятие «этническая группа» или «идентичность». Этнос понимается как исследовательская этнологическая конструкция, призванная дать ориентиры в изучении культурного разнообразия мира [3, с.60]. Норвежский антрополог Ф.Барт трактует «этничность» как форму социальной организации, существующую за счет воспроизводства межгрупповых границ, механизм действия которых определяется в большей степени манипулированием социальной идентичностью членов группы, нежели культурными характеристиками этой группы [3, с.64]. Иными словами, этническая группа не объективно существующий феномен, а результат «манипулирования» элит социальной идентичностью.

В теории английского антрополога Б.Андерсона на формирование этнической идентичности влияет манипулирование символами, воз действующими на сознание людей. Элиты из разноэтничного населения формируют некое примордиальное сообщество, которое уверено в своем изначальном единстве. Для этого используются средства литературного языка, национальной литературы и прессы, музеев, географических карт, возможности системы образования и т.д. [4].

В советской и постсоветской этнологии конструктивистская концепция, основанная на понимании этноса как категорию вторичную, создаваемую в ходе социально-политических практик начала складываться в 90-х гг. XX века. Так, один из видных представителей данного направления В.А. Тишков предлагает вообще отказаться от категории «этнос» в пользу термина «этничность» или «этническая идентичность» и рассматривает этническую идеентичность, прежде всего, как форму социальной организации (социальной солидарности). Он считает, что «этнические группы и их характеристики являются результатом исторических, экономических и политических обстоятельств и ситуативных воздействий» [5, с.105]. Соответственно, оперирование термином «субэтнос», по его мнению, зависит от научного конструирования исследователей и политических манипуляций. Так, В.Тишков считает, что субэтнос есть лишь «употребляемое в отечественной науке обозначение культурно-своеобразных групп в рамках одной этнической группы» [6, с.228].

Отметим, что в мировой науке есть и иные точки зрения. Американский антрополог П.ван ден Берге переносит на человеческое поведение отдельные положения этологии и зоопсихологии, то есть предполагает, что многие явления общественной жизни обусловлены биологической стороной человеческой природы.

Существование этнических общностей ванден Берг объясняет генетической предрасположенностью человека к родственному отбору (непотизму). Суть его заключается в том, что альтруистическое поведение уменьшает шансы данной особи на передачу своих генов следующему поколению, но в то же время увеличивает возможность передачи его генов кровными родственниками. Помогая родственникам выжить и передать свои гены следующему поколению, индивид тем самым способствует воспроизведению собственного генофонда. Поскольку такой тип поведения делает группу эволюционно более устойчивой, чем другие аналогичные группы, в которых альтруистическое поведение отсутствует, то «гены альтруизма» поддерживаются естественным отбором [7, с.89-99].

Современная казахстанская этнологическая наука, унаследовавшая интеллектуальный багаж советской преимущественно примордиалистской этнологии, рассматривает этнос и этничность как нечто объективно существующее, и как феномен и как объект исследования. Эта методологическая установка основана на исследованиях Широкогорова С.М [8, с.124-147]., Бромлея Ю.В. [9], Гумилева Л.Н. [10] и предполагает либо социальную (Бромлей Ю.), либо биосоциальную (Гумилев Л.) природу этноса. Очевидно, что и субэтнос, как объект исследования должен рассматриваться в этих же методологических рамках. Однако, на деле мы сталкиваемся с тем, что применительно к казахам данная концепция вызывает определен-

ные сложности, причем эти сложности как методологического, так и методического характера.

Субэтнос, как следует из семантики данного слова – часть этноса, элемент его структуры. Именно так понимал субэтнос Л.Гумилев: «Принцип этнической структуры можно назвать иерархической соподчиненностью субэтнических групп, понимая под последними таксономические единицы, находящиеся внутри этноса как зримого целого и не нарушающие его единства» [10, с.136]. Более того, в работах Л.Гумилева предлагается классификация субэтносов, которые автор делит на консорции, конвиксии и собственно субэтносы.

Консорции, по Л.Гумилеву – объединение небольшой группы людей для достижения единой цели, обладающих единой исторической судьбой. Конвиксии – группы людей с одинаковым бытом, живущих в одном месте в течение нескольких поколений и осознающих свои выраженные отличия от других частей данного этноса, но не подвергающих сомнению свою принадлежность к нему. Для сознания членов конвиксии также свойственно противопоставление «Мы – они», но не столь сильное, как в случае консорций или тем более этносов. В ходе исторического развития могут распадаться (на консорции) или вырастать в субэтносы, имеющие культурные и резкие поведенческие отличия [10, с.49].

Ю.Бромлей в своих работах по теории этноса, анализируя случаи существования в составе этносов особыхгрупп, отличающихся спецификой традиционной культуры, а иногда также особенностями языка и внешнего облика, предложил классифицировать эти группы по определенным параметрам. Те из них, которые, обладаяуказанной спецификой, выделяют себя из общего массива этноса и в силу этогоимеют особое самосознание, выражающееся в названии, он предложил называть «субэтносами». Общности же без самосознания и особого названия было предложено именовать «этнографическими группами» [11, с.32-33]. Эта терминология исходила из разграничения Ю. В. Бромлеем определений «этнографический» и «этнический»: первый применяется к общностям, не имеющим собственного названия, например в понятии «историко-этнографическая область», а второе – к обладающим им, в частности «этническая группа» [12, с.308].

Н.Н. и И.А. Чебоксаровы в обстоятельном исследовании «Расы, народы, культуры» определяют субэтнос как «территориально-культурные подразделения народов» и фактически синоним «этнографической группы» [13, с.33-34]. Аналогичный подход сформулирован в работе С.Брука и Н.Чебоксарова, посвященной введению в научный оборот понятия «метаэтничность», при этом «микроэтнический» уровень отождествляется с субэтносом [14, с.16].

Определенным обобщением советской историографии проблемы субэтноса стали статьи энциклопедического издания «Народы России» 1994 года под редакцией В.Тишкова. В частности, «субэтническая группа», согласно данной энциклопедии, это «общность людей, составляющая часть этноса, занимающая компактную территорию и обладающая в силу этого культурной и языковой спецификой и элементами общего этнического самосознания». Авторы считают, что субэтнические группы образуются вследствие неполной консолидации этноса или в результате сепарации, напр. при миграциях части этноса. В ходе консолидации этноса субэтнические группы могут утратить свое самосознание, т.е. превратиться в этнографическую группу и в дальнейшем исчезнуть, либо обособиться в самостоятельный этнос» [15, с.461].

От понятия «субэтническая группа» авторы энциклопедии четко отличают «этнографическую группу», определяемую как «локальное подразделение этноса, отличающееся языком (диалектом, говором) и отдельными компонентами культуры, но не имеющее своего этнического самосознания» [15, с.466]. Таким образом, большинство исследователей в качестве основного критерия выделения субэтноса определили наличие самосознания, или, используя конструктивистскую лексику, групповой идентичности.

В современной постсоветской этнологии проблема субэтноса продолжила активно разрабатываться, при этом многие исследователи прямо указывают на неоднородность этноса и наличие субэтносов как имманентное свойство этноса. А.М. Решетов по этому поводу пишет: «Гетерогенность (этноса – Е.А.) существует всегда, на всех этапах истории, при раз-

ных социально-экономических формациях и соответственно разных типах этнических общностей, имеет совершенно явную активную тенденцию к сохранению в современных обществах» [16, с.127].

Аналогичную точку зрения высказывает российский исследователь Д.А.Доржиева, изучающая субэтническую структуру бурят. Согласно ее мнению, гетерогенность является перманентным состоянием этноса. «Как показывает этническая история, на смену одним внутриэтническим структурам приходят новые образования на качественно другой основе, соответствующие уровню развития этноса», утверждает она, иными словами, субэтносы могут меняться в ходе исторического процесса, но сама субэтничность нет [17, с.3-4]. Давая определение субэтносу как явлению, Д.А.Доржиева называет их наиболее существенными подразделениями этнического порядка, которые могут иметь место в структуре того или иного этноса. «Под ними следует понимать отмеченные специфическими чертами расселения, антропологического облика, материальной и духовной культуры, общественного и семейного быта совокупности людей внутри этносов, обладающие особым самосознанием и самоназванием (субавтоэтнонимом)» [17, с.3].

Российский исследователь В. К. Козлов субэтническую группу определил, как «общность людей, составляющую часть этноса, занимающую компактную территорию и обладающую в силу этого культурной и языковой спецификой и элементами общего самосознания этнического» [18, с.461]. При этом, автор указывает на определенный эволюционный этап развития этноса, с которого можно говорить об образовании субэтнических групп. По его мнению, происходит это вследствие неполной консолидации этноса или в результате сепарации, например, при миграции части этноса (там же). Остаточным явлением субэтнических групп В. В. Козлов называет этнографические группы, хотя в дальнейшем они могут снова превратиться в субэтническую группу [18, с.466].

Попытка теоретически обосновать отличие субэтноса от других социальных групп внутри этноса содержится в работах Н.И.Бондаря, посвященных этнологическому изучению кубанских казаков. В частности, он отмечает обязательные критерии выделения субэтноса – наличие самодостаточной экономической и административно-политической структуры, компактность расселения, внутренняя социальная неоднородность, культурно-бытовые, языковые особенности [19, с.150-151]. Исследователь указывает на фундаментальное отличие субэтноса от многозначных и неопределённых явлений территориального, культурного, социального, а не этнического порядка, таких, как «локальная культурно-территориальная группа», «историко-культурная общность», которые, как правило, не имели столь развитого самосознания, осознанной идентичности, чувства единства [20, с.8, 23].

Предлагая свою типологизацию этнических общностей, К.Даллакян выделяет субэтнические общности – «небольшие по численности группы людей, небольшая часть этнической общности, которые представляют собой достаточно сильную своеобразную диалектную, культурную, языковую, религиозную, психическую, бытовую вариацию» [21, с.12. Исследователь в качестве основы групповой идентификации выделяет стереотип поведения, осознание групповых особенностей, взаимнуюкомплиментарность и делит субэтносы на компактные (этноареальные группы) и рассеянные (дисперсные группы) [21, с.12]. Кроме собственно субэтнических общностей, Даллакян выделяет также малоэтнические или квазиэтнические общности – совокупность людей, обладающих этнической характеристикой и не являющихся подразделениями других, глобальных этнических общностей [21, с.12-13].

В.Н.Курилов, автор диссертационного исследования по проблемам этнической структуры русского этноса, подробно рассмотрев советскую и российскую историографию проблемы, приходит к выводу, что «субэтнос» является закономерно и объективно возникающей и развивающейся общностью этнокультурного характера, представляющей собой некоторую часть этноса. Авто считает, что таксономически «субэтнос» занимает следующую позицию вслед за собственно «этносом». В его понимании «субэтническая структура охватывает весь этнос, так что не может быть ни одного человека, принадлежащего к некоторому этносу, который не являлся бы одновременно членом одного из структурных субэтносов.

Обособление субэтносов происходит не по принципу «часть и целое», а как часть целого против другой части того же целого» [22, с.5].

В.Н.Курилов считает субэтнос, прежде всего, хозяйственно-культурным феноменом, поэтому базовым компонентом каждого субэтносасчитает некоторый вариант того хозяйственно-культурного типа, который в своем обобщенном, идеальном виде выступает как характерный этносу в целом. Вариативность хозяйственно-культурного типа он определяет рядом факторов, в числе которых и географический, и биоклиматический, и демографический, и экономический, и политический, и конфессиональный. В разное время и в разных местах ведущим может оказываться то один, то другой из факторов.

Согласно данной концепции, у каждого субэтноса есть «ядро», которое в максимально выраженной, концентрированной форме является носителем специфического культурного комплекса, присущего данному субэтносу. Ядро субэтноса иногда может быть географически локализовано, но, в большинстве случаев оно «рассредоточено» по всему субэтническому ареалу. Носителями субэтнической культурной специфики выступают малые группы, как правило, обладающие повышенным социальным, экономическим или идеологическим (религиозным) статусом. Именно авторитетность представителей таких групп в глазах населения (или части его) некоторой территории, а не абстрактное «самосознание» является фактором объединения в субэтническую общность [22, с.6].

Кроме собственно ядра субэтноса существуют зоны «этнокультурной неопределенности», где этнокультурные различия на субэтническом уровне не проявляются в резких, граничных скачках и зоны эти являются местом смешения элементов и компонентов культурных и языковых диалектов. При этом, подобная характеристика субэтноса носит исторический характер, т.к. «с переходом к машинному производству, распространением механического транспорта, а главное – превращением человека в произвольно перемещаемый фактор производства, приравненный в этом отношении к прочим вещественным факторам последнего и имеющий такую же товарную форму, субэтносы теряют в значительной мере свою пространственную определенность и модифицируются в мозаично и дисперсно размещающиеся на этнической (для данного этапа, скорее, национальной) территории общности социокультурного характера. Различия в хозяйственно-культурном типе превращаются в различия в экономическо-культурном типе, определяемые государственно санкционированным статусом, уровнем и формой доходов, характером профессиональной деятельности и соответствующей ей образовательной подготовки и т. д.» [22, с.7].

4 Выводы

В современной культурной антропологии сложилось конструктивистское представление об этносе и этничности, этнос понимается как исследовательская этнологическая конструкция, призванная дать ориентиры в изучении культурного разнообразия мира, а термин субэтнос не употребляется. Вместо этого, исследователи применяют понятие «этничность» или «идентичность», а этнос и субэтнос (этническая группа) являются социальными либо интеллектуальными конструктами.

Российская и постсоветская этнологическая наука, в отличие от мировой, трактует субэтнос как реально существующий социальный феномен, данная точка зрения выражена в качестве официальной в глоссарии Российского этнографического музея (Кунсткамеры), который определяет субэтнос в рамках концепции Ю.Бромлея – как это «общность людей, которая проживает компактно и является органической частью своего этноса, но обладает групповыми особенностями культуры и осознает свое отличие от остальной части общества» [23].

Противоречивая природа субэтноса, как социального конструкта и как социального феномена одновременно, не позволяет анализировать внутреннюю структуру казахского этноса только в рамках примордиалисткой или конструктивисткой модели исследования. Релятивность понятия «субэтнос» требует релятивности в выборе методологических концептов при исследовании.

Список литературы

Leclere, A. Le buddhisme au Cambodge. – E. Leroux, 1899.

Kantor, J. R. An outline of social psychology. – Follett, 1929.

Конструктивизм в энтологии: теория и практика [Текст] / Перепелкин Л.С. //Вопросы социальной теории. 2013–2014. – Том VII. – Вып. 1–2.

Андерсон, Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма. [Текст] / Б. Андерсон. – М., 2001.

Тишков, В.А. Реквием по этносу. Исследования по социально-культурной антропологии. [Текст] / А.В. Тишков. – М.: Наука, 2003.

Субэтнос в литературе [Текст] / Трегубова Г.Г. // Вестник Бурятского госуниверситета. – 2011, – № 8.

Раса и этничность: социобиологическая перспектива [Текст] / Ван ден Берге П. // Вопросы национализма. – 2014. – №20 (4).

Место этнографии среди наук и классификация этносов [Текст] / Широкогоров С. М. // Личность. Культура. Общество. – 2000. – Т. II, вып. 4.

Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса [Текст]/ Ю.В.Бромлей. – М.: Наука, 1983.

Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли [Текст] / Л.Н. Гумилев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989.

Бромлей Ю. В. Этнос и этнография [Текст]/ Ю.В.Бромлей. – М., 1973.

Субэтносы русских: проблемы выделения и классификации [Текст] / Бузин В. С., Егоров С. Б. //Малые этнические и этнографические группы. – СПб.: Новая Альтернативная Полиграфия, 2008.

Чебоксаров Н.Н., Чебоксарова И.А. Народы, расы, культуры. [Текст] / Н.Н. Чебоксаров, А.И. Чебоксарова. – М., 1985.

Метаэтнические общности [Текст] / Брук С.И, Чебоксаров Н.Н. //Расы и народы. – М., 1976.– №6.

Народы России: энциклопедия. М., 1994.

Этнос и его подразделения (К проблеме гетерогенности этноса) [Текст] / Решетов А.М. // Этнические и этнографические группы в СССР и их роль в современных этнокультурных процессах. – Уфа, 1989.

Доржиева Д.А. Субэтносы в процессе этнической консолидации бурят: дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук. [Текст] / А.Д. Доржиева – Улан-Удэ, 2005.

Этническая группа [Текст] / Козлов, В. И. // Народы России: Энциклопедия. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1994.

Кубанское казачество в контексте проблемы: этнос, пространство, время [Текст] / Бондарь Н.И. // Старый свет: антропология, история, этнография. – Краснодар, 2000.

Кубанское казачество (этносоциальный аспект) [Текст] / Бондарь Н.И. // Кубанское казачество: история, этнография, фольклор. – М, 1995.

Типологизация этнических общностей. Современная классификация [Текст] / Даллакян К. // Регион и мир. – 2011. – №1.

Курилов В.Н. Русский субэтнос Западной Сибири в середине XIX в.: расселение и топонимия: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук. [Текст] / Курилов В.Н. – Новосибирск, 2002.

Субэтническая группа (субэтнос) [Электронный ресурс] / Глоссарий // Российский этнографический музей. – Режим доступа: http://www.ethnomuseum.ru/ subetnicheskaya-gruppa-subet.

Article received by the editorial office: 13.06.2018

ӘБІЛ Е.А.

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ТАРИХНАМАЛЫҚ ДИСКУРСТАҒЫ СУБЭТНОС МӘСЕЛЕСІ

Мақалада этностың ішкі құрылымы мәселесі бойынша негізгі ғылыми тұжырымдамаларға талдау жасалған, «субэтнос» түсінігіне қатысты заманауи этнология мен мәдени антропологияның примордиалистік және конструкивистік бағыттары өкілдерінің көзқарастары келтірілген, берілген ғылыми мәселенің негізгі әдістемелік аспектілері талқыланған.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *этнос, субэтнос, примордиализм, конструктивизм.*

ABIL E.A.
THE PROBLEM OF ETHNIC SUBDIVISION IN MODERN HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE
The main scientific concepts on the problem of the internal structure of an ethnos are analyzed in the article, also points of view of representatives of the primordialistic and constructivistic directions of modern ethnology and cultural anthropology on the concept of "ethnic subdivision" are presented, moreover, the main methodological aspects of this scientific problem are discussed.
Keywords: *ethnos, ethnic subdivision, primordialism, constructivism.*

УДК 7.5527

Amirkhamzin, N.K.,
Master of Pedagogical Sciences
teacher of the Department of «Arts», KSPU
Akbuzhurova, S.Zh.,
Master of Pedagogical Sciences
teacher of the Department of «Arts», KSPU
Esmaganbetova, Sh.K.,
senior teacher of the Department of «Arts»,
KSPU, Kostanay, Kazakhstan

THE VALUE OF THE INSTRUMENT DOMBRA PLAYING BY PUPILS IN A GROUP

Abstract

In this article is discussed the importance of group playing on the dombra of students in dombra clubs at school or in music studios. Several pedagogical repertoires for pupils are also considered. The educational side of dombra art is told.

Keywords: *music, pupils, pedagogical repertoire, dombra, music, spiritual wealth.*

Dombra is a Kazakh stringed two most common, keyboard musical instrument. This is an important place in the life of the Kazakhs, the nature of an independent musical instrument. For the first time in the epic tradition, Zhyr, tolgau, dombra instrumental accompaniment adopted after terme music and influenced the formation of the genre. Currently support physical dombra listen status, involvement in the folk-folk music in relation to classical music, musical instrument, is the ability wide. Dombra is the most widespread of Kazakh folk instrument. Dombra is a tool in every home, accrued necessary and required by the Kazakh people.

Nowadays is the huge educational value of the dombra instrument in musical pedagogy is widely used. Dombra is the national instrument of the Kazakh people, it presents precious tonystark acute. Russian scientist V. V. Vinogradov: "the amazing Archaeological finds (the picture on the wall, annealed sisteract) consumed during this special dual-string instrument for at least two thousand years ago, drew the attention of the image. To date, this origin, in Kyrgyzstan as an instrument dombra of komusan can be attributed to the short," he says. In addition, the nationality of the Kazakh dombra formed by the processing is the device looks. For many of the qualities of the subject justerade of his dombra. Excellence in education of the Republic of Kazakhstan, composer Zhasaral-inspection brought down two close Languages, music, release, at the same time in poetry, and the result of providing logic, a sense of the state of supply of the essence – philosophy politely refuse. In addition, we are so talented that in ancient and modern times, the concert, innate qualities of giftedness providing a complex at the same time, reports. Kazakh language and literature (2004)

In recent years, within the walls of the school, the music Studio, the number of pupils who take part in the physical circle of dombra. A child of 6-7 years can start training on the dombra in a

rough approximation. Some of the masters can make special shape for children, a small dombra. Dombra is musical instrument, outside is easy to play but from the outside, really, requires a lot of work. On the question, right child, right hand, on the left hand, right, mini-exercises, sketches, it all depends on the child, the first lessons on the development of the dombra tool. Then begins the development of the kui. A pupil can learn by Volk Kuishi practice how to play kui.

Currently, we have an opportunity to educate pupil from the childhood or in a few days. Such a technique gradually reaches its pinnacle art, capable of mastering the most basic extent difficult to transfer can take. The most powerful musical ability within the country with "casting ear" called.

The story of the legend to speak interesting and understandable to the listener mood and condition. The Handbook ancient method agreed with iretcode status Status hearing, learning – methodological approach. One of them: he heard himself to learn, he corrects his mistakes. This approach gives an excellent result. One of the methodological guide music States, through the state of the long-standing way to learn graphics. It helps to keep kui in the pupil's schedule. Especially eyeshadow saturated sound quality. When to learn folk kui you must explain the contest of this kui. It is the main methodological guide in the folk.

To play kui on the Dombra it is one of the most ancient main. It is a methodical system formed on the basis of centuries-old experience. The state of the traditional genres, the nature and ways of learning. This is a special phenomenon in the study of the state of the methodical system. It has a lot of paragraphs.

The transfer can take to the formation of schools, and to school characteristic ways. Methodical system of studying the state of certain storage rules. This is one of the special phenomena in pedagogy. To study the state of the native language a way to link its properties. Drinking way of development of the genre of folk literature, the state is the same, the speech, making a proposal, directly affects the state of the language of poetry.

Long since the state, mood and most importantly, the skill of words, poems corresponding to the dynamics, including the attraction of musical melody, is systematically increasing. Teach right blase state properties of the native language can not be complete. Literature methodological guide for cleaning folk drinking samples need to be very rich. Ways to use long-standing names related to condition. To be able to find and use the place of it. One of the main methods is to teach the state in conjunction with the history of our people.

The stages of the examination of States of the system. Improving the skill of playing the dombra – the task of the teacher, and the pupil masters the art of dombra. Pupils learn from a state of having the ability to listen or the traditions of folk pedagogy. And such pupils are not artificially selected in a natural way. The dombra is the musical repertoire of the child's stay in circles, undoubtedly well chosen by a good dombra player.

Dombra music easy structure shall be enforced in the circle of children can repeat multiple States. These include: people's kui "Zhastar byi", "Tepen kok", "Nar agachi» and so on. States can be attributed. Good musical ability of students, "Kelinshek", claimed to have a rapid water absorption during, mood, melody in the ear-it is fast, belong, among several people living in light and structure of musical States. For example, as people's kui "Kelinshek" note".

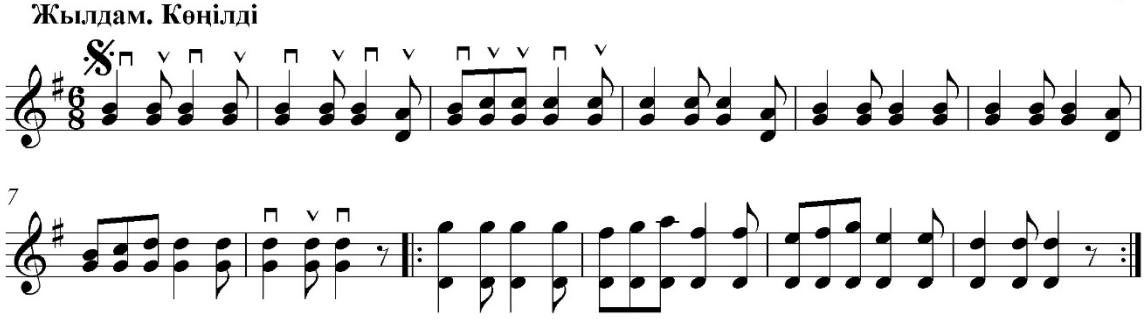

Picture 1 – L. Hamidi, B.Gizatov (1983)

In the above "Kelinshek" we can say that the first step of beginning playing growth of children. Size 6/8 new dimension of the future state and enabling demirelin met earlier, developing his musical skills, mastering new types of AES (one down, two up), and so the impact on the ability of my memory and so on…Then we can give pupils an opportunity to play dombra in the group. In the course of playing in the group, firstly, all the tunes are played with the filing of the same state, the state to vote, first of all you can play in the same two processes. As an example, below is the "Zhastar bui" and two own States adapted options of popular voting.

Picture 2 – K.Saharbaeva (2009)

Picture 3

In figure D-1 on the first dombra, D-2 on the second. At the moment, within the walls of the school, the Studio playing the musical instrument dombra value personal group of students who participate in the circle, touching on the issues should:

First, when you play in the band, with clean notes you should play, you can listen to music only a true ensemble. Each pupil can clear voice of dombra produced. The ensemble of domra with a clear of causing each pupil. All together must understand the music. For example, a waltz, must be performed in order, if it plays a little differently one among the genres of music, then everything can crumble. Have an idea of the product, the impulses and the size are the same. As part of the ensemble metronome not all people, so play someone quickly, someone can play slowly. All this needs careful supervision. In addition, all of the work, the dynamic characteristics Ensemble games to play together, met each notany additional signs over the note. At the end of the work should be all together. When mitilo temporary Ensemble performing games. One point, if the ensemble playing a solo, specific, clear sound to play,and airindian a little extra sound parties. The most important thing in the game Ensemble the ability of the pupil will grow harmonious. About music the attitude is changing for the better. Below L. Hamidi two adapted Glinka"Polka" notes in the piece described.

Picture 4 – L. Hamidi, B.Gizatov (1983)

Eyes were not on the road, the prevailing scientific model of man Shirleen thoughts domperidon importance of education of parents on the development of the profession, when the history of traditions, art, creates the opportunity to clearly balaua knowledge. From Dombra common upbringing, education, the Patriotic education of youth in the boiling, inexhaustible treasure, tradition, nature, nature a great contribution to the development of the Kazakh process. The patron of education on the basis of saved dombra, so if today negative, cruel situations and unresolved uniquely evil, lose, turned to its original culture, language and history, it would be abusing to give the rest.

"Education without listening Music, since childhood doesn't love song, I don't understand it Ensemble", – said V.A. Sukhomlinsky.

Therefore, currently enrolled in the hands of the lute, and this miracle itself is not a real language, the word itize long fence Terme?!

First, cleansing from ill-treatment, as, for example anlegen second, third, alimiting soul boys and girls, fourth, disease of youth, fifth, we Mazandaran, aralar knowledge.

"If you want details, just big control points, in order, if you tanima taliman of the country, where the ear music," said Confucius.

Get lost in their own spiritual unfortunate language and culture of the country. G. Lichtenberg"...Smart kid – in the center triesence aimated has changed, he is a fool. But tseluj of humanity, in the ability of the demolition will be enough...."here, in our environment spread false education. Proof that the father of modern young people, thereby " enter Olteanu another, big ear and then not words, family, parenting, accompanied by other persons, receiving to him, instead of continuing to indulge in besu disabled almost like a fight that would negatively on the education and timely response.

Therefore, wherever the poet is influence of Zhyrau, singers, songs and music, setting an acceptable and excellent state of not known kuishi than silver, and in the words of Mandi instructive, fabulous and mysterious Terme, on the basis of their own pedigrees, which had him to keep in memory of youth and culture of the Kazakh state spiritual food it is the standard, program, textbook, educational-methodical complexes, writing was – the main task.

"Parenting can make a profit not the other way around," says Saifi Sarayi.

The main means of learning is dombra tool, all scientists took part in the conference. Therefo-

re, aesthetic education is built on the basis of achieved in the end-for relaxation leads under dombra.

Korkyt-ATA, Asan Kaygy, Chalkis, Aktamberdy, Bukhar Zhyrau, Makhambet, Director, Abai, Almaty, Birzhan, Mukhit, Nurdogan, Zhambyl, Nurpeisov, Kashagan, N of Chernitsa, Aubakir Kerderi, Kazangap, Tattimbet, Dauletkerei, Abylai Sugur.b. the name of the works of famous and bright personalities has given the country not only training in educational institutions samples that theoretical conclusions formed on the basis of the introduction of educational sources of the Holy instrument of dombra.

In the conclusion, I want to say that Dombra is as Symbol of Kazakh People. If you can't play the dombra you should respect this instrument. If you don't respect this instrument you don't understand the soul of Kazakh people.

References

Kazakh language and literature. – 2004. – № 11. – P. 109–112.
Saharbaeva, K. Methods of teaching the dombra [Text] / K. Saharbaeva. – Almaty, 2009.
Hamidi, L., Gizatov, B. Learn to play the dombra [Text] / L. Hamidi, B. Gizatov. – Oner, 1983.

Article received by the editorial office: 13.06.2018

АМИРХАМЗИН, Н.К. АКБУЖУРОВА, С.Ж. ЕСМАГАНБЕТОВА, Ш.К.
ДОМБЫРА АСПАБЫН ҮЙРЕНУШІ ТОППЕН МЕҢГЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ

Бұл мақалада, мектеп қабырғаларында, жеке музыкалық студияларда домбыра үйірмесіне қатысып жүрген оқушылардың домбыра аспабын топпен бірлесе меңгерудің маңыздылығы қарастырылған. Оқушылардың домбыраға лайықталған бірнеше педагогикалық репертуары келтірілген. Домбыра аспабының оқушыларға берер тәрбиесі мен қадір-қасиеті сөз етілген.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *музыка, оқушылар, педагогикалық репертуар, домбыра, ән-күй, рухани байлық.*

АМИРХАМЗИН, Н.К. АКБУЖУРОВА, С.Ж. ЕСМАГАНБЕТОВА, Ш.К.
ЗНАЧЕНИЕ ИГРЫ ИНСТРУМЕНТА ДОМБРА С ГРУППОЙ УЧАЩИХСЯ

В этой статье рассматривается значение групповой игры на домбре обучающихся в домбровых кружках в стенах школы или в музыкальных студиях. Также рассмотрены несколько педагогических репертуаров для учащихся. Рассмотрены воспитательные стороны домбрового искусства.

Ключевые слова: *музыка, учащиеся, педагогический репертуар, домбра, музыка, духовное богатство.*

УДК 37.036.5

Ordasheva, M.Zh.,
Postgraduate, senior teacher,
Kostanay State Pedagogical University
Plokhotenko, V.N.,
Master of pedagogical sciences, senior teacher
Kostanay State Pedagogical University,
Kostanay, Kazakhstan

"FORMATION OF PROFESSIONAL-AESTHETIC READINESS FOR FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS"

Abstract

The essence and structure of vocational readiness of students of higher pedagogical institutions for the implementation of pedagogical activity is considered in the article. The theoretical and methodological foundations of the formation of the professional readiness of students of higher pedagogical universities are described. The main types of readiness are revealed. Generalized requirements for

professional and pedagogical training of teachers of fine art are generalized. The definition of professional and aesthetic readiness of future teachers of Fine Arts is given. Three structural components of the professional and aesthetic readiness of the future teacher of Fine Arts for professional activity are singled out.

Keywords: *readiness, professional-aesthetic readiness, Fine Arts , teacher, teacher of Fine Arts , students of art faculties of teacher training Universities.*

1. Introduction

In the program documents of Russian and Kazakh education at the present stage it is noted that one of the conditions for improving the quality of general education is "a more complete use of the moral potential of art as a means of forming and developing ethical principles and ideals for the spiritual development of the individual". These provisions of the Concept are a strategic line in the field of artistic and pedagogical education and expand the possibilities for the professional training of the teacher of Fine Arts, make the teacher understand more deeply his role in the transfer of aesthetic culture to the younger generation, makes him responsible for his artistic and pedagogical education and his own spiritual appearance.

These provisions correlate with the purpose of the educational program in the field of training students in the specialty of Fine Arts – to prepare competitive specialists who have key, professional and special competencies and are able to carry out productive artistic and aesthetic activities in educational and cultural institutions.

Students of art faculties of pedagogical universities should be formed clear moral and aesthetic orientations, criteria for evaluating beauty in art and the surrounding world are worked out, and the foundations of pedagogical mastery laid. Future teachers of Art should be aware of aesthetic culture. Therefore, the professional and aesthetic readiness of future teachers today requires an accurate understanding of the possibilities of its formation in the conditions of the educational process of the university.

2. Materials and Methods

The problem of professional readiness for pedagogical activity was considered in the works of N.V. Kuzmina, Yu.N. Kulyutkin, V.A. Slastenin, etc. Psychological and pedagogical studies demonstrate a wide range of the definition of professional readiness, considering it as the availability of abilities (B. G. Ananyev, S. L. Rubinstein), the quality of personality (K. K. Platonov), situational state P. A. Rudniv, complex integral properties of the individual (I. Shirinsky), capital subjective education (L.V. Kondrashova). Scientists A.E. Antipov, R.I. Penkov studied the questions of readiness for the professional activity of the class teacher, A.I. Mishchenko – for the work in the extended day group, N.A. Ustelymova – formation of readiness of the future teacher of a foreign language, S.M. Korpienko – for the work with parents, A.V. Agaeva – the formation of communication readiness, T.D. Suslov – for musical and aesthetic work in primary school, etc.

3. Discussion

A.Ts. Putea claims that readiness for pedagogical activity differs in nothing from any other activity, representing confidence of the individual in the forces, an optimum level of excitement, understanding of self-motivation and an orientation of all actions on achievement of the objectives. It is possible to argue with this statement since, in our opinion, readiness is more difficult category, than any usual action and represents multilevelled, multidimensional system which essence is defined by specifics of activity.

The versatility and complexity of the professional readiness of the teacher makes the researchers look for the essence of readiness. Thus, K.K. Platonov regards professional readiness for pedagogical labor as an integral property of the individual, the beginning of the formation of which lies in the substructure of experience, i.e. conditioned, first of all, by knowledge, skills [1]. G.A.Nizamov assumes that such professional qualities as ability to organize one's own and collective scientific work, ability to see an innovative future, ability of self-organization and self-development can be referred to professional readiness [7].

M.I. Gay, E.V. Polevnichaya, L.V. Romanenko, T.A. Taskavaeva, et al. consider readiness for pedagogical activity through a polyvariant examination of its essence, conditioned by the functional differentiation of the tasks of the professional activity of the teacher [9].

The work of M. I. Djyachenko and L.A Kandybovich has a huge value in the research of the matter. Readiness is considered by scientists as a fundamental condition of success of any activity in which not only conscious requirementss are joined, but also conscious tasks, models of probable behavior, definition of an optimum way of activity, an assessment of own opportunities, also achievements of a certain result.

V.A. Slastenin gives the most complete definition to professional readiness for pedagogical work and also notes its versatile essence [4]. The scientist refers to readiness indicators the ability to identify itself with others or perspective ability; a psychological state, the persons reflecting dynamism, richness of internal energy, will, initiative and so on. Also the author includes into this definition emotional stability; the professional and pedagogical thinking understood by him as the search of success and failures causality; ability to predict results.

4. Conclusions

Thus, an analysis of scientific literature on this issue makes it possible to draw certain conclusions, which consist in the fact that readiness is considered by researchers as:

- active state of personality, caused by the type of activity;
- consequence of activity;
- quality, which determines the setting for the solution of professional situational tasks;
- prerequisites for targeted activities;
- form of the subject's activity, which is included in the general flow of his actions and, despite some similarities in readiness and requirements, is a complex structural formation.

The determination of readiness for pedagogical activity in the scientific literature is interpreted depending on the approach of the study. Thanks to this, several types and forms of readiness are singled out: personal, professional, psychological, moral, motivational, etc.

Most of the scientists note the predominant role in the readiness for pedagogical activity of personal readiness, "... personal readiness presupposes a reflexive focus on the profession, the person's worldview, broad and systematic professional-subject competence, didactic need and need for affiliation" [5, p. 97].

Indeed, the teacher’s preparedness for activities can be considered as the teacher's personal qualities such as erudition, goal-setting, thinking, intuition, improvisation, observation, optimism, resourcefulness, foresight and reflection (A.K.Markova). Let's note that readiness is dynamic, and many personal qualities of a person can develop and intermix. N.M. Shakirova notes that readiness is a person's qualities, the formation of which depends on the received knowledge, and therefore "... the future teachers and educators need to be given the most up-to-date knowledge and good practical training" [6, p.19].

Researching the readiness for pedagogical activity, many scientists note that the teacher has a certain requirements for the knowledge mastering, necessary for teacher work abilities. In our research we understand requirement as steady desire, need for self-development. So, in the research of L.A. Kondrashova attention is paid to a condition of satisfaction of the chosen pedagogical activity that is reached through desire of the teacher to self-development.

The structure of readiness for pedagogical activity is also important, according to scientists V. N. Pushkin and L.S. Nersesyan who offered structure in the form of components of readiness for professional activity: the first – a mental orientation of the personality, the second – an integrated psycho-physiological component, the third component – in the form of structure of actions [7].

Possession of pedagogical technologies of education and training belongs to structure of readiness of the teacher for pedagogical activity; the created pedagogical consciousness (Self-concept, B-concept as the concept of the pupil and D-concept as the concept of activity); possession of pedagogical equipment; having pedagogical abilities (communicative, perceptual, predictive, constructive, didactic, gnostic, organizing, expressional) [8].

Summing up, we can say that the teacher's readiness for professional activity can be considered in three components:firstly, the formation of the foundation in the form of solid knowledge; secondly, the formation of certain qualities of personality, abilities, the orientation on which will be reflected in the relationship between students, colleagues and in the pedagogical process; thirdly, the requirements for self-development.

It can be noted that the above points are not exhaustive for some specialties, for example, for Fine Arts teachers, because requirements for the preparedness of Fine Artsteachers can be determined depending on the direction of their activities.

The profession of Fine Arts teacher in its professional basis is aimed at the artistic and aesthetic development of students as an important condition for the socialization of the individual, contributing to its entry into the world of human culture, as well as self-identification and the affirmation of a unique individuality [9].

The understanding of the fine arts, Art studies elements, the theory of graphic activity, development of practical drawing are included in the content of art knowledge as complex subject. The fine arts acquaint students with a big range of art forms, such as: painting, graphics sculpture knowledge, architecture and crafts. The content of the subject "Fine arts" is focused on the formation of perception and studying of fine arts works, development of the creative attitude towards surrounding reality and children's art creativity. `The fine arts are connected with surrounding reality and help children to develop esthetic perception of the world, ability to observe beauty, to differentiate, analyze and classify the esthetic phenomena of reality and works of art, thereby cultivate the active esthetic attitude towards reality, abilities practically to apply art abilities in the course of labor, educational and public work.

The main goal of the fine arts at school is to enrich the child spiritually, to teach penetration into esthetic essence of a work of art. Thus, the fine arts are an effective remedy of esthetic education of school students and opportunity to cultivate original esthetic qualities of the personality: taste, ability to estimate, understand, and create the fine. Implementing full esthetic education of the child at school age, it is possible to provide formation of the personality who will combine spiritual wealth, true esthetic qualities, moral purity and high intellectual potential in the future.

These conclusions can be fully attributed to the content of professional and pedagogical training of Fine Artsteachers in a higher educational institution. According to the requirements for professional and pedagogical training of teachers, the following activities are actualized:

- educational (social, pedagogical, teaching) in various educational institutions;
- cultural and educational (lecturing, conducting talks on art, excursions to museums, galleries, monuments of architecture and national culture);
- art production, which involves work in the field of interior decoration, exteriors, work as an artist in the enterprise, as an artist of a book in the printing industry:
- research and methodical, which is aimed at solving urgent problems of art pedagogy, personality development psychology; the development of new approaches to teaching Fine Arts, new methods of teaching students; the construction of a new content of art education;
- artistic and creative, which assumes the direction of the teacher of Fine Arts to create works of art on painting, graphics, sculpture, arts and crafts [8].

However, according to the candidate of pedagogical sciences I. A. Mikhailov, along with all the above activities for future Fine Arts teachers, aesthetic preparedness is important, because "The specificity of artistic activity, in which students of art faculties are immersed, lies in the fact that in it, as in any other one, the aesthetic concentrates. The desire to create "according to the laws of beauty" educates the world relation, determines value orientations, develops creative and associative thinking, teaches to perceive and evaluate art and reality aesthetically"[5].

Also an experiment was conducted with students of art faculties, it became clear that art students became more creative due to the reorganization of the prefrontal white matter, but did not find any significant changes in perceptual ability or related nervous activity in the students-specialists compared to the control group.

The development of the aesthetic consciousness in the Fine Arts teachers is closely connected with the character of the formation of professionalism in the teacher, designed to carry out the aesthetic education of schoolchildren. It should also be understood that the foundation of aesthetic readiness is the individual's ability to aesthetic perception and empathy, his aesthetic taste and the formation of an aesthetic standard [3]. Aesthetic education is the formation of not only value attitudes to the person's surrounding reality, but also the disclosure of creative possibilities, the tendency of a person to surround himself with beauty, which leads to the embodiment of aesthetic values in pedagogical and labor activity, in everyday life, in behavior, and in art. Therefore, today the professional and aesthetic readiness of future Fine Artsteachers needs a precise understanding, including the possibilities of their formation in the educational process of the university.

Under the professional and aesthetic readiness of future Fine Arts teachers, we will understand the diverse, integrated education of the individual, who possesses the full aesthetic knowledge, methodical skills to use aesthetic knowledge in the educational process, the desire for creative self-realization in artistic and pedagogical activity [4].

We have singled out three structural components of the professional-aesthetic readiness of the future Fine Arts teacher for professional activities:

- cognitive component – the measure of the formation of this component is expressed in the presence of professional competence in the field of aesthetic education. The basis of this component is objective knowledge of the aesthetic culture in the context of professional activity; the ability to historical analysis of art as a cognition of the surrounding reality; reduction of categories of analysis of artistic content in the works of fine art; the student's personal awareness of his personal aesthetic culture, the future teacher's definition of his role, status and functions in the contemporary aesthetic education of the younger generation);

- the emotional-value component, as the totality of the teacher's value orientations in professional activity; emotional excitement of the process in relation to the values of aesthetic culture; aesthetic connection, acting as the unity of the sensible and rational; the ability to capture emotional experiences in the aesthetic emotions of children in the process of visual activity.

- personality-reflective component – the criteria for the formation of this component is expressed in the professional-aesthetic orientation of students, where the degree of formation is "internal positive motivation", because there is a change in activity in a personally important plan and the ability to perform a consistent analysis of professional activities in the aesthetic education of schoolchildren and the comprehension of its results.

Thus, the process of forming the professional and aesthetic readiness of future Fine Arts teachers should be carried out taking into account national characteristics and ethnic traditions that are aimed at involving students in the process of aesthetic and cultural activities.

References

Alferova, G.A. Formation of a future teacher's readiness for continuing education: Dis. ... cand. ped. sciences [Text] / G.A. Alferova. – Volgograd, 1998.

Markova, A.K. Psychology of teacher's work [Text] / A.K. Markova. – M., 1993.

Mikhailov, I.A. Formation of aesthetic culture of future Fine Arts teachers in the process of performing a composition of still life: Dis. ... cand. ped. sciences [Text] / I.A. Mikhailov. – Kursk, 2005.

Psychological structure of the operator's readiness for extreme actions [Text] / Nersesyan L.S., Pushkin V.N. // Questions of psychology. – 1969. – № 5. – P. 24–31.

Nizamov, R.A. Didactic bases of activization of educational activity of students [Text] / R.A. Nizamov. – Kazan: KSU Publishing House, 1975. – 302 p.

Platonov, K.K. Structure and development of personality [Text] / K.K. Platonov. – Moscow: Nauka, 1986. – 254 p.

Some questions of the theory of will and volitional training in sports [Text] // Reader on Psychology: Textbook. Manuals – M.: Enlightenment, 1977.

Volchegorskaya, E.Y. Personally oriented aesthetic education of younger schoolchildren: methodology, theory, practice: Dis. ... Dr. ped. sciences [Text] / E.Y. Volchegorskaya. – Chelyabinsk, 2007. – 346 p.

Fine Arts: The curriculum for grades 5-6 of the basic secondary education level [Text] // Astana: NAO them. I. Altynsarina. – 2013. – 13 p.

Резюме

Бұл мақалада жоғары педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің бейнелеу өнері мамандықтарына кәсіби және эстетикалық дайындықтың мәні айқындалды. Бейнелеу өнері мұғалімі жұмысының кәсіби және эстетикалық құрамдас бөліктерінің мағынасы ашылады. Қазіргі заманғы білім беру саласында бейнелеу өнерінің мұғалімінің мәдениетін байытатын өнердің моральдық әлеуетін пайдалану қажет. Сондай-ақ болашақ мұғалімдердің бейнелеу өнері кәсіби-эстетикалық қызметіне дайындықтың үш компоненті бөлінді.

Article received by the editorial office: 29.05.2018

ОРДАШЕВА, М.Ж., ПЛОХОТЕНКО, В.Н.

«ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА»

В статье рассматривается сущность и структура профессионально-эстетической готовности студентов педвузов к осуществлению педагогической деятельности. Описываются теоретико-методологические основания процесса формирования профессиональной готовности студентов педвузов. Обобщены основные требования к профессионально-педагогической подготовке будущих учителей изобразительного искусства. Дается определение профессионально-эстетической готовности, выделяются три структурных компонента профессионально-эстетической готовности будущего учителя изобразительного искусства к профессиональной деятельности.

***Ключевые слова**: готовность, профессионально-эстетическая готовность, студенты художественных факультетов педвузов.*

ОРДАШЕВА, М.Ж., ПЛОХОТЕНКО, В.Н.

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ПӘНІ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ-ЭСТЕТИКАЛЫҚ ДАЯРЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мақалада жоғары оқу орны студентерінің кәсіби-эстетикалық дайындығының маңыздылығы қарастырылған. Жоғары оқу орны студенттерінің кәсіби-эстетикалық дайындығының теориялық және әдістемелік мәліметтері ұсынылған. Бейнелеу өнері пәні болашақ мұғалімдерінің кәсіби педагогикалық даярлығына қойылатын талаптар жүйеге келтірілген. Кәсіби-эстетикалық дайындық ұғымына анықтама беріліп, бейнелеу өнері пәні болашақ мұғалімдерінің кәсіби-эстетикалық дайындығының үш құрылымдық компоненті анықталды.

***Мақаланың мәнін ашатын сөздер:** дайындық, кәсіби-эстетикалық дайындық, педагогикалық жоғарғы оқу орындары, көркем өнер факультетінің студенттері.*

УДК 316.342

Бондаренко, Ю.Я.,
кандидат философских наук,
доцент кафедры философии
КГУ им. А.Байтурсынова

ТОЛЕРАНТНОСТЬ: ШТАМПЫ И РЕАЛЬНОСТЬ

Аннотация

Статья посвящена актуальной и проблемной теме толерантности, вокруг которой идут несмолкаемые споры. Автор обращает внимание на взаимосвязь проблемы толерантности с вопросами постмодернизма и истории религии и наглядно демонстрирует штамы, демонстрируемые современными масс-медиа.

***Ключевые слова:** толерантность, штампы, постмодернизм, семейные и межличностные отношения, межэтника, религия.*

Толчком к этим заметкам стала серия телепередач на канале «Культура» и некоторый собственный личный опыт, связанный со встречами, посвященными этой проблеме.

Сразу оговорюсь: я, конечно же, не против толерантности, как здравой во многих случаях формы человеческого общения. Точно так же, как я не против здорового образа жизни и т.д., и т.п.

Меня настораживает иное: превращение обычных по сути понятий в штампы и своего рода заклинания, которые только отталкивают от вникания в суть дела.

Бросился в глаза и один парадокс (а, может быть, это только показалось?): встречи областного уровня я лично воспринял, как нечто более живое, чем телепередачи, подготовленные профессионалами. И дело не в квасном патриотизме: вот, мол, мы какие! Просто при обычных встречах возможна та интерактивность, а, проще говоря, то живое общение, которого так не хватает и в век перенасыщения информацией. Хотя, если судить всерьез, и на этих встречах слишком многое стандартизировано и упрощено до занятных игр со словами, но не более того.

По сути же, проблема глубже, и она не сводится лишь к стиранию блеска слишком часто повторяющихся слов. Не зря же еще в «Библии» сказано: «Не повторяй имя Божие всуе».

Для меня один из вопросов в тех формах и правилах игры, которые нам предлагает Психология – с большой буквы. В нашем мире, где столько неустойчиво, где плещут ветры постмодернизма, стремящегося опрокинуть все, что только претендует на общезначимость и стабильность, вдруг появляется фигура Психолога. Он заполняет собой полки книжных магазинов, а, при возможности, являет свой лик и на телеэкранах. И этот Публичный Психолог не столько искатель, который помогает нам, словно спелеологам, проникнуть в глубь самих себя и в лабиринты межличностных отношений, а современный Жрец, который заведомо знает, как и смотрит на вас свысока. Вспомните, хотя бы, увлекательную по-своему программу «Вещдок», напоминающую недавнего «Познера». Милая дама. Она может быть даже и снисходительной к собеседникам. Но по самой сути замысла всегда оказывается над ним, и, исходя из краткой встречи-беседы, выносит свои краткие вердикты.

Нечто подобное мы видим и в мастерски подготовленных программах с А.Асмоловым. Подобное, но не совпадающее. Здесь нет налета высокомерия. Тон доверителен. Но общее и тут, и там, как и во многих современных популярных книжечках по психологии – акценты на рецептурном мышлении. Психолог является перед нами, как жрец-аптекарь, который все понимает и всегда знает, что и как. Тайна человека, тайные изгибы и закоулки социальной жизни исчезают. В обрисовываемом ими мире все просчитываемо и, в принципе, предсказуемо. Здесь нет места ни Л.Толстому (скажем, с его «Хозяином и работником», ни Мопассану» …, задумывавшимся над многомерностью человека и неожиданной многовекторностью (причем, подчас, неожиданной и для нас самих) возможных наших поступков.

Но что еще больше озадачивает, так то, что такой Жрец-Психолог авторитетно вторгается в те сферы, в которых одного знания психологии мало. Например, в сферу отношений лидера и властной элиты. Нам увлекательно рассказывают о различиях между свитой и командой, различиях, при которых свита льстит лидеру, поет ему «Осанна!», а команда – сотрудничает с ним. Приводятся ссылки на тех или иных русских царей и прочее.

Увлекательно? – Да. Есть пища для мысли? – Безусловно. А вот научно ли? – Нет.

Почему? – Да потому, что научность требует репрезентативности, то есть достаточной обоснованности, наличием определенного круга данных. А кто исследовал вопросы соотношения так называемой команды и свиты, их трансформации в масштабах мировой истории, да еще с учетом разных эпох и культур?

Поэтому до тех пор, пока этот кто-то обоснованно не упомянут мы можем говорить не о науке, в том числе и психологии (когда она претендует на научность), а о своеобразном популярно-философском полете мысли над панорамой явлений, которые сами по себе остаются далеко внизу.

Разговоры же о собственно толерантности просто рождают грусть. Становится жалко Мастера, который, вроде бы, и сам умница, и заказ серьезный выполняет, а выглядит героем знаменитого мультика с его: «Ребята! Давайте жить дружно!» Поскольку здесь типичный образец того, что обрисовывается в оштампованной бедняжке-Толерантности, воспроизведу ряд положений примелькавшихся штампов.

Во-первых, толерантность нужна в семейных и межличностных отношениях.

Во-вторых, когда речь идет об инвалидах, по отношению к которым и слова новые употребляют.

В-третьих, толерантность имеет колоссальное значение, когда речь идет о межэтнике.

В-четвертых, о толерантности мы заговариваем, когда упоминаем религию. Вещающие о *толерантности вообще*, как правило, обязательно упомянут, что-религия-то уж учит нас толерантности, то есть терпимости, умения жить и ладить друг с другом, как бы мы в чем-то не различались.

Начнем по порядку. Семейные и межличностные отношения – это и в самом деле царство психологов. Здесь они авторитеты. С одной только существенной оговоркой: те семейные и межличностные отношения, относительно которых раздает советы наша Психология, – это отношения, формировавшиеся и менявшиеся в рамках наше культуры. В других же культурах, ряд из которых уже выходит на авансцену современной истории, те же самые советы возможно надо бы серьезно корректировать.

Говоря же об инвалидах (употребляю здесь это слово, а ««не люди с ограниченными возможностями», потому что собственно слова здесь не главное – в конце-концов дают именно инвалидность и в этом нет ничего унизительного) и т.п., мы, как мне кажется, должны акцентировать внимание на вариантах социализации таких людей, на расширении их возможностей не просто отдыхать, передвигаться, но и трудиться. Как раз здесь может многое дать изучение зарубежного опыта. Да и наш опыт немалого стоит. Меня лично (это только сугубо личное) как-то отталкивает, когда «отклонения от нормы» становятся частью шоу-бизнеса. Так, одно дело Хокинг, который при своем здоровье остался ученым мирового класса, или те, кто и после серьезнейших травм или врожденных болезнях достигли чего-то, и совсем иное, когда демонстрацию, мягко говоря», собственных дефектов, превращают в форму бизнеса и средство щекотания нервов.

Что же касается межэтнических отношений, то тут Психолог вправе действовать лишь вместе с Культурологом. Но это особая, увлекательная и очень деликатная тема, нуждающаяся в целой серии отдельных бесед. Добавлю только, что здесь, помимо просвещения, ознакомления с разнообразием нравов, обычаев, эстетических ценностей, необходимо и необходимо прежде всего взаимодействие, взаимодополнение представителей разных этносов и социальных групп, которое, к примеру, очень просто и точно описал наш костанайский поэт-переводчик А.Досов в своем стихотворении о том, как безо всяких высоких слов, совместно строят дом представители самых разных национальностей.

С другой стороны, очень важно удовлетворение чувства социальной справедливости вкупе с охраной общественной и личной безопасности. Буквально неделю назад мой сосед по вагону рассказал мне, как у них, под Измаилом, местные жители сожгли основу поселения цыган. И дело было не в том, что цыгане – какая-то не такая национальность и живут по-своему. А в том, что их «табор» стал источником распространения наркотиков. Местная же власть не реагировала на жалобы жителей-соседей и тем самым спровоцировала их на самочинные действия.

Похожие проблемы, но в несравненно больших масштабах прорисовываются и в Западной Европе. Не отсутствие толерантности рождает отчуждение, а то и явную неприязнь, а беспорядки, слабость представителей закона, рождают снижение уровня того, что называют толерантностью.

Что же касается упоминаний религии и каких-то фактов из истории, вроде охоты на ведьм и Варфоломеевской ночи, то все это, на мой взгляд, очень неубедительно, когда речь заводят о собственно толерантности.

Говорящие тут просто не понимают предмета разговора. Могу показаться странным, но для меня совершенно очевидно, что именно религия в определенных ее формах и состояниях, наука, и технологии – из тех феноменов, которые по природе своей наиболее чужды толерантности.

Терпимым можно быть к второстепенному, к тому, что не имеет принципиального значения, но не к тому, что считается жизнеопределяющим.

Начнем с науки. Уж тут-то – раздолье для дискуссий. Но… В определенных пределах. Ни один здравомыслящий математик не согласиться, что пятью пять сто десять, а не двадцать пять, ни один биолог не примет всерьез рассуждения о том, что баобаб – это не дерево, а птица или рыба.

В технологиях – тем паче. Ну, если Вы убеждены, что согласно расчетам, сооружение должно иметь такие-то и такие-то параметры, иначе катастрофа, которая может повлечь гибель людей, то нарушение этих параметров вы будете воспринимать, как преступление. Точно так же, если вы знаете, что работа за компьютером требует его определенного использования, вы будете следовать инструкциям.

Но, причем тут религия? – можете спросить вы. Очень даже причем. Связь тут самая прямая. С древнейших времен ритуал для того, кто его совершал, в психологическом плане имел технологическое значение. Согласно той картине мира, которая на протяжении тысячелетий рисовалась людьми, ритуал – это способ и средство связи с незримым или лишь отчасти зримым миром, толь которого получение вполне зримых и осязаемых результатов. Система табу или иррациональных запретов тоже вырастает из этой основы. Не будете же вы совать пальцы в розетку или тормозить руками несущийся автомобиль. Так как же можно нарушать табу, если, согласно верованиям, это нарушение может иметь пагубные последствия?

Вспомним, русские старообрядцы после реформ патриарха Никона готовы были бежать в Сибирь, идти на смерть за право креститься двумя пальцами (и др.), потому, что самой форме ритуала, как и специфике понимания Священного Писания они придавали сугубо практическое значение.

С монотеистическими религиями все еще сложнее. Если люди уверены, что существует один Бог, то значит едины и его законы, и их нарушение так же пагубно для человечества, как, скажем, и нарушение правил дорожного движение или пренебрежение требованиями технологии: скажем, нарушает один, а гибнут и другие. Как же при таком видении мира не являть то, что нам видится чудовищной жесткостью? – Как не истреблять ведьм и колдунов, если они усматриваются, как диверсанты или террористы своей эпохи?

Правда, хорошо известно, что здесь, как и при Сталине, да и в послесталинские времена, оставалось немало места для спекуляций и надуманных обвинений. Но сама-то надуманность основывалась на том, что в принципе ведьмовство и колдовство – неотъемлемая составляющая реальности. Точно такая, как сегодняшние гаджеты и Интернет.

Что же касается Варфоломеевской ночи и подобных трагедий, то, хотя они и могли вести к идее толерантности, но сами порождались отнюдь не просто узколобостью, а и сталкиванием интересов.

Так если вообще мировоззренческие основы для толерантности или это просто пустой звук?

Не берусь давать окончательный ответ. Контурно очерчу лишь два возможных вектора движения мысли и чувства.

Первый – пофигистский. Истина в тумане, и туман для нас непроницаем. Так зачем же вцепляться друг другу в бороды, если спорим не зная, о чем. Такова позиция еще античных

скептиков. Отталкиваясь от такой основы, толерантным скорее будет не казенный атеист, а не религиозный фанатик.

Второй – тот, что мы наблюдали и в прошлом (вспомним Великих Моголов, Акбара) и все чаще – в настоящем – поиски межконфессионального диалога, основанного на том, что объединяет, а не разъединяет, включая не только древнюю традицию, но и сегодняшние задачи.

Конечно же, такой диалог сам по себе не в силах решить всех проблем, подрубить все корни терроризма и т.д. Для решения целого ряда задач нужны усилия государственных органов, спецслужб. Но и целиком отрицать значимость, особенно в наиболее заметных формах (как это иногда мелькает в прессе) тоже представляется неуместным. Поэтому-то, можно полагать, что все формы такого диалога, включая и рожденные на территории Казахстана съезды мировых религий, имеют полное право на существование. Сегодняшний мир непрост, и надо использовать все шансы для его сохранения.

Материал поступил в редакцию: 26.05.2018

БОНДАРЕНКО, Ю.Я.
ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ: ШТАМПТАР ЖӘНЕ ШЫНАЙЫЛЫҚ

Мақала толассыз дау туғызатын өзекті және проблемалық тақырыптың бірі толеранттылық мәселесіне арналған. Автор постмодернизм мен дін тарихы және толеранттылық мәселесінің өзара байланысына назар аударды және заманауи бұқаралық ақпарат құралдарының штамптарын нақты көрсетті.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *толеранттылық, штамптар, постмодернизм, отбасылық және тұлғааралық қатынастар, этникааралық қатынастар, дін.*

BONDARENKO, YU.YA.
TOLERANCE: CLICHES AND REALITY

The article is devoted to the actual and problematic topic of tolerance, around which there are incessant disputes. The author draws attention to the relationship of the problem of tolerance with the issues of postmodernism and the history of religion and demonstrates the cliches demonstrated by modern media.

Keywords: *Tolerance, clichés, postmodernism, family and interpersonal relations, interethnic relations, religion*

УДК 378

Sapieva, M.S.
Candidate of Pedagogical Sciences,
Head of the Department of Arts of KSPU, Kostanay
Kuskadamova, K.S.
Master in Linguistics of RF
Senior teacher of learning and educational centre for language preparation

EXPERIENCE OF DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL PROGRAM "MUSIC EDUCATION"

Abstract

The article is devoted to the problem of developing of a modular educational program in the specialty "Music Education". The analysis of the content of special training of future music teachers is carried out, the ratio of credits for psychological, pedagogical and special training of graduates is presented.

Keywords: *Musical education, educational program, modules, competences, special training.*

1. Introduction

Educational program "Music education" (EP), designed by the group of the Department of Arts of Kostanay State Pedagogical University, was developed according to the requirements of the National framework of qualifications made on the 6th of March 2016, the National classifier of courses of the Republic of Kazakhstan 01-2017, professional framework "Pedagogue" (approved by decree of the Chairman of the board of the National Chamber of entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan "Atameken" № 133 made on the 8th of June 2017), the offers of employers to the specialists 'competences. Educational program is developed by the trajectory of study "Music teacher of pre-school and secondary education".

2. Materials and Methods

While developing this educational program, the group based on the project of educational programs, suggested by Kazakh National Pedagogical University after Abay. The educational program encompasses related disciplines into modules, making continuity and systematism in the educational process. Thus, we see the preparation of future music teacher, as multicomponent system, which involves the following components (modules): sociocultural module, language module, module of the educational technology, professional module, module of technology in inclusive education, natural sciences and mathematical module, module of the fundamental preparation, module of additional types of education, practice module, module of final certification. These modules are intraconditional components of multilateral system of professional education and represent the integrity, which provides the formation of the competent specialist.

3. Results

Sociocultural module consists of 22 credits (see image 1) and includes the disciplines of general educational disciplines (GED) and basic disciplines (BD) as a required component and an optional component: "Contemporary history of Kazakhstan", "Local history", "Basics of economics and entrepreneurship", "Religious studies", "Philosophy", "Sociology", "Political sciences", "Basics of law and anticorruption culture", "Ecology and basics of life safety". The basics of public consciousness of the future specialist are laid in this module. The sociocultural module introduces the future specialist through the system of educational space into the world of renewed values and the meaning of life, allowing to orientate in the maze of cultural processes with the aim of socially correct setting of the own professional targets and the most effective strategies of its realization. This module is a component of professional activity, that determines the meaning and is the most significant part of the professional culture of the contemporary specialist, and which is a constituting factor of his professional maturity and competency.

The language module includes 16 subject credits of compulsory component of GED and BD: Kazakh (Russian) and foreign languages, professional Kazakh (Russian) and professionally-oriented foreign languages. The role of this module is obvious. One of the conditions of competitive ability of a specialist is knowledge of the state, native and foreign languages.

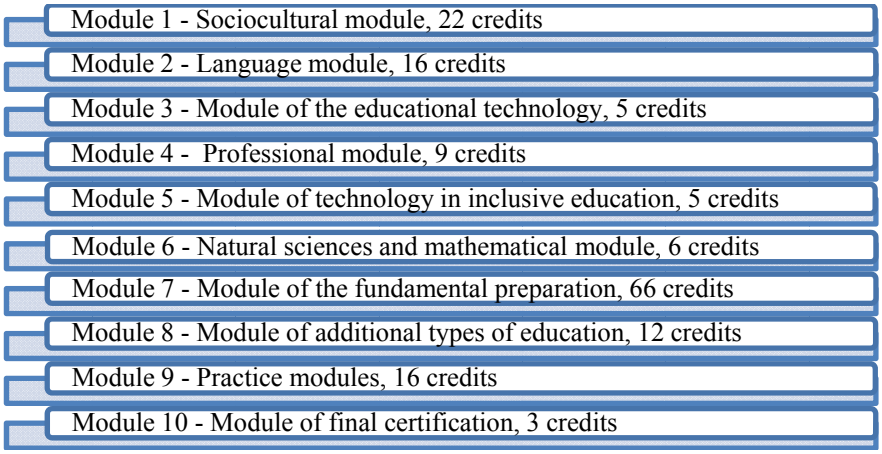

Picture 1 – Structure of the MEP "Music Education"

Module of the educational technology consists of 5 credits: “Criterial evaluation technologies” and “Music teaching methodology”, which is studied through the prism of the updating of educational content. In the standard music educational programs from 1st to 4th grades the content of music education for schoolchildren is entirely based on the study of the musical culture of Kazakhstan. In this regard, the content and organization of students' independent work is revised, other forms of office hours are proposed.

The forth module “Professional module” unites such disciplines as “Pedagogy”, “Psychology”, “Teacher’s professional guidance/ Professional guidelines of the teacher”. The course “Teacher’s professional guidance” was developed on the basis of the received data and the experience of students of the advanced training courses at Nazarbayev Intellectual School. This module is aimed at preparing students for using critical thinking techniques in future professional activities.

The next module “Module of technology in inclusive education” consists of 5 credits and includes such disciplines as “Basics of musical pedagogy and psychology”, “Special methodology for teaching children with PLO in conditions of inclusive education”.

Natural sciences and mathematical module is actual in connection with the modernization of “Digital Kazakhstan”. The module consists of 6 credits and includes such disciplines as "Information and Communication Technologies (in English)" and "Information and Communication Technologies in Teaching Music".

The module of fundamental training, consisting of 66 credits, provides the formation of professional competence in the subject area. This module is based on the study of native musical material, the preservation of its culture, its own national code is the first condition for the modernization of a new type. At the Department of Arts of KSPU during the period from 2015 to 2017 the scientific project "Academic Instrumental Music of Kazakhstan Composers at the Turn of the 20th and 21st Centuries" was successfully realized. (1980–2014), carried out within the framework of the state order of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

An important reason for the relevance of the study of contemporary academic instrumental music of Kazakhstan composers is its insufficient and uneven study. The initial stage of its formation and composition created in the 50-80s of the XX century was more fully explored in contrast to the work of contemporary composers in the years of independence (1992-2012).

At the turn of XX-XXI centuries the performing arts received great development. The research group of this scientific project have studied the performing arts of such leading musicians as J. Aubakirova, A. Musahadzhaeva, M. Bisengaliev, G. Murzabekov, E. Nakipbekov (Bekov), and others. The activity of the following musical ensembles and orchestras was studied: the State Academic Symphony Orchestra of the Republic of Kazakhstan, the Chamber Orchestra Camerata of Kazakhstan, the ASTANA OPERA Orchestra, the Kurmangazy Kazakh State Orchestra of Folk Instruments and the activities of the leading teachers of the Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy (Almaty) and the Kazakh National University of Arts (Astana).

The great interest for the researchers was the data taken from the reference editions published by the music experts of Kazakhstan, which included the biographies of Kazakh composers who were included in the history of the country's culture. The study of data and musical works was accompanied by an interpretation of the material obtained in publications:

1. Two learning guides were published: “Piano music by the composers of Kazakhstan at the turn of the 20th and 21st centuries (1980–2014)”, “Academic music of Kazakhstan for ensembles and orchestras at the turn of the XX-XXI centuries (1980–2014)”.
2. The monograph "Academic Instrumental Music of Composers of Kazakhstan at the Turn of the XX-XXI Centuries" was published. (1980–2014).
3. The results of the research were published in two foreign peer-reviewed scientific journals with an impact factor and in journals “Bulletin of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan” (2016) and “Bulletin of Kazakh National Pedagogical University after Abay”(2016 г.): Development of the piano performing school in the Republic of Kazakhstan (1980–2016) // «Anais da Academia Brasileira de Ciências» (2017) 89 (2): 1360-1371 (Scopus, ISSN 1678-2690, impact

factor 1,10); «Piano music by Kazakh composers at the turn of the century// «Anais da Academia Brasileira de Ciências» (2017) 89 (3): 1974–1988. (Scopus, ISSN 1678-2690, impact factor 1, 10). A total of 22 articles are distributed through publications in magazines of the Republic of Kazakhstan, the Russian Federation and far abroad, in collections of republican and international conferences.

The obtained results of the research are used within the framework of the discipline "History of Kazakh Music" (theme "Academic Music of Kazakhstan at the Turn of the Century").

In the period from 2018 to 2020 at the Department of Arts the initiative theme "Musical heritage of the Kostanay region" is realized.

The module of additional types of education (12 credits) includes “Physical culture” and “Service Learning”. "Service Learning", as a form of training, is aimed at the participation of students in various social projects. It has already become a good tradition for the first and second years’ students of the Department of Arts to take concert events with the children of children's house "Zhanuya".

4. Conclusions

The logical sequence of the study of disciplines in the educational program allows to ensure continuity in the personal formation of the future specialist (see Table No. 1).

Summarizing the foregoing, it should be emphasized that the problem of designing the content of educational programs is becoming more relevant in connection with the development of working groups of republican methodical assembly of modular educational programs, their farthest discussion on the one hand, and the granting of academic freedom to higher educational institutions of Kazakhstan on the other hand. In this regard, the systematic approach to the development of modular educational programs through the prism of spiritual revival of the nation will allow to develop a conceptually new model of pedagogical education and to receive an innovative educational product.

Table 1 – The ratio of modules per semester

I№	Module	Number of credits	Semester							
			1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Sociocultural module	22	x	x	x	x				
2.	Language module	16	x	x			x	x		
3.	Module of the educational technology	5				x	x			
4.	Professional module	9			x			x		
5.	Module of technology in inclusive education	5						x	x	
6.	Natural sciences and mathematical module	6		x						
7.	Module of the fundamental preparation	66	x	x	x	x	x	x	x	
8.	Module of additional types of education	12	x	x	x	x	x			
9.	Practice modules	16	x	x	x	x		x		x
10.	Module of final certification	3								x

References

The national framework of qualifications approved by the protocol of the meeting of the Republican Tripartite Commission on Social Partnership and Regulation of Social and Labor Relations of March 16, 2016.

Professional standard "Teacher", approved by the order of the Chairman of the Board of the National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan. [Text] // Atameken. – 2017. – № 133.

Methodological recommendations for universities on the design of educational programs / / Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, 2017. – 36 p.

Article received by the editorial office: 11.06.2018

САПИЕВА, М.С., КУСКАДАМОВА, К.С.
«МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ» БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫН ҚҰРАСТЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ

Мақала «Музыкалық білім» мамандығы бойынша модульдік білім беру бағдарламасын дамыту мәселесіне арналды. Болашақ музыка пәні мұғалімдеріне арналған арнайы дайындық мазмұнына талдау жүргізілді, түлектерді психологиялық-педагогикалық және арнайы дайындықтарға бөлінетін кредиттердің көлемі анықталды.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *Музыкалық білім, білім беру бағдарламасы, модульдер, құзыреттілік, арнайы дайындық.*

САПИЕВА, М.С., КУСКАДАМОВА, К.С.
ОПЫТ РАЗРАБОТКИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ «МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ»

Статья посвящена проблеме разработки модульной образовательной программы по специальности «Музыкальное образование». Проведен анализ содержания специальной подготовки будущих учителей музыки, представлено соотношение кредитов по психолого-педагогической и специальной подготовки выпускников.

Ключевые слова: *Музыкальное образование, образовательная программа, модули, компетенции, специальная подготовка.*

УДК371.121

Аканбаев Б.Н.,
А. Байтұрсынов атындағы ҚМУ,
гуманитарлық әлеуметтік факультетінің
2 курс магистранты

МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙІП КЕТУІНІҢ АЛДЫН АЛУ

Түйіні

Мақалада мектеп мұғалімдерінің эмоционалды күйіп кетуі жайлы сөз болады. Осыған ұқсас тақырып бойынша басқа да ғалымдардың зерттеулері жинақталып, сараланып, талданып, авторлық қорытындылар жасалынды. Осынау көмескі байқалатын, – әсері орасан құбылыстың шығу себептері жан-жақты қарастырылып, профилактика шаралары туралы кеңестер беріледі. Сол симптом мұғалімде байқалған жағдайда қалай әрекет ету керектігіне баса назар аударылды. Бұл мақаланы мұғалімдердің эмоционалды күйіп кетуден сақтауға арналған диссертациялық жұмыстың қорытындысы ретінде қарастыруға болады.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *эмоционалды күйіп кету, мектеп мұғалімдері, кәсіби күйіп кету, күйіп кету белгілері, тұлға.*

Қазіргі заманғы стандарттарға сай жұмыс жасау үшін мұғалім тек кәсіби құзыретті маман ғана болмай, сондай-ақ физиологиялық және психологиялық дені сау адам болуы тиіс. Осы орайда ақпараттар мен қарым-қатынастың көптігінен мұғалім мамандығын таңдаған адамдар эмоционалды күйіп кету синдромына жиі шалдығып жатады [1].

Эмоционалды күйіп кету дегеніміз не? Дәстүрлі анықтамаларынан бастайық. Әдетте кәсіби күйіп кету созылмалы стрестік жағдайда пайда болып, маманның эмоционалды-энергетикалық және жеке тұлғалық ресурстартың сарқылуына алып келеді. Бұл халықпен жұмыс жасайтын кәсіптердің: педагогтар, әлеуметтік қызметкерлер, психологтар, менеджерлер, дәрігерлер, журналистер, кәсіпкерлер және саясаткерлердің ең қауіпті кәсіби «деформациясы» болып есептеледі. Бұл құбылысты ең алғаш зерттеген Кристина Маслач өз кітабын: «Эмоционалды күйіп кету – жанашырлық үшін төлемақы» деп атауы да себепсіз емес.

Кәсіби күйіп кету кері эмоциялардың іштей жиналып, соған сәйкес «демалу» мен «босансудың» болмауынан туындайды. А.Мороу (Morrow, 1981) іштей кәсіби күйіп кету синдромындағы қызметкердің эмоционалды жағдайын айқын көрсететін кескін жасайды: «Күйген психологиялық сым иісі».

Ғылыми негіздемеге сәйкес, біз кәсіби күйіп кетуді тұтастай қарастырамыз – бұл тұлғаның кәсіби терең деформациясы.

Күйіп кету – бұл әлеммен байланысты жоғалту, өз-өзінен, өзге адамдардан, жалпы өмірден алшақтау. Сонымен қоса басқа да жағымды эмоцияларға деген сезгіштік жойылады. Күйіп кетудің терең деңгейлерінде оны «өмір ішіндегі өлім» деп атауға болады [2].

Кәсіби күйіп кету синдромы бірте-бірте дамиды. Ол кәсіби тиімсіздіктің сатылары ретінде **үш кезеңнен** өтеді:

Бірінші кезеңі эмоцияларды басумен, сезімталдықтың және жаңа уайымдардың жойылуымен сипатталады. Маманда барлығы жақсы бірақ, кенеттен жалығуды және жан дүниесінің бостығын сезінеді. Жағымды эмоциялар жоғалады. Отбасы мүшелерінен алшақтау пайда болады. Қанағатсыздық, алаңдаушылық жағдайы туындайды. Үйге келе жатып: «Маған тиіспеңдер, өз жөніме қалдырыңдар!» деп айтқысы келетін кездер көбірек бола бастайды.

Екінші кезеңде оқушылармен түсініспеушіліктер туындайды. Маман өз әріптестерін елемей сол ұжымның ішінде әріптестері туралы әңгемелер айта бастайды. Кейінірек елемеушілік оқушылардың қатысуымен де өтуіне көшеді. Басында бұл қиын тоқтатылатын антипатия, кейінірек жағымсыз қабылдау ошақтары пайда болады. Маманның бұндай қылықтары – ол өзі түсінбейтін организмінің қарым-қатынас кезіндегі шектен тыс өзін-өзі сақтауға ұмтылысы.

Үшінші кезеңде өмір құндылықтары туралы түсініктері босаңсиды. Өмірге көзқарасы «жайбарақат» күйге көшіп, адам барлығына, тіпті, өз өміріне де немқұрайлы қарайды.

Әдетте ол әлі де құрметті сыртқы келбетін сақтауы мүмкін, бірақ оның көздері отын жоғалтып, бірдеңеге деген қызығушылығын жоғалтады. Оның жан дүниесінде салқындық сезімі орын алады [3].

Бұндай эмоционалды күйіп кетудің бірнеше факторлары болады. **Біріншісі ретінде жеке тұлғалық факторларды айтуға болады.** Бұл, бірінші кезекте, жұмыс орнындағы өзінің бағасын білуі, кәсіби өсу мүмкіндіктері, автономия және басшылық тарапынан қадағалау деңгейі (А.Панс, 1982). Егер маман өз іс-әрекеті мен жұмысының маңыздылығын сезсе, оның алдында эмоционалды күйіп кету дерті қаупі туындамайды. Ал егер де оның көз алдыңда жұмыс мәнсіз болса, дерт жылдам дамиды. Синдромның дамуына мұғалімнің кәсіби өсуіне қанағатсыздық, қоршаған адамдардың пікіріне алаңдаушылық және өздігінен жұмыс жасаудың жеткіліксіздігі әсер етеді.

Рөлдік факторлар. Зерттеулер көрсеткендей,«күйіп кетуге»рөлдік қақтығыстар мен рөлдің анық бекітілмеуі, сонымен қоса қызметкерлер іс-әрекеттерінің бір-бірімен келіспеу жағдаяттары: біріккен күш жұмсаудың болмауы, сонымен қоса бәсекелестік те қатар жүреді (К.Кондо). Ал бірігіп тәртіппен әрекет ету, жұмыс жүктемесі айтарлықтай артық болғанның өзінде, бөлініп бекітілген жауапкершілік жағдайындағы келісілген ұжымдық жұмыстар қызметкерді эмоционалды күйіп кетуден қорғайды.

Ұйымдастырушылық фактор. «Күйіп кетудің» дамуына көп сағаттық жұмыс та әсер етеді, бірақ барлық жағдайда емес – белгісіз ұйымдастырылған функционалдық қызметтер мен дұрыс бағаланбаған еңбектер. Іс-әрекеттің ұйысдастырылуында қызметкерге басшының жауапкершілікті ұсынбауы да, қызметкерде өз іс-әрекетінің маңыздылығы мен бағасын түсінбеуі күйіп кету факторларының бірі болып табылады [4].

Қызметкерге кәсіби күйіп кетудің алдын алуға көмектесетін қасиеттерді қарастырайық

Біріншіден, бұл келесідей жеке-тұлғалық ерекшеліктер:

- жақсы денсаулық;
- өзінің физикалық жай-күйіне саналы, мақсаттылы қамқорлық жасау (мысалы, спортпен шұғылдану және салауатты өмір салтын ұстану);
- өзін-өзі жоғары бағалау және өз-өзіне, өзінің қабілеттері мен мүмкіндіктеріне болған сенімділік.

Екіншіден,күйіп кету қаупінен келесідей адамдар сақтанады:

- кәсіби стрессті жеңе білу тәжірибесі бар;
- шиеленісті жағдайда жүйелі өзгере алу қабілеті бар;
- жоғары қозғалғыштық қабілет иегері;
- ашық мінезді;
- көпшіл;
- дербес немесе тәуелсіз;
- өз күштеріне сүйеніп жұмыс жасау ынтасы бар адамдар.

Үшіншіден, бұл адамдардың ерекшеліктері:

- өз-өзінде позитивті, оптимистік ұстанымдар мен құндылықтарды қолдау және қабілеттерді қалыптастыру [5].

Күйіп кетудің алдын алу және көмек. Күйіп кетуді байқаған жағдайда қолданатын шаралар.

Қазіргі заманғы жағдаяттарда кәсіби стресс пен кәсіби күйіп кетуді толықтай жұмыс барысынан алшақтату мүмкін емес. Бірақ оның жұмыскерге беретін әсерін айтарлықтай бәсендетуге болады. «Кәсіби күйіп кету» синдромымен кездесуден қалай құтылуға болады:

- Өз-өзіңізге мұқият болыңыз – бұл шаршау синдромын уақытылы байқауға мүмкіндік береді.
- Өзіңізді сүйуге, не болмаса жай ғана ұнатуға тырысыңыз.
- Өзіңіздің мүмкіндіктеріңіз бен бейімділіктеріңіз бойынша жағымды жұмыстарды таңдаңыз. Бұл сізге өзіңізді, өз-өзіңізге деген сенімділікті табуға көмектеседі.
- Жұмыстан бақыт немесе құтқарылу жолдарын іздеуді доғарыңыз. Ол – пана емес, өздігінен жақсы іс-әрекет.
- Басқа адамдардың орнына олардың өмірін сүруге тырысуды доғарыңыз. Өмір – сіздікі. Адамдардың орнына емес, адамдармен өмір сүріңіз.
- Өзіңіз үшін уақыт табыңыз. Сіз тек жұмыс уақытыңызға ғана емес, жеке өміріңізге де құқығыңыз бар.
- Күнделікті оқиғаларды саналы түрде талдауды үйреніңіз. Болған оқиғаларды кешке отырып қайта қарастыруды дәстүрге айналдыруға да болады.
- Егер сіз біреуге көмектескіңіз келсе немесе оның орнына жұмысын істеп бергіңіз келсе, өзіңізге сұрақ қойыңыз: бұл оған қаншалықты керек? Мүмкін, ол өзі-ақ шеше алатын шығар [6].

Күйіп кету белгілерін байқаған жағдайда не істеу керек?

Ең алдымен, «оның» бар екенін мойындау. «Мен кәсіби күйіп кетуге шалдықтым» деп өз-өзіне мойындау қиын. Оған қоса өмірлік қиын жағдайларда саналы түрде сезілмейтін ішкі қорғаныш механизімдері қосылады. Олардың арасында: оңтайландыру, жарақат тудырушы жағдаяттарды ысырып тастау сезімдері мен дененің «қатып қалуы».

Адамдар көбіне бұл жағдаяттарды дұрыс бағаламайды – өздерінің «күштерінің» көрінісі деп көреді. Кейбір адамдар өздерін қиын жай-күйден активтілікке кету арқылы қорғайды: мәселе туралы ойламауға тырысады немесе өздерін жұмысқа, өзін өзге адамдарға көмекке толықтай арнайды. Өзгелерге көмек, әрине, біршама уақытқа жеңілдік алып келетін де шығар, бірақ уақытша ғана. Егер ол қажетті көмектің орнына назарды басқа жаққа бұрып кетсе, аса активтілік өз зиянын алып келуі де мүмкін [7].

Есте сақтаңыз: сезімдерді бұғаттау және белсенділік, сіздің қалпына келуіңізді баяулатады

Сіздің қалпыңызды өзге адамдардың физикалық және эмоционалдық қолдауы жеңілдетуі мүмкін. Одан бас тартпаңыз. Өз мәселеңізді ұқсас жағдайда болып, өзін жақсы сезінетін адамдармен талқылап көріңіз.

- Өз сезімдеріңізді жасырмаңыз. Эмоцияларыңызды көрсетіңіз және достарыңызға сізбен бірге ол туралы талқылау жүргізуге қысылмаңыз.
- Болған жағдай туралы сөз қозғаудан қашпаңыз. Өзгелермен немесе жеке өзіңіз отырып өткен тәжірибеңізді қайта қарау мүмкіндіктерін пайдаланыңыз.
- Басқалар көмек ұсынып немесе сөйлеуге мүмкіндік бергенде, өзініздің ұялшақтық сезіміңізге сізді тоқтатуға рұқсат бермеңіз.
- Күйіп кетуге сай қиын жай-күй өз-өзінен кетеді деп есептемеңіз. Егер қажетті шаралар қолданбаса, олар сізді ұзақ мерзім бойы мазалайтын болады.
- Ой толғау, демалыс пен ұйқыға жеткілікті уақыт бөліңіз.
- Өзініздің тілегіңізді отбасынызға, жұмысыңызға және достарыңызға тура, түсінікті және әділ айтуды үйреніңіз.
- Күн тәртібін дұрыс жоспарлаңыз [8].

Егер сіз күйіп кетудің болып жатқанын және ол өте тереңгі деңгейге жеткенің сезінсеңіз, есте сақтаңыз: жарақаттық тәжирибеге жауап қайту мен сезімдерді ояту бойынша маманданған жұмыс керек. *Маған маманнның көмегі керек* деп мойындау, нағыз ерлік деуге болады.

Алдымен қиын жұмыстардың бірі болады, сезімдердің сыртқа шығуына көмектесіп «тасбауырлықтан» айыру басты мақсат. Бұл өз-өзіңізді қолда ұстауыңызды жоғалтуға әкелмейді, бірақ бұл сезімдерді басу неврозлар мен физикалық проблемаларға әкеледі. Оған қоса жойқын күші бар «улы» сезімдермен (агрессиялық) арнайы жұмыс қажет. Бұл жұмыстардың нәтижесі ретінде ішкі кеңістіктің «тазартылып», жаңа сезімдерге орын босатылады.

Мамандандырылған жұмыстың келесі кезеңі – *өмірлік аңыздарыңызды,* мақсатыңыз бен құндылықтарыңызды, өзіңізге, өзгеге және жұмысыңызға деген қатынастарыңызды қайта қарастыру. Бұл жерде өзініздің «меніңізді» орнықтыра отырып қабылдау, өміріңіздің құндылығын түсіну, өз өміріңізге және денсаулығыңызға деген жауапкершілікті мойындап жұмысқа кәсіби көзқараспен қарау маңызды.

Тек қана осыдан сон, әр қадам сайын, сіздің қоршаған адамдарға деген көзқарасыңыз бен олармен қарым-қатынасыңыз өзгереді. Өзіңіздің кәсіби рөліңізді жаңадан қабылдау мен қоғам арасындағы іс-әрекеттеріңізді қайта қарау басталады. Адам өз күшіне деген сенімділіке ие болады. Бұл дегеніміз – тұлға кәсіби күйіп кету синдромынан арылып тиімді жұмыс істеп, өмір сүруге дайын [9].

Әдебиеттер тізімі

Аболин, М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека [Текст] / М. Аболин. – Казань, 1987. – 261 с.

Абрамова, Г.С. Практическая психология [Текст] / Г.С. Абрамова. – М.: Акад: Проект, 2000. – 512 с.

Абульханова-Славская, К.А. Стратегия жизни [Текст] / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Педагогика, 1991. – 246 с.

Александровский, Ю.Л. Состояния психической дезадаптации и их компенсация [Текст] / Ю.Л. Александровский. – М., 1976. – 272 с.

Социально-стрессовые расстройства [Текст] / Александровский Ю.Л. // Обозрение психиатрии и медицинской психологии им. В.М.Бехтерева. М. – 1992. – № 2.

Новый подход к концепции личностного и профессионального развития учителя [Текст] / Аминов Н.А. // Вопросы психологии. – 1994. – №5. – С. 102–114.

Социально-психологические предпосылки специальных способностей школьных психологов [Текст] / Аминов Н.А., Молоканов М.В. // Вопросы психологии. – 1994. – № 6.

Ананьев, Б.Г. О проблемах современного человекознания [Текст] / Б.Г. Ананьев. – М. «Наука», 1997. – 380 с.

Условия деформаций развития личности и конструктивные силы человека [Текст] / Анцыферова Л. И. // Психология личности: новые исследования / Под ред. К.А. Абульхановой, А.В. Брушлинского, М.И. Воловиковой. М. – 1998. – № 31. – 6 с.

Асмолов, Л.Г. Психология личности [Текст] / Л.Г. Асмолов. – М.: Смысл; Академия, 2002. – 441 с.

Изучение психологического содержания синдрома выгорания: Автореф. дипл. работы. МГУ, факультет психологии, 1994 [Текст] / Барабанова М.В. // Вестник Моск. Университета. Психология. – 1995. – №1. – С. 54–55.

Профессиональное выгорание и типы низко стрессоустойчивых педагогов [Текст] / Баранов А.А. // Ежегодник Российского псих-ого общества: Материал 3-его Всероссийского съезда психологов. 8 Т. СПб.: Изд. С-Петерб. Ун-та. – 2003. – Т. 1. – С. 287–289.

Баронина, О.Л. Психологическое здоровье современного учителя [Текст] / О.Л. Баронина.

Безносов, С.П. Профессиональная деформация личности [Текст] / С.П. Безносов. – СПб.: Речь, 2004. – 270 с.

Березин, Ф.Б. Психологическая и психофизиологическая адаптация человека [Текст] / Ф.Б. Березин. – JL, 1988. – 165 с.

Социально-психологическая адаптация при невротических и психосоматических расстройствах [Текст] / Березин, Ф.Б., Барлас, Т.В. // Журн. невропат. и психиатрии им. С.С.Корсакова. – 1994. – Т. 94. – № 6. – С. 38–43.

Бодалёв, А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения [Текст] / А.А. Бодалёв. – М.: Флинта: Наука, 1998. – 168 с.

Психологические проблемы профессионализации личности Бодров, В.А. // Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала / под ред. В.А. Бодрова М. – 1991.

Бойко, В.В. Социально-психологический климат коллектива и личность [Текст] / В.В. Бойко. – М.:Мысль, 1983. – 207 с.

Ежегодник Российского псих-ого общества: Материал 3-его Всероссийского съезда психологов. 8 Т. СПб.: Изд. С-Петерб. Ун-та. – 2003. – Т.1 – С. 304–308.

Мәлімет редакцияға түсті: 30.03.2018

АКАНБАЕВ, Б.Н.

ПРОФИЛАКТИКА ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ УЧИТЕЛЕЙ ШКОЛ

Статья раскрывает состояние эмоционального выгорания учителей. Собраны различные исследования по данной теме, и сделан авторский вывод. Приводятся советы по профилактике эмоционального выгорания. Определены действия по устранению первых симптомов эмоционального выгорания.

Ключевые слова: *эмоциональное выгорание, учителя школы, профессиональное выгорание, симптомы выгорания, личность.*

AKANBAEV, B.N.

PREVENTION OF BURNOUT OF SCHOOL TEACHERS

The article describes the emotional burnout of teachers. Here, various other studies on this topic are collected, and the author's conclusion is drawn. Advice is given on the prevention of this passively observed, but at the same time having a colossal consequence of the phenomenon. Particular attention is paid to what should be done when the first symptoms appear.

Keywords: *emotional burnout, schoolteacher, professional burnout, burnout symptoms, person.*

УДК 2/993

Сайлаубай, А.Б.,
магистрант
Абай атындағы КазҰПУ, Алматы қ.

ИУДАИЗМ ДІНІНІҢ НЕГІЗГІ ПРИНЦИПТЕРІ

Түйіні

Бұл ғылыми мақалада иудаизм дінінің негізгі принцптері қарастырылған. Бүгінгі замандағы иудаизмнің Жаратушыдан тыс қандай да бір тылсым күштерді жоққа шығаратын, қос құдай түсінігінен алыс нағыз монотестік дін екендігін көрсетеді. Маймонид (XII ғасыр) және басқада иудейлік ойшылдар ұстанған дәстүрлі иудейлік көзқарас негізінде жүргізілген зерттеулер нәтижесінде монеотеизм – бастапқы және алғашқы Жоғары Күштің басым түрі болды, ал қалған барлық діндер кейіннен бірқұдайшылық идеясының құлдырауы нәтижесінде пайда болды. Монотеистік иудаизм нәтижесінде христиандық пен исламның пайда болуына ықпал етті.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *иудаизм, Құдай, Тәурат, Моисей, өсите, Галаха, Жаратушы, діни ілім.*

Иудаизм – еврей халқының ұлттық діні. Аталмыш діннің ұстанушыларын яһуди деп атайды. Яһудилік өзінің ұлттық-саяси сәкестігін бірнеше рет жоғалту жағдайларында өз діни таңдаулылығын және халқының айрықша бағытын ұғыну арқылы аман қала алды.

Иудаизмнің ілімі кең мағынада еврей халқының Ауызша және Жазбаша Заңын, сондайақ бүкіл ілімдерінің жиынтығын қамтитын Торада мазмұндалған. «Тора» терминінің тар мағынасы Мұсаның бес кітабын білдіреді. Яһудейлердің дәстүрлі көзқарасы бойынша Тораның жазбаша және ауызша нұсқасы тікелей Израиль ұрпақтарына Мұса арқылы Синай тауында берілген. Аян орны дәстүрлі немесе ортодоксты яһудилік үшін шүбәсіз. Либералды я болмаса реформистік иудаизм дінін ұстанушылары Тораның Аян нәтижесінде пайда болғаның мойындамайды. Олар Торада ақиқат барын таниды, ал оның қасиетті әрі нақты болуы ақылой мен тәжірибеге байланысты деп санайды. Демек, Аян аз-аздап беріледі және қандай да бір шеңберлермен шектелмейді, ал ақиқатты тек қана яһудилердің қайнар көздерінен ғана емес, табиғаттан да, ғылым мен барша халық ілімдерінен де табуға болады [1]. Иудаизм діни сенімнен гөрі, көбінесе мінез-құлыққа зор мағына беріп, діни оқыту мәселелерінде баршаға мәлім бостандыққа орын береді. Алайда, барлық еврей халқын қуаттайтын белгілі бір негізге алынатын қағидаттар бар.

Иудейлердің діні – адамның өзінің Жаратушымен байланысы және қарым-қатынасы, адамдар арасындағы қарым-қатынас; Құдайдың болмысы мен Оның адамдарға деген көзқарасы туралы жүйе.

Иудаизм діні тәндік сипаты жоқ, әлемді жаратушы, шексіз құдірет иесі бір Құдайға деген сенімге және Оның таңдаулы иудей халқымен қарым-қатынасына негізделген. Мұса пайғамбарға басты өсиеттер Синай тауында түскен. Алайда, Құдай өз халқына үйретуді жалғастыра түсті, нәтижесінде адам мен Құдай , адам мен адам арасындағы қарым-қатынасын реттейтін тағы 613-тен астам өсиеттерге әкелді. Бұл өсиеттер иудейлердің Тора деп аталатын Көне Өсиеттің алғашқы 5 кітабында жазылған. Тора кітабтарын Мұса б.з.д. 1400 жылдары жазған. Содан бері Торадағы заңдар көптеген еврей ғалым-философтарымен түсіндіріліп, нәтижесінде заңға, мінез-құлық нормаларына негізделген және тиісті рәсімдердің туындауына әкелген – Галахаға пайда болды. Рәсімдік әрекеттер иудейлердің Құдаймен қарым-қатынасын реттесе, ал мінез-құлық нормалары – адамдар арасындағы қарым-қатынасты реттейді. Құдаймен қарым-қатынас түсінігі күнделікті құлшылық, тазалық, азық-түлік ережелерін сақтау, мерекелік салт-жоралар мен тыйым салуларды қамтиды. Адам мен адам арасындағы қа-

рым-қатынас саласы (мускус) «Жақындарыңды өзіңді жақсы көргендей жақсы көр» деген өсиеттен келеді. Галаха балалардың ата-аналарына деген жауапкершілігін, неке, ата-аналық міндет және өлгендерді жерлеу мәселелеріне негізделген. Ережелерді сақтау «мицвот» сөзімен белгіленеді, бірақ оның анық аудармасы жоқ, дегенмен жүректің қалауына сәйкес заңдардың сақталуы ретінде анықталады, өйткені бұл Құдайға құлшылық ету болып табылады [2].

Раввин философ Йехуда Галеви: «Діни сана: ізгі істер үшін нығметке бөлейтін Көсем, Нығметке бөлеуші, Үйретуші де Бұйырушы Пәрменді, көместі Көруші, толық Білуші, Жаратушының барына деген сенім, деп жазады. Сондай-ақ бұл сана барлық уақытта өмір сүрген адамзат атаулыға тән. Сөйлеу қабілеті жоқ жануарларда мұндай сенімнің нышаны жоқ. Сенім, әрине, адамға ғана берілген ең үлкен сыйлық. Діни сананы ақылға салуға болмайды. Ақылға ерік беріп, көптеген адамдар Құдайдың бар екендігін жоққа шығарып, сенімсіздікке түседі. Сенім алғашқы адаммен бірге пайда болды. Ол Құдайдың дауысын естуге лайық болып, ол онымен тілдесті, Жаратушы бұйрық берді және қалай өмір сүруді үйретті. Содан кейін әлем су тасқынынан кейін қайта жаңартылумен байланысты ол Нұх бейнесінде қайта туылды. Кейінірек сенім Ибраһим, Ысқақ және Жақып сынды бабаларының бойынан көрініс тауып, олардың ұрпақтарына дарыды. Алғашқы аян – жеке адамға, екінші – отбасына, ал үшінші – халыққа түсті» [3].

Діни сенім – шартсыз саладағы екі сенім формаларының бірін білдіреді. Бұл деген сенімнің біреуге немесе бір нәрсеге қатынасы емес, өздігінен шартсыз нәрсеге қатынасы. «Діни салада бұл екі сенімнің бейнесі де ерекшеленеді. Бір жағдайда адам «сеніммен қатынаста», ал екіншісінде – «сеніммен қатынасқа жүгінуге» айналады. Онда бар адам, ең алдымен, қауымдастық мүшесі болып табылады. Шартсыздықпен байланыс бұл адамды да қамтиды. Сеніммен қарым-қатынасынқа жүгінуші адам индивид болып табылады. Ал қоғам мұнда индивиттердің жиынтығы болып қалады. Алайда, бұл сенімнің қосарлы сипатын әдеттегі антитезге дейін қарапайым қылуға болмайды. Жоғарыда айтылғандарға қосымша, тарих үшін өте маңызды тағы бір қайшылықты ескеру қажет. Бұл хәлде болған адам, әрине, серіктеспен, яғни тығыз қарым-қатынаста болу болып табылады. Бірақ осыдан бастау алған барлық нәрселерде соңғы, жойылмайтын қашықтық сақталып отыр. Ақиқатты тану актісі адамның (тану пәні) және оның объектісінің арасындағы қашықтықты болжайды. Бірақ адамның шындықты мойындаған адамға деген көзқарасы, ең жақын жақындыққа, тіпті бірігу сезіміне айнала алады», – деп жазды неміс философы Мартин Бюбер [4].

Айта кету керек, иудейлердің сенім объектісі Тора. Келесі мәтінді алайық. Дәстүрлі білім алған әрбір иудей баласы оны жатқа біледі. Діндар иудей бұл сөздерді күніне екі рет құлшылығында қайталайды. Бұл мәтіннің бірінші сөйлемі – көптеген иудейлердің өлім алды айтылатын сөздері, тіпті олар ешқандай иудейлік қасиетті әулиелерге сенбеген немесе күмәнданғаны болса да: «Уа, Исраил, біздің Құдайымыз, Жаратқан Ие, Жалғыз Жаратушы. Жаратқан Иеңді шын жүректен, бүкіл жан-тәніңмен және барлық күшіңмен жақсы көр. Мен бүгін сендерге бұйырған бұл сөздер жүрегіңде болсын. Оларды балаларыңа сіңіріңдер, үйіңде отырғанда, жолаушы жүргенде, жатсаңда тұрсаңда насихатта. Оларды қолдарыңа белгі ретінде байла, олар сенің көздеріңнің қарашығындай болсын және оларды үйіңнің босағасына және қақпасына жаз (Екінші заң 6: 4-9). Сонымен қатар, осы үзіндідегі негізгі сөз тіркестер балаларды оқытуға арналған. Оның көптеген мағыналары бар – олардың кейбіреулері жасырылған, бірақ бәрі маңызды.

Сұраушының позициясы оның жеке жағдайына қарағанда оның дәуіріне байланысты күштірек болып келеді, бұл иудаизм негіздерінің ең танымал баяндауы – Маймонидтердің (1135-1204) құрған сенімінің он үш қағидасы екендігі дәлелденді (Бұл кітапта ол туралы аз айтылмаған. Иудейлер, әдетте, оны Рамбам РМБМ деп атайды – «Раввин Моисе Бен Маймон» дегеннің қысқартылуы). Бұл қағидалардың беделі соншалықты, тіпті Йшгдал әнұраны осы қағидалар негізінде жазылған, әдетте олар иудей литургиясына кіреді. Адон О ламға біз кітабымыздың соңында жүгінеміз (14-тарауды қараңыз). Йигдал біз үшін ең басында өте

маңызды. Негізінен «сенім нышаны» ретінде жазылған Маймонидтің мәтіні, оның өлімінен соң бірнеше ғасырдан кейін келесідей формада болды:

1. Жаратушы – Ұлы, кәміл Құдірет иесі екендігіне сенемін! Ол – барлық әлемді жаратушы, әрі толық басқарушы, сондай-ақ Ол барлық істің Бастауы, Бақылаушысы, Реттеушісі.

2. Жаратушы – Ұлы, кәміл Құдірет иесі екендігіне сенемін! Оның жалғыз екендігіне және одан басқа Жаратушы жоқ екендігіне және тек ол ғана жалғыз Құдай болғанына әрі бола беретіндігіне толық сенемін!

3. Жаратушы – Ұлы, кәміл Құдірет иесі екендігіне сенемін! Оның тәндік сипаты жоқ, әрі ешкімнің Онымен ұқсастыққа ие еместігіне толық сенемін!

4. Жаратушы – Ұлы, кәміл Құдірет иесі екендігіне сенемін! Ол Алғашқы әрі Соңғы екендігіне толық сенемін!

5. Жаратушы – Ұлы, кәміл Құдірет иесі екендігіне сенемін! – Тек Ол ғана құлшылық етуге лайықты, басқа ешкім лайықты емес екендігіне толық сенемін!

6. Мен пайғамбарлардың барлық сөздері шын екеніне толық сенемін.

7. Мен Мұса пайғамбардың, (Жаратушының нығметіне бөленсін!) – біздің ұстазымыз әрі ол бұған дейін де және бұдан кейін де болған барлық пайғамбарлардың пайғамбары екендігіне толық сенемін!

8. Мен біздің қолымыздағы Тораның Мұса пайғамбарға (Жаратушының нығметіне бөленсін!) берілгендігіне толық сенемін!

9. Мен бұл Тора алмастырылмайтынына және Жаратушы тарапынан басқа Тора болмайтынына толық сенемін!

10. Жаратушы – Ұлы, кәміл Құдірет иесі екендігіне сенемін!, барлық адамзат баласының амалдары тіпті ойларында толық білуші екендігіне толық сенемін! «Созидающий все сердца их, Постигающий все деяния их» (Псалма 33:15).

11. Жаратушы – Ұлы, кәміл Құдірет иесі екендігіне сенемін! Оның өсиеттерін орындаушыларды нығметіне бөлейтіндігіне және Оның өсиеттерін бұзатындарды жазалайтындығына толық сенемін!

12. Менің Мәсіхтің келетініне деген сенімім кәміл және оның кешеуілдеуіне қарамастан, мен оның келтіндігіне сенемін!

13. Мен, Жаратушының қалауымен өлілердің қата тірілетін күннің орын алатынына толық сенемін және Ол туралы естелік мәңгі сақталады! [5].

Бұл біздің заманымыздың басты сын-тегеуіріндері. Атақты саяси философ Лео Штраустың иудей мәселелеріне арналған жазбалары әлемдік қауымдастықта үлкен әсер қалдырды. 1920 жылдары германдық иудаизм туралы Лео Штраус былай деп жазады: «... бәріне, ең артта қалғандардан басқаларына, жаратылыстану ғылымдары мен тарих иудей дінін жоққа шығара алмайтындығы анық болды. Ол Велльхаузенмен Дареннің тарапынан туындаған дауылға төтеп берді. Тарих пен жаратылыстану ғылымдары әлемнің жасына, адамның шығуына, ғажайыптардың мүмкін еместігі, жанның өлместігі мен мәңгі өмір сүру мүмкін еместігі туралы үйретететін барлық нәрселермен келісуге болады, Яхвист, Элохимт, Үшінші Исай [және басқа да Інжілдің пайда болуына қатысты тұжырымдар] сынды жағдайлармен иудей сеніміне нұқсан келтірмей келісуге болатындығы анықталды [6]. Осы мәлімдемеге сәйкес, «иудей сенімінің мәні» деген ұғымның астарынан көп нәрселерді көре аламыз.

Иудаизм Құдай үшін адамдардың іс-әрекеттері сенімдеріне қарағанда маңыздырақ. Талмұт Еремия пайғамбардың сөздеріне негізделген (16:11): «Иудейлер тастап кетсе де (мені), бірақ менің заңдарыма адал болсын» деп атап көрсетеді. Нәтижесінде сенім емес адамның дәл іс- әрекет бағаланатын басты өлшемі; бұл пайым иудаизмде реформаторлықтан бастап, ортодоксалдық барлық діни бағыттарды қамти отырып, ғасырлар мен кеңістіктен өтеді.

Кез келген синагогада іс-әрекеттердің дұрыстығы туралы айтылады. «Шіркеулердің бірі келушілерді белсенді әлеуметтік қызмет етуге шақырса, екіншісінде жақындарына көмек көрсету, ал үшіншісінде Сенбі діни демалыс күніне ұқыптылықпен қарау немесе отбасы құн-

дылықтары сынды өсиеттер жайлы мәлімдейді. Бірақ сіз ешқашан уағыздарда үнемі қайталанатын және христиандық ілімнің іргетасы болып табылатын тақырыпты «сенім арқылы жанның құтқарылуын» уағыздайтын раввинді кездестірмейсіз. Әрине синагогада раввиндер сенім туралы уағыздайды, бірақ өзіндік құндылық ретінде емес, Тора Заңына сәйкес әрекет етуге талпындыратын ішкі күш ретінде. Иудаизм адамды ең алдымен іс-әрекеті арқылы бағалайды, христиандық ең алдымен оның сенімі», – деп жазады Пинча Полонский [7].

Американдық жазушы Герман Вук: «Сенім қарапайым және қарапайым адамдар үшін жұбаныш емес (бірақ оның даңқы үшін де); сенім – ғасырлар бойы адамзаттың ең жақсы ақыл-ойлары әрқайсысы өз жолымен жүретін мықты интеллектуалдық позициясы. Біз атеизм жүз жылдан бері сәнге айналған кезеңде өмір сүріп жатырмыз. Бұл сән атақты кітап клубтарынан және қағазға басып шығарушы баспаханалардан келетін рационалдық әдебиеттің ағынын тудырады» [8]. Алайда, Құдайға рационалистік көзқарасы танымал болғаны соншалықты, ол адамның бұл көзқарастың шындығына күмәндануына алып келуі мүмкін еді.

Осылайша, иудаизм басқа діндерге қарағанда жақсы да емес, нашар да емес, бірақ бұл біз үшін қызықты, себебі бұл иудей діні, Құдайдың таңдаулысы болған халықтың діні. Алайда, оның мәні осы ғана емес. Одан екі ірі әлемдік дін пайда болды: христиан және ислам. 17-ғасырдағы ұлы француз ғалымы философ Блейз Паскаль: «Иудей дініне өзгеше көзқараспен қарау керек. Киелі кітап тарихы мен халық дәстүріне. Адамгершілік пен бақыт халықтың салтында аралас болып табылады, бірақ олардың қасиетті дәстүрлеріне таңданбасқа болмайды» деп айтқаны бар. Олардың негізін құрметтеуге болады» [9].

Әдебиеттер тізімі

Бубер, М. Два образа веры / Пер. с нем. П.С. Гуревича, С.Я. Левит, С.В. Лезова [Текст] / М. Бубер. – М.: Республика, 1995.

Галеви, И. Кузари / Перевод с иврита Г. Липш [Текст] / И. Кузари Галеви. – Иерусалим, 1980. – С. 23.

Герман Вук. Это мой бог: Еврейский образ жизни. Пер. с англ. [Текст] / Вук Герман. – Иерусалим, 1977. – С. 40.

Иудаизм [Электрондық ресурс] // Этика. История морали и нравов. – Қолдану режимі: http://ethicscenter.ru/iudaizm.html.

Иудаизм [Электрондық ресурс] // Энциклопедия Кругосвет. – Қолдану режимі: http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/religiya/IUDAIZM.html?page=0.5

Маймонид / Перевод М.А. Шнейдера. Главы из книги Мишнэ Тора [Текст] / Маймонид. – Иерусалим: Шамир, 1985. – С. 55.

Паскаль, Б. Мысли / Пер. с фр. Ю.А.Гинзбург [Текст] / Б. Паскаль. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1995. – С. 480.

Полонский, П. Две тысячи лет вместе. Еврейское отношение к христианству [Текст] / П. Полонский. – Иерусалим: Маханаим, 2008. – Т.1. – С. 115.

Факенгейм, Э. «Что такое иудаизм». Современная интерпретация. Пер. с англ. [Текст] / Э. Факенгейм. – В. Шубинского под редакцией В. Дымшица. ДААТ/Знание; Иерусалим-Москва, 2002. – С. 60.

Мәлімет редакцияға түсті: 30.03.2018

САЙЛАУБАЙ, А.Б.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ВЕРОУЧЕНИЯ В ИУДАИЗМЕ

В данной научной статье рассмотрены основные принципы вероучения в иудаизме. Показано, что современный иудаизм является строго монотеистической религией, в которой отрицается существование каких-либо сил, неподконтрольных Творцу, а тем более других богов. На основе проведенного исследования с традиционной еврейской точки зрения, которой придерживались Маймонид (XII век) и другие еврейские мыслители, монотеизм – первичен и изначально был преобладающей формой почитания Высшей Силы, в то время, как и все другие культы образовались позже, в результате деградации идеи единобожия. Монотеистичный иудаизм впоследствии послужил основой для возникновения христианства и ислама.

Ключевые слова: *иудаизм, Бог, Тора, Авраам, Моисей, заповедь, Галаха, творец, вероучения.*

SAILAYBAI, A.B.
THE BASIC PRINCIPLES OF THE DOCTRINE OF JUDAISM

This article deals with the basic principles of the doctrine in Judaism. It is shown that modern Judaism is strictly monotheistic religion, which denies the existence of any forces beyond the control of the Creator, let alone other gods. On the basis of the research from the traditional Jewish point of view held by Maimonides (XII century) and other Jewish thinkers, monotheism is primary and was originally the predominant form of veneration of the Higher Power, while all other cults were formed later, as a result of the degradation of the idea of monotheism. Monotheistic Judaism later served as the basis for the emergence of Christianity and Islam.

Keywords: *Judaism, God, Torah, Abraham, Moses, commandment, Halacha, creator, dogma.*

УДК 316.6

Уәли, Ә.І.,
педагогика ғылымдарының магистрі,
ҚМПУ оқытушысы, Қостанай қ., Қазақстан

СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ОҚЫТУ-ТӘРБИЕЛЕУ ҮРДІСІНДЕ ТРЕНИНГ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйіні

Бұл мақалада оқыту-тәрбиелеу үрдісінде тренинг арқылы студенттердің арасындағы қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға байланысты мәліметтер келтірілген. Қазіргі таңдағы педагогиканың міндеті – адам бойындағы жақсы қасиеттерді жас ұрпаққа үйрету, ұлтжанды, отансүйгіш, әдепті, ар-намысы биік студенттерді тәрбиелеу екендігі айтылған. Адамдарды тәрбиелеу мен тұлғалық қалыптасуының басты құралы, әрі маңызды сипаттамасы – қарым-қатынас екендігі белгілі.

Кейбір адамдардың психикалық әлеміндегі маңызды қатынастарының даму механизмі туралы Ресейлік және шетелдік авторлар: Л.С.Выготский, В.Н.Мясищев, В.Штерн, К.Бюлер т.б. ғалымдардың теориясын негізге келтірген.

Ғылыми ұғым ретінде «қарым-қатынас», «оқыту», «тәрбиелеу», «үдеріс», «тренинг», «қалыптастыру» т.б. анықтамалар берілген.

Қоғамдық қарым-қатынасқа қарағанда, жеке тұлғааралық қарым-қатынастың табиғаты бөлек және оның өзіндік ерекшелігі мен эмоциялық негізінің болуы жайлы, адамдар бір-бірімен қарым-қатынасқа түскенде, оның бір-біріне деген әртүрлі көзқарастары сезімдер негізінде қалыптасатындығы туралы ғылыми негіздемелер жасалған.

Оқытушының тренингтер рөлдік ойындарды қолдана отырып, топтағы жұмыс белсенділігін арттыру, теорияны практикалық тапсырмалармен астастыру, ақпараттар көлемін саналы меңгеру арқылы эвристикалық әдістемеге жол салып, қарым-қатынас жасаушы тұлға ретінде студенттерге әсер етіп, білім алушы қабілетін аша білер кәсіби шеберлігінің маңызына тоқталған.

Тренинг жүргізуге қойылатын талаптар, шарттар туралы мәліметтер келтіріп, тренингтік жаттығуларды қолдануды тәжірибе жүзінде көрсеткен.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *оқыту, тәрбиелеу, үдеріс, тренинг, қарым-қатынас, қалыптастыру.*

1. Кіріспе.

Оқыту – студент пен оқытушының өзара бірлесіп іске асыратын әрекетінен тұратын күрделі, екіжақты үдеріс. Өйткені, оқыту оқытушының білім берудегі негізгі іс-әрекеті болса, оқу – студенттің өзінің танымдық, тәжірибелік әрекеті.

Жаңа ғасырда бәсекеге қабілетті интеллектуалдық күші жетік маман кадрлар болмай, әлемдік бәсекеге төтеп бере алатындай экономика дамымайды. Жоғары оқу орнында оқытушы әр түрлі студент топтарымен араласады, бірлесіп әрекет етеді. Сондықтан, оқытушы үшін тұлғааралық қарым-қатынастың теориясын білу маңызды. Студенттердің қарым-қатынас мәдениетінің заңдылықтары мен феноменін терең меңгерсе тұлғаны жан-жақты дамытуды іске асыра алады [1].

Қай заманда да өркениеттің өрлеуі интеллектуалдық шығармашылық қабілеттің негізінде іске асатыны белгілі. Осындай қабілеттердің дамып, қалыптасуына жоғары оқу орындарының педагогикалық үрдісі шешуші рөл атқарады. Қазіргі таңдағы педагогиканың міндеті – адам бойындағы жақсы қасиеттерді жас ұрпаққа үйрету, ұлтжанды, отансүйгіш, әдепті, арнамысы биік студенттерді тәрбиелеу. Адамдарды тәрбиелеу мен тұлғалық қалыптасуының басты құралы, әрі аса маңызды сипаттамасы – қарым-қатынас.

Жекелеген адамның психикалық әлемінің маңызды аспектілерінің болу тәсілі және осы қатынастардың болу формасы, ол-адамдар қатынастарының даму механизмі. Бұл жөнінде Ресейлік және шетелдік авторлар: Л.С.Выготский, В.Н.Мясищев, В.Штерн, К.Бюлер психикалық процестер мен қарым-қатынастың тектестілігін бірнеше рет атап көрсеткен [2].

Ғылыми ұғым ретінде ол ағылшын тілді психологиялық әдебиеттерде кең тараған «коммуникация» ұғымынан гөрі бай әрі тереңірек. «Қарым-қатынас» өзінің рухы жағынан - гумманитарлық ұғым; ол субъективті мағыналарға, құндылықтарға толы; ол лабораториялық жағдайларда минттерге бөлінеді және ол технологиялық емес.

Қарым-қатынастың сәби тұлғасының дамып қалыптасуында, оның «адам» тегінің өкілінен Адамға айналуында атқаратын рөлі жайлы айта отырып, әртүрлі «маугли-балаларға» қатысты классикалық мысалдарды аттап кету қиын. Дегенмен, оларға өзгеше көзқараспен зер салайық. Иә, жануарлармен бірге (сондай-ақ, жертөрелерде, шатыр астында, сандықтарды) өскен балалардың мысалдары қоғамнан тыс, символдық ақиқаттан тыс, бала адамға айналмақ түгілі, тірі де қалмайды. Иә, барлық «маугли-балалардың» ақыл-есі кем деген белгілі-бір деңгейде расталған қызықты болжам да бар. Инстинктер мен архизмдік адаптивті механизмдердің оянуына интелектуалды қабілеттердің төмен болуы мүмкіндік береді. Мұндай жағдайда психикалық тұрғыда толық дамып жетілген бала өмір сүре алмайды. Оның инстинктері жаңа адаптивті күштерге, балаға адамдардың символдық Әлемінің байлығын өз бойына сіңіруге мүмкіндік беретін күштерді қуандыратын инстинктері мәңгілікке ұйқыға кеткен.

Қоғамдық қарым-қатынасқа қарағанда жеке адамаралық қарым-қатынастың табиғаты бөлекше, оның өзіндік ерекшелігі-эмоциялық негізінің болуы. Адамдар бір-бірімен қарым-қатынасқа түскенде, оның бір-біріне деген әртүрлі көзқарастары сезімдер негізінде қалыптасады.

Ұжымдық іс-әрекеттердің жекелеген іс әрекеттерге қарағанда анағұрлым өнімді болатындығы В.М.Бехтерев эксперименттерінің қатарында көрсетілген[3]. Басқа зерттеушілердің эксперименттерінде шешім қабылдауда топтық тәсілдің жекелеген тәсілден артықшылығын дәлелдейтін нәтижелер алынған. Алайда, ғылымда адамдармен нақтылы қарым-қатынас жасаудың өзі іс-әрекет нәтижесінде кері әсер ететіндігін дәлелдейтін басқа да фактілер анықталған.

Сонымен, қарым-қатынас жасау адамның маңызды қажеттіліктерінің бірі ғана емес, сонымен қатар ол адамның тіршілік бейнесі мен мәдени өмірінде, тұрмыс салтында бірлескен іс-әрекетінің негізгі түрлері осы қарым-қатынас арқылы дамып, жетіліп жүзеге асады. Адамдардың өзара тілдесіп өмір сүруге бейімделуі ағза тіршілігі үшін су мен ауа, күн шұғыласы сияқты табиғи қажеттілігімен бірдей.

2. Материалдар мен әдістер.

Педагог осы процестің инициаторы болады, оны ұйымдастырады және басқарады. А.В.Петровский мен М.Г.Ярошевскийдің басқаруымен шыққан (1999 ж) психологиялық сөздікте қарым-қатынасқа төмендегідей анықтама беріледі:қарым-қатынас – бірлескен іс-әрекет қажеттіліктерінен туындайтын,кем дегенде үш – коммуникация (ақпарат алмасу), интеракция (әрекеттермен алмасу) және әлеуметтік перцепция (серіктесті қабылдау және түсіну) –

процестерінен тұратын, адамдар және топтар арасында байланыс орнататын,әрі оны дамытатын күрделі көп жоспарлы процесс [4]. Қарым-қатынастың құралдық қызметі оның әртүрлі бірлескен заттық іс-әрекет түрлеріне қызмет етуімен сипатталады.

Орыс тілі, әдебиет, биология, химия, шет тілі, тарих, география сабақтарының бақылау материалдары талдауының көрсетуінше, мұғалім оқушылармен араласып, сипаты бойынша түрлі коммуникативтік талаптарды орындай отырып, бір мезгілде осы міндеттерді шешудің көмегімен түрлі педагогикалық функцияларды жүзеге асырады. Зерттеушілер функциялардың (олардың топішілік нақтыландырылуымен) төрт тобын бөледі: 1) ынталандырушы; 2) елеп ескеруші, оларға: бағалаушы және түзетулер енгізуші; 3) қадағалаушы жатады; 4) ұйымдастырушы, оларға: оқушы зейінін қабылдауға, есте сақтауға және қайта жаңғыртуға бағыттаушы мен оқушының алдыңғы мәтінмен, суретпен, фильммен жұмысқа дайындығын қамтамасыз етуші және міндеттерді, нұсқауларды орындау бірізділігі мен сапасына сілтеуші, сонымен қатар, сабақ үстіндегі хорлық, жұптық, топтық, даралық жұмыстарды ұйымдастырушы және оқушының сабақ кезіндегі тәртібін реттеуші (С.Я. Ромашина) функциялар жатады деп көрсетеді.

Мұғалімдер, мысалы, шет тілі сабағында, көбінесе қолданатын коммуникативтік міндеттер (сұрақ, талаптандыру, түсіндіру, әңгіме, хабарлау, мақұлдау/мақұлдамау) негізінен ұйымдастырушы және ынталандырушы функцияларды жүзеге асырады. Қарым-қатынасқа жүргізілген талдау келесі жағдайлар туралы айтуға мүмкіндік береді:

- педагогикалық қарым-қатынас жайлы оқудағы өзара әрекеттесу, педагог-оқытушы мен оқушылардың-студенттердің еңбектестігінің формасы ретінде;

- педагогикалық қарым-қатынаста бір мезгілде оның үш жағының – коммуникативтік, интерактивтік және перцептивтік жақтарының болуы;

- педагогикалық қарым-қатынаста вербалдымен қатар, басқа да тәсілдердің, яғни, көркемдік, кинетикалық, символикалық тәсілдердің кең көрінуі жайлы.

Оқудағы еңбектестік пен қарым-қатынас, оқытушы мен студенттің (не студенттер тобының) көп деңгейлі өзара әрекеттесуі ретіндегі оның психологиялық талдауы осы жақтардың әрқайсысын оқу іс-әрекетінің субъекті ретінде және екеуін де сипаттаушы етіп қарастыруды қамтиды. Оларды сипаттаушының бірі-бұл іс-әрекеттің мақсаттылығы, белсенділігі және түрткілігі, алайда олардың әрқайсысының іс-әрекет мақсаты мен түрткісі әр түрлі болады.

Студенттердің педагогикалық қарым-қатынастарына жүргізілген зерттеулер, тек қана педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің қиындықтарының өзгешелігін ғана емес, сондай-ақ осы қиындықтардың біріншіден, соңғы курсқа дейінгі өзгеру динамикасын да айқындауға мүмкіндік берді. Әлеуметтік бағдарланған оқу-педагогикалық үдерістегі қарым-қатынас жағдайында студенттер жұртшылық алдына шығып сөйлеуге үйренбегендіктен (49%), болып жатқан жағдайлардың қалайша болуы керектігі жөніндегі ішкі түйсігінде қалыптасқан елеске сәйкес келмеуінен, бұрын табиғи болған қимылдарының, қозғалыстарының, жалпы мінез-құлығының қысылшаңдығының салдарынан қиындықтарды сезінеді (71%).

Тренингтер рөлдік ойындарды қолдана отырып, топтағы жұмыс белсенділігін арттыру, теорияны практикалық тапсырмалармен астастыру, ақпараттар көлемін саналы меңгеру (миға шабуыл) арқылы эвристикалық әдістемеге жол ашады. Тренинг – жеке адам не топтың ақпаратты сол кезеңде не болашақта қажеттілігіне жарату мүмкіндігі. Тренинг саналы жұмыс түріне баулиды: қатысушылар пікір алмасады, өз көзқарасын қалыптастыру, жеткізуге, сұрақты дұрыс жүйелеуге, өз білімін практикада қолдануға дағдыланады. Адамды күтпеген оқыс жағдайда ойлану мен шешім қабылдауға үйретеді. Нағыз іске, шеберлікке баулу сәттерін тудырады. Басты жауапкершілік жаттықтырушыға (сабақ үдерісінде мұғалім мен көмекшілеріне) жүктеледі, оның ойынды ұйымдастыруында, қарым-қатынас жасаушы тұлға ретінде балаларға әсер етіп, шәкірт қабілетін аша білер кәсіби шеберлігі де аса маңызды болады.

Тренингтер арқылы ақпарат ала отырып, түсініксіз сәттерді талқылауға, сұрақ қоюға мүмкіндік алса, онда берілген ақпарат тез меңгеріледі және алынған білімдер шәкірттердің мінез – құлық дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Тренинг жүргізуге қойылатын талаптар:

· тұлғалар бір-біріне жүзбе-жүз отыратындай етіп, айналдыра орындықтар қоюға мүмкіндігі бар кең бөлме (бұл жағдайда еркін пікір алмасуға, жаттығулар мен серігу кезеңдерін жүргізуге ыңғайлы болады. Бір-біріне сенімділіктері артып, назарға іліккен әрекеттерге қызығушылық танытады, ынталы болады);

· тренингке қатысушылар саны 20 – 25 адамнан аспауы керек (бұл сенім атмосферасын туғызатын және барлық қатысушылардың назарын тұрақты аударуға мүмкіндік беретін қатысушылар саны);

· тренингке қатысушыларды марапаттап отыру және барлығының қатысуын қадағалау;

· мұғалім әрбір жаттығудың кесімді уақытта жүзеге асырылуын қадағалауы керек;

· тренингтің бастапқы сәті «танысу» жаттығуына арналып және «келісім» (топтың жұмыс ережесі) қабылданады;

· теориялық тапсырмалар мен интерактивті жаттығулардың, сергітудің арасында сабақтастық болуы керек;

· кез-келген тренинг-сабақ басталар алдында мақсат-міндеттері айтылады, ал соңында қорытынды пікірлер жинақталады.

Тренинг түріндегі сабақты өткізген ұстаз:

· өзара қарым-қатынас жасау мен хабарларды қабылдауға және ақпараттық мәліметтермен алмасуға дайын болу жағдайын жасау;

· ой қозғау арқылы тілдік қарым-қатынас еркіндігі мен белсенділігін арттыру;

· координация – іс қимылдағы өзара бағыттылық пен келісімділікті қамтамасыз ету;

· мотивация – қажетті эмоциялар мен қызығу ынтасын тудыра білу, сол арқылы өзгерістерді бақылауға жол ашу;

· қарым-қатынас орнату – байланыстар жүйесіндегі әркімнің өз орнын айқындай білуіне ықпал ету;

· әсер етушілік – мінез-құлықтың және басқа да мүдде-тілектерінің өзгеруіне бағдар беруге жетекшілік жасауы керек.

Бұндай тренинг-сабақтарын оқытушы кез-келген пән сабақтарында қолдануға болады. Оқытушының бұл жағдайда оқыту-тәрбиелеу үдерістерінде ұтатын, жақсы нәтижеге жететін жері көп. Осы талаптарды ескере отырып, шет тілін беруде жүргізген зерттеу жұмысымыздағы бірнеше тапсырмаларды мысалға келтірейік. Бұнда тіл-оқыту құралы және тіл-қарым-қатынас жасау құралы болғандықтан,шет тілі қолданылады.

1-жаттығу «Таңғалдыра таныстыру»

Зерттеушілер әрбір сөзін ағылшынша айтады. Қатысушылардың бір-бірін ұмытпастай есте сақтауына көмектесетін және оның қызықты мәліметтерді ортаға алу мүмкіндігін шет тілі арқылы ашатын жаттығу. Әрбір қатысушы өз есімін ағылшынша айта отырып, соған қоса өзін ерекше етіп таныстыруы шарт (таңқалдыратын мәлімет айту, тосын сырымен бөлісу, тартымды қимыл жасау, т.т.). Қалған қатысушылар оған осы бағытта көтеріңкі көңіл күй одағайларымен көтермелей қолдау көрсетулері қажет. Жаттығу бірлесіп орындауға өте көңілді. Бұл жаттығуды белгілі тақырыпқа орайластырып, бірнеше сағат отырып, шаршай бастаған сәтте ұйымдастырса, сергіту сәтінің де қызметін атқарады.

2-жаттығу. «Сәлем – Мен!»

Бұл жаттығу қатысушылардың өзінің ішкі ой, жан дүниесіндегі өзгерістерді айқындауға таптырмайтын құрал десек болады. Бұл жаттығу адамның өзін-өзі бағалауы мен тануына, өзінің артықшылығы мен кемшіліктері жөнінде ойлануына, сын көзбен қарау мен өзіне құрметпен қарауына мүмкіндік береді. Жаттығуды жүргізу алдында әрбір қатысушыға қағаз, қалам таратылуы тиіс.

Жаттығудың шарты бойынша әр қатысушы өзі туралы ағылшын тілінде сипаттама жасайды.

Өз суретін, сұлбасын ұнатқан бейнеде сала отырып «Мен қандаймын?» деген сұраққа тоғыз түрлі (қазақтың сегіз қырлы, бір сырлы ұғымына сай) жауап жазулары тиіс. Барлық сөз, теңеу, қасиет, сапа және т.б. «Мен ...» есімдігімен ағылшынша басталуы тиіс. Өзінің

жарнамалық жобасы немесе газетін (тақырыбы – «Сәлем – Мен!») ағылшынша дайындап болған соң, қағазды өзі таңдаған жерге қыстырып, өзіне жақындаған ұжым мүшелеріне түсіндіріп, соңынан өзі туралы пікірге келісіп-келіспегені жөнінде ойларын сын кітапшасына немесе жарнама қағазына, газетке ағылшынша жазып кетулерін сұрайды. Жазылған пікірлерді салыстыра отырып, «Кеңес берушімен» (мұғаліммен) талқылайды, өзі туралы қорытынды пікірін тұжырымдайды.

3-жаттығу. «Көтерме сөздер»

Бұл жаттығу жұппен орындалады. Екі қатысушының қалауынша (бір-біріне қарама-қарсы) жұптасып тұруына болады. Бірінші қатысушы: «маған сенің мінез әрекетіңде ... ұнайды, ол аса таптырмайтын қасиет, өзіңе сондай жарасымды, т.с.» деп екінші жұпқа ағылшынша өз пікірі мен көтерме сөзін арнайды. Екінші қатысушы оған «иә, мен шындығында да сондаймын, сен менің мынадай жақтарым бар екенін байқамадың ба? ...» деп ағылшынша уәж айтады. Оған көтерме сөз айтушы міндетті түрде оң жауап тауып, жақсылықты басым көрсетуге тырысуы керек. Бұдан соң, қатысушылар рөлдермен ауысады. Жүргізуші айтылған нәрсенің бәрі шын көңілден болуы керектігін ағылшынша ескертуі тиіс.

4-жаттығу. «Шымшыма шындықтар»

Бұл топ мүшелерінің бір-бірін тану мен анықтау зеректігі мен күмәнді де, күдікті ойларын анықтауға қолайлы жаттығу болып табылады.

Жұмыс барысына 10 минут беріледі. Ұжым мүшелерінің өз сұрауына сәйкес, әр қатысушының өзі туралы бөлігі толтырылған мінездеме қағаздары таратылып беріледі. Топ мүшелері толтырылған қатысушының өзі туралы айтқан ақпараттарымен танысып, екінші бөлімге өз пікірлерін жазулары қажет. Пікір ағылшын тілінде, әдемі әзіл, қалжың болса да, шындықтан онша ауытқымаған жауапқа, бірақ шымшыма ойға құрылуы шарт.

Міне, осындай жаттығулар ағылшын тілі сабағында тұлғалық қарым-қатынас орнатуға және тілді еркін меңгерулеріне мүмкіндік жасайды.

3. Нәтижелер және талқылау.

Тренинг сабақтарын жүргізгенде ескеріп отыратын бірнеше ережелер мен принциптер болады. Солардың арасынан негізгі принциптерді бөліп көрсететін болсақ:

1. Өзара әсер диалогизациясы принципі, яғни қарым-қатынастағы теңдік, қатысушылардың өзара сыйласуы мен бір-біріне деген толық сеніміне негізделген. Егер топта біреуі немесе бірнешеуі басым болса, онда қарым-қатынас диалогқа тән қасиеттерді жоғалтады да, монологқа ауысады. Бұл тренинг табиғатына қарама-қайшы келеді және тренингтің өту барысын қиындатады.

2. Тұрақты кері байланыс принципі, яғни қатысушының өзі туралы информацияны барлық іс-әрекет нәтижелерін талдап отырған басқа топ мүшелерінен ұдайы алып отыруы. Кері байланыс арқылы адам келесі қадамдарына түзету (коррекция) жасауға, сәтсіз қарым-қатынас тәсілін жаңаға ауыстыруға, оның қоршаған ортаға әсерін байқауға мүмкіндік алады. Ол үшін қатысушының басқаларға солар туралы пікірін айтуға және өздері туралы пікірлер тыңдауға барлық жағдайлар жасалуы керек. Осындай арнайы саналы түрде ұйымдастырылған, кері байланыс максималды дамыту нәтижесін береді.

3. Өзін-өзі диагностикалау принципі: қатысушылардың өзін-өзі ашуына, өздерінің жеке маңызды проблемаларын анықтап, түсіне алуға көмектеседі.

Тренинг мазмұнында адамға өзін, өз тұлғасының ерекшеліктерін тануға көмектесетін жаттығулар қарастырылады. Топтың әр мүшесінің белгілі бір шешім мен оны жүзеге асыруды талап ететін түрлі жағдайларда өзін көрсете білуіне көмектесу керек. Бұған вербалды қарым-қатынас тәсілі емес, практикалық әрекет көмектеседі.

4. Дамытуды оңтайландыру принципі. Жүргізушіден нақты диагностика, бөлек-жеке қатысушылар мен толық топтың белгілі бір психологиялық күйінің квалификацияланған констатациясы, сонымен қатар шарттарды оптимизациялау мақсатында болып жатқан іске белсенді түрде араласуын көздеу. Арнайы жаттығуларды қолдану арқылы жүргізуші, қатысушылардың өзіндік дамуына түрткі беруі, олардың барлық күшін керек арнаға бағыттауы керек.

5. Интеллектілі және эмоциялы аумақтар үйлесімділігі принципі. Бір жағынан тренингте жоғарғы эмоциялы қатысушылар болған жағдайда ол шынайы өтеді. Бұл ашықтыққа бағыттап, топ мүшелерін сенімге, ізгілікті қарым-қатынасқа жетелейді. Ал екінші жағынан, болған жағдайларды талқылау кезінде интеллектілі талдау-аналитикалық процестерді ынталандырады. Мұндай әрекеттің формасы – барлық тренинг бойы қолданылатын топтық пікірталас (дискуссия).

6. Барлық тренингке, жеке сабақтар мен жаттығуларға өз еркімен қатысу принципі. Әрбір тренингке қатысушының жұмыс барысындағы өзгеруіне табиғи түрде ішкі қызығушылығы болуы керек. Тұлғаның позитивті өзгерістері мәжбүр ету кезінде пайда болмайды, оны талап етіп те керегі жоқ.

7. Топтың тұрақты құрамын сақтау принципі. Егер тренингтік топ жабық тұрақты құрам болып, жаңа адамдар қосылып отырмаса, онда топта топ мүшелерінің ашылуына әсер ететін ерекше процестер пайда болады, тренингтік топ өнімді түрде жұмыс істейді.

Топтың қалыптасу принципі туралы сұрақтар аса маңызды болып табылады. Жұмысқа қатысу үшін ең қолайлы жас 16 мен 40 деп есептеген. Оның құрамына жасөспірімдерді де қосуға болады. Бірақ бұл үшін жүргізуші тренингтен кейінгі психологиялық көмек пен жүріс-тұрысына коррекция жасау мақсатында қатысушылармен контакт жасауға мүмкіндігі болуы керек.

8. Ену принципі. Сабақ ұзақтығы жұмыс барысында айқындалуы керек. Оларды жүргізу тәжірибесі толық түрде негізделген қорытындыға дәйек береді: өте ауқымды эффектіге ірі уақыт блоктарымен жұмыс істегенде ғана қол жеткізуге болады, 3-4 сағат енумен, кейде бұдан ұзақ кезең бойына. Бұл қатысушыларды «елітуге», олардың ұзақ үзілістен кейін топтық процестерге эмоциялы енулеріне көп уақыт кететіндігімен байланысты. Тренингтік топ сабақ кестесіне сыйымды болуы керек. Қосарланған сабақты аптасына кем дегенде бір рет өткізген жөн. Мүмкіншілік болса, сабақты екі-үш күнге белгілеп, күніне 6-7 сағаттан қарқынды тренинг өткізген жақсы. Мүмкін варианттардың бірі, 24 сағатқа созылатын тренинг-марафон, бірақ оны тек дайындығы бар қатысушылармен ғана өткізуге болады.

9. Бөлектену принципі. Бұл жағдайда қатысушылардың сөздерін бөтен ешкім естіп қоймауы шарт. Егер жүргізушіге аудио немесе видеожазбалар қажет болса, топтық барлық мүшелерінен рұқсат алуы керек. Тренингтік жаттығулар мен тапсырмалардың үлкен бөлігі осы материалдар мен кейінірек өздік жұмыстары үшін арнайы жазылады.

10. Еркін кеңістік принципі. Бөлмеде қатысушылардың еркін қозғалуына, шеңбер құруларына, 3-4, 7-8 адамнан микротоптарға бөлінуіне, оқшауланuына мүмкіндік болуы керек.

Тренинг дайындығының негізгі элементі, болашақ ұжыммен алғашқы кездесуі болып табылады. Бұл екі кезеңнен тұрады. Біріншісінде–міндеттері, мерзімі, кездесу ұзақтығы туралы топтық әңгіме жүргізіледі. Жиналғандар тренингке қатысу немесе қандай да бір себептермен бас тарту сияқты шешімдер қабылдайды. Екінші кезеңде сабаққа қатысуға ниет білдіргендермен жекелеген түрде сөйлеседі [5].

Тренинг өткізуде принциптерді жүйелі түрде жүзеге асыру, дәстүрлі оқыту әдістерінің (лекция, семинар, көркем әдебиеттерді оқыту) сапа жағынан айырмашылығын қамтамасыз етеді. Бұл принциптер төмендегідей:

1. Белсенділік, әркімнің топ жұмысының нәтижелігіне жауапкершілігі.

2. Топ жұмысына қатысу тұрақтылығы. Әр топ мүшесінің топ жұмысына басынан аяғына дейін үзіліссіз қатысуы міндетті.

3. Топтың тұйықтығы. Топтағы болған оқиға топтан сыртқа шықпауы керек.

4. Ашықтық пен адалдық.

Басқаларды қабылдау, олармен әртүрлі қарым-қатынастар жасау кезінде адамдар бірін-бірі бағалап, бірімен-бірі не жағымды (симпатия, ұнамды), не жағымсыз (антипатия, ұнатпау) эмоциялық қарым-қатынас орнатады. Эмоциялық қатынастар іскерлік, ұжымдық, рөлдік қатынастарға өз әсерін тигізеді. Мұндай жағдайда мәдениаралық өзара тренинг жаттығу жұмыстарын ұйымдастыруға болады.

Қорыта келе тренинг өткізу арқылы:
- өзін-өзі тану, түсіну, тұлғалық даму тәсілдерін таба білу;
- ойдың икемділігін, тапқырлығын талап ету, өзгешелігін дамыту;
- ойлаудың дәлдігі мен жылдамдығын жаттықтыру;
- қиялды, шығармашылық қабілетті дамыту;
- өзінің және өзгенің даралығын бағалау, өзін-өзі құрметтеу;
- комуникативтік дағдыны дамыту, қарым-қатынастың түрлі әдіс-тәсілдерін меңгеру;
- өзі, өз құқығы мен міндеттері туралы ойларын дамыту;
- көңіл-күйді көтеру, сезім мен эмоцияны реттеу.

Кейде психогимнастикалық жаттығулар деп, тек жалпы топтың және оның әр мүшесінің жеке жағдайын өзгертуді мақсат еткен жаттығуларды ғана атайды [6]. Бұл орынды екенін мойындай отырып, біз тренингтің мазмұндылық мақсатына сәйкес келетін тәжірибе жинақтауға бағытталған жаттығуларды да "психогимнастикалық" деп атаймыз. Бұл жерде біз, тренингте мазмұндылықтан ада жаттығуларды пайдалануды қолдамаймыз. Мысалы, топ мүшелері шаршаған кезде және оларға эмоциялық, күш қажет болған сәтте дене шынықтыру жаттығуларын жасауға болады (бұл жұмыстың бір түрі). Сондай-ақ, топ мүшелеріне орындарынан қозғалмай, "бір" деген санақ кезінде қандайда бір қимыл-әрекет жасауды ұсынуға болады. Барлығы бірдей қимыл-әрекет жасағанға дейін, әрбір келесі санақта қимыл-әрекеттерді өзгертіп тұруы тиіс. Мұндай жаттығулардың нәтижесінде, бір жағынан топтың белсенділігі артады, шаршағандығы тарқайды, көңіл-күйі көтеріледі, ал екінші жағынан – топ мүшелері ортақ шешімге қалай жеткендігі және әрқайсысы қандай жол ұстанғанын талқылау арқылы тәжірибе жинақтауға болады. Талқылаулар кезінде туындаған ойлар әріптестік қатынас, іскерлік келісімдер және т.б. тренингтерде пайдалы болмақ.

4. Қорытынды.

Әрине, біздің зерттеуімізде қойылған мәселе толық, жан-жақты қарастырылды деген кесімді жауап айта алмаймыз. Зерттеу жұмысы күрделі де ауқымды болғандықтан, алдағы уақытта осы бағытта педагогикалық-психологиялық үдерісте тұлғааралық қарым-қатынасты тренинг арқылы қалыптастыру әлі де болса өзекті мәселелер қатарынан көрініс табады деп ойлаймыз.

Әдебиеттер тізімі

Омаров, Ж. Ә. Оқытушылар мен студенттердің тұлғааралық қарым-қатынастарын оқыту үдерісінде қалыптастырудың педагогикалық шарттары [Мәтін] / Ж.Ә. Омаров. – Алматы: Арыс, 2004. – 616 б.

Бадмаев, Б.Ц., Малышев А.А. Психология обучения речевому мастерству. [Мәтін] / Б.Ц. Бадмаев., А.А. Малышев. – М., 2002. – 200 б.

Бодалев, А.А. Психология общения [Мәтін] / А.А.Бодалев. – М., 2002. – 153 б.

Базарбаева, К.К. Психологиялық тренинг және оны ұйымдастыру жолдары [Мәтін] / К.К. Базарбаева. – Астана, 2010. – 255 б.

Вачков, И.В. Основы технологии группового тренинга Психотехники: Учебное пособие [Мәтін] / И.В. Вачков. – М.: Издательство «Ось-89», 2005 – 236 б.

Крижановская, Ю.С. Грамматика общения [Мәтін] / Ю.С.Крижановская. – Л., 1990. – 420 б.

Материал редакцияға түсті: 29.05.2018

УӘЛИ, Ә.І.

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ОТНОШЕНИЙ СТУДЕНТОВ ПОСРЕДСТВОМ ТРЕНИНГА В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

В этой работе приведены данные, касающиеся формирования межличностных отношение посредством тренингов в учебно-воспитательном процессе. На сегодняшний день задачи педагогики – привитием молодому поколению хороших качеств человека, воспитание патриотичных, культурных, честных студентов, которые перечислены в даноой статье. Известно, что главным средством воспитания и личностного формирования является взаимоотношение.

Приведены в основу теории Российских и зарубежных ученых: Л.С.Выготского, В.Н.Мясищева, В.Штерна, К.Бюлера и т.д. о механизмах развития важных отношении в психическом мире отдельного человека.

Даны определения «отношения», «обучения», «воспитания», «процесса», «тренинга», «формирования» как научным понятиям.

Природа межличностных отношении, по сравнению с общественными отношениями, имеет свою особенность, приведены основания о том, что различные взгляды людей, вступающих в контакт, формируются посредством чувств.

Выделены важность профессионального мастерства преподователя в увеличенем активности в группе с помощью применения тренинговых ролевых игр, соотнесения теории с практическими задачами, сознательное освоение обьема информации, применения эвристических методов; влиянии детям как личностям, вступающим во взаимоотношения, в раскрытии способностей обучающихся.

Приведены требования к проведению тренинга, показаны на основе практики применение тренинговых упражненим.

Ключевые слова: *обучение, воспитание, процесс, тренинг, формирование отношения.*

UALI, A.I.

THE FORMATION OF CULTURAL RELATIONS OF STUDENTS THROUGH TRAINING IN THE EDUCATIONAL PROCESS

This work presents data on the formation of interpersonal relationships through training. To date, the tasks of pedagogy are to inculcate in the young generation good qualities of a person, the education of patriotic, cultural, honest students, which are listed in this article. It is known that the main means of education and personal formation is the relationship.

The theory of Russian and foreign scientists: L.S.Vygovsky, V.N.Myasischev, V.Stern, K.Buhler, etc. about the mechanisms of development of an important relation in the psychic world of an individual.

Definitions of "attitude", "learning", "education", "process", "training", "formation" as scientific concepts are given.

Nature interpersonal relations, compared with social relations, has its own peculiarity, the reasons are given that its feature is the presence of an emotional basis, that the different views of people coming into contact are formed through feelings.

The importance of professional mastery in increasing activity in the group through the use of training role games, correlating of theory with practical tasks, conscious mastering of the volume of information, application of heuristic methods in the disclosure of the abilities of students.

The requirements for the training are given, the use of training exercises is shown on the basis of practice.

Keywords: *educating, upbringing, process, training, formation of relationships.*

УДК 37

Monova-Zheleva, M.,
Associate Professor PhD,
Faculty of Business Studies, Burgas Free University
Zhelev, Ya.,
Head lecturer Phd,
Faculty of Computer Science and Engineering,
Burgas Free University, Bulgaria

THE MASSIVE OPEN ONLINE COURSES PARADIGM – CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR THE HIGHER EDUCATION

Abstract

In this paper are discussed the problems associated with the development of such courses reflecting the specifics of the subject area, its dimensions and peculiarities in Bulgaria. The article presents some results obtained in the framework of a large-scale study conducted by the BizMOOC project, covering

106 qualitative interviews with experts from European organizations and Higher Education Institutions and 1193 survey responses from society/learners. The MOOC's potential for providing relevant, cost-effective, and flexible solutions for training of museum specialists is presented.

Keywords: *e-learning, open educational resources, mass open online courses, educational environment, additional learning opportunities, free education*

Introduction

The Digital era has set new standards in our everyday life and work. To match the standards, the people of the Information society have to develop completely new skills and knowledge quickly. The rapid change of technology does not offer time to waste and everyone is required to race with it in order to keep their jobs and position and moreover to achieve successful carrier development [1] Alongside e-learning and open educational resources, massive open online courses (MOOCs) recently emerged in the educational landscape providing additional learning opportunities for individuals, education institutions and teachers. MOOCs are a paradigm that revolutionized corporate training and vocational education, providing opportunities for free education without preconditions or/and special conditions for learners. In this paper are discussed the problems associated with the development of such courses reflecting the specifics of the subject area, its dimensions and peculiarities in Bulgaria. The article presents some results obtained in the framework of a large-scale study conducted by the BizMOOC project [2], covering 106 qualitative interviews with experts from European organizations and Higher Education Institutions and 1193 survey responses from society/learners. The MOOC's potential for providing relevant, cost-effective, and flexible solutions for training of museum specialists is presented.

The MOOC Paradigm

Rapid digital change in our society and economy means more demand for digital skills and competencies in all sectors. Education and training must address this need, which requires investment in infrastructure, training for teachers, organizational change and the development of high quality educational resources, including apps and software [3].

MOOCs have made headlines in education domain over the last years and generated a lot of discussion amongst educators, higher education institutions, government policy makers and private companies. No subject in educational technology in recent years has generated as much excitement and concern amongst the academic community as MOOCs. The media coverage, although somewhat diminishing, is huge compared to all other educational innovations in previous decades. It created interest of both private and public stakeholders resulting in serious investments [4].

Bates [5] specifies the essential elements behind each acronym of MOOC. Common in these definitions are the following aspects to give meaning to the elements of a MOOC:

−Massive: designed for in theory unlimited number of participants. This means that the course is designed in a way that the efforts of all services do not increase significantly as the number of participants increases.

−Open: access to the course is free without entry qualifications.

−Online: the full course is available through the internet.

−Course: the offering is a course, meaning that it offers a complete learning experience, i.e. structured around a set of learning goals in a defined area of study and includes the course materials, quizzes, feedback, examination and certificate of completion.

MOOCs have gained a lot of attention in recent years. MOOCs emerged as a new form of distance learning in line with other developments such as e-learning or open educational resources, which have been defined as “digitized materials offered freely and openly for educators, students and self-learners to use and reuse for teaching, learning and research” [6]. MOOCs are also seen as a medium for providing “relevant” job training courses to interested citizens who access them on the Internet. In this respect different programmes of the European Commission are important to notice. The Modernisation of Higher Education agenda amongst other aims at an inclusive digital

learning for all – Europe's youth, workers and citizens – to get the knowledge and skills to work and live in the 21st century. Supporting Growth and Jobs: An Europe's Higher Education Systems for example states "... to reinforce digital skills and learning across society, with a view to empowering Europe's workforce and consumers for the digital era." Directorate-General for Education and Culture -European Commission already invests in different projects in their previous Lifelong Learning Programme and nowadays by Erasmus+, pilots and research related to MOOCs such as "Higher education Online: MOOCs the European way" [7], "BizMOOC is a knowledge alliance to enable a European-wide exploitation of the potential of MOOCs for the world of business" [2], "Support Centres for Open education and MOOCS in different Regions of Europe 2020" [8] and many more. In addition, MOOC projects like "European Multiple MOOC Aggregator" [9], "E-Learning Communication Open-Data" [10] and "Translation for Massive Open Online Courses" [11] are some of the all initiatives co-funded under H2020 and FP7 [4].

Current trends in the MOOC domain

According to the information of Class Central [12] – the most popular search engine for free online courses and massive open online courses – MOOCs cover huge variety of topics but the majority of the registered MOOCs are addressed to the "Technology" domain in comparison with the previous year where the courses related to the "Business and Management" had the biggest share. Apart from this exception the distribution of courses across subjects has remained quite similar to last year as is shown on the next Figure (Fig. 1).

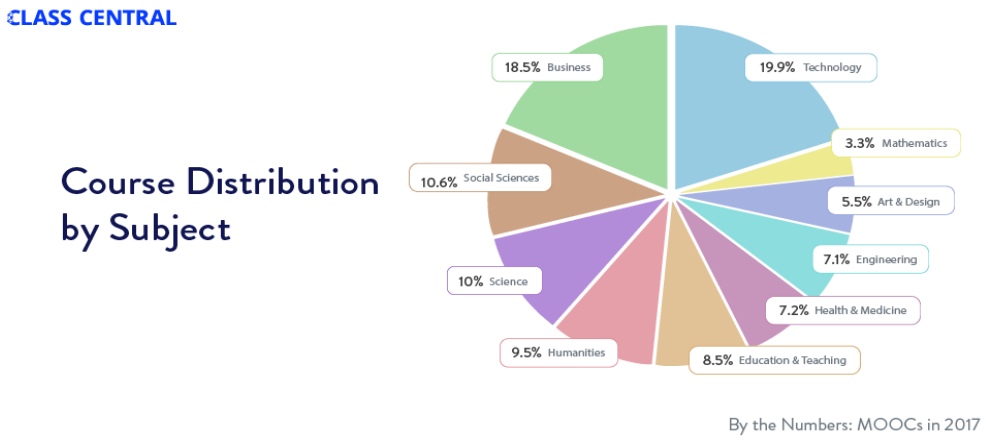

Picture 1 – Distribution of MOOCs by subject areas
(Source: ClassCentralhttps://www.class-central.com/report/mooc-stats-2017)

Since their emergence in 2012, the number of registered users continuously increases year by year. For example in 2015 the number of MOOCs users is over 35 million [13]. According to the ClassCentral statistics, by the end of 2016, around 58 million students had signed up for at least one MOOC (ClassCentral, 2017). Around 23 million new learners signed up for their first MOOC in 2017, taking the total number of learners to 81 million. Although the growth in users is not fairly high last year, the number of new developed and launched courses increases very fast. To date, over 800 universities around the world have launched at least one MOOC. To launch their MOOCs usually the providers are partnering with companies (mostly in IT sector). According the Class Central analytics the total number of MOOCs that have been announced stands at 9,400, up from 6,850 in 2017 [14] as is shown on Fig 2.

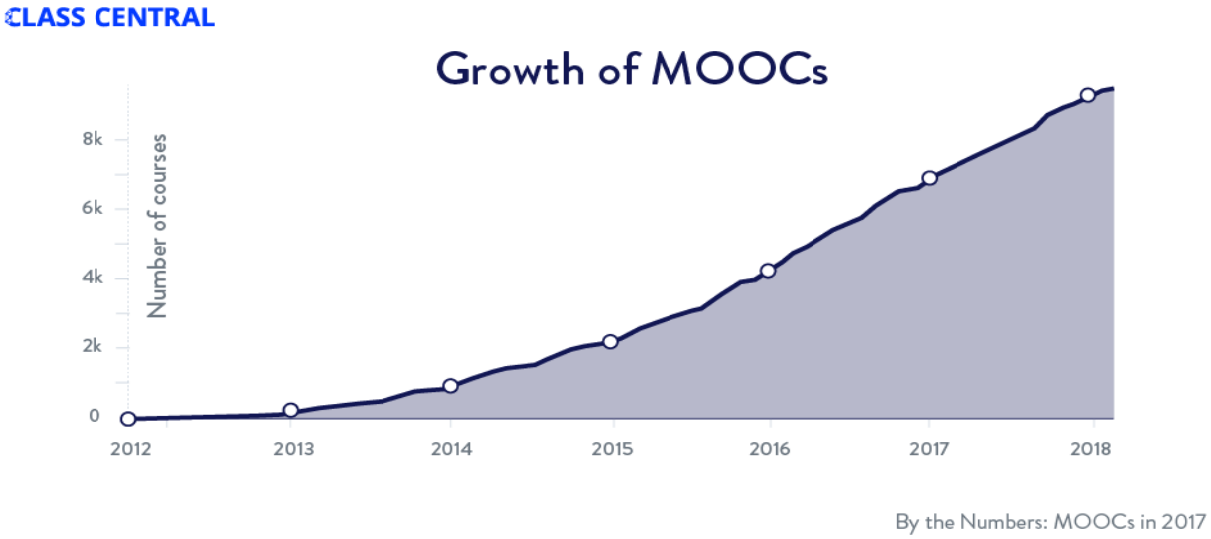

Picture 2 – Growth of MOOCs
(Source: ClassCentralhttps://www.class-central.com/moocs-year-in-review-2017)

A MOOC Platform is the hardware and software needed to publish and run a MOOC [15]. A MOOC platform can be run by the institution itself or outsourced to external MOOC platforms like Coursera, EdX, and etc. The top five MOOC providers by registered users reported in the ClassCentral annual report of 2017 are presented on Fig. 3.

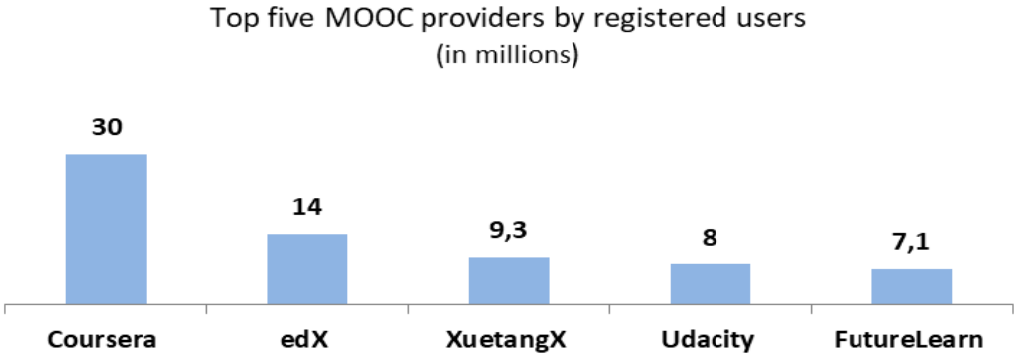

Picture 3 – The top 5 MOOC providers by registered users
(Source: https://www.class-central.com/report/mooc-stats-2017)

The number of total MOOCs available for registration at any given time has also gone up due to the scheduling policy.Most courses are offered in a self-paced format or, in the case of Coursera courses, offered on a regular schedule, with new sessions starting automatically on a bi-weekly or monthly basis.In order the high level of flexibility for the users to be assured the FutureLearnapply quite different approach. They extend the enrollment period for their MOOCs. Moreover, for the paying students (who pay for certificates of for full access to the course materials) the access to the course is unlimited and they can finish it as a self-passed course. Hard deadlines for assignments and submissions are incompatible with the concept of flexible MOOC schedule. Usually the final deadlines are set to be the last date of the course. Some providers assure unlimited total number of attempts for the quizzes integrated in the course but with some limitation of the attempts' number per day.

As most MOOC users are already employed, the shorter time of these courses (4 to 6 weeks) makes them very attractive for the employed people who want to develop skills and competences required for the purpose of their professional development [16]. There are various factors for the exponentially increasing popularity of MOOCs. Some of the most important ones are the format

and pedagogical base which consider MOOCs to be very suitable for teaching and learning of concepts, methods and theories, for obtaining practical skills and competences [17]. According to Norvig [18], MOOCs have had a remarkable ability to attract large numbers of learners to a vigorous online learning community. The constant availability makes MOOCs an excellent resource for all life-long learners and modern professionals striving for on-going career development and personal improvement.

One of the best things about MOOCs is that they can be customized. Organizations can alter or add content to MOOCs to address challenges or issues that employees may be facing on a daily basis, which will contribute for the significant improvement of on-the job performance [19].

The motivation to establish MOOCs cannot be the same in all regions of the world. The national dimension of the process should be taken into account. The concrete necessities and the specifics in terms of the socio-economic context, cost of education, and the role of the state to define the organisational strategy have to be considered [20].

MOOC producing – general costs and possible revenues

The boost of MOOC initiatives is connected with several crucial issues – the issue of awarding credits, infrastructure and the business model, and last but not least the issue of appropriate adaptation to the local cultural context, specific educational needs, gaps and necessities [21,22](Monova-Zheleva, M., 2016b). Production and development for MOOCs vary a lot between courses. The amount of money invested is typically dependent on factors such as: staff cost; length of the MOOC (e.g. 4 or 10 weeks); hours of video material produced; the production of further cost-intensive resources, such as graphs, animations, overlays etc.; post production services; existing knowledge and experience of the team; existing equipment; content availability prior to course production, etc. The development cost for MOOCs (taking all cost into consideration) are thus difficult to indicate, numbers vary between $38,000 and $325,000 for each course [23]. Without taking staff and initial investment (studio etc.) cost into consideration, these numbers might be lower at times. In addition, about $10,000 – $50,000 are needed as operational cost for teachers, assistants and mentors, every time the course is running on a MOOC platform. Video production is often one of the major cost drivers. The report estimates high quality video production cost of $4,300 per hour of finished video. Additional costs are needed for the MOOC platform, a fee (annual or per MOOC) for a partnership with a MOOC provider, marketing, etc. [24].

One could argue that the MOOCs themselves should generate additional revenue streams that compensate for the development and operational costs. As such, all additional services that can be derived from the free MOOC offerings can be: formal certificates; Statement of Participation; individual coaching/tutoring during the MOOC; tailored courses for employees as part of professional development training (e.g., Small Private Online Course (SPOC) based on a MOOC); tailored (paid for) follow-up resources based on participants' data in MOOC; remedial courses; training people who need specific qualifications and so on. These services can be either executed by the content provider, the distribution party (platform) or both together. The fact that MOOCs require big investment but in the same time do not guarantee immediate returns is certainly another reason for caution.

What are the possible revenues and benefits for an institution to produce a MOOC? The institutions may invest in MOOCs because other benefits on institutional level justify the cost of MOOCs. As such the MOOC operation is connected to the business model on an institutional level. Possible reasons and drivers behind it might be: MOOC as a marketing model; MOOC to attract better and/or more trainees; to attract new kinds of trainees; innovation on educational provision; develop educational services that are scalable; to improve the quality of education; to reduce the cost of the regular course provision; considering MOOCs as research area. According to many US and European studies indicate that using MOOCs as innovation area (e.g. improve quality of face-to-face education offering, contribute to the transition to more flexible and online education, improve teaching) and responding to the demands of learners and societies are important objectives as well. Consequently, the possible revenue streams are related to these objectives as well.

The big MOOC platforms are usually either publicly funded or financed by the establishing of the business with equity capital and/or venture capital (e.g. Coursera). Private (e.g. companies) or public investors (e.g. foundations) supported the various providers through substantial investments (partially in the double-digit million euro range) in that stage. The MOOC providers achieve turnover via additional business-to-consumer (B2C) services such as: issuing certifications; issuing paid Statement of Participations; donations; "Specializations" Course Curricula, and purchase courses for assignments with free audit. MOOC platforms and other providers achieve turnover via business-to-business (B2B) services such as: course production services; MOOC platform fee for hosting content; global marketing and branding; learning analytics tools; translation services; recruiting services (using anonymous data) for companies and other organizations; further services for the professional development process of an organization (customer relationship management, webinars, course moderation, etc.); training and consulting on how to design/develop MOOCs and so on.

Universities typically bundle a range of services that include teaching, assessment, accreditation and student facilities as a package to all learners, whether they require them or not. MOOCs are opening up a discussion around the unbundling of such services. Unbundling means that parts of the process of education are not provided by one, but several providers, or that some parts are outsourced to specialized institutions responsible for provision of expertise during the course content development. Despite the fact that MOOCs are offering a complete course free of charge by definition, there are monetary costs and benefits associated with it. Several stakeholders are associated with the creation and the distribution of MOOCs as well as research and further services beyond the course itself. The diversity of MOOCs and players behind it makes it thus difficult a universal business model for MOOCs to be analyzed. Overall it can be said, that the establishment of successful and financially sustainable business models with MOOCs has to be developed yet and in this context it is another big challenge for organisationsto be actively involved in MOOCs initiatives.

How Higher Education Institutions to make better use of the MOOCs potential – survey results

With the aim of analyzing the opportunities and potential of MOOCs for the HEIs the BizMOOC consortium carried out research involving 50 HEIsfrom across Europe (http://bizmooc.eu/mooc-manual/needs-and-gaps-to-moocs/report-heis/), establishing the base for the production of a so called "MOOC BOOK" (http://bizmooc.eu/mooc-manual/) including guide-lines for how to potentially benefit from MOOCs. Some of the main findings of the HEIs focused research are presented below.The BizMOOC project has considered the potential core role of HEIs in the MOOC area and conducted astudy into HEI's perspectives of their role in MOOC production and use. The BizMOOC consortiuminterviewed HEIs with low or no MOOC experience (as part of this study) aiming to identify reasons why some of the universities are not engaging with MOOC production, design or use. Representatives from 23 European countries were interviewed: 60% of these were based in Eastern Europe and 40% in Western Europe. The used method is based on quailtative, semi-structured interview consisting guideline with 22 openquestions. The data were collected during the face-to face meetings with the interviewees as well as through telephone, e-mail, skype, and etc.

Concerning the familiarity with MOOCs the collected data show that nearly 90% of the participants were already familiar with MOOCs. A total of 96.67% of the HEIs located in Eastern European countries and Cyprus are familiar with the concept of MOOCs. Western European HEIs show asimilar trend. However, even in instances where HEIs are familiar with the concept of MOOCs, only 20% of these offer any online learning (similar to MOOCs). Around 70 per cent of interviewees in bothEast and Western Europe reported that they were not offering or producing any type of online learning of this type as is shown on the next table (Table1).

Table 1 – Familiarity with MOOCs
(Source: BizMOOC based on in-depth interviews)

	Familiarity with MOOCs			
			YES	
	NO	YES	Offering/ producing MOOCs	Not offering /producing MOOCs
Western Europe	4	16	2	14
% over Western Europe	20.00%	80.00%	10.00%	70.00%
% over total subsample	80.00%	35.56%	20.00%	40.00%
Eastern Europe	1	29	8	21
% over Eastern Europe	3.33%	96.67%	26.67%	70.00%
% over total subsample	20.00%	64.44%	80.00%	60.00%
TOTAL subsample	**5**	**45**	**10**	**35**
% over total HEIs interviewed	**10.00%**	**90.00%**	**20.00%**	**70.00%**

Another objective of the conducted research was the expectations of different types of courses (face-to-face, non-MOOC online courses and MOOCs) to be examined. MOOCs enable anyone, regardless of educational attainment, to participate.This "open" aspect of MOOCs was highly valued by those interviewed; although in that respect, it is not clear, because – although MOOC are open enrolment – they are not always open content-wise as material used is often copyrighted. The collected responses regarding the added values of MOOCs in comparison to traditional online courses are summarized on the figure below.

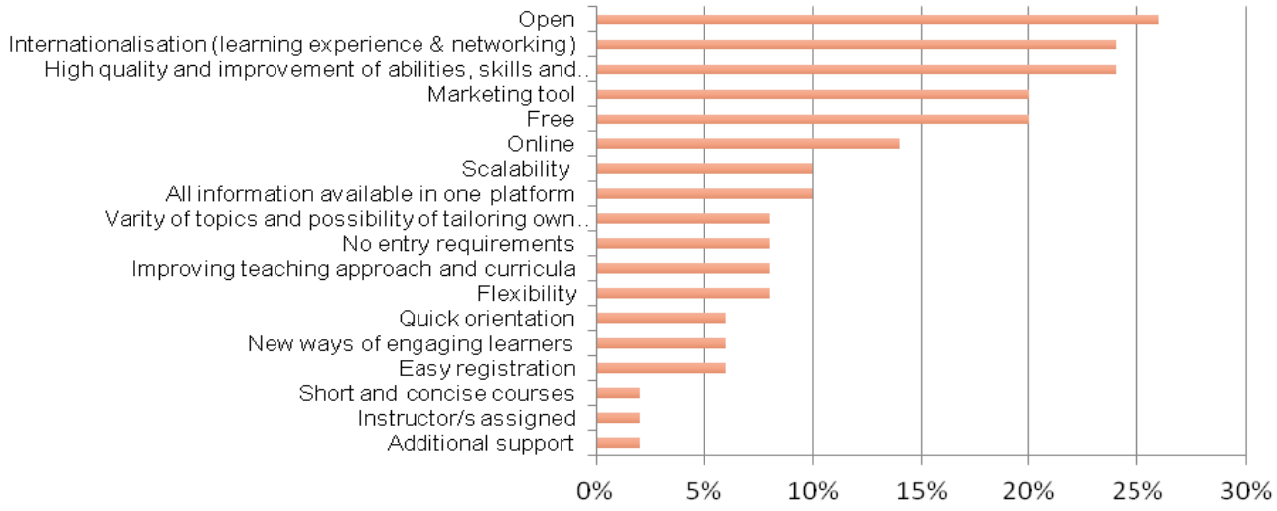

Picture 4 – Added values of MOOCs
(Source: BizMOOC based on in-depth interviews)

The interviewed were also asked to outline the disadvantages they associate with MOOCs and the summarization of the collected data is presented on the figure below.

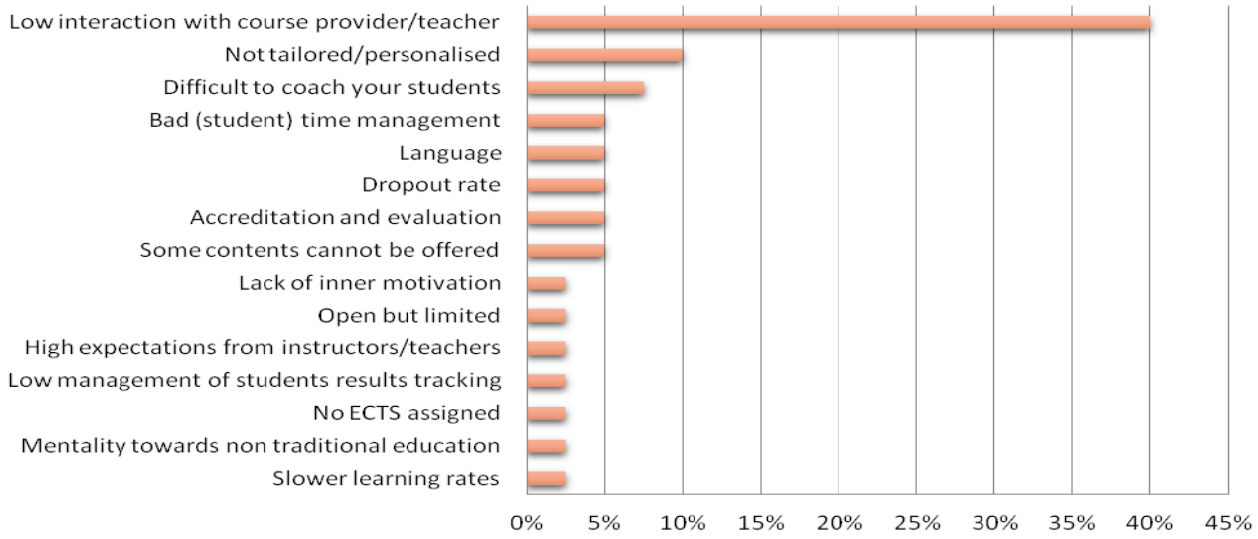

Picture 5 – Potential disadvantages of and limitations related to MOOCs
(Source: BizMOOC based on in-depth interviews)

16 out of 50 HEIs interviewed considered that formal recognition of participation and/or learning was needed for online courses such as MOOCs. The authors of this report assume that the existence of online badges and other forms of MOOC recognition were not known to those interviewees. As MOOCs are not recognised by the formal accreditation system and education is not standardized across Europe, it is unclear as to how, and whether MOOC could fit with qualifications such as Bachelor or Master´s degrees or HEI diplomas. Despite the fact that a large number of HEIs around the world are offering/producing online training, numerous challenges remain. According to the interviewees, the main challenges for HEIs are the perceived high cost of producing online courses and the costs related to hosting or joining a MOOC platform. The main challenges faced are summarized in the next table.

Table 2 – Main challenges to participate in MOOC initiatives

Main challenges	
How to **motivate** participants	The **legal limitations** for course fees (traditional or online)
MOOCs or online courses are **not really "free"**	**Different approaches** of traditional and online education/training
Possible **mind shift** in both learners and instructors	The need to enhance **e-study content** and management of **online tutors**
How to identify/develop a **suitable, flexible production model**	How to provide **real-life and relevant examples and demonstrate** workable solutions
Stakeholder engagement	Collaboration with **business,** and the **changing needs** of the sector
Maintaining partnerships, links and relationships	Making sure **practical applicability** within the world of business is also reflected in the curriculum
The **cost of producing** the multimedia materials, MOOC platform and time limitation	Low levels of **digital literacy**

The analysis of the received responses shows that MOOCs were perceived by the interviewee as adding value to learning and teaching. The collected responses are summarized in the next table:

Table 3 – Expectations from online courses and MOOCs.
Source: BizMOOC based on in-depth interviews

Expectations	
Fill the existing gap and to provoke the market for online training to be more open and reactive	Enable learners to explore **subjects not covered by the curriculum**
One **tool** in the toolbox **of an educational designer**, which is appropriate for certain types of education and not others	Help learners **expand and explore their interests**
Minimize drop-out rates	**Track learner progression so that students can login and carry on their studies where they left off**
Benefit society at large and give something back (in the sense of society pays for compulsory education and the university is public-funded in the majority of participating countries)	Use as **part of continuing education** opportunities for employees.
Facilitate the delivery of material in a variety of ways	**Increase the reputation** of institutions involved
More effectively deliver across mobile platforms	A **high standard of academic content**
Consider the flexibility of study on a mobile device	**Very short units**, no longer than 1-2 hours/unit.
Learn something **new and interesting**	**Digitalisation and globalization** of education.
Provide the **opportunity to collaborate with specialists** and **expand existing networks**	**Remain free of charge** with **open access**
Good quality content	Taught in **local/national language**
Enable **anyone** to **acquire skills**	Participation leads to **certification or formal recognition of some kind**
Disseminate **information about specific industry news/trends**	Possibility to include online courses as an **elective/optional course** to face-to-face offers
Promote interaction with the instructor/specialist and with other learners	**Offer courses which complement the general/national curriculum**
To be **tailored** in accordance **to the (market) demand**	To add additional **solutions** or **even avoiding problems** through the online learning experience
Present content in an **interesting and diverse way**	**Encourage** enrolled people and potential learners **to learn, and to improve their skills and abilities**

The possibility of creating MOOCs for business appears a very good opportunity for demonstrating and promoting university-business collaboration, although differences in working cultures and practices would need to be addressed.

Among the benefits of MOOCs for students and non-traditional, eLearning and lifelong learners were pointed out the possibility of refreshing and deepening one's understanding of a topic via expert tuition in addition to the freedom and flexibility of self-paced learning.

The main challenge to creating MOOCs was perceived to be production costs, but that could be mitigated via HEIs collaborating with businesses and other organisations.

Conclusions.

The appearance of disruptive innovation like MOOCs has the potential to transform corporate and vocational training as well as the higher education. In line with this necessity critical mass of good quality educational content and applications in the problems mentioned above and in multiple languages should be created. The need to develop more work-orientated training could be addressed through MOOCs in order to meet the needs of industry regarding skills, knowledge and competences. In order for the MOOCs' potential to be best exploited the HEIs need to improve their capacity to adapt and promote this innovation. Last but not least, MOOC have the potential to contribute considerably to furthering education policies.

References

1 Digital Single Market, Digital Skills [Electronic resource] / EC-Publication. – 2017. – Mode of access: https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/digital-skills

2 BizMOOC Project [Electronic resource]. – Mode of access: http://bizmooc.eu/

3 Opening up education through new technologies [Electronic resource] / EC-Publication. – 2013. – Mode of access: http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/education-technology_en

4 Jansen, D., Konings, L. European Policy response on MOOC opportunities [Electronic resource] / D. Jansen, L. Konings. – 2016; EADTU Open Education and MOOCs Publications. – Mode of access: https://eadtu.eu/images/publicaties/European_Policy_response_on_MOOC_opportunities_June_2016.pdf

5 Bates, A. Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning for a digital age [Electronic resource] / A. Bates. – 2015. – Mode of access: http://opentextbc.ca/teachinginadigitalage/

6 Giving knowledge for free – The emergence of open educational resources [Electronic resource] / OECD. Paris, 2007. – Mode of access: http://dx.doi.org/10.1787/9789264032125-en

7 HOME Project [Electronic resource]. – Mode of access: http://home.eadtu.eu/

8 SCORE2020 Project [Electronic resource]. – Mode of access: http://score2020.eadtu.eu/

9 EMMA [Electronic resource]. – Mode of access: https://platform.europeanmoocs.eu/

10 ECO Project [Electronic resource]. – Mode of access: http://project.ecolearning.eu/

11 Translation for Massive Open Online CoursesTraMOOC. [Electronic resource]. – Mode of access: http://tramooc.eu/

12 Class Central [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.class-central.com/

13 Shah, D. By the numbers – MOOCs in 2015 [Electronic resource] / D. Shah (2015); Retrieved from Class Central Reports. – Mode of access: http://www.classcentral.com/report/moocs-2015-stats

14 Shah, D. MOOC Course Report / D. Shah (2018). – Mode of access: https://www.class-central.com/report/mooc-course-report-april-2018/

15 Sfiri, A., Pietkiewicz, K., Jansen, D. Existing MOOC initiatives in higher education and business sector and the distribution of MOOC learners in EU28 [Electronic resource] / A. Sfiri, K. Pietkiewicz, D. Jansen (2016); Retrieved from BizMOOC Discussion Papers. – Mode of access: http://bizmooc.eu/papers/initiatives/

16 Music, A., Vincent-Lancrin, S. Massive Open Online Courses (MOOCs) [Electronic resource]: Trends and Future Perspectives / A. Music, S. Vincent-Lancrin (2016); Retrieved from OECD Report. – Mode of access: http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/CERI/CD/RD(2016)5&docLanguage=En

17 Obrist, M., Monova-Zheleva, M. Fostering Innovation and Creativity through MOOCs [Electronic resource] / M. Obrist, M. Monova-Zheleva. – 2016; Retrieved from BizMOOC Discussion Papers. – Mode of access: http://bizmooc.eu/papers/innovation-moocs/

18 Norvig, P. Helping the world to teach [Electronic resource] / P. Norvig. – 2012; Retrieved from Google Research Blog. – Mode of access: http://googleresearch.blogspot.com/2012/09/helpingworld-to-teach.html

19 Pappas, C. Benefits of Using MOOCs for Corporate Training [Electronic resource] / C. Pappas. – 2015; Retrieved from E-Journal «E-learning Industry». – Mode of access: https://elearningindustry.com/6-benefits-of-using-moocs-for-corporate-training

20 Monova-Zheleva, M. The European Initiative for Massive Open Online Courses /MOOCs/ and the Challenges for its Implementation in Bulgaria / M. Monova-Zheleva (2016a); Retrieved from E-Journal Business Research [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.bposoki.bg/en/issue-2/the-european-initiative-for-massive-open-online-courses-/moocs/-and-the-challenges-for-its-implementation-in-bulgaria

21 Monova-Zheleva, M. Identification of regions and players lagging behind in MOOC Initiatives / M. Monova-Zheleva (2016b); Retrieved from BizMOOC Discussion Papers [Electronic resource]. – Mode of access: http://bizmooc.eu/papers/regions-developing/

22 Marcin Karwiński, Agnieszka Żur, Monova-Zheleva, M., Zhelev. Ya.P., Francisco José GallegoDolón. BizMOOC Result 2.1: Guidelines for business, HEIs, learners (2) [Electronic resource] / Marcin Karwiński, Agnieszka Żur, M. Monova-Zheleva, Ya.P. Zhelev, Francisco José GallegoDolón (2017); Guidelines for Higher Education. – Mode of access: http://bizmooc.eu/guidelines/heis-without-moocs/?print=pdf

23 Hollands, F., Tirthali, D. Resource Recuirement and Costs of Developing and Delivering MOOCs [Electronic resource]. / F. Hollands, D. Tirthali (2014); Retrieved from E-Journal «The International Review of Research in Open and Distributed Learning». – Mode of access: http://www.irrodl.org/index.php/ irrodl/article/ view/1901

24 Fischer, H., Dreisinger, S., Franken, O., Ebner, M., Kopp, M., Kohler, T. Revenue Vs. Costs of MOOC Platforms. Discussion of Business Models for xMOOC Providers [Text] / H. Fischer, S. Dreisinger, O. Franken, M. Ebner, M. Kopp, T. Kohler (2014); Based on Empirical Findings and Experiences During Implementation of The Project IMOOX. Proceeding of ICERI2014. – Spain: ICERI. – pp. 2991-3000.

Article received by the editorial office: 05.06.2018

МОНОВА-ЖЕЛЕВА, М., ЖЕЛЕВ, Я.
БҰҚАРАЛЫҚ АШЫҚ ОНЛАЙН КУРСТАР – ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

Бұл мақалада әдістемелік оқыту курстарының Болгарияда өткізілу ерекшеліктері қарастырылған. Сонымен қатар, BizMOOC жобасы аясында еуропалық мекемелер мен ЖОО сарапшыларының 106 сұхбаты және қауымдастық өкілдері/білім алушылардың 1193 зерттеу сауалнамасын қамтыған тақырып бойынша өткізілген зерттеу жұмысының нәтижелері келтірілген. Мұражай қызметкерлерін даярлау үшін релевантты, экономикалық тұрғыдан ұтымды шешімдерді қамтитын әдістемелік оқыту курстарының тиімділігі айқындалған.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *электрондық оқыту, қолжетімді білім беру ресурстары, бұқаралық онлайн курстары, білім беру ортасы, оқытудың қолжетімді мүмкіндіктері, ақысыз білім.*

МОНОВА-ЖЕЛЕВА, М., ЖЕЛЕВ, Я.
МАССОВЫЕ ОТКРЫТЫЕ ОНЛАЙН-КУРСЫ ПАРАДИГМЫ – ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В этой статье обсуждаются проблемы, связанные с развитием методических обучающих курсов, отражающие специфику предметной области, ее размеры и особенности в Болгарии. В статье представлены некоторые результаты, полученные в рамках широкомасштабного исследования, проведенного в рамках проекта BizMOOC, охватывающего 106 качественных интервью с экспертами из европейских организаций и высших учебных заведений и 1193 опроса от общества/учащихся. Представлен потенциал МОК по предоставлению релевантных, экономически эффективных и гибких решений для подготовки музейных специалистов.

Ключевые слова: *электронное обучение, открытые образовательные ресурсы, массовые открытые онлайн-курсы, образовательная среда, дополнительные возможности обучения, бесплатное образование.*

УДК 336

Даулетбай, Г.Т.,
магистр международных отношений
специалист Управления науки
и международных связей КГПИ
Даулетбаев, Б.Т.,
начальник хозяйственного департамента
Костанайского государственного
педагогического института

РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ ФИНАНСОВ

Аннотация

В статье представлен краткий обзор эволюции теории финансов. Было проанализировано влияние финансовых институтов на устойчивое развитие финансовой системы государства от старейших классиков экономики до ученых, представивших теорию финансов.

Ключевые слова: *финансовая система, финансовый сектор, теория финансов, финансовые институты, сбережения, инвесторы, «финансовые репрессии».*

О вкладе финансовой системы в общеэкономическое развитие страны бурно дискутируется с давних пор в экономической литературе, и некоторые авторы видят в ней как решающий фактор развития реального сектора экономики[3, с. 130]. Пилгрим дает четкую формулировку: «Out of different infrastructural facilities which are a pre-requisite for a balanced

growth of the economy, development of a proper and effective infrastructural system ist he most important one» [9, с. 56]. Существует все же и другое мнение, что развитие финансовой системы необходимо, необязательная предпосылка для экономического развития страны [1, с. 790].

Ниже представлен краткий литературный обзор развития теории финансов, которая берет свое начало из трудов прошлых лет. Условно он был разделен на четыре временных периода, а именно труды 19-ого столетия, труды со времен Кейнса (1936), труды со времен МакКиннина (1973) и Шэу (1973) и с 90-ых годов прошлого столетия (так называемый период зарождения и бурного развития теории финансов).

При изучении теоретических трудов первого периода можно констатировать, что в классической национальной экономике не было разработано систематического анализа о вкладе банков, бирж и денег в экономический рост государства. Лишь только некоторые классики, как Смит (1911) и МакЛеод (конец 19 столетия) придерживаются мнения, что банковское дело/ система может активно способствовать экономическому росту страны [11, с. 289]. По мнению МакЛеода, банковское дело является «Manufactory of Credit», он видел в банковском кредите содействие экономической деятельности [12, с. 220]. По Марксу (1894) банки и биржи представляют заемный капитал и способствуют, таким образом, расширению производства. Он рассматривает деятельность финансового сектора как следствие отдачи из реального сектора экономики [7, с. 347].

Немецкие *старейшие исторические школы* занимались с самого начало возникновения вопросами развития финансового сектора. Так, Хильдебранд (1910) в теории ступенчатого развития «Натуральное хозяйство – Денежное хозяйство – Кредитование» утверждает, что в процессе развития финансовый сектор приобрел новую и для экономического развития важную функцию. Трактаты представителей *новой исторической школы,* как Шумпетер (1911) в «Теории экономического развития» и Сомбарт (1927) в «Современный капитализм» и в настоящее время представляют собой неиссякаемый источник для экономико-теоретического материала и пример точной структуризации.

Шумпетер подчеркивал значительный вклад финансового сектора и силы человеческого изобретательства в экономическое развитие государства [13, с. 110]. Сомбарт в свою очередь разъяснил значение сбережений как основу для образования потенциального капитала и банковского кредита как важнейшее условие развития капитализма [12, с. 218]. Уровень финансового развития тесно взаимосвязано с ростом ВВП на душу населения, ставкой перераспределения капитала и эффективностью пользования капитала [6, с. 218].

Труды Мачлапа (1931) о финансовой системе считается пионером теории финансовых институтов. Важно при этом отметить, что именно он установил роль общеэкономического финансирования и необходимость передачи народнохозяйственных сбережений через рынки кредита и капитала [4, с. 32].

Следующий период получил свое начало благодаря трудам Кейнса (1936), который указывал на несущественное влияние финансовой системы на долгосрочный рост экономики государства. Он относил ресурсный капитал к постоянным показателям и считал, что инвестиции играют ключевую роль при определении общеэкономического выхода капитала. Также поздние труды Кейнса об экономическом росте указывали на влияние финансового сектора лишь попутно, т.к. инвестиции в сравнении со сбережениями рассматривались как первоначальный фактор. На его взгляд, финансовый сектор в состоянии предоставить ликвидные средства, которые инвесторы запрашивают.

После 1945 года ученые придерживаются мнения, что финансовое развитие страны является результатом развития реального сектора экономики. В теории финансовых институтов Гюрлей / Шэу (1955) различают между избытком ресурсов (вкладчики) и их дефицитом (инвесторы) и указывают на воздействие финансовых институтов при сведении вкладчиков и инвесторов вместе [5, с. 523].

Труды МакКиннина (1973) и Шэу (1973) дали основу для развития нового этапа теории финансов. Они ввели новое понятие в экономическую литературу «финансовая репрессия», под которым в настоящее время понимается чрезмерного регулирования финансового сектора. Авторы были мнения, что чрезмерное регулирование оказывает тормозящее воздействие на формирование сбережений и на эффективность перераспределения ресурсов. К инструментам финансовой репрессии относят, прежде всего, установление верхней процентной ставки для вкладов и кредитов, создание особых условий для определенных заемщиков, формирование законодательных минимальных резервов, а также введение специальных налогов и пошлин, которые обременяют финансовое имущество и финансовый трансферт [4, с. 42]. Реакцией финансового сектора на регулирование являются финансовые инновации, вызывающие развитие теневой экономики и «процветание» неформального финансового рынка. Таким образом, центральным пунктом высказываний школы Мак Киннона и Шэу является фальшивые сигналы об экономической ограниченности ресурсов и ухудшение их общеэкономического перераспределения через искажение рыночной стоимости. Труды этой школы являются основой для теории финансов (Theory of Finance).

Ученые университета г. Охайо (OSU) представили теорию финансов (Theory of Finance), которая подчеркивает, с одной стороны значение финансовых институтов для экономического развития страны, с другой причину слабого развития при чрезмерном государственном вмешательстве. Во многих публикациях OSU указывают на дискриминацию финансовыми институтами финансово «бедных и слабых» через выборочную кредитную политику [10, с. 71]. Они обосновывают свой взгляд следующими аргументами [10, с. 227]:

По причине недостаточности информации и незначительных сбережениях выгодные услуги неформального финансового рынка предоставляются слоям населения с низкими доходами лишь в очень ограниченном количестве.

Не смотря на дотационные кредитные программы и установленные кредитные квоты с целью стимулирования «бедных», возможность получения кредита для них остается не из легких. Банки обслуживают эти группы населения через обременение их беспроцентными затратами (в виде ожиданий, взяток или бумажной волокиты и бюрократии), т.к. они не могут включить все общие финансовые затраты в стоимость кредита. Следствием чего является концентрация «дешевых» кредитов в руках избранных [10, с. 60].

Вышеперечисленные аргументы ведут к снижению производительности финансовой системы. С одной стороны, у финансовых институтов отсутствуют стимулы к активному привлечению вкладчиков, с другой – отказывает распределительная функция финансовых институтов. Вместо того, чтобы минимизировать невозвратность кредитов, банки нацеливаются на увеличение кредитных квот и обязательств. Следствием чего является ослабление внутренних стимулов для развития инновационной кредитной технологии [10, с. 96].

Представители теории финансов (Theory of Finance) предлагают следующие мероприятия:

Во-первых, должны быть отменены государственные ограничения в области процентной политики и политики фирмы финансовых институтов. Результатом этих мероприятий является меньшая зависимость финансовых институтов от политических интересов различных общественных групп и облегчение получения кредита «бедными» благодаря росту объема задолженности целевых групп и завоевание их доверия к финансовому рынку и институтам [10, с. 126].

Во-вторых, особенностью этой теории является оценка роли неформального финансового рынка. Она видит в них важный стимул финансово-технологических инноваций. К тому же неформальные рынки не должны подавляться или игнорироваться, а должны привлекаться в процесс реформирования финансового рынка [8, с. 188].

Список литературы

Financial Development and Economic Growth: Assessing the Evidence [Текст]: информ.-аналит.журн./ Arestis, P. Demetriades, P. // Economic Journal, 1997. – № 197. – С. 783–799.

Development of Financial Infrastructure: An International Comparison [Текст]: информ.-аналит.журн./ Bhattacharyay, B. – Saving and Development, 1988. – № 12. – С. 307–319.

Всемирный Банк Второй пост-приватизационный сельско-хозяйственный проект, Проектный документ, 2004.

Graff, M. Finanzielle Entwicklung und reales Wirtschaftswachstum [Текст]: учебник. / M. Graff. – Tubingen: Mohr Siebek, 2000.

Gurley, J. / Shaw, E. Financial Aspects of Economic Development [Текст]: информ.-аналит.журн./ J. Gurley. – American Economic Review, 1955. – Vol. 45, С. 515–538.

King, R. / Levine, R. Financial Intermediation and Economic Development [Текст]: учебник. / R. King. – подобщ. ред. Mayer, C./Vives, X. (eds), Capital Markets and Financial Intermediation. – Cambrige, 1993. – С. 156–189.

Marx, K. Das Kapital [Текст]: учебник. / K. Marx. – Berlin: Dietz, 1885. – № 2.

Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Coutries, [Текст] / Patrik, H.T. // информ.-аналит.журн. – Econimic Development and Cultural Change, 1966. – Vol. 14, С. 174–189.

Pilgrim, M. Sparkapitalbildung in Entwicklungslander, [Текст] / M. Pilgrim. – Berlin: Duncker & Humblot, 1992.

The Political Economy of Specialized Farm Credit Institutions in Low-Income Countries [Текст] / Pischke, J. von / Hefferman, P. / Adams, D. // Saff Working Papier. Washington D. C. Washington, 1991. – № 446.

Smith, A. Natur und Ursachen des Volkswohlstandes, [Текст]: учебник / Smith A. – подобщ. ред. Wilhelm Loewenthal. – Berlin, 1879.

Sombart, W. Der moderne Kapitalismus. [Текст] / W. Sombart. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Munchen: Drucker& Humblot, 1927. – С. 220.

Schrumpeter, J. Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung: Eine Untersuchung uber Unternehmer-gewinn, Kapital, Kredit, Zins und Konjunkturzyklus [Текст] / J. Schrumpeter. – Изд. 7-е, перераб. и доп. – Berlin, 1911. – С. 142.

ДАУЛЕТБАЙ, Г.Т., ДАУЛЕТБАЕВ, Б.Т.

ҚАРЖЫ ТЕОРИЯСЫНЫҢ ДАМУЫ

Мақалада қаржы теориясы эволюциясының қысқаша шолуы келтірілген. Қаржы саласын зерттеуші классиктерден бастап, қаржы теориясын ұсынған ғалымдардың қаржылық институттардың мемлекеттің тұрақты қаржылық жүйесінің дамуына қатысты пікірлері талданылды.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *қаржылық жүйе, қаржылық сектор, қаржы теориясы, қаржы институттары, қор, инвесторлар, «қаржылық репрессиялар».*

DAULETBAY, G.T., DAULETBAYEV, B.T.

THE DEVELOPMENT OF THE THEORY OF FINANCE

The article presents a brief overview of the evolution of the theory of Finance. The influence of financial institutions on the sustainable development of the financial system of the state from the oldest classics of Economics to scientists who presented the theory of Finance was analyzed.

Keywords: *financial system, financial sector, theory of finance, financial institutions, savings, investors, "financial repression".*

ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР
ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

УДК 314.7

Баубекова, Г.К.
магистр педагогики, старший преподаватель кафедры естественных наук КГПУ
Жолдыбек, М.А.
студент 4-го курса специальности «География», КГПУ, Костанай, Казахстан

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

Данная работа посвящена исследованию миграции населения Акмолинской области. Актуальность исследования миграции населения Акмолинской области, определяется невозможностью нормального функционирования народно-хозяйственного комплекса области без миграционного процесса. Так как миграционные потоки влияют на демографическую ситуацию и на формирование рынков труда в области и в регионе в целом. Приток и отток мигрантов изменяют ситуацию на рынке труда, нагрузку на инфраструктуры, на межнациональные отношения, на экологическую обстановку, на уровень преступности в регионе. В работе исследованы причины, проблемы и решение проблем миграции. В итоге исследования были предложены собственные предложения по улучшению миграции в области.

Ключевые слова: *миграция, миграционные потоки, Акмолинская область, сальдо миграции, демографическая нагрузка.*

1. Введение. Акмолинская область расположена на севере центральной части Республики Казахстан. В составе области 2 города областного значения: Кокшетау и Степногорск, 17 сельских районов, 8 городов районного подчинения (Акколь, Атбасар, Державинск, Ерейментау, Есиль, Макинск, Степняк, Щучинск), 5 поселков и 253 сельских округа.

Промышленный потенциал региона представлен предприятиями горнодобывающей и обрабатывающей промышленности. Сельскохозяйственное производство является одним из приоритетных отраслей экономики. Регион производит четвертую часть общереспубликанского объема высококачественной продовольственной пшеницы. Сырьевая база создало возможности и для развития предприятий по переработке сельскохозяйственной продукции. Развитие сельскохозяйственного сектора осуществляется в рамках Программы устойчивого развития агропромышленного комплекса и Программы развития сельских территорий.

2. Материалы и методы: При анализе статистических данных были использованы следующие материалы: статистика Департамента Акмолинской области, научные публикации. Методы: статистические, сравнительно-географические, картографические.

3. Обсуждение. Для развития современного потенциала области необходимо правильная демографическая политика, принятие демографических мер. Демографический процесс Акмолинской области имеет свою специфику развития, которая характерно и для Казахстана в целом. Одним из факторов, отрицательно влияющих на демографию – является миграция. Миграционные потоки влияют на демографическую ситуацию и на формирование рынков труда. Миграция воздействует на различные стороны общественных отношений и процессов, протекающих в обществе, а также на экономику области.

Анализируя демографическую статистику Акмолинской области за период 2012-2016 годы можно отметить, что наблюдается в регионе естественная убыль населения, обусловленная низкой рождаемостью (на 2016 год 12.4 ‰ напротив 2012 – 13,4‰) и большим оттоком населения. Как видно из таблицы 1 по двум категориям миграции (межрегиональная, страны СНГ) наблюдается отрицательное сальдо.

Таблица 1 – Миграция населения по регионам

		Сальдо	***Прибыло***	***Выбыло***
Всего		**-15 219**	20 596	35 815
из них	Страны СНГ	**-1 711**	566	2 277
	Страны дальнего зарубежья	**118**	410	292
	Межрегиональная	**-13 626**	12 252	25 878

Анализируя данные (Таблица 1) по Акмолинской области за 2016 год, можно отметить, что 88% сальдо миграции приходится на показатель межрегиональной миграции представленный подробнее в таблице 2, который составляет – 13 626 чел.

Таблица 2 – Межрегиональная миграция населения

	Сальдо	**Прибыло**	**Выбыло**
Всего	-13 626	12 252	25 878
г. Астаны	-15 570	4 837	20 407
г. Алматы	-237	254	491
Карагандинской области	6	837	831
Костанайской области	2	840	838
Кызылординской области	126	251	125
Северо-Казахстанской области	1 670	3 043	1 373
Южно-Казахстанской области	209	489	280
Других областей	168	1 701	1 533

Рассматривая регионы межрегиональной миграции, можно отметить, что основной поток мигрантов выезжает в г. Астана (-15 570 чел.) и в город Алматы (-237 чел.), причиной этому является более широкие возможности в трудоустройстве, высоко оплачиваемая работа, престижные ВУЗы.

Были проанализированы и представлены в таблице 3 межрегиональная миграция по возрастным группам.

Таблица 3 – Межрегиональная миграция населения по возрастным группам

Возраст	**Сальдо**	**Прибыло**	**Выбыло**
10 – 15	-1 024	490	1 514
16 – 20	-3 702	1 250	4 952
21-25	-1 724	2 049	3 773
26-30	-1 230	1 719	2 949
31-35	-847	1 241	2 088
36-40	-549	933	1 482

Анализируя, статистические данные отмечаем, что возрастная группа с 16 до 20 лет преобладает в данной таблице и составляет – 3 702 чел. Данный показатель можно объяснить тем, что данная возрастная группа оканчивает общеобразовательные учреждения и далее определяет свой выбор поступлением в колледжи и ВУЗы. Второй возрастной группой

молодежи являются возрасты с 21 до 25 лет, сальдо миграции которых составляет – 1 724 чел., что является вторым показателем по уровню сальдо миграции в области. Основным направлением миграции молодежи являются крупные города, такие как Астана и Алматы.

Следующий показатель изучения миграции является миграция со странами СНГ.

Миграция со странами СНГ. Вторым преимущественным направлением внешней миграции населения области являются страны СНГ, представленный таблице 4, которому приходится 11% доли внешней миграции (таблица 1).

Таблица 4 – Сальдо миграции со странами СНГ

Страны СНГ	Всего	Армения	Азербайджан	Беларусь	Кыргызстан	Молдова	Узбекистан	Россия	Таджикистан	Туркменистан	Украина
Сальдо миграции	**-1 711**	11	4	-28	22	-	128	-1 872	7	3	14

Анализируя таблицу 4, можно выявить, что положительное сальдо миграции наблюдается практически во всех странах СНГ (исключение составляет лишь Беларусь и Россия). Так как географическое положение страны, стабильная политическая и экономическая ситуация в Республике Казахстан привлекает мигрантов из стран Содружества Независимых Государств, в особенности из стран Средней Азии на которые приходится 80% всего положительного сальдо миграции. В большинстве своем мигрантов с стран Средней Азии привлекает единство религии, возможность ведение бизнеса, культуры.

Основной поток мигрантов приходится на Россию (- 1 872) и это составляет 99%, и лишь 1,4% приходится на Беларусь (- 28). Тенденция эмиграции в Россию объясняется несколькими положениями: пенсионный возраст РФ отличительный от РК, социальные условия, исторической принадлежностью населения, так как в основном выезжают русскоязычное население.

Таблица 5 – Миграция населения по возрастным группам со странами СНГ

Возраст	**Сальдо**	**Прибыло**	**Выбыло**
16 – 20	-96	47	143
21-25	-131	88	219
26-30	-201	70	271
31-35	-246	60	306
36-40	-142	56	198
41-45	-127	55	182
…	…	…	…
60-65	-40	19	59

Анализируя таблицу 5, отмечаем, что население возрастом от 25 до 35 лет, имеет самый высокий показатель миграции. Данная возрастная группа имеет высокий уровень образования, экономически активная, и имеет лучший репродуктивный возраст. Возрастная группа население старше 60 лет менее подвержена миграции. Данное возрастное различие вызывает увеличение доли пожилых возрастных групп, которое ведет к росту демографической нагрузки на трудоспособное население.

Следующим направлением миграции населения является миграция со странами дальнего зарубежья, который из всех регионов миграции показывает единственное положительное сальдо миграции (Таблица 6).

Миграция со странами дальнего зарубежья. По сравнению с другими областями, Акмолинская область занимает ведущее место по притоку мигрантов с дальнего зарубежья.

Таблица 6 – Миграционные процессы со странами дальнего зарубежья

	Сальдо	***Прибыло***	***Выбыло***
Всего	118	410	292
Китай	273	281	8
Монголия	80	88	8
Германия	-212	30	242
Другие страны	-23	11	34

За 2016 год более 300% мигрантов приехали из Монголии и Китая. Основная этническая группа – казахи, которые возвратились на историческую Родину. Китай и Монголия являются лидерами по численности казахских диаспор (Китай – 1 462 588 чел., Монголия – 101 526 чел. по данным переписи 2010 г.) находящихся вне стран СНГ.

Таблица 7 – Миграция с государствами дальнего зарубежья по национальностям

	Сальдо	***Прибыло***	***Выбыло***
Казахи	355	373	18
Русские	-68	12	80
Украинцы	-12	1	13
Немцы	-129	18	147
Другие	- 28	6	34

Другие национальности по данным таблицы 7 показывают отрицательное сальдо миграции, больше всего уезжают немцы (-129 чел.).

4. Выводы. Таким образом, анализируя миграционные процессы Акмолинской области за 2016 год отмечаем следующее:

- характерно большая межрегиональная миграция;
- среди стран СНГ по потоку эмигрантов лидирует Россия, Беларусь;
- основной возрастной поток миграции от 16-35 лет;
- возвращение этнических казахов.

Решение данной проблемы представляется следующим образом:

- улучшение социальных услуг, инфраструктуры в сельской местности для
- привлечения молодежи и создание благоприятного имиджа области.

Список литературы

Департамент статистики Акмолинской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://stat.gov.kz/faces/akmola

Демографический ежегодник Акмолинской области [Электронный ресурс]. – 2012–2016 гг. Режим доступа: http://stat.gov.kz/getImg?id= ESTAT242651

Демографический ежегодник Казахстана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://stat.gov.kz/getImg?id=ESTAT233549

Сводка миграции за 2016 г по Акмолинской области [Электронный ресурс]. – 2016 г. Режим доступа: http://stat.gov.kz/getImg?id=ESTAT242665

Материал поступил в редакцию: 30.03.2018

БАУБЕКОВА, Г.К., ЖОЛДЫБЕК, М.А.

АҚМОЛА ОБЛЫСЫНДАҒЫ КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСТЕРІНІҢ ЗАМАНАУИ ЖАҒДАЙЫ

Бұл жұмыс Ақмола облысының тұрғындарының көші-қонын зерттеуіне арналған. Ақмола облысының тұрғындарының көші-қонын зерттеудің өзектілігі өңірдің ұлттық экономикалық кешенінің көші-қон процестерінсіз қалыпты жұмыс істеуінің мүмкін еместігімен анықталады. Себебі, көші-қон ағындары демографиялық ахуалды және өңірдегі және тұтастай өңірдегі еңбек нарығын қалыптастыруға әсер етеді. Мигранттардың ағыны мен ағымы еңбек нарығындағы жағдайды, инфрақұрылымға, этносаралық қатынастарға, экологиялық жағдайға және өңірдегі қылмыс деңгейіне қатысты жағдайды өзгертеді. Жұмыста көші-қон мәселелерінің себептері және олардың шешілуі зерттелді. Зерттеу нәтижесінде аймақтағы көші-қонды жақсарту бойынша ұсыныстар келтірілді.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *көші-қон, көші-қон ағымы, Ақмола облысы, көші-қон балансы, демографиялық жүктеме.*

BAUBEKOVA, G.K., ZHOLDYBEK, M.A.

THE MODERN STATE OF MIGRATION PROCESSES IN AKMOLA REGION

This work is devoted to the study of migration of the population of Akmola region. The relevance of the study of the population migration of Akmola region is determined by the impossibility of a normal functioning of the region's national economic complex without a migration process. Since migration flows affect the demographic situation and the formation of labor markets in the region and in the region as a whole. The influx and outflow of migrants is changing the situation in the labor market, the burden on infrastructures, on interethnic relations, on the ecological situation, and on the level of crime in the region. In work the reasons, problems and the decision of problems of migration are investigated. As a result, the research offered its own proposals for improving migration in the region.

Keywords: *migration, migration flows, Akmola region, migration balance, demographic burden.*

УДК004.3'12

Baymukhamedov M.F*., d.t.s., professor*
Yesslyamov S.G*., c.t.s, ass. proff.,*
KSPU, Kostanay, Kazakhstan
Dr. Mustafa Kemal Akgul*, Head of Consultancy and Training Department of Ministry of Science, Industry and Technology, Republic of Turkey.*

CASCADING OF NEURAL NETWORKS

Abstract

There are technologies that allow combining several neural modules into a single neural network. The cascading procedure is designed to interface neural networks on data flow and error back propagation. This allows the use of the generic method for forward propagation modular networks training with arbitrary structure. The mathematical model of cascading neural networks is given.

In case of cascade connection modules, the neural network learning can be made with different speeds of training for the incoming modules. Next, the article presents the tasks based on neural networks.

Features that the task should have in order to justify the application of neural networks, and the neural network could solve it, are:

- there are no algorithm or known principles for tasks solution, but there is a sufficient number of examples;

- the task is characterized by large volumes of input data;

- the data is either incomplete or redundant, noisy, partially contradictory.

Neural networks are well suited for image recognition and solving problems of classification, optimization and forecasting.

Keywords: *neural network, cascading, model, training, modules, tasks.*

There are technologies that allow combining several neural modules into a single neural network. The cascading procedure is designed to interface neural networks on data flow and error back propagation. This allows the use of the generic method for forward propagation modular networks training with arbitrary structure (Figure 1.) [1, 2].

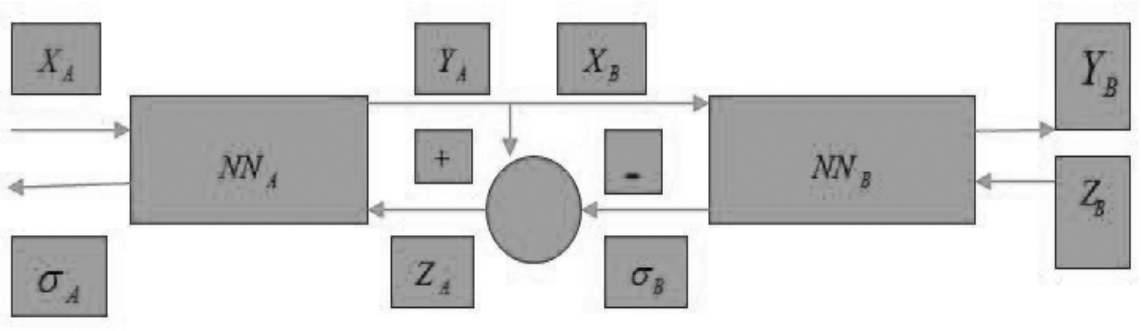

Picture 1 – The diagram of cascade connection of two neural modules

Cascading procedure presupposes that each neuron module has an output module for the generalized error vector, which is formed in the first layer of the neural network. Generalized error vector is used to build the reference vector for the preceding neural module.

The output vector of generalized errors for nuclear neural network is determined by:

$$\sigma_B(U) = 0.5\sum_v \sigma^1_{Bi}(v) W^1_{Bi}(u,v)$$

where:

$W^1_{Bi}(u,v)$ is a synoptic map of nucleus Bi, the first layer of the neural network, $\sigma^1_{Bi}(v)$ are generalized errors of nucleus Bi, the first layer of the neural network,

$U = (u)(\sigma^1_{Bi})^{-1}$ is the global number of input layer receptor.

In case of cascade connection modules, the neural network learning can be made with different speeds of training for the incoming modules.

The beginning of the modern mathematical modeling of neural computation was put in 1982 by Hopfield's works, which formulated the mathematical model of associative memory at the neural network using Hebbian rules for network programming [3].

But not only the model itself has caused the emergence of other authors works on the subject as the neural network computing power function introduced by Hopfield. This is an analog of the Lyapunov's function in dynamic systems.

It is shown that for a single-layer neural network with links such as "all for all" convergence to one of a finite set of equilibrium points (dots) is typical; they are local minimum of the energy function which contains the whole structure of relationships in the network in itself.

Other researchers also understood this neural network dynamic. However, Hopfield and Tank have shown how to construct the power function for a given optimization task and how to use it for the task imaging in the neural network. This approach was developed for other combinatorial optimization problems solution too.

Hopfield's approach attractiveness is that the neural network for a specific task can be programmed without training iterations. Connections weights are computed on the basis of the power function type that is designed for this task.

Boltzmann's machine proposed and researched by Jeffrey E. Hinton and R. Zemel is the development of the Hopfield's model for combinatorial optimization problems solution and for artificial intelligence tasks [4].

Problems solved on the basis of neural networks

Features that the task should have in order to justify the application of neural networks, and the neural network could solve, are:

- there are no algorithm or known principles for tasks solution, but there is a sufficient number of examples;
- the task is characterized by large volumes of input data;
- the data is either incomplete or redundant, noisy, partially contradictory.

Thus, neural networks are well suited for image recognition and classification tasks solution, optimization and forecasting.

The following is a list of possible industrial applications of neural networks, on the basis of which either already established commercial products created, or demonstration prototypes are realized.

Banks and insurance companies:
- Automatic checks and financial documents pick-up;
- Verification of signatures;
- Risk assessment for loans;
- Prediction of changes in economic indicators.

Administrative services:
- Automatic documents pick-up;
- Automatic barcodes recognition.

Petroleum and Chemical Industry:
- Geological information analysis;
- Equipment failure identification;
- Mineral deposits exploration on aerial photographs data;
- Impurities composition analysis;
- Process control.

Armaments industry and Aeronautics:
- Audio signal processing (separation, identification, localization, noise elimination, interpretation);
- Radar signals (target detection, identification and sources localization);
- Infrared signals processing (localization);
- Information generalization;
- Automatic piloting.

Industrial production:
- Manipulators control;
- Quality control;
- Processes control;
- Failure detection;
- Adaptive robotics;
- Voice control.

Security personnel:
- Face, voice and fingerprints detection.

Biomedical industry:
- X-ray photograph analysis;
- Deviation in the electrocardiogram detection.

TV and communication:
- Adaptive network connection control;
- Image squeezing and restoration.

The presented list is far from being complete. Every month mass media report about new commercial products based on neural networks. So, different equipment which can, for example, monitor water quality, find plastic bombs in the luggage of passengers, etc., is produced. Investment banks experts by means of software neuropackage make short-term forecasts of currency fluctuations.

The major commercial hardware products based on neural networks are, and probably in the near future will be, neuro LSI (large-scale integration circuit). Different types of neuro LSI the parameters of which often differ by many times are produced. Among them is ETANN model of Intel. This LSI, made according to Micron Technology, is an implementation of a neural network with 64 neurons and 10,240 synapses.

Among the cheapest is the model MD 1220 neuro LSI of Micro Devices. This LSI implements a neural network with 8 neurons and 120 synapses.

Among the currently developed neuro LSI there is a model of Adaptive Solutions (USA) and Hitachi (Japan). Neuro LSI of Adaptive Solutions is likely to become one of the fastest: the processing speed is 1.2 billion connections. (Neural network contains 64 neurons and 262,144 synapses). Neuro LSI of Hitachi allows realizing of the neural network with up to 576 neurons. These neuro LSIs undoubtedly will become the basis for new neuro-computers and specialized multiprocessor products.

Most of today's neuro-computers are merely a personal computer or workstation, which include additional neuro-board. These include, for example, a series of FMR computers of Fujitsu. Such systems have an unquestionable right to exist, because their capacity is sufficient for the development of new algorithms and solutions of a large number of applications by means of neuromathematics methods. However, the most interesting are specialized neuro-computers which immediately implement the principles of the neural network. Typical examples of such systems are Mark family computers TRW (the first implementation of the perceptron, developed by Rosenblatt, was called Mark I). Mark III model of TRW is a workstation with up to 15 Motorola processors with mathematical coprocessors. All processors are connected by a VME bus. The system architecture that supports up to 65,000 virtual processing elements with more than 1 million adjustable connections enables to process up to 450 thousand interconnections. Mark IV is a uniprocessor supercomputer with a pipelined architecture. It supports up to 236 thousand virtual processing elements that can process up to 5 million interconnects. Mark family PCs have a common modeling environment ANSE (Artificial Neural System Environment) which provides models software compatibility. In addition to these models TRW firm offers a Mark II package – a software emulator of the neural network.

Another interesting model is NETSIM neurocomputer, created by Texas Instruments based on the development of Cambridge University. Its topology is a three-dimensional lattice of standard computing nodes based on processors. NETSIM computer is used for modeling of neural network models such as the Hopfield – Kohonen network and neural network with back-propagation. Its performance reaches 450 million interconnects.

Computer Recognition Systems (CRS) sells a series of WIZARD / CRS 1000 neuro-computers for the processing of video images. CRS 1000 model has already found application in industrial automatic control.

Today, the market offers many models of neurocomputers. In fact, there may be a lot more, but the most powerful and advanced models are still created on the military orders.

References

От нейрона к нейрокомпьютеру [Text] / Масалович А.И. // Компьютеры + программы. 1992. – №1. – С. 20–23.

Нейронные вычисления берутся на вооружение финансистами [Text] / Цуприков С. // Computerworld. Moscow. – 1985. – №7. – С. 57–58.

Баймухамедов, М.Ф. Информационные системы [Text] / М.Ф. Баймухамедов. – Master Reprint. – Костанай, 2012. – 403 с.

Как обучаются нейронные сети [Text] / Джеффри Е. Хинтон. // В мире науки. 1992. – №11, №12. – С. 103–107.

Article received by the editorial office: 07.06.2018

БАЙМУХАМЕДОВ, М.Ф., ЕСЛЯМОВ, С. Г., МУСТАФА КЕМАЛЬ АКГЮЛЬ
НЕЙРОНДЫҚ ЖЕЛІЛЕРДІ КАСКАДТАУ

Нейрондық желілерді каскадтау. *Бірнеше нейрондық модульдерді бір нейрондық желіге біріктіруге мүмкіндік беретін технологиялар бар. Каскадтау процедурасы деректер ағындары бойынша нейрондық желілерді араластыру және кері тарату қателері үшін арналған. Бұл модульдік тікелей тарату желісін ерікті құрылымымен оқытуға арналған жалпыланған әдісті пайдалануға мүмкіндік береді. Нейрондық желілерді каскадтаудың математикалық моделі ұсынылады.*

Модульдерді каскадтау кезінде нейрондық желіні оқыту оған енгізілген модульдер үшін әртүрлі оқу жиіліктерімен жасалуы мүмкін. Сонымен қатар, мақалада нейрондық желілер негізінде шешілетін есептер қарастырылған.

Нейрондық желілердің пайдаланылғанын дәлелдеу және нейрондық желі есепті шешуі үшін, есептер:

- проблемаларды шешудің алгоритмі немесе белгілі принциптері жоқ, бірақ жеткілікті мысалдардың жинақталуымен;

- мәселенің кіріс ақпаратының үлкен көлемімен сипатталуымен;

- бұл есептер толымсыздығымен немесе ішінара қарама-қайшылығымен ерекшеленуі қажет.

Нейрондық желілер құрылымды тану, оларды жіктеу, оңтайландыру және болжау проблемаларын шешу үшін өте қолайлы.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *нейрондық желілер, каскадтау, модель, оқыту, модульдер, тапсырмалар.*

БАЙМУХАМЕДОВ, М.Ф., ЕСЛЯМОВ, С.Г., МУСТАФА КЕМАЛЬ АКГЮЛЬ
КАСКАДИРОВАНИЕ НЕЙРОННЫХ СЕТЕЙ

Каскадирование нейронных сетей. *Существуют технологии, позволяющие объединять несколько нейронных модулей в одну нейронную сеть. Процедура каскадирования предназначена для сопряжения нейронных сетей по потокам данных и по ошибкам обратного распространения. Это позволяет использовать обобщенный метод, для обучения модульной сети прямого распространения с произвольной структурой. Приводится математическая модель каскадирования нейронных сетей. При каскадном соединении модулей обучение нейронной сети может производиться с различными скоростями обучения для входящих в нее модулей. Далее в статье приводятся задачи, решаемые на основе нейронных сетей.*

Признаками, которыми должна обладать задача, чтобы применение нейронных сетей было оправдано, и нейронная сеть могла бы ее решить, являются:

- отсутствует алгоритм или не известны принципы решения задач, но накоплено достаточное число примеров;

- проблема характеризуется большими объемами входной информации;

- данные задачи неполны или избыточны, зашумлены, частично противоречивы.

Нейронные сети хорошо подходят для распознавания образов и решения задач классификации, оптимизации и прогнозирования.

Ключевые слова: *нейронные сети, каскадирование, модель, обучение, модули, задачи.*

УДК 796.01:61

Ақанов, Ш.К.
ҚМПУ дене шынықтыру орталығының
аға оқытушысы
Қостанай қаласы, Қазақстан

1 КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ ФИЗИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫН БАҒАЛАУ

Түйіні

Мақалада дене тәрбиесі сабағында спортты дамытудың талаптары және дене шынықтыру пәні студенттерінің тұлғалық қасиеттерін жетілдіруге тигізер үлесінің зор екендігі анықталды.

Зерттеу барысында Қостанай мемлекеттік педагогикалық университеті 1 курс студенттерінің денсаулық көрсеткіштерінің нәтижесі балдық жүйеге аударылып, орташа балды есептеу арқылы олардың денсаулық жағдайлары айқындалды. Сонымен қатар, студенттердің физикалық денсаулығын бағалау көрсеткіштері беріліп, нәтижелері қарастырылды.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *студенттердің биологиялық жасы, физикалық денсаулық жағдайы, жаттығу жүйелері, күтілетін нәтиже.*

1. Кіріспе. Қазақстан Республикасының әлемдік өркениетке, демократиялық дәстүрге өту жағдайында адамзат қоғамының ғасырлар бойы жинақтаған жалпы құндылықтар мұрасына ден қоюы, рухани-адамгершілік негізінде дене тәрбиесін сабақтастықта дамытып, салауатты өмір сүру дағдылары арқылы дене мәдениетін қалыптастыру өзектілігі артуда. Студенттер арасындағы бәсекелестікті және әр студенттің өз қабілетіне, қызметіне сәйкес жоғары деңгейге көтерілуіне толық жағдай жасалады. Дене тәрбиесі мәселелерін шығармашылық тұрғыда шешуге, өзгермелі өмір жағдайында инновациялық үрдістер мен жаңашыл бағыттарды дер кезінде меңгере отырып, тәжірибеге сыни көзқараспен қарап, дене тәрбиесі сабағының міндеттерін жүзеге асыруға белсенді, салауаттылық пен дене мәдениетін меңгерген студенттер арасынан жас маман даярлаудың маңыздылығы артуда. **Зерттеудің мақсаты**: студенттердің функционалдық мүмкіндіктерін анықтау, антропометриялық деректерді анықтау, жылдамдықты-сапалы қасиеттерді анықтау.

2. Материалдар және әдістер. Қазіргі заманғы дене шынықтыру мен спортты дамытудың ең маңызды талаптарының бірі – физикалық және психикалық өнімділікті жақсарту, сондай-ақ денсаулықты нығайту үшін тәжірибелік әдістер мен құралдарды пайдалану технологиясын оқып үйрену. Жеке спорт түрлері немесе физикалық жаттығу жүйелері, әдетте бұқаралық сипатта, қол жетімділікке және жасқа байланысты қолайлылыққа негізделген, бұқаралық спорт деп аталатын біріктіріледі.

Денсаулық сақтау деңгейін анықтау үшін кешенді бағалау жүйесі қолданылады. Оларға:

I. Оларға мақсатты әсер ету үшін организмдегі әлсіз байланыстарды анықтаңыз

II. Жеке демалыс бағдарламаларын жасаңыз және олардың тиімділігін бағалаңыз.

III. Өмірге қауіпті аурулар қаупін болжау;

IV. Студенттің биологиялық жасын анықтаңыз

V. Жеке денсаулық көрсеткіштерін балға аударып, орташа баллды есептеу арқылы сіздің денсаулық деңгейіңізді және оның қорын анықтауға болады. Денсаулық деңгейі организмнің функционалдық жағдайының сандық сипаттамасын білдіреді.

3. Талқылау. Зерттеуге жаратылыстану-математика факультетінің бірінші курс студенттері қатысты.

Осы диагнозда пайдаланылатын негізгі әдістер:

- Жауап алу (яғни студенттерге созылмалы аурулардың, суықтың саны туралы сұхбат берілді);

- антропометриялық өлшем;
- педагогикалық байқау;
- әдеби деректерді талдау;
- практикалық нәтижелерді талдау;

Барлық диагностика физикалық индикаторлар негізінде жасалған, олар бір кестеге дейін қысқартылды. Ол келесі стандарттарға енгізілді:

I. Жүрек жұмысын бағалауға мүмкіндік беретін тыныс жиілігінің жылдамдығы. Осы деректерді өлшеп, келесі нәтижелер алынды. Жеті студентте 20%-ға жуық жүрекке жиілігі 4-6 баллға дейін жетеді, бұл жүректің қалыпты жұмысын көрсетеді. Алты оқушы, яғни 17,2%, 3 баллмен бағаланады. Жиілігі, жүрек соғу жылдамдығы аздап жеделдетілген. Жиырма екі студент, яғни 62,8%, 2 балл немесе одан аз бағаланады, бұл демалыста жүрек соғу жылдамдығын арттырады.

II. Өсім салмағының индексі, сондай-ақ адам өміршеңдігін көрсетеді. Нәтижеге сәйкес, 29 студент нормаға сәйкес келетін, 82,9%, 2 студент – 5,7%, салмағы аз, ал 4 студент – 11,4% болса, салмақта.

III. Үшінші көрсеткіш – қан қысымы. Жалпы алғанда, 30 студенттің 85,7%-ы туралы куәліктің негізінде, артериялық қысымы бар, 5 студентте, яғни 14,3%, қысым қысқарады немесе азаяды.

IV. 4-ші көрсеткіш – өкпенің өмірлік қабілеттілігі. Алты студент 66 мл / кг құрайды, бұл көрсеткіш – 17,2%, ал 9 студент 55-65 мл / кг құрайды, бұл 14,3%, 12 студент сары түсті. 50-55 мл / кг, бұл 34,3% және 50 мл / кг-нан аз, сонымен қатар 34,3% көрсеткішті көрсетеді.

V. Келесі көрсеткіш – бұл кросс 2000 м. Бұл жерде келесі нәтижелер анықталды: бірде-бір студент 7-9 балл ала алмаған, 31 студент 5 балды иемденген, бұл 88,6%-ды құрайды, 4 студенттің нәтижесі 2-ден 4-ке дейін баллды құрайды, 11,4%-ды құрады – бұл жүгіру төзімділігінің төмен деңгейі.

VI. 6-шы көрсеткіш – бұл денені көтеру туралы, арқамен жерге жатып, қолды басқа, аяғы бекітілген (қыздар) және тартылу (ұлдар). Бұл студенттердің күш-қуат сапасын анықтауға мүмкіндік береді. Келесі нәтижелер анықталды: 17 студент – 48,6%-ды, 5 балл – жоғары нәтиже, 9 студент – бұл 25,7%-ды, 4 балл – орташа нәтиже, 6 студент бар-жоғы 3 баллды құрады, 17,1%-ды құрады, 3 студент 2 балл өте төмен деңгейді алды.

VII. 7-ші көрсеткіш – бұл бір орыннан ұзындыққа секіру, жылдамдық-күшінің сапасын анықтайды. Нәтижені негізге ала отырып, 7 студент 6 балл – бұл жоғары нәтижені, 28%-ды құрады. 3 студенттің орташа нәтижесі – 5 балл, 8,6%-ды құрайды.18 студент 3 баллға ие, 51,5%-ды құрайды – бұл қанағаттанарлық нәтиже және 6 студенттің нәтижесі 1–2 баллды құрайды, бұл 17,1% – өте төмен көрсеткіш.

VIII. 8-ші көрсеткіш – бұл жылына ауырғандардың сан көрсеткіші.Нәтижеге сүйене отырып, 14 студент жылына ауырғандардың немесе кем аурулардың қатарында – бұл 40%-ды, 2 рет суық тию ауруымен жылына – 15 студент, 42%-ды, 3 рет суық тию ауруымен жылына 3 студент, 8,5%-ды, 3 студенттің ауырғаны 4 рет және одан көпті құраған – бұл 8,5%.

IX. 9-ші көрсеткіш – бұл созылмалы аурулар саны. Нәтижені негізге ала отырып 4 студент – 11,4%-ды бір созылмалы аурумен, ал қалған 31 студент – практикалық дені сауды 88,6%-ды құрайды.

X. 10-ші көрсеткіш – бұл дене шынықтыру сабақтарының дәрежесі. Дене шынықтыру сабақтарының өтілі көрсеткішінің ұлғаюымен денсаулық сақтау деңгейі өседі. Осы жағдайды мектептегі сабақ өтілі еңбегі 10 жылды құраған.

4. Нәтижелер. Нәтижелерді бағалау:

I. 6,0 баллдан жоғары-ауруға тәуекелдер нөлге тең, мұндай студенттер практикалық есепте жоқ.

II. 5,0-ден 5,9 арасындағы аймақ – ағза аурулары сенімділігінің жоғары дәрежесін куәландырады. Ауруға тәуекелдер осындай көрсеткішті 3,6%-ды, мұндай студенттерден 13 адам 37,2%-ды құрайды.

III. 4,0-ден 4,9 аралығындағы аймақ – денсаулық қаупі туындағанына қарай әр түрлі аурулар деңгейін төмендету – 17 студентті 48,5%-ды құрайды.

IV. 3,0-3,9 балл диапазоны – бұл ағзаға ауырған күйде көрсетеді (органдар мен үлкен жүйелер жұмыс кернеуі істейді), студент өз денсаулығымен айналысуы керек, мұндай 5 студент анықталып 14,3%-ды құрайды.

V. 2,0-2,9 сандары мынаны дәлелдейді, студент өмір салтына қатысты қылмыстық образды өз денсаулығына жүргізеді, мұндай студенттер анықталған жоқ.

Кешенді бағалау үшін биологиялық жасында пайдалануға болады, физикалық денсаулық деңгейінің көрсеткіші 6 мен 7-ге тең және одан жоғары жас мөлшеріне дейін 30 жас, салауатты өмір салтының жетекшісі, бірақ ондай студенттер бізде жоқ, 13 студент жасы 40 жасқа сай, 17 студент жасы 50 жасқа дейін сай және 5 студент 60 жасқа дейінгіні құрайды.

5. Қорытынды. Қорыта айтқанда, алдымен әрбір студенттің жеке тұлғалық әлеуметтік құзіреттілігін дамыту керек. Сол арқылы ұжымдық зерттеуге қол жеткізіп, яғни студенттің өзін-өзі басқарудағы әлеуеті артады. Дене шынықтыру пәні арқылы студенттердің денсаулық деңгейіне де аса назар аударылады. Қазіргі уақытта денсаулыққа пайдалы жаттығулар жасау арқылы студенттің құлшынысын арттыру маңызды болып табылады. Студенттердің танымдық қабілеттерін арттырып, салауатты өмір сүру, адам денсаулығы спортқа байланысты екендігін түсіндіріп, оны өз тәжірибесінде қолдана білуге үйрету. Нәтижесінде студенттердің білім сапасы артып, оқу аралық бақылауларда жоғары сапаға қол жеткізуге болады. Студенттердің физикалық денсаулығын кешенді бағалау үшін оларды шыдамдылыққа, танымдылыққа, сыни тұрғыдан ойлап оны іс жүзінде қолдана білуге және бәсекеге қабілетті маман етіп шығаруды мақсат ету қажет.

Әдебиеттер тізімі

Евсеев, Ю.И. Физическая культура [Текст] / Ю.И. Евсеев. – Ростов-на-Дону, Феникс, 2005. – 382 б.

Купчинов, Р.И. Физическое воспитание: [Текст] / Р.И. Купчинов. – Минск, ТетраСистемс, 2006. – 352 б.

Белова, В.И., Рендюк, Т.Д., Кондратович, А.Н. Энциклопедический справочник медицины и здоровья [Текст] / В.И. Белова, Т.Д. Рендюк, А.Н. Кондратович. – Москва, Олма-Пресс, 2005. – 960 б.

Мәлімет редакцияға түсті: 23.05.2018

АКАНОВ, Ш.К.

ОЦЕНКА ФИЗИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ 1 КУРСА

В статье изложены требования к развитию спорта на уроке физической культуры, что способствует улучшению личностных качеств учащихся.

В этой статье вы можете определить состояние здоровья первокурсников Костанайского государственного педагогического университета путём выявления состоянии здоровья учащихся-первокурсников, вычисляя средний балл здоровья. Кроме того, оценки физического состояния учащихся были оценены и были подеведены итоги.

Ключевые слова: *биологический возраст учащихся, физическое здоровье, системы упражнений, ожидаемый результат*.

AKANOV, SH.K.

ASSESSTMENT OF PHYSICAL HEALTH OF FIRST-YEAR STUDENTS

The article outlines the requirements for the development of sports at the physical training class, which contributes to improve the personal qualities of students.

In this article, you can determine the state of health of first-year students of Kostanay State Pedagogical University by revealing the state of health of first-year students by calculating the average health score. In addition, assessments of the physical state of students were evaluated and the results were summed up.

Keywords: *biological age of students, physical health, exercise systems, expected result.*

УДК 541.6

Важев, В.В.,
доктор химических наук, профессор,
КСТУ им. академика З.Алдамжар
Мунарбаева, Б.Г.,
кандидат педагогических наук, доцент,
КСТУ им. академика З.Алдамжар
Важева, Н.В.,
кандидат педагогических наук, доцент, КГПУ
Губенко, М.А.,
магистр, старший преподаватель, КГПУ
Ергалиева, Э.М.,
магистр, старший преподаватель КГПУ,
г. Костанай, Казахстан

РАСЧЕТНАЯ ОЦЕНКА ТЕПЛОТ ОБРАЗОВАНИЯ АЛКАНОВ

Аннотация

Статья посвящена прогнозированию значений стандартной теплоты образования алканов. Экспериментальное нахождение теплот образования органических веществ сопряжено со значительными трудностями, чаще всего осуществляется путем пересчета из теплот сгорания, при этом ошибки могут достигать десятки процентов. Исследована возможность применения QSPR метода для прогнозирования теплоты образования алканов. Использовано 295 дескрипторов, генерируемых программой Dragon 7. Вычисления были проведены с помощью компьютерной программы PROGROC. Полученные модели характеризуются высоким коэффициентом корреляции между рассчитанными и экспериментальными значениями. Для набора из 187 алканов получен коэффициент корреляции R = 0,9993, стандартное отклонение – 2,67 кДж/моль.

Ключевые слова: *алканы, теплота образования, QSPR, прогнозирование.*

1. Введение

Термодинамические характеристики веществ используются для описания состояния и процессов в термодинамических системах. К основополагающим характеристикам относятся стандартные теплоты образования (энтальпии образования), стандартные энергии Гиббса образования некоторых неорганических и органических веществ и их стандартные энтропии, а также некоторые другие.

Энтальпия образования (enthalpy of formation), $\Delta_f H^0$(кДж/моль) позволяет вычислить тепловые эффекты исследуемых реакций, что необходимо при оценке адиабатического перепада температур в зоне реакции, формировании требований к конструкции реактора и технологическим особенностям химического процесса, определении теоретической степени конверсии реагентов, выборе условий проведения химического превращения и т.п. Сами же значения энтальпии широко используются в энергетике, при разработке энергоемкого горючего для автомобильных, авиационных и ракетных двигателей, в экологических, медицинских исследованиях.

В настоящий момент энтальпии образования пересчитываются из теплот сгорания, так как их экспериментальное определение для органических веществ связано со значительными техничискими трудностями. При пересчёте значений теплот образования из теплот сгорания ошибки могут достигать десятки процентов.

С 30-х годов XX века применяются расчётные аддитивные схемы для нахождения теплот образования органических соединений путем установления корреляций с различными дескрипторами (описателями) молекулярной структуры.

В качестве дескрипторов использовались виды атомов, связей, группы атомов и другие параметры, характеризующие состав, а главное – структуру соединения. Обзоры подобных схем имеются в [2]. Общий принцип для них – представление физико-химического свойства в виде суммы парциальных свойств, приходящихся на отдельные фрагменты. Для гомологических рядов отдельных классов соединений точность оценки в некоторых случаях приближается к точности эксперимента.

Наиболее привлекательным и последовательным представляется расчет энтальпии образования с помощью квантовохимических методов из «первых принципов», abinitio,без привлечения дополнительных эмпирических предположений. Они не привязаны к узким классам органических соединений и способны учесть множество эффектов (в частности, стереохимических и конформационных), которые не могут быть рассмотрены в явном виде при эмпирических методах расчета. Однако, они обладают пока значительной погрешностью на уровне 10-50 кДж/моль, в отдельных случаях, особенно для малых молекул, точность расчетов сопоставима с экспериментальной.

Альтернативой квантовохимическим методам являются расчетные методы QSPR – QuantitativeStructure-PropertyRelationship. Свойства вещества рассматриваются как функция от его структуры, которая отображается числовыми параметрами – дескрипторами структуры, вычисляемыми с помощью компьютерных программ ADAPT, Dragon, Codessa и др.

Возможность применения такого подхода исследована в работе Меркадера и др. [5]. Используя 13 топологических индексов (Винера, Харари, Рандича и др.) для небольшого набора из 60 алканов и ароматических углеводородов авторами построен ряд моделей, характеризующихся R=0,77724÷0,99959 и s=73,35÷3,89 кДж/моль.

Ряд исследований посвящен моделированию теплоты образования алканов, приведём краткое описание результатов.

В работе [7] использованы топологические, квантово-химические и другие описатели для серии из 39 гомологов алканов. Лучшая из полученных моделей характеризовалась значением коэффициента корреляции R^2 между экспериментальными и вычисленными значениями 0,9274 и стандартным отклонением s=2,2. Бончев [3], используя полный индекс Винера и вектор молекулярной электроотрицательности, для набора из 54 алканов получил результаты с R^2=0,9920 и s=2,58. Меркадер и др. [5] для 60 углеводородов получили регрессионные модели с двумя наборами пяти параметров, которые показали низкие средние абсолютные отклонения 0.76 и 0.62 Ккал/моль, соответственно, при ошибке экспериментального определения в 2 Ккал/моль. Авторы [4] разрабатывали новые квантовые топологические индексы подобия и использовали их в корреляции с теплотой образования 60 алканов. Их модель множественной линейной регрессии с четырьмя описателями показала R^2=0,990 для тренировочной выборки и R^2=0.988 для контрольной. Топологические индексы, основанные на матрице расстояний (индексы Sh) были коррелированы [6] с теплотой образования 54 алканов и дали R^2=0,906 и s=9,08. Двумерная регрессия улучшила корреляцию до R^2=0,9873 и s=3,51.

Моделирование свойства свидетельствует лишь о наличии корреляции между описателями структуры и свойством, что имеет в основном теоретическое значение, и указывает на принципиальную возможность прогнозирования в данной системе данных. Практические возможности используемых технологий для осуществления собственно прогнозирования, технического расчета свойств новых соединений, максимально выявляются при моделировании с «перекрестной проверкой» – leave-one-out (удаление одного из) или скользящего контроля. Из исследуемого набора поочередно удаляется каждое соединение, модель строится по оставшимся объектам с контролем свойства извлеченного вещества.

2. Экспериментальная часть

В настоящей работе представлен вычислительный эксперимент, целью которого было прогнозирование значений стандартной теплоты образования алканов с использованием дескрипторов, генерируемых программой Dragon. Экспериментальные значения свойства взяты из справочника [9]. Всего была использовано 295 дескрипторов, в том числе индексы топологические, связности, информационные, геометрические дескрипторы.

Вычисления были проведены с использованием разработанной нами компьютерной программы PROGROC [1, 8]. Программа основана на алгоритмах, позволяющих использовать число дескрипторов, превышающее количество веществ без их предварительного отбора.

Для уменьшения размаха значений столбцы j элементов матрицы дескрипторов были приведены к единичной длине по формуле

$$d_{ij} \rightarrow \frac{d_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^{k=m} d_{ik}^2}},$$

где i- номер соединения, m- их количество. Такое преобразование не меняет условия прогнозирования, но повышает его устойчивость за счет выравнивания диапазона собственных чисел матричных моментов.

3. Результаты и их обсуждение

Результаты выполненного нами моделирования теплот образования с проверкой в режиме скользящего контроля для всего набора из 187 алканов приведены на рисунке 1.

Характеристики моделирования теплоты образования выгодно отличаются по качеству от данных, приведенных в цитированных источниках, что указывает на информативность использованных дескрипторов и эффективность программы PROGROC.

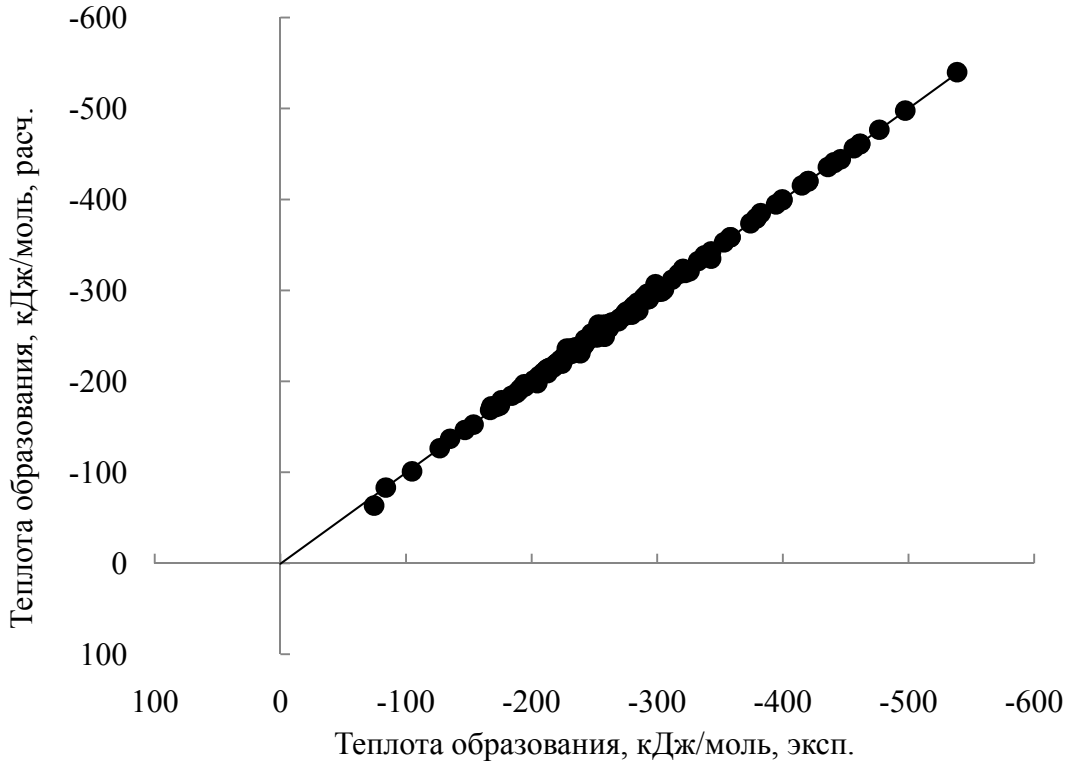

Рисунок 1 – Корреляция между экспериментальными и вычисленными значениями теплоты образования алканов

Коэффициент корреляции равен 0,9993, стандартное отклонение – 2,67 кДж/моль. Распределение частот ошибок приведено на рисунке 2.

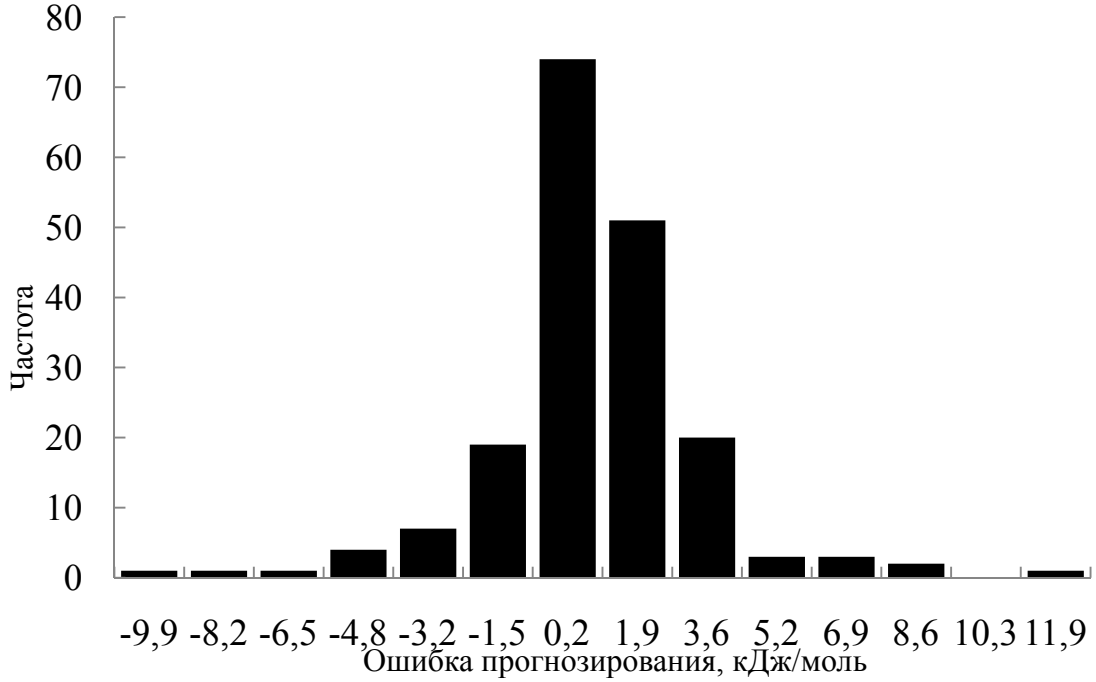

Рисунок 2 – Гистограмма распределения частот ошибок прогнозирования теплоты образования

Можно видеть, что точность прогнозирования и в этом случае не уступает по качеству лучшим моделям и сопоставима с точностью эксперимента, что позволяет давать обоснованные оценки свойства неизученных веществ. В таблице 1 приведены результаты прогнозирования теплоты образования алканов, для которых не имеется надежных экспериментальных данных.

Таблица 1 – Оценка значений $\Delta_f H^0$(кДж/моль) теплоты образования для алканов

№	Соединение	CASRN	$\Delta_f H^0$
1.	Гексан, 3-метил- (S)-	6131-24-4	-191.76
2.	Гептан, 3,3-диметил-	4032-86-4	-239.83
3.	Ундекан, 2-метил-	7045-71-8	-296.36
4.	Нонан, 5-бутил-	17312-63-9	-311.39
5.	Гептан, 4,4-дипропил-	17312-72-0	-312.26
6.	Декан, 5-метил-5-этил-	17312-74-2	-313.08
7.	Нонана, 3-метил-5-пропил-	31081-18-2	-313.58
8.	Додекан, 5-метил-	17453-93-9	-316.27
9.	Ундекан, 5,6-диметил-	17615-91-7	-316.3
10.	Додекан, 6-метил-	6044-71-9	-316.67
11.	Додекан, 4-метил-	6117-97-1	-316.83
12.	Ундекан, 5,5-диметил-	17312-73-1	-317.02
13.	Ундекан, 5-этил-	17453-94-0	-317.14
14.	Ундекан, 4,6-диметил-	17312-82-2	-317.49
15.	Ундекан, 5,7-диметил-	17312-83-3	-317.71
16.	Ундекан, 4,4-диметил-	17312-68-4	-317.94
17.	Ундекан, 4,5-диметил-	17312-79-7	-318.24
18.	Декан, 2,3,4-триметил-	62238-15-7	-318.31
19.	Ундекан, 3,5-диметил-	17312-81-1	-318.35
20.	Ундекан, 6,6-диметил-	17312-76-4	-318.58

21.	Ундекан, 3,4-диметил-	17312-78-6	-319.66
22.	Декан, 2,4,6-триметил	62108-27-4	-320.43
23.	Декан, 2,3,5-триметил-	62238-11-3	-320.5
24.	Ундекан, 3,3-диметил-	17312-65-1	-321.22
25.	Декан, 6-этил-2-метил-	62108-21-8	-321.8
26.	Декан, 2,6,7-триметил-	62108-25-2	-323.14
27.	Декан, 2,2,3-триметил	62338-09-4	-325.86
28.	Декан, 2,5,9-триметил-	62108-22-9	-328.08
29.	Декан, 2,2,8-триметил-	62238-01-1	-331.49
30.	Тридекан, 7-метил-	26730-14-3	-336.09
31.	Тридекан, 6-метил-	13287-21-3	-337.25
32.	Тридекан, 5-метил-	25117-31-1	-337.43
33.	Тридекан, 4-метил-	26730-12-1	-337.63
34.	Додекан, 4,6-диметил-	61141-72-8	-338.2
35.	Додекан, 2,5-диметил-	56292-65-0	-340.24
36.	Тетрадекан, 5-метил-	25117-32-2	-358.08
37.	Тетрадекан, 4-метил-	25117-24-2	-358.32
38.	Тридекан, 4,8-диметил-	55030-62-1	-359.3
39.	Тридекан, 3-этил-	13286-73-2	-360.13
40.	Тридекан, 2,5-диметил-	56292-66-1	-361.29
41.	Додекан, 2,6,11-триметил-	31295-56-4	-365.98
42.	Додекан, 2,6,10-триметил-	3891-98-3	-367.17
43.	Гептадекан, 9-метил-	18869-72-2	-422.56
44.	Трикозан, 2-метил-	1928-30-9	-543.65

4. Выводы

В целом, полученные нами результаты свидетельствуют об удачном выборе условий вычислительного эксперимента, поскольку показывают не только высокое качество моделирования, но и позволяют надежно рассчитывать значения свойств новых соединений, а также выполнять экспертизу справочных данных.

Список литературы

The Overall Wiener IndexA New Tool for Characterization of Molecular Topology [Текст] / Bonchev, D. // J. Chem. Inf. Comput. Sci. – 2001. – V. 41(3). – P. 582–592.

Topological Quantum Similarity Indices Based on Fitted Densities: Theoretical Background and QSPR Application [Текст] / Gallegos, A. // J. Chem. Inf. Model. – 2005. – V. 45(2). – P. 321–326.

Maximum Topological Distances Based Indices as Molecular Descriptors for QSPR. 4. Modeling the Enthalpy of Formation of Hydrocarbons from Elements [Текст] / Mercader, A. // Int. J. Mol. Sci. – 2001. – V. 2(2). – P. 121–132.

Highly Correlating Distance-Connectivity-Based Topological Indices. 2: Prediction of 15 Properties of a Large Set of Alkanes Using a Stepwise Factor Selection-Based PCR Analysis [Текст] / Shamsipur, M. // QSAR Comb. Sci. – 2004. – V. 23. – P. 734–753.

Application of quantum chemical descriptor in quantitative structure activity and structure property relationship [Текст] / Thanikaivelan, P. // Chemical Physics Letters. – 2000. – V. 323. – № 1-2. – P. 59-70.

Estimation of Flash Points and Molecular Masses of Alkanes from Their IR Spectra [Текст] / Vazhev, V.V. // Petroleum Chemistry. – 2006. – V. 46. – № 2. – P. 136-139.

Yaws, C.L. Yaws' Handbook of Thermodynamic and Physical Properties of Chemical Compounds [Текст] / C.L. Yaws – New York: Norwich, 2003. – 779 p.

Важев, В.В. Использование ИК и масс-спектров в QSAR/QSPR- исследованиях [Текст] / В.В. Важев. – Костанай: Изд-во КГУ, 2003. – 114 с.

Киреев, В.А. Методы практических расчетов в термодинамике химических реакций. 2-е изд. испр. и доп. [Текст] / В.А. Киреев. – М.: Химия, 1975. – 536 с.

Материал поступил в редакцию:05.05.2018

ВАЖЕВ, В.В., МУНАРБАЕВА, Б.Г.ВАЖЕВА, Н.В.,ГУБЕНКО, М.А.,ЕРГАЛИЕВА, Э.М.

АЛКАНДАРДЫҢ ТҮЗІЛУ ЖЫЛУЫН ЕСЕПТЕУ АРҚЫЛЫ БАҒАЛАУ

Мақала алкандардың стандартты түзілу жылуы мәндерін болжауға арналған. Органикалық заттардың түзілу жылуларын эксперименттік анықтау едәуір қиыншылықтар тудырады, көбінесе жану жылулары негізінде қайта есептеу арқылы жүзеге асырылады және бұл кезде кететін қателер ондаған пайыздарға жетуі мүмкін. Алкандардың түзілу жылуын болжау үшін QSPR әдісін қолдану мүмкіндігі зерттелген. Dragon 7 бағдарламасы генерациялайтын 295 дескрипторлар жиынтығы қолданылды. Есептеулер PROGROC компьютерлік бағдарламасы көмегімен жүргізілді. Алынған модельдер есептеу мен эксперимент арасындағы корреляцияның жоғары болуымен сипатталады. Жүз сексен жеті алканнан тұратын топтама үшін корреляция коэффициенті R = 0,9993 және стандартты ауытқу – 2,67 кДж/моль болды.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *алкандар, түзілу жылуы, QSPR, болжау.*

VAZHEV, V.V., MUNARBAEVA, B.G., VAZHEVA, N.V., GUBENKO, M.A., ERGALIEVA, E.M.

ESTIMATES OF THE HEATS OF FORMATION ALKANES

The article is devoted to predicting the values of the standard heat of formation of alkanes. Experimental determination of the heats of formation of organic substances is associated with considerable difficulties, most often carried out by conversion of the heat of combustion, at this error may be as high as tens of percent. The possibility of using QSPR methods for predicting the heat of formation of alkanes. To describe the structure of molecules, a set of 295 descriptors generated by the Dragon 7 program was used. The calculations were carried out using computer program PROGROC.The obtained models are characterized by high correlation coefficients between the calculated and experimental values. For a set of 187 alkanes, the correlation coefficient was R = 0.9993, the standard deviation was 2.67 kJ / mol.

Keywords: *alkanes, heat of formation, QSPR, prediction.*

ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ МЕТОДИКА И ТЕХНОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН

УДК 74

Жакаева, С.А.,
к.п.н., доцент кафедры искусств,
КГПУ, Костанай, Казахстан
Коченда, М.В.,
доцент кафедры музыкального образования,
Челябинский государственный
институт культуры

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ УЧИТЕЛЯМУЗЫКИ

Аннотация

Статья посвящена вопросам развития педагогической техники учителя музыки. Авторы рассматривают некоторые аспекты владения педагогической техникой в процессе подготовки учителя-музыканта. В предлагаемой статье рассматриваются условия, обеспечивающие успешность развития профессионального мастерства учителя музыки путем применения некоторых приемов педагогической техники. Данная статья может быть применена преподавателями хоровых дисциплин и руководителями хоровых коллективов в их профессиональной педагогической деятельности.

Ключевые слова: *педагогическая техника, музыка, учитель музыки.*

1. Введение

Происходящие социально-экономические перемены, модернизация духовного сознания казахстанского общества, в первую очередь, затронули систему образования, которая формирует и определяет интеллектуальный потенциал страны, являясь гарантом её будущего. Период обновления духовного сознания общества поставило перед отечественной педагогикой новые задачи по вопросам образования и воспитания учащихся.

Проблема воспитания средствами музыкального искусства, которое всегда рассматривается как важнейшее средство эстетического и духовного формирования человека, является актуальной проблемой в музыкальной педагогике.

Сегодня современной школе нужен квалифицированный учитель, обладающий такими качественными характеристиками, как идейная убежденность, креативное мышление, чуткость к новому, профессиональная свобода, высокий уровень педагогического мастерства.

2. Материалы и методы

Одним из условий становления специалиста-профессионала выступает педагогическая техника как проявление богатой палитры искусства самовыражения, перевоплощения, сотворчества и сопереживания, выразительности и экспрессивности в создании эффективного и плодотворного взаимодействия с обучающимися. Наиболее яркими показателями её являются – культура речи (голос, дыхание, дикция, интонация и др.), оптимальное педагогическое общение, выразительный показ чувств и отношений (мимика, пантомимика и др.), профессиональная саморегуляция психического состояния (самоконтроль, выдержка и т.п.), обеспечивающие тот комплекс умений, который помогает учителю глубже, ярче, эмоциональнее и образнее выразить себя, добиться эффективных результатов в работе. При этом особым субъектом создания таких отношений становится музыка, воплощающая в себе педагогические и художественные закономерности в установлении духовно-личностного контак-

та, диалога. Именно поэтому подготовка педагога-музыканта, владеющего приемами педагогической техники, составляет одну из важнейших сторон его вузовского музыкально-педагогического образования.

3. Результаты и обсуждение

В то же время нельзя не отметить, что в современной музыкальной педагогике высшей школы данная задача, является актуальной. Анализ наблюдения свидетельствуют о том, что учителя музыки в своем большинстве недостаточно ясно представляют значение педагогической техники, её функции и содержание, обладают недостаточно развитыми для её осуществления способностями, испытывая значительные затруднения в данном направлении в своей профессиональной деятельности. Отсюда не случаен интерес исследователей, выдвигающих на передний план педагогическую технику как предмет специального внимания в общей и музыкальной педагогике (Д.Б.Кабалевский, М.И.Джексембекова, Р.Ш.Сыдыкова).

«Знание приобретает действенную силу лишь тогда, когда учитель имеет педагогическое образование, хорошую методическую подготовку, владеет педагогической техникой». «Педагогическая техника» относится к числу фундаментальных понятий в науке об образовании, выступая в качестве приоритетного явления в сфере педагогических отношений. Вопросы, связанные с ее разработкой, волновали многих исследователей. Ряд ученых внесли много ценного в теоретическое осмысление данной проблемы, пытаясь поставить ее на научную основу, расширив и обогатив новыми приемами так называемую методику наглядного обучения, как важного фактора воздействия на психофизическую природу индивида. Относя к числу ключевых категорий в системе научного знания и предъявляя высокие требования к личности учителя, его профессиональной подготовке, сегодня педагогической технике отводится особая значимость.

Искусство обучения педагогической техники занимает весомое место во многих исследованиях, связанных с педагогическим творчеством. На эту важную сторону в свое время обращал внимание и Л.Н.Толстой, исходя из того, что деятельность учителя родственна деятельности писателя, художника, артиста по умениям входить в мир чувств, эмоций и т.п., благодаря педагогической ориентации, искусству слова, педагогическому такту.

Развитие педагогической техники, как отрасли профессиональной психотехники, непосредственным образом связано с первыми попытками изучения специфики деятельности учителя, когда акцент ставился, прежде всего, на выявление индивидуально-личностных психологических свойств специалиста, а также формирование умений, способствующих адекватному самовыражению в его практической работе.

Теоретическое и практическое понимание сущности педагогической техники рассматривает ее не только как сумму средств и приемов, но и как существенный показатель всесторонности педагогического процесса, стержнем которого выступает «технологическая логика», а не логика «моральной проповеди». Так, в частности, само понятие «техника» применяется в разных значениях, каковыми являются: «техника воздействия», «техника анализа собственного опыта», «техника наказания», «техника убеждений» и др. Сюда же можно отнести и технику управления своими чувствами, эмоциями, мыслями, ссылаясь, например, на то, что «постановка голоса имеет значение не только для того, чтобы красиво петь или разговаривать, а чтобы уметь наиболее точно, внушительно выражать свои мысли и чувства». Расценивая педагогическую технику с сугубо рациональной стороны как орудие регулирования собственных и чужих действий, где результатом тех или иных педагогических операций является интеллект, учитель придает своим чувствам необходимую тональност. Здесь особо отмечается принадлежность педагогической техники к искусству, включающему аналогичные умения, будь то хорошая игра на скрипке или рояле, мастерское написание картины.

Следует отметить, что еще в первое десятилетие ушедшего века многие исследователи пришли к мнению о сложном внутреннем строении педагогической техники, отнеся к ее компонентам:

- знание психолого-педагогических основ воздействия педагога на личность с помощью мимики, пантомимики, жестов, дикции, речи для овладения обстановкой в классе;

- навыки непринужденного владения организмом, голосом, дикцией, чувствами в целях создания в классе атмосферы творческого труда, свободы в общении.

Одной из составляющих средств педагогической техники учителя является общение, определяемое как «сложный многоплановый процесс установления и развития контактов между людьми, порождаемый потребностями совместной деятельности и включающий в себя обмен информацией, выработку единой стратегии взаимодействия, восприятия и понимания другого человека». В качестве выразительных его действий выступают: речь, мимика, жесты, использование которых зависит от эмоционального состояния человека, а также от обстоятельств, в которых происходит общение, равно как и от личностных особенностей индивида.

Исследователи проблем общепедагогической подготовки учителя в системе высшего педагогического образования (О.А.Абдуллина) включают педагогическую технику в содержание вузовской подготовки, но определяют сущность ее элементов, в том числе и актерско-сценического характера и функции, как навыки и приемы. Например, «…навыки построения фраз, навыки воздейственной, выразительной речи; навыки целесообразных движений, мимики, жестов, …показ самого себя, …навыки владения простейшими орудиями труда; навыки использования ТСО»; «мимика, манера держаться, некоторые приемы поддержания внимания учащихся и дисциплины в классе; приемы применения наглядных пособий и технических средств обучения; «навыки общения» и др.

Применительно к педагогической технике учителя целесообразно вспомнить высказывание В.А.Сластенина относительно требований к профессиональным умениям: «Умения увлекать учащихся, заинтересовать их новыми общественно-ценными перспективами; умение быстро принимать решения и находить наиболее сильные средства педагогического воздействия; умения находить контакт, общий язык и правильный тон с разными людьми в различных обстоятельствах; способность к ориентировке и перестройке, деятельности в изменяющихся условиях».

4. Выводы

С учетом того, что основу профессионально-педагогической деятельности учителя составляет определенная научно-обоснованная сумма психолого-педагогических и специальных знаний, представляется возможным охарактеризовать педагогическую технику как комплексное явление прикладного типа, вспомогательная роль которой может быть существенным дополнением в подготовке специалистов. При таком подходе именно личность учителя во всех ее проявлениях выступает стержнем его профессиональной деятельности, где приобретенные им знания, умения и навыки будут реализовываться через средства педагогической техники, а значит, через индивидуальность педагога.

В целом, с учетом вышеизложенных обобщений, касающихся некоторых аспектов педагогической техники, можно прийти к заключению о том, что педагогическая техника учителя музыки, выступая частью общепедагогических умений и педагогического мастерства, выражает личностно-индивидуальный стиль музыкально-педагогической деятельности специалиста в процессе творческого взаимодействия с коллективом, его участниками, обеспечивая оптимальные творческие результаты.

Список литературы

Алиев, Ю.Б. Настольная книга учителя-музыканта [Текст] / Ю.Б. Алиев – М., 2000.

Кусаинов, Г.М. Теоретико-методологические основы прогностической модели новой педагогической технологии [Текст] / Г.М. Кусаинов Автореф. дис. докт. пед. наук. – Алматы, 2002.

Румянцева, Л.Е. Совершенствование подготовки детей к обучению в школе на основе инновационных педагогических технологий [Текст] / Л.Е. Румянцева Автореф. канд.пед.наук. Караганда, 2001.

Сыдыкова, Р.Ш. Педагогические основы развития творческой активности будущих учителей музыки в процессе профессиональной подготовки в вузе / на материале изучения дирижерско-хоровых дисциплин [Текст] / Р.Ш. Сыдыкова Автореф. дис. канд. пед. наук, Шымкент, 1999. – 21 с.
Щуркова, Н.Е. Спецпрактикум: Педагогическая техника [Текст] / Н.Е. Щуркова – М., 1984.

Материал поступил в редакцию:14.06.2018

ЖАКАЕВА, С.А., КОЧЕНДА, М.В.

МУЗЫКА ПӘНІ МҰҒАЛІМІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНИКАСЫНДАМЫТУДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Бұл мақала музыка пәні мұғалімінің педагогикалық техникасын дамыту мәселелесіне арналған. Авторлар музыка пәні мұғалімін даярлау барысында педагогикалық техниканы меңгертудің кейбір аспектілерін қарастырған. Педагогикалық техниканың кейбір тәсілдерін қолдану арқылы музыка пәні мұғалімінің кәсіби шеберлігін дамытуды қамтамасыз ететін шарттар анықталған. Аталмыш мақаланы хор пәндері мұғалімдері мен хор ұжымдары жетекшілері кәсіби педагогикалық қызметінде қолдана алады.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *педагогикалық техника, музыка, музыка пәнінің мұғалімі.*

ZHAKAEVA, S.A., KOCHENDA, M.V.

SOME ASPECTS OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL THE TECHNIQUE OF A MUSIC TEACHER

In this article, the essence and content of pedagogical techniques is revealed. The authors consider the conditions ensuring the success of the development of the professional skills of the music teacher by applying pedagogical techniques.

Keywords: *pedagogical technique, music, music teacher*

УДК 37.013

Жусупова, Д.Ж,
старший преподаватель кафедры искусств, КГПУ, г.Костанай, Казахстан
Шаймерден, Т. Ж,
студентка 3 курса, КГПУ, г.Костанай, Казахстан

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ В МЛАДШИХ КЛАССАХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотоция

В данной статье рассматриваются понятия «инновации», «инновационные технологии» на занятиях по изобразительному искусству в младших классах общеобразовательной школы. Рассмотрены способы применения инноваций в образовании.

Ключевые слова: *инновационные технологии, инновация, изобразительное искусство, образовательные технологии, урок.*

1.Введение

Современный этап развития общества ставит перед казахстанской системой образования целый ряд принципиально новых проблем, обусловленных политическими, социально-экономическими, мировоззренческими и другими факторами, среди которых следует выделить необходимость повышения качества и доступности образования. Увеличение академической мобильности, интеграции в мировое научно-образовательное пространство, создание

оптимальных в экономическом плане образовательных систем, повышение уровня университетской корпоративности и усиление связей между разными уровнями образования.

Как говорил Президент Н.А. Назарбаев, представляя проект «Интеллектуальная нация – 2020», целью которого является «воспитание казахстанцев в новой формации, превращение Казахстана в страну с конкурентоспособным человеческим капиталом»: «Важно, чтобы ученик, получая знания, был заинтересован в этом, а также умел применить их. Одним из потенциальных моментов, учитываемых в проектах, должен быть момент, который касается «инновационного развития системы образования. Надо добиться того, чтобы наша молодежь умела не только получать, но и создавать новые знания. Самым ценным знанием сегодня становится креативное мышление, умение перерабатывать знания, рождать новые решения, технологии и инновации. Для этого нужны новые методики, новые формы преподавания, новые специалисты» [1, с.2].

Как известно, программа «Рухани жангыру» (духовное просвещение) включает в себя 6 специальных проектов: «Туган жер», «Сакральная география Казахстана», «Казахстанская культура в современном мире», «100 новых учебников», «Перевод казахского языка на латинскую графику», «100 новых лиц», которые реализуются по четырём базовым подпрограммам: «Атамекен», «Тәрбие және білім», «Рухани қазына» и «Ақпарат толқыны» [2, с.12].

Сохранить и приумножить духовные и культурные ценности – вот основная цель работы по программной статье президента «Рухани жангыру» – взгляд в будущее.

Инновации (англ. Innovation – нововведение) – внедрение новых форм, способов и умений в сфере обучения, образования и науки. В принципе, любое социально-экономическое нововведение, пока оно еще не получило массового, т.е. серийного распространения, можно считать инновациями.

Главной целью инновационных технологий образования является подготовка человека к жизни в постоянно меняющемся мире. Сущность такого обучения состоит в ориентации учебного процесса на потенциальные возможности человека и их реализацию. Образование должно развивать механизмы инновационной деятельности, находить творческие способы решения жизненно важных проблем, способствовать превращению творчества в норму и форму существования человека.

Целью инновационной деятельности является качественное изменение личности учащегося по сравнению с традиционной системой. Это становится возможным благодаря внедрению в профессиональную деятельность не известных практике дидактических и воспитательных программ, предполагающему снятие педагогического кризиса. Развитие умения мотивировать действия, самостоятельно ориентироваться в получаемой информации, формирование творческого нешаблонного мышления, развитие детей за счет максимального раскрытия их природных способностей, используя новейшие достижения науки и практики, – основные цели инновационной деятельности. Инновационная деятельность в образовании как социально значимой практике, направленной на нравственное самосовершенствование человека, важна тем, что способна обеспечивать преобразование всех существующих типов практик в обществе [3, с.7].

Вопросам исследования и применения инноваций в образовании посвящено множество работ (Э.Б. Абдуллин, Д.Б. Кабалевский, В.В. Медушевский, Г.М. Цыпин, Л.В. Школяр и др.). Авторы сходятся во мнении о необходимости внедрения инновационных технологий в учебный процесс общеобразовательной школы. Однако в практической деятельности учителей наблюдается преобладание общепринятых методов и подходов в обучении; недооценка педагогами дополнительного образования значимости инновационных методов обучения; недостаточная возможность в образовании, предназначенном для передачи знаний, умений и навыков, получить базовые компетенции, позволяющие приобретать знания самостоятельно.

Достигнув определенного успеха, ученик с большим желанием посещает занятия кружка по предмету, занимается самостоятельно, стремится к дальнейшим успехам.

2. Материалы и методы

Современная школа должна стать передовой площадкой в части информационных технологий, местом, где человек получает не только необходимые знания, но и проникается духом современного информационного общества. Без применения информационно-коммуникативных технологий (ИКТ) образовательное учреждение не может претендовать на инновационный статус в образовании. Ведь инновационным считается образовательное учреждение, широко внедряющее в образовательный процесс организационные, дидактические, технические и технологические инновации и на этой основе добивающееся реального увеличения темпов и объемов усвоения знаний и качества подготовки специалистов [3, с.8].

Инновационная технология предполагает организацию урока в форме самостоятельного проектирования. Этот процесс направлен на увлечённое овладение учащимися новыми знаниями, развитие потребности в познавательной деятельности и уверенности в своих творческих возможностях.

В школе учатся дети с разными способностями, разной самооценкой, разным мироощущением. Задача учителя состоит в том, чтобы все дети приходили на занятия с жаждой знаний, а уходили с безграничной верой в свои возможности. И в этом педагогу помогут инновационные технологии.

Уроки изобразительного искусства дают возможность творчески экспериментировать. Ребёнок должен самостоятельно справиться с поставленной задачей и получить результат своего труда. Поэтому учителю следует серьёзно подходить к составлению заданий, чтобы их мог выполнить любой ученик. Также необходимо активно применять новые технологии и новые материалы, позволяющие детям выполнить работу наиболее эффектно.

В младшей школе уроки рисования любят почти все дети, а вот в средней многие учащиеся не проявляют особого интереса к изобразительной деятельности, поскольку не уверены в своих способностях в области рисования. Дело в том, что в этом возрасте они начинают сравнивать свои работы с произведениями мастеров и, обнаруживая несовершенство своего изображения, теряют интерес к рисованию.

На уроках изобразительного искусства необходимо предлагать такие варианты заданий, которые может выполнить практически любой ученик. В конечном итоге у него получается интересная, эффектная работа.

В современной школе применяют многочисленные инновационные технологии: метод проектов, обучение в сотрудничестве, дифференцированное обучение, «портфолио ученика», модульное обучение и т.д., а также применение этих инноваций трудно представить без технологии мультимедиа. Появляется возможность совмещать теоретический и демонстрационный материал (слайды, фильмы, видеоролики, музыка, презентации к урокам). Так как уроки ИЗО построены на зрительном ряде, использование возможностей мультимедийного оборудования облегчает подготовку учителя к уроку, где используется часто наглядность. Погрузиться в мир искусства, побывать в роли художника, дизайнера, архитектора, не требуя при этом материалов, которые детям порой не доступны. При этом надо учитывать, что компьютер не заменяет учителя, а лишь дополняет [4].

Использование технологии мультимедиа на уроке сначала воспринимается учащимися на уровне игры, постепенно вовлекая их в серьезную творческую работу, в которой и развивается личность учащегося.

В результате можно определить формы применения компьютера на уроках ИЗО:

1. Как источник информации.
2. Поддержка учителя.
3. Организация проектной деятельности учащегося.
4. Использование графических программ, в качестве инструмента художественной деятельности.

В соответствии с Законом РК «Об образовании», возникает острая необходимость в новых подходах к преподаванию ИЗО в общеобразовательной школе. Это во многом опреде-

ляет успех возрождения национальной культуры, народных традиций, фольклора, музыки в рамках регионального компонента.

Урок становиться более результативным, так как в его основу положено следующее:

- привлекательность учебного материала с использованием приемов педагогической техники, повышающих интерес к изучаемой теме;
- принцип сотворчества учителя и учащихся для получения глубоких знаний, и применение полученной информации;
- проведение урока с мультимедиа выступлением;
- выполнение домашнего задания и самостоятельная работа учащихся.

3.4. Результаты и обсуждение

Современный этап развития общества ставит перед казахстанской системой образования целый ряд принципиально новых проблем, обусловленных политическими, социально-экономическими, мировоззренческими и другими факторами, среди которых следует выделить необходимость повышения качества и доступности образования. Увеличение академической мобильности, интеграции в мировое научно-образовательное пространство, создание оптимальных в экономическом плане образовательных систем, повышение уровня университетской корпоративности и усиление связей между разными уровнями образования.

Задачей технологии как науки является выявление совокупности закономерностей с целью определения и использования на практике наиболее эффективных, последовательных образовательных действий, требующих меньших затрат времени, материальных и интеллектуальных ресурсов для достижения какого-либо результата.

Главной целью инновационных технологий образования является подготовка человека к жизни в постоянно меняющемся мире. Сущность такого обучения состоит в ориентации учебного процесса на потенциальные возможности человека и их реализацию. Образование должно развивать механизмы инновационной деятельности, находить творческие способы решения жизненно важных проблем, способствовать превращению творчества в норму и форму существования человека.

На уроках изобразительного искусства необходимо предлагать такие варианты заданий, которые может выполнить практически любой ученик. В конечном итоге у него получается интересная, эффектная работа.

В своей работе мы подробно изучали методы обучения на уроках изобразительной деятельности у школьников младшего звена.

В современной школе применяют многочисленные инновационные технологии: метод проектов, обучение в сотрудничестве, дифференцированное обучение, «портфолио ученика», модульное обучение и т.д., а также применение этих инноваций трудно представить без технологии мультимедиа. Появляется возможность совмещать теоретический и демонстрационный материал (слайды, фильмы, видеоролики, музыка, презентации к урокам). Так как уроки ИЗО построены на зрительном ряде, использование возможностей мультимедийного оборудования облегчает подготовку учителя к уроку, где используется часто наглядность.

Использование технологии мультимедиа на уроке сначала воспринимается учащимися на уровне игры, постепенно вовлекая их в серьезную творческую работу, в которой и развивается личность учащегося.

В результате можно определить формы применения компьютера на уроках ИЗО:

1. Как источник информации.
2. Поддержка учителя.
3. Организация проектной деятельности учащегося.
4. Использование графических программ, в качестве инструмента художественной деятельности.

В соответствии с Законом РК «Об образовании», возникает острая необходимость в новых подходах к преподаванию ИЗО в общеобразовательной школе. Это во многом определя-

ет успех возрождения национальной культуры, народных традиций, фольклора, музыки в рамках регионального компонента.

Урок становиться более результативным, так как в его основу положено следующее:

- привлекательность учебного материала с использованием приемов педагогической техники, повышающих интерес к изучаемой теме;
- принцип сотворчества учителя и учащихся для получения глубоких знаний, и применение полученной информации;
- проведение урока с мультимедиа выступлением;
- выполнение домашнего задания и самостоятельная работа учащихся.

Новое поколение учащихся с интересом вовлекаются в сферу мультимедиа-технологий. Эффективнее развивается исследовательская работа, творческая деятельность, мотивация, самостоятельность, поиск материала, открытия нового.

Рисование как вид искусства считается одним из мощных средств воздействия на психическое и функциональное состояние ребенка, в том числе влияет и на работу интеллекта через регуляцию эмоционального и соматического фона. Психологические исследования свидетельствуют о положительном воздействии рисования на работу головного мозга, психомоторику, развитие речи и психические процессы, такие как внимание, восприятие, мышление, память [5, с.10].

Каким же образом должна быть организована учебная деятельность обучающихся, чтобы она стимулировала развитие их критического мышления на уроках изобразительного искусства [6].

Главным условием такой учебной деятельности, как показывают исследования и практика, является постоянное вовлечение учащихся в различные виды деятельности, в которых они могли бы критически оценивать, прежде всего, собственное мышление, а также проверять, анализировать, развивать, применять получаемую информацию, и где важен не ответ как таковой, а его поиск. Процесс учения – это процесс увязывания нового с уже известным. Обучаемые строят новые представления на основании предыдущих знаний и представлений. **Существует ряд тактических приемов и методов, которые эффективно используются на занятиях изобразительного искусства в технологии критического мышления:**

- Разбивка на кластеры;
- Синквейн – творческая форма рефлексии;
- Метод инсерт (ihsert);
-Интерактивная стратегия «Таблица «Знаем-Хотим узнать-Узнаем» (З-Х-У)»;
- Прогнозирование (по портрету, картине) и т.д.

«Составление кластера»

Критическое мышление, таким образом – это **комплекс когнитивных навыков и умений,** который предполагает, что человек, обладающий им **(конкурентноспособный):**

- умеет выражать свои мысли (устно и письменно) ясно, уверенно и корректно по отношению к окружающим;
- умеет работать с увеличивающимся и постоянно обновляющимся информационным потоком в разных областях знаний; различать существенную информацию от несущественной, релевантную от нерелевантной;
- умеет аргументировать свою точку зрения и учитывать точки зрения других;
- способен оценить происхождение знания, его достоверность и правдоподобность;
- учитывает многообразие точек зрения на проблему; принимает во внимание контекст любой информации, проблемы, ситуации;
- умеет задавать вопросы, самостоятельно формулировать гипотезу, отличать реальные проблемы от надуманных;
- способен вырабатывать собственное мнение на основе осмысления различного опыта, идей и представлений;
- выявляет скрытые допущения и предвзятости, стереотипы и предрассудки;

- самостоятельно занимается своим обучением;
- находит альтернативные способы решения проблемных ситуаций;
- умеет объяснить изученное и применить его в повседневной жизни;
- способен оценивать собственный мыслительный процесс, используя такие интеллектуальные стандарты, как ясность, точность, релевантность, логичность, значимость.

5.Выводы

За период работы с учащимися младших классов были сделаны следующие выводы:

- применение технологий развития критического мышления. Технология предлагает систему конкретных методических приемов, которые успешно используются на уроках с целью решения актуальных образовательных и воспитательных задач.
- уроки становятся еще более разнообразными, эмоциональными, деятельными и творческими. На них процветает атмосфера взаимодоверия, взаимопомощи и сотрудничества. В такой обстановке ребенок спокоен и уверен в себе, а значит чувствует себя комфортно.

Основываясь на стандартах 2-го поколения в программе основного общего образования по искусству подчеркивалось, что «…Особое значение приобретает формирование основ критического мышления на базе восприятия и анализа произведений изобразительного искусства, понимания роли искусства в жизни общества».

Основные цели технологии, применяемые на уроках в младших классах:

- познакомить с базовыми принципами критического мышления;
- познакомить с некоторыми приемами и средствами развития критического мышления в школьной образовательной практике.

Говоря в целом о работе с детьми в младших классах, нужно отметить, что эмоциональный мир ребенка перенасыщен, и задача учителя научить его выражать себя так, чтобы его понимали окружающие, не подавляя его индивидуальность. Нельзя забывать, что от преподавателя, работающего в младших классах, требует хорошего владения современными методами и технологиями, в том числе:

· информационными компьютерными технологиями
· коммуникативными методиками
· проектными и исследовательскими технологиями
· индивидуальным подходом к учащимся

Это позволит учителю в значительной степени усилить мотивацию к учебной деятельности, повысить эффективность учебного процесса, стимулировать каждого учащегося на достижение максимально возможных для него результатов.

Список литературы

Казакова, Р.Г. Рисование с детьми дошкольного возраста [Текст] / Р.Г. Казакова Нетрадиционные техники, планирование, конспекты занятий / под ред. Р.Г.Казаковой – М.: ТЦ Сфера, 2005. – 128с.

Кусаинов, Г.М. Новая педагогическая технология методология, теория и практика [Текст] / Г.М. Кусаинов Монография. – Усть-Каменогорск, 1997. – 247 с.

Назарбаев Н.А. «Послание народу Казахстана – Новый Казахстан в Новом Мире», февраль 2008.

Программа «Рухани жаңғыру». – Астана, 2017.

Ремезова, А.А. Играем с цветом. Формирование представлений о цвете у дошкольников 5–6 лет: Методика [Текст] / А.А. Ремезова. – Школьная Пресса, 2005. – 96 с.

Проблемы современного педагогического образования [Текст] / С.И. Мокроусов // – 2016. – № 5(50). – С. 69–73.

Сластенин, В.А., Подымова Л.С. Педагогика: [Текст] / В.А. Сластенин, Л.С. Подымова. – Инновационная деятельность. – М., 1997. – 270 с.

Материал поступил в редакцию: 05.06.2018

ЖУСУПОВА, Д. Ж., ШӘЙМЕРДЕН, Т.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДІҢ БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРЫНДАҒЫ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҚТАРЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Бұл мақалада жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сынып оқушыларына бейнелеу өнері сабағын меңгерту барысындағы "инновациялар", "инновациялық технологиялар" ұғымдарын түсіндіру мәселесі қарастырылды. Білім беруде инновацияларды қолдану тәсілдері айқындалды.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *инновациялық технологиялар, инновация, бейнелеу өнері, білім беру технологиялары, сабақ.*

ZHUSUPOVA, D.G., SHAIMERDEN, T.A.

THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE GRAPHIC ARTS CLASS IN JUNIOR SECONDARY SCHOOL

This article discusses the concept of" innovation"," innovative technology " in the classroom for the visual arts in the lower grades of secondary school. The methods of application of innovations in education are considered.

Keywords: *innovative technologies, innovation, fine arts, educational technologies, lesson.*

УДК 75.05

Сапиев, А.С.,
старший преподаватель кафедры искусств СГФ КГПУ, Костанай, Казахстан
Струнников, С.А.,
профессор кафедры живописи Тюменского государственного института культуры
Рыжкова, Я.В.,
студентка 3 курса специальности «Изобразительное искусство и черчение» СГФ КГПУ, Костанай, Казахстан

НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ РЕШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ НА УРОКАХ ИЗО

Аннотация

Статья посвящена проблеме нравственного воспитания школьников на уроке изобразительного искусства. Рассмотрена возможность урока ИЗО в решении экологических проблем. Проведена опытная работа по экологическому воспитанию школьников 6 классов с использованием творческих работ художников Казахстана.

Ключевые слова: *нравственное воспитание, экологические проблемы, уроки изобразительного искусства, обучение школьников, опытная работа, художники Казахстана.*

1. Введение

Стремительно развивающееся движение за охрану природы охватило весь мир. Вопрос о том, как должен относиться человек к окружающей среде, в равной мере встал перед каждым жителем планеты. В современной науке понятие "экология" характеризуется единством биологического, социального, экономического, технического, гигиенического факторов жизни людей. Цель формирования экологической культуры школьников состоит в воспитании ответственного, бережного отношения к природе. Достижение этой цели возможно при условии целенаправленной систематической работы школы по формированию у учащихся системы научных знаний, направленных на познание процессов и результатов взаимодей-

ствия человека, общества и природы; экологических ценностных ориентаций, норм и правил в отношении к природе, умений и навыков по ее изучению и охране.

2. Материалы и методы

Содержание нравственного воспитания в процессе изучения экологических проблем включает два аспекта: передачу экологических знаний и их трансформацию в отношение. Знания являются обязательным компонентом процесса формирования экологической культуры, а отношение – конечным его продуктом. Искусство способно помочь решению экологической проблемы, так как оно связано с гармонией, которую и следует восстановить в отношениях между человеком и природой. Произведение искусства действует на нас своей красотой, а красота есть строгая соразмерная гармония всех частей. На современном этапе зрелость экологической сознательности и оценка окружающей нас действительности направили живопись в новое русло, где деятельность человека как «творца прекрасного» способна передать через искусство всю суть глобальных экологических проблем.

Для решения поставленных задач на уроках ИЗО были использованы такие методы исследования, как педагогический эксперимент, наблюдение, беседа. Опытная работа проводилась на базе ГУ «Школа – Гимназия № 3», 6 «А» класс. В исследовании принимали участие 18 детей 12-13 лет.

3. Результаты

Связь с природой – константа казахстанской живописи. Известные художники 1960–1980-х годов передавали сюжеты из народной жизни – отображали тесную связь человека с окружающим миром, стремились через портретные детали передать его внутренний мир [1]. Среди талантливых мастеров этого периода яркой звездой сияет Айша Галимбаева. Ее натюрморты («Белые цветы», «Натюрморт с яблоками», «Цветы. Этюд» и пр.), сюжетные картины («Бабушка», «Три подруги») поражают игрой красок, живостью и своеобразием сочетания света и тени, темных и светлых тонов.

Особой аурой любви к родному краю и его природы овеяны творения Сабура Мамбеева. Его талант проявился во всем своем блеске в картинах: «В горах», «Чилик. Степь», «Капчагай», «Каратау», «На джайляу».

Шарденов Жанатай – известный художник Казахстана. Своеобразная манера письма – выражение его внутреннего мира и восприятия природы. Его картины: «Вечерний Алатау», «Весна в предгорье», «Горный мотив», «Окраина Алма-Аты», «Вечерние горы» радуют яркими переливами и энергичностью [2].

Творя прекрасное, художник творит устойчивое, т.е. гармоничное. В этом экологическое значение искусства как модели преобразования природы. Понять, что красота представляет собой существенный аспект преобразования природы и что она является одной из сторон разнообразия – главное в эстетических моментах экологической проблемы.

С целью выявления возможностей искусства в нравственном воспитании школьников было проведено исследование.

Констатирующий этап. Констатирующий этап эксперимента был проведен с целью выявления нравственных представлений каждого ребенка. Была использована методика Г.А. Урунтаевой: «Изучение представлений детей о нравственных качествах». Методика «Изучение представлений детей о нравственных качествах» [3, с. 112].

Подготовка эксперимента. Детям подготовили вопросы для беседы:

1. Кого можно назвать хорошим? Почему?
2. Кого можно назвать плохим? Почему?
3. Кого можно назвать честным? Почему?
4. Кого можно назвать лживым? Почему?
5. Кого можно назвать трудолюбивым? Почему?
6. Кого можно назвать ленивым? Почему?

Для аналитической обработки результатов исследования были выделены три уровня развития нравственных качеств.

Проведение эксперимента: эксперимент проводился индивидуально.

Критерии формирования нравственных представлений:

«О» – обобщенное представление о нравственном качестве;

«К» – конкретное представление о нравственном качестве.

При конкретном представлении нравственных качеств ребенок ссылается на: – конкретных людей как носителей определенного качества в конкретной ситуации; – на самого себя; – на совокупность жизненных ситуаций из собственного опыта.

На констатирующем этапе эксперимента было выявлено у детей обобщенное представление о нравственных качествах людей, а также конкретное представление о нравственных качествах людей.

Качественный анализ результатов констатирующего эксперимента:

1) Из ответов детей по первому вопросу можно сделать вывод, что дети в основном качество «хороший» относят к конкретным близким к себе людям. Лишь наименьшее число детей имеют обобщенное представление о нравственном качестве «хороший».

2) На вопрос: «Кого можно назвать плохим? Почему?» все дети ответили так: «Это такой человек, который обижает людей, не помогает». Отсюда видно, что в целом дети имеют правильное представление об этом качестве.

3) На вопрос: «Кого можно назвать честным и почему?» прозвучали такие ответы: «У меня дядя честный, потому что он обещал покатать меня на велосипеде и не обманул»; «Честный человек не обманывает, всегда выполняет свои обещания». Из примеров можно сделать вывод о том, что большинство детей дают ответ из собственной жизненной ситуации, а некоторые дети имеют обобщенное представление по этому качеству.

4) На вопрос: «Кого можно назвать лживым? Почему?» все дети ответили, что лживый человек всегда обманывает, не выполняет обещания.

5) На вопрос: «Кого можно назвать трудолюбивым? Почему?» прозвучали такие ответы: «Трудолюбивым называет меня бабушка, потому что я помогаю ей мыть посуду»; «Трудолюбивые это в нашей группе Максим и Артем, потому что они дежурили хорошо, их за это хвалила воспитательница».

6) На вопрос: «Кого можно назвать ленивым? Почему?» ответы были следующие: «Ленивый это Алихан, потому что он не убирает за собой учебные принадлежности», «Моя мама говорит, что папа ленивый, он ничего не делает, только смотрит телевизор». Только несколько человек дали обобщенный ответ.

Таким образом, ответы детей, участвовавших в опросе, показывают, что при объяснении нравственных качеств дети, в основном, ссылаются на поступки и качества конкретных людей. Из этого можно сделать вывод о том, что у них недостаточно сформировано обобщенное представление о нравственных качествах людей.

Аналитическая обработка результатов. Для большей наглядности данные результатов можно представить в виде диаграммы (см. Рисунок 1).

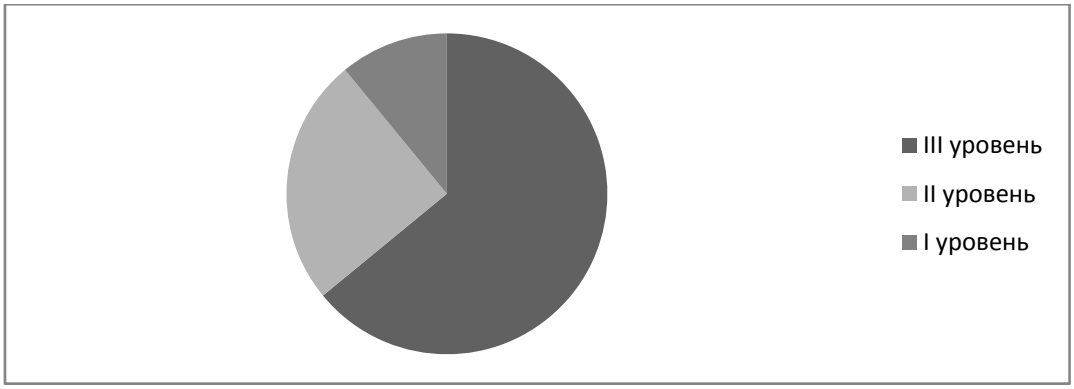

Рисунок 1 – Диаграмма результатов констатирующего эксперимента

Таким образом, в результате констатирующего эксперимента была выявлена необходимость проведения преобразующей работы.

Формирующий этап

Цель: формирование обобщенных представлений о нравственных качествах людей.

На формирующем этапе экспериментирования была изучена тема экологической направленности. Через активное использование живописных работ по экологическим проблемам на занятиях изобразительного искусства, под руководством воспитателя, дети получают понятные и доступные знания об окружающем мире, бережном отношении к природе, развивается интерес и любовь к животным, формируются эстетические чувства и эмоции. Дети овладевают, в ходе учебной деятельности, умениями формировать экологическое представление об окружающей среде, правильно понимать значение человеческих поступков по отношению к природе, при помощи бумаги и красок изображать свои чувства к природе и ее обитателям и т.д.

При использовании экологической тематики на уроках изобразительного искусства были соблюдены следующие принципы:

- доступность содержания детям возраста 12-13 лет;
- познавательная и нравственная значимость;
- возможность формирования на данной основе умения «чувствовать» окружающий мир.

В процессе знакомства с экологической темой большое значение имеет умение воспитателя создавать условия: выразительно и эмоционально объяснять материал, создать методы «проблемных ситуаций», использовать пословицы и поговорки, приобщать детей к культуре, развивать творческие способности.

В ходе применяемого эксперимента была проведена определенная система занятий изобразительного искусства, по заданной тематике:

Урок 1

Тема: «Берегите природу»

Цель: ознакомить с техникой оригами

Тип урока: комбинированный

Оборудование (для учителя): наглядные пособия и ТСО: методическая таблица, иллюстрации

Оборудование (для учеников): цветная бумага формата А4, ножницы

Урок 2

Тема: «Экология. Плакат, как особый вид графики»

Цель: изучение специфики образного языка плаката и его взаимосвязи с рисунком, закрепление понятия стилизации, символики цвета, воспитание бережного отношения к природе

Задачи: – воспитать любовь к природе. Формирование у детей и родителей чувства сопричастности ко всему живому, гуманное отношение к окружающей среде и стремление проявлять заботу о сохранении природы.

- формировать у учащихся знания, умения и навыки в рисовании экологического плаката.
- объяснить, изучить и отработать на практике последовательность и особенности выполнения плаката. Использование специальных композиционных и цветовых приёмов работы с плакатом.

Тип урока: комбинированный

Оборудование (для учителя): наглядные пособия с приёмами изображения птиц и животных; набор фотографий, иллюстраций художников, работы учащихся, таблицы, слад-шоу «Дети за сохранение природы», интернет

Оборудование (для учащихся): бумага, ватман, формат А3, карандаши простые, ластик, акварельные краски, гуашь, банки под воду. Кисти: беличьи, синтетика, палитра, тряпочка.

Урок 3

Тема: «Экологическое искусство, как способ решения экологических проблем»

Цель: – выявление способов решения экологических проблем при помощи изобразительного искусства

Задачи: – сформировать навыки выполнения рисунка на экологическую тематику

- развить творческие и эстетические способности учащихся, развить пространственное мышление, образное представление и воображение.

- воспитывать любовь к природе, чувство красоты окружающего мира, нравственные и эстетические ценности, сострадательность, сочувствие, гуманность по отношению к животным, людям, природе.

Тип урока: комбинированный

Оборудование (для учителя): ИКТ, план-конспект, иллюстрации

Оборудование (для учащихся): альбом для рисования, акварель, простой карандаш, ластик

Контрольный этап.

Цель: анализ результативности проведенной работы.

Для проведения диагностики формирования нравственных представлений у детей были использованы те же задания, что и в констатирующем эксперименте. Ответы детей оценивались так же, как и в констатирующем эксперименте.

Сравнительный анализ ответов детей при констатирующем и контрольном экспериментах дал возможность установить, что количество детей, имеющих обобщенные представления о нравственных качествах людей, увеличивалось. Полученные результаты можно отразить в виде диаграммы (см. Рисунок 2).

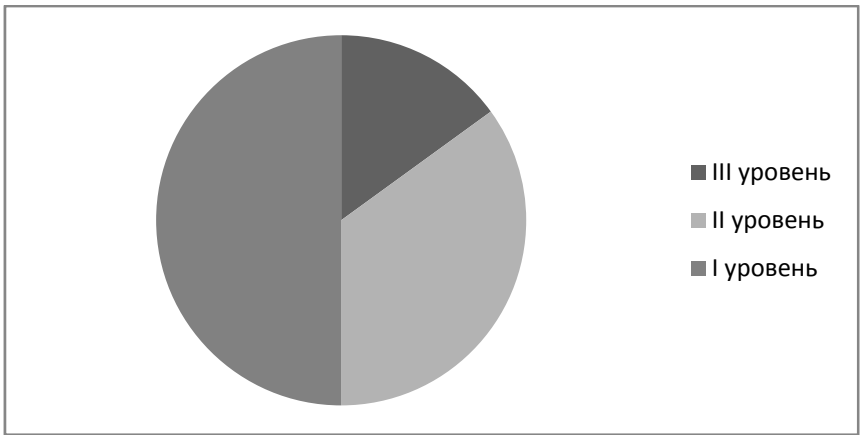

Рисунок 2 – Диаграмма результатов контрольного эксперимента

Итоги контрольного эксперимента показали, что целенаправленная работа по знакомству детей с экологической темой позволила повысить уровень формирования обобщенного представления о нравственных качествах людей у детей 6 «А» класса.

5. Выводы

Таким образом, полноценное формирование у детей нравственных ценностей и понятий о них возможно при условии целенаправленного систематического включения уроков экологической направленности в педагогический процесс в школьных учреждениях.

При этом, важными эффективными условиями, способствующими формированию нравственных представлений у детей, являются: а) систематическое целенаправленное использование экологической темы на занятиях и в процессе проведения с детьми различных видов деятельности; б) развитие познавательного интереса детей к экологической теме; в) тщательная целенаправленная подготовка к занятиям и проведению различных видов деятельности самого педагога.

Список литературы

Джадайбаев, А.Ж. Шедевры изобразительного искусства Казахстана [Текст] / А.Ж. Джадайбаев. Вступительная статья к альбому. – А.: Берель, 2005.

Урунтаева, Г.А. Практикум по дошкольной психологии: Пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений [Текст] / Г.А. Урунтаева, Ю.А. Афонькина. – 2-е изд., стереотип. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 304 с.

Шишанова, О. Свой путь [Текст]/ О. Шишанова «Новое поколение» от 10 апреля 2012 г.

Материал поступил в редакцию:13.06.2018

САПИЕВ, А.С. СТРУННИКОВ, С.А., РЫЖКОВА, Я.В.

«ОҚУШЫЛАРДЫҢ БЕНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҚТАРЫНДА ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕСІН ШЕШУ БАРЫСЫНДА РУХАНИ ТӘРБИЕ БЕРУ»

Мақала бейнелеу өнері сабағында оқушылардың моральдық тәрбие мәселесіне арналған. Экологиялық мәселелерді шешудегі бейнелеу өнері сабағының мүмкіндіктері қарастырылады. Қазақстан суретшілерінің шығармашылық жұмыстарын қолдана отырып, 6 сынып оқушыларын экологиялық тәрбиелеу бойынша тәжірибе жұмысы жүргізілді.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *рухани тәрбие,, қоршаған ортаны қорғау мәселелер, бейнелеу өнері сабақтары, оқушыларға білім беру, тәжірибе жұмысы, Қазақстан суретшілері.*

SAPIEV,A.S., STRUNNIKOVA, S.A. RYZHKOVA, YA .V.

«MORAL EDUCATION OF THE ENVIRONMENTAL PROBLEMS LEARNING IN THE PROCESS OF SOLVING ENVIRONMENTAL ISSUES»

The article is devoted to the problem of moral education of schoolchildren in the lesson of arts. The possibility of an arts lesson in solving environmental problems is considered. Experienced work on ecological education of schoolchildren of 6 classes with the use of creative works of Kazakhstan artists was carried out.

Keywords: *moral education, environmental problems, art lessons, schoolchildren training, experienced work, artists of Kazakhstan.*

УДК 378.147.34

Огиенко, И.В.,
старший преподаватель
кафедры теории и практики
физической культуры, спорта и туризма, КГПУ
Плетнева, А.Г.,
магистр физической культуры,
преподаватель кафедры теории и практики
физической культуры, спорта и туризма,
КГПУ г. Костанай, Казахстан

ФОРМАТИВНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ НА ЗАНЯТИЯХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ

Аннотация

Настоящее исследование посвящено проблеме внедрения модулей обновленной образовательной программы на занятиях физической культурой в вузе. Выполнен анализ применения формативного оценивания результатов обучения студентов на занятиях физической культурой.

Ключевые слова*: обновленная образовательная программа, модуль «оценивание обучения и оценивание для обучения», оценивание, формативное оценивание.*

1. Введение

Внедрение обновленной образовательной программы в Казахстане обусловлено тенденциями мирового развития в системе образования направленной на подготовку компетентных специалистов, готовых работать и принимать решения в быстро меняющихся социально-политических и экономических условиях.

Современные изменения в методике и практике преподавания направлены на: активизацию познавательной деятельности, раскрытие потенциала и умения мыслить, создание условий для максимального развития личности, её интересов и способностей. Результатом применения данной методики, должно стать формирование собственного видения решения возникающих проблем.

В данной статье представлен опыт практической реализации модуля обновленной образовательной программы «Оценивание обучения и оценивание для обучения» в рамках вузовской подготовки студентов.

Ключевые идеи программы были внедрены в ходе практических занятий по дисциплине «Физическая культура» среди студентов специальности «Туризм», «Физическая культура и спорт» специализирующихся по направлению «Скалолазание», а также студенты других специальностей Костанайского государственного педагогического университета, занимающиеся скалолазанием в рамках вариативной части.

Оценивание – категория, используемая для обозначения деятельности, направленной на систематическое суммирование результатов обучения, с целью принятия решений о дальнейшем обучении [1, 2].

Одной из форм оценивания модуля «Оценивание обучения и оценивание для обучения» является формативное оценивание. Цель формативного оценивания – корректировка деятельности преподавателя и студента в процессе обучения, на основе промежуточных результатов, полученных в процессе обучения. Корректировка деятельности предполагает постановку задач преподавателем совместно с обучающимися для улучшения результатов обучения [3,4].

Рассматриваемая методика позволяет преподавателю более качественно оценить прогресс и достижения студентов, спланировать более ясные ориентиры в процессе обучения, разработав содержательные, последовательные, обоснованные критерии. Для обучающегося – это мотивация к успеху, чёткое понимание ожиданий и способов их достижений. Формирование у них навыков объективной взаимооценки, самоконтроля и самооценки, воспитание ответственности.

2. Материалы и методы

В ходе исследования выполнен анализ научной и методической литературы по изучаемой проблеме; представлен опыт применения модуля обновленной образовательной программы «Оценивание обучения и оценивание для обучения» в вузе; выявлены условия повышения эффективности обучения через формативное оценивание.

3,4. Результаты исследования и обсуждение

Исследование проводилось в рамках преподавания дисциплины «Физическая культура» направление «Скалолазание». Целью обучения одного из разделов в программе занятий было: научиться оптимально определять траекторию движения (маршрут) на заданной трассе, в зависимости от индивидуальной готовности каждого к эффективному её преодолению.

Скалолазание – сложно-координированный вид спорта, требующий хорошей общефизической подготовки, высокого уровня всех физических качеств: выносливости, скорости, силы, гибкости, координации, быстроты реакции. А также качеств, присущих непосредственно скалолазанию: умение ориентироваться на маршруте, запоминать сам маршрут и характер зацепок, умение проходить его самым рациональным способом, не тратя бессмысленно свои силы. Скалолазание требует огромного напряжения мышц всего тела, особенно мышц спины, живота, ног, пояса верхних конечностей и конечно же кистей и пальцев рук. Поэтому в

скалолазании преобладают упражнения силового характера, и упражнения, выполняемые с утяжелителями (штанга, резиновый эспандер, вес собственного тела и т. д.) [5].

При этом в процессе исследования, перед поведением основного эксперимента, был определён уровень готовности студентов на данном этапе учебного процесса. Он оценивался уровнем физической подготовки скалолазов, который формировался серией таких упражнений, как:

- вис на перекладине, подтягивания в висе (разными хватами);
- подъем ног в висе до угла 90 градусов («уголок»), подъем ног в висе на перекладине до касания ее кончиками пальцев ног (ноги прямые);
- приседания на одной ноге («пистолеты»);
- выходы на ногу на высокую опору;
- прыжки на стенку с зацепками с четким хватом руками за зацепки и постановкой ног на зацепки;
- специальные упражнения на гимнастической стенке (прыжки, траверсы с различными хватами рук и различной постановкой ног).

Применение формативного оценивания было направлено на достижение максимально возможного результата в тестовых заданиях, построенных на данных упражнениях, с учетом индивидуальных способностей.

Процесс формативного оценивания базового этапа эксперимента строился на таких критериях, как:

– оценивание степени усвоения материала предыдущего знания (физическая готовность, техника работы рук, ног, техника подъема «перекат на ногу», умения страховать, знание техники безопасности);

– умения, отрабатываемые на занятии по заданным траекториям движения, возможности прохождения заданных трасс и умению самостоятельно находить оптимальные варианты прохождения определённых участков скалодрома;

– определения уровня подготовки (уровень умения прохождения заданных трасс: менее подготовленный, подготовленный, хорошо подготовленный).

Формы деятельности на занятии: работа в парах и группах осуществлялись при разминке друг друга. В процессе работы осуществлялось взаимооценивание путем предоставления устного комментария по итогам наблюдения и анализа правильности выполнения задания. Также устный комментарий применялся преподавателем, для координации и корректировки работы студентов. Как вид формативного оценивания устный комментарий выражался в виде совета («предлагаю соединить два и более двигательных действия вместе, усложняя упражнение»), рекомендации («уменьшение расстояния между партнерами для обеспечения устойчивого положения») и методических указаний («основное внимание уделить очередности упражнений»).

Положительной стороной формативного оценивания для студента является то, что оценка осуществляется партнером – одногруппником, в неформальной форме. Вместе с тем, устный комментарий к работе друг друга, дает студентам возможность закрепить знания и умения проведения разминки, увидеть сильные и слабые стороны партнера, таким образом, анализируется собственный прогресс.

В процессе данной работы, в рамках проведения занятий в целом, преподавателем осуществлялось наблюдение, анализ, интерпретация полученных результатов и корректировка процесса обучения комментарием. Этот вид оценивания помогает определить случаи, в которых студентам нужна помощь или поддержка, подсказка или инструкция.

Преподаватель имеет возможность оценить общую работу в паре, работу пар друг с другом и работу внутри пары, а также имеет возможность оценить способность студентов брать на себя ответственность за собственное обучение и обучение партнера, навыки межличностного общения, стремление к качественной работе, умения самостоятельно применять учебный материал.

В выполнении, какого-либо упражнения студенты могут допускать ошибки, что приводит к неверному запоминанию двигательных действий. В такой форме работы сложно оценить правильность подачи команд, формулировку задания каждого студента. Преподавателю необходимо в процессе выполнения заданий проводить индивидуальные беседы со студентами, либо давать общий комментарий для всех, анализируя общую работу. Необходимо продолжать наблюдение за студентами, пока не появятся комментарии на всех обучающихся, затем повторить весь процесс. Преподаватель записывает данные по каждому наблюдению, таким образом, он может увидеть прогресс у студента.

Оценка технико-тактического задания на скалодроме осуществлялось через наблюдение и устный комментарий. После завершения работы осуществлялось формативное оценивание через обратную связь. Этот вид оценивания позволяет преподавателю определить уровень усвоения материала каждым студентом, анализировать его и планировать дальнейшую работу, то есть более качественно осуществлять процесс обучения.

Положительным в обратной связи для студента является то, что студент анализирует информацию, происходит осознание собственных достижений и пробелов в обучении, самостоятельно или с помощью студентов и преподавателя получает конкретные рекомендации для продвижения вперед.

В данном оценивании не допускается сравнение результатов обучения, рассматриваются только индивидуальные достижения каждого студента.

Для преподавателя оценивание через обратную связь – это получение информации, помогающей осознать пробелы в обучении и внесения изменений в свою деятельность (подбор новых методов, техник обучения, внесение изменений в распределение времени занятия и др.). Определение сложности обучения, обеспечения обратной связи в развитии мотивации, прогнозирование и отбор, контроль и исполнение стандартов, контроль над содержанием образовательной программы и стиля преподавания и обучения.

5. Выводы

Результаты проведённой работы показали улучшение показателей в экспериментальной группе, в отличие от контрольной на 7 %.

Таким образом, использование методов формативного оценивания помогает студентам выработать навыки самостоятельной работы, работы в группе, у них появляется интерес к учебе, повышается чувство взаимопомощи, коллективизма.

Формативное оценивание направляет учащихся, позволяя им уяснить, какие шаги необходимо предпринять для улучшения своих результатов. Благодаря методике формативного оценивания преподаватель помогает студенту понять, над чем нужно работать и как достигать результата более целенаправленно. Это очень важно, в частности, при выборе оптимальной траектории движения, поскольку, прежде чем приступать к лазанию по трассе (особенно это относится к прохождению сложных трасс), спортсмен должен научиться мысленно представлять, как её пролезать. Опытный спортсмен, обладающий отличной координацией, проделывает в уме все элементы лазания так, как их потом выполняет, обращая основное внимание не на точное выполнение движений, а на те ощущения, которые возникали, проделывая упражнение в уме. Координация зарождается в голове и уже оттуда передается в тело. Применение методики формативного оценивания позволяет достигать этого наиболее эффективно.

При применении такого взаимодействия активнее проявляются саморегулирующее поведение, рефлексия и взаимопомощь, вне зависимости от уровня подготовленности обучающихся.

Данная форма оценивания очень актуальна для дисциплины «Физическая культура» в школе, поскольку, согласно содержанию обновленной программы обучения, результативной оценкой деятельности является зачет или незачет, что предполагает использование именно формативного оценивания. Применение данного модуля на занятиях физической культурой в вузе, вне зависимости от специализации, способствует: эффективной обратной связи от преподавателя к студенту; активного включения студентов в процесс собственного обучения;

учета в преподавании результатов, полученных при оценивании; пониманию того, как от оценивания зависит мотивация и самооценка студентов; способности студентов к самооцениванию [6].

Проведённый эксперимент доказал значимость внедрения рассматриваемого модуля в условиях вузовской подготовки.

Список литературы

Alexander, R. Culture and pedagogy [Культура и педагогика] [Текст] / R. Alexander. – Wiley-Blackwell. – 2001.

Assessment Reform Group (2002a). Assessment for Learning: 10 Principles [Оценивание для обучения: 10 принципов] [Текст]. – University of Cambridge Faculty of Education. – 2002.

Assessment Reform Group (2002b). Testing, Motivation and Learning [Тестирование, мотивация и обучение] [Текст]. – University of Cambridge Faculty of Education. – 2002.

Формирующее оценивание в реализации личностно-ориентированного подхода (научная школа профессора М. А. Викулиной) [Текст] / Вилкова Людмила Владимировна // Вестник ПГГПУ. Серия № 1. Психологические и педагогические науки. 2017. №2-1.

Руководство для студента – АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы». – 2015.

Шварев, А.И. Влияние скоростно-силовой подготовки юных скалолазов на спортивный результат [Текст] / А.И. Шварев. – Пермь, 2017 г.

Материал поступил в редакцию:10.04.2018

ОГИЕНКО, И.В., ПЛЕТНЕВА, А.Г.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ФОРМАТИВТІ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

Аталмыш зерттеу жұмысы ЖОО-да дене шынықтыру пәнінің мазмұнына жаңартылған білім беру бағдарламасының модульдерін енгізу мәселесіне арналған. Дене шынықтыру сабағы барысында оқыту нәтижелерін анықтау үшін формативті бағалау әдісінің қолданылуына талдау жасалған.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер*:жаңартылған білім беру бағдарламасы, «оқуды бағалау және оқыту үшін бағалау» модулі, бағалау, формативті бағалау.*

OGIENKO, I.V., PLETNEVA, A.G.

FORMATIVE ASSESSMENT IN THE CLASSROOM PHYSICAL CULTURE

This research is devoted to the problem of implementation of the updated educational program modules in physical education at the University. The analysis of the use of formative evaluation of the results of students ' training in physical education.

Keywords: *updated educational program, module "assessment of learning and assessment for learning", evaluation, formative evaluation.*

ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ
НАУЧНЫЕ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

УДК 796.011.1/.3

Urazov, D.B.,
4th year student of specialty
"Physical Culture and sport"Faculty
of Physical Education, Sport and tourism,
KSPU, c.Kostanay, Kazakhstan
Seitganov, T.B.,
4th year student of specialty
"Physical Culture and sport"Faculty
of Physical Education, Sport and tourism,
KSPU, c. Kostanay, Kazakhstan
Ibraeva, R.G.,
candidate of pedagogics D of TPPCST, KSPU,
associate professor WAC Kostanay, Kazakhstan

THE EFFECTIVENESS OF PHYSICAL STIMULATION SELF-IMPROVEMENT STUDENTS IN HIGH SCHOOL

Abstract

In the article the issues of incentives that motivate a prospective teacher in physical self-improvement is considered. In the research work the incentives to physical self-improvement of a student is categorized and the rating of their importance is made,theoretical barriers to the motivation in physical self-improvement of a student are experimentally revealed and substantiated, system-building incentives and their impact on motivation in physical self-improvement of a student are revealed. The most significant incentives in physical self-improvement of a prospective teacher, which include incentives of self-cognition: the sense of personal importance of the problem of physical self-improvement, the sense of the purpose of physical self-improvement, are revealed. Incentives of motivationof self-determination in physical self-improvement are detected. Besides the barriers arerevealed and the rating of constraining importance in stimulating a student in physical self improvement are determined. The results can be used in pedagogical activity by teachers of physical education of higher schools and coaches of sports schools with the purpose of creating the conditions of overcoming the barriers of physical self-improvement and the maximum use of the incentives promoting an increase of efficiency of physical self improvement of a prospective teacher.

Keywords: *physical improvement, physical culture, physical exercises, sports activity, healthy lifestyle.*

1. Introduction. Significant dynamics and variability of lifestyle in the conditions of economic and political transformations, different in direction social processes lead to the re-evaluation of life values in the modern society [2]. However, all the countless manifestations of the activity of the world have certain cause-and-effect relationships that have characteristic objective law. Therefore, on the one hand, the solution to the common problem the nation's recovery becomes more effective due to the development and improvement of modern information technologies. From other side, this process of recovery is hindered by the development of ecological, economic, social, including educational and educational miscalculations [1].

In accordance with the law "on education" human health is referred to priority directions of the state policy in the field of education. In it is especially important, because according to the Ministry of health and the state Committee of Health Kazakhstan 50 % of students have functional

disorders, 35-40% – chronic diseases. For all students of Kazakhstan, the increase in the frequency of chronic diseases, disorders of physical and neuro-psychical development. Ultimately the high level of morbidity of students obliges us to consider today the introduction of technologies of physical self-improvement as one of the strategic directions in the system of physical education. Objectively, that in the twenty-first century students will need to learn much more different information than in the past, and the total number of psychotraumatic life situations will increase. The more pronounced the social disorder is, all the more necessary for the person becomes the presence of strong psychophysical structures that help to resist adverse social environment. From this we can conclude that one of the most important tasks physical self-improvement is the enhancement of psychological Two hundred forty-five the stability of the individual, its ability to overcome psychotraumatic situations. Physical culture as a part of the universal culture is able to take on many of the functions of the formation of psychological stability of students. Herewith, in our opinion, the perspective is the approach of understanding this phenomenon as integral personal quality in providing appropriate behavior personality in normal and extreme life situations. In this regard, it is important to clarify the features of the interaction of incentives, contributing to the revitalization of the physical improvement of the students, establishment of peculiarities of psychological and pedagogical mechanisms of stimulation motivation of physical self-improvement of students, as well as the identification of performance stable systems of interaction stimuli. Identification of the impact of incentives and barriers to the development of physical motivation student's self-improvement presents great scientific and practical interest. At the same time, the analysis of the main prerequisites and disclosure are of particular importance pedagogical bases of stimulation of motivation of physical self-improvement, identification of laws, development of pedagogical principles and rules incentives, highlighting the features of the interaction of incentives and barriers physical self-improvement and their influence on physical motivation self-improvement student.

2. Materials and Methods. The following methods were used in the study: theoretical analysis of management, psychological, pedagogical, sociological, methodical, sports literature on the studied problem; rating system analysis to identify the most significant incentives and barriers to physical student's self-improvement; socio-pedagogical measurements: observations, interviews, questionnaires; analysis of documentation, plans for physical education, programs on physical culture, experimental testing using methods of mathematical statistics. The attitude of students to physical self-improvement is one of theactual social and pedagogical problems of educational process,further development and expansion of mass health, physical education andsports work in high school. Teachers play a leading role in real inclusion of physical self-improvement in a healthy students' lifestyle. The implementation of this task by each student should be considered withthe two-way position – as a personally significant and as a socially necessary [3].

Numerous data of science and practice show that the physical self-improvement has not yet become an urgent need for students, not turned into a personal interest. Real student participation in this activity insufficiently.The criterion of physical self-improvement is physical education- sports activity. It is characterized by the degree of participation, involvement students in the scope of this activity. It can be seen as a measure and a characterparticipation directly in physical exercises and as an activity inorganizational, propaganda, instructor-pedagogical, judicial andother activity.

Research results and discussion. In the context of restructuring activities the work on the activation of the position of each student in higher education is of fundamental importance about your physical self-improvement. In the organization of education can not ignore the current students' personal motives, interests, needs, need to find reasonable forms of their restructuring. Otherwise, students may there is negativity, indifference [4, 5].

Factors that determine, according to students, their needs, interests and motives of connection to physical self-improvement are: Two hundred forty six technical condition of sports facilities, the focus of the educational process and the content of classes, the level of requirements of the curriculum, the personality of the teacher, health status of students, frequency of classes, their duration and emotional coloring. An alarming conclusion from the data of our survey is students

underestimate such subjective factors that affect the value of-motivational attitudes of the person as the importance of physical training and the importance of physical training exercises in the development of cognitiveabilities. To some extent, this is due to a decrease in educational-educational potential of classes and activities, shift of focus tonormative indicators of physical self-improvement, limited range of pedagogical influences. At the same time, achieving the goals leading toeducation of strong-willed qualities and diligence, is necessary for both physical self-improvement, and for the formation of specialist's professional readiness. Comparison of initial, intermediate and final results confirm stadial development of incentives physical self-improvement of students, as well as the fact that the identified most significant incentives for self-knowledge, self-determination in physical self-improvement, self-government, motivation of physical self-realization, physical self-improvement reflects the specifics of stimulating students' motivation in physical self-improvement. The most significant characteristic motives of the physical self-improvement students have the following incentives of self-knowledge: awareness of the personal importance of the problem of physical self-improvement, awareness of the purpose of physical self-improvement, awareness of the problem of physical self-realization; incentives of physical self-determination in physical self-improvement: the desire to learn effective methods and techniques physical self-improvement, interest in physical self-improvement. In our study, the stimulation of physical motivationself-improvement of the student-the future teacher, were considered as he is aware of the process, characterized by purposefulness and the focus of the search for original and unique character implementation and outcome of ideas to address the set and emerging goals, personally significant problems that allow the individual to realize the fullestyour physical potential. It is noted that even if the student and has good physical data, ability, desire to engage in physical culture, material well-being, the development of his physical qualities can fruitfully occur only when he able to overcome obstacles, difficulties arising in the way of his physical self-improvement.

In the course of the study we considered the incentives: self-knowledge,self-determination in physical self-improvement, self-management in physical self-improvement, physical self-realization, physicalself-improvement, which became the driving force of physical self-improvement student-future teacher as a conscious internal motivation to action.There is a close relationship between the stimulus and the inhibitory barrier.The barrier is a barrier that prevents, restrains, reduces efficiencyphysical self-improvement of personality. Many incentives have a positive effect on influence on physical self-improvement, and at insufficiency of conditions for them positive symptoms are the physical barriers of self-improvement student-future teachers.

We have conducted a comparative analysis of the impact of incentives and barriers on stimulation of motivation of physical self-improvement of the student. Incentives physical self-improvement in senior courses are significantly more high significance rating.

3. Results. Theoretical and experimental research the following conclusions were drawn:

1. Incentives of physical self-improvement of the student are systematized – future teacher:

- incentives for self-knowledge: awareness of the personal significance of the physical problem self-improvement; awareness of the need to increase responsibility toby itself; awareness of the problem of physical self-realization; orientation inactivities at the lessons of physical culture on the achievement of high sportsresults';
- incentives for self-determination in physical self-improvement: opinion trainer-teacher, accounting of interest in physical culture, accounting for interest in physical self-improvement, interest in research activities inthe field of physical culture;
- incentives for self-management in physical self-improvement: high level of development of the ability to objectively evaluate the results of physical self-improvement; high level of development of abilities to master new methods and methods of rational use of time in the classroom physical self-improvement;
- incentives for physical self-realization: the habit of physical exercises, high level of knowledge of the student on physical culture; the level of manifestation of abilities in physical exercise, achievements in a personally significant form of exercise, favorable atmosphere of interaction

with fellow students during training sessions, achieved goals of physical self-improvement, trusting relationship cooperation with the coach;

- incentives for physical self-improvement: high results achievedin physical self-improvement, recognition by fellow students achieved high results of physical self-improvement, mastering effective methods and methods of physical self-improvement.

2. Barriers of motivation of physical self-improvement of the student are revealed – future teachers who rated the deterrent significance is distributed in the next order:

- lack of students' interest in physical education exercises;
- lack of skills of the student to distribute free time;
- poor conditions for physical exercise;
- low scientific and methodical level of training;
- overestimated level of requirements of the coach to the student during training;
- low level of training organization;
- overloading of the student's body with physical exercises;
- limited choice of physical exercises by the student;
- frequent turn over of coaches and teachers.

3. The main indicator of the effectiveness of physical stimulation students' self-improvement is: achieved high results in physical self-improvement.

4. Conclusions

The results of the research make it possible to put forward a number of practical recommenddations:

1. We recommend that teachers of physical culture and trainers, on the basis of the results of annual clinical trials, keep a systematic record of the students' health level, which will allow them to promptly diagnose and introduce corrective measures at the stage of initial negative changes in the health status of students.

2. Complex application of methods for assessing the level of physical preparedness and the level of physical health allows teachers to determine the most optimal forms and directions of physical training of students.

3. Studies of the level of physical health and the level of physical fitness should be of a longitudinal nature.

References

Elcano, S. V. Fundamentals of professional self-education of future teachers [Text] / Elcano S. V. – M.: Education, 1989. – 34 p.

Organizational and pedagogical technology formation of physical activity of students [Text] / Komkov A. G., Kirilov E. G. // Physical culture: education, education, training. – 2002. – № 1. – P. 2-4.

The Youth of the time and on the Results of sociological research [Text] / Lisovsky V. T. // Pedagogy. – 1998. – № 4. – P. 40–46.

Petrushin, V. I., Petrushina N. B. Valeology: studies. benefit [Text] / V. I. Petrushin, N. B. Petrushina. – M.: Gardariki, 2002. – 432 p.

Potashnik, M. M. How to develop pedagogical creativity [Text] / M.M. Potashnik. – M.: Knowledge, 1987. – 80 p.

Article received by the editorial office: 15.05.2018

УРАЗОВ, Д.Б., СЕЙТЖАНОВ, Т.Б., ИБРАЕВА, Р.Ж.

СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖОО ЖАҒДАЙЫНДА ӨЗІН-ӨЗІ ЖЕТІЛДІРУ ЖӘНЕ ЫНТАЛАНДЫРУ ТИІМДІЛІГІ

Мақалада болашақ педагогтың өзін-өзі ынталандыру, физикалық жетілдіру мәселелері қарастырылған. Ғылыми-зерттеу жұмысында студенттің физикалық өзін-өзі жетілдіруіне арналған ынталандырулар оның маңыздылығы бойынша, студенттің физикалық өзін-өзі жетілдіруін ынталандырудың теориялық кедергілері рейтингтік түрде анықталды және жүйелі ынталандыруды және олардың студенттің өзін-өзі физикалық жетілдірудегі анықталған ынталылығына әсерін

анықтады. Өзін-өзі тануды ынталандыруды қамтитын болашақ мұғалімнің физикалық өзін-өзі жетілдірудегі ең маңызды ынталандыру: физикалық өзін-өзі жетілдіру мәселелерінің жеке маңыздылығын сезіну, физикалық өзін-өзі жетілдіру мақсатының мәнін көрсетеді. Мотивациялық ынталандыру физикалық өзін-өзі жетілдіруде өзін-өзі анықтаудың ерекшеліктерін айқындалды. Кедергілерден басқа студентті физикалық өзін-өзі жетілдіруге ынталандырудың маңыздылығы анықталды және бағаланды. Зерттеу нәтижелерін физикалық өзін-өзі жетілдірудегі кедергілерді жеңу және болашақ мұғалімнің физикалық өзін-өзі жетілдіруінің тиімділігін арттыруға ықпал ететін ынталандыруды барынша пайдалану үшін жағдайлар жасау мақсатында жоғары оқу орындарының дене тәрбиесі мұғалімдерінің және спорт мектептерінің жаттықтырушыларының педагогикалық қызметінде пайдаланылуы мүмкін.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *денені жетілдіру, дене шынықтыру, дене жаттығулары, дене тәрбиесі-спорттық белсенділік, салауатты өмір салты.*

УРАЗОВ, Д.Б., СЕЙТЖАНОВ, Т.Б., ИБРАЕВА, Р.Ж.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ И САМОМОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ВУЗА

В статье рассмотрены вопросы стимулирования, которые мотивируют будущего педагога, рассмотрены вопросы физического самосовершенствования. В научно-исследовательской работе стимулы к физическому самосовершенствование студента классифицируется и составляется рейтинг его значимости, теоретические барьеры мотивации физического самосовершенствования студента экспериментально выявлены и обоснованы системные стимулы и их влияние на выявлены мотивации в физическом самосовершенствовании студента. Наиболее значимые стимулы в физическом самосовершенствовании будущего учителя, которые включают стимулы самопознание: чувство личной значимости проблемы физического самосовершенствования, раскрывается смысл цели физического самосовершенствования. Стимулы мотивации выявлены особенности самоопределения в физическом самосовершенствовании. Кроме барьеров выявлена и оценена сдерживающая значимость в стимулировании студента к физическому самосовершенствованию решительны. Результаты могут быть использованы в педагогической деятельности учителей физического воспитания вузов и тренеры спортивных школ с целью создание условий для преодоления барьеров физического самосовершенствования и максимальное использование стимулов, способствующих повышению эффективности физического самосовершенствования будущего учителя

Ключевые слова: *физическое совершенствование, физическая культура, физические упражнения, физкультурно-спортивная активность, здоровый образ жизни.*

УДК 82

Бекбосынова, А.Х.,
филология ғылымдарының кандидаты,
қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті,
ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан
Бақытханқызы, Н.,
4 курс студенті, ҚМПУ,
Қостанай қ., Қазақстан

БАЛАЛАРДЫҢ ОЙЫН ФОЛЬКЛОРЫ

Түйіні

Балалардың ойын фольклоры – қазақ ауыз әдебиетінің бір саласы. Ойын фольклоры көбіне өлең, тақпақ арқылы басталады. Өлең – ойынның әрін беріп, сәнін келтіріп, балаларды поэзия өнеріне жетелейді. Мақалада кездесетін «санамақ», «қаламақ», «асау мәстек» ойындарына талдау жасалынып, мағынасы ашылады.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *тәрбие, салт-дәстүр, өлең, бүлдіршін, жеткіншек, сандар.*

Қазақ ауыз әдебиетінің ерекше саласының бірі – балалардың ойын фольклоры. Басқа да асыл мұраларымыз секілді балалар ойын фольклорының қалыптасуы мен даму тарихы, қоғамда атқарып келе жатқан қызметі бар.

Ойын фольклорының ұзақ ғасырлық қызметі оның ең бірінші жеткіншек ұрпақты тәрбиелеу ісімен байланысты болуында. Яғни, ойындарда әр халықтың көне тарихының ізі, тұрмыс-тіршілігінің, еңбек кәсібінің, әдет-ғұрпының нәрі сақталған.

Қазір көптеген елдерде дүниежүзі халықтарының этнографиясы мен фольклортану ғылымында «балалар этнографиясы» деген ғылыми бағыттар мен жобалар қалыптасты. Олар халықтың дәстүрлі тәрбиелеу салтын, балаларға қатысты әдет-ғұрпын, өлең-жырларын, ойын-сауықтарын жан-жақты қарастырады. Осы арқылы әрбір халықтың мәдениетін тануға, психологиясын терең түсінуге, этникалық мәдениет дәстүрін ұрпақтар бойына сіңіру жолдарын нақтылы білуге, сөйтіп, халықтық педагогиканың ұтымды тұстарын қазіргі заманның қажеттілігіне пайдалануға болатындығы анықталып отыр.

Салыстыра қарастырсақ, әлем халықтары балаларының ойындарынан толып жатқан ұқсастықтар мен ортақ желілер табуға болады. Мұның себебі жалпы адамзат перзентінің табиғи ортақ қасиеттерінде деп пайымдайды ғалымдар. Сондай-ақ әрбір халықтың өзіндік ұлттық ерекшелігін ғана танытатын сипаттар да балалар ойындарында өте мол. Бұл балалар ойындарының бастау-бұлағының қайнар көзі сол халық өмірінде жатқандығының белгісі.

«Қазақ балаларының ойын-сауық жырлары балалар фольклорының жеке саласы ретінде күні бүгінге дейін арнайы қарастырылған емес. Оның себебі балалар фольклорының өзі тұтастай жанрлық құрамы бойынша сараланып, жинақталып, арнайы жіктеу, сала-салаға бөлу күні бұрынғы кесіп-пішілген қағидаларға сүйенуден емес, ұлттық мұраның нақтылы табиғатынан туындауы тиіс. Бұл тұрғыдан келгенде, қазақ балаларының ойын фольклоры да өзіне тән қызметімен, идеялық-көркемдік кестесімен, құрылымдық жүйесімен ерекшеленеді. Рухани мұрамыздың ондай болмыс-бітімін терең танып-білу үшін, ең алдымен, оларды қамқорлыққа алып жинап, жарыққа шығарып отыру парыз» [1, 76 бет] – деп жазады ол туралы Ш.Ыбыраев.

Қазақ балаларының ойын фольклоры толықтай жинақталып, арнайы зерттелмегенімен, ол туралы айтылған пікірлер, ой-тұжырымдар, ғылыми бақылаулар кездеседі. Ойын фольклорының өзгешеліктері туралы жекелеген құнды бақылау-тұжырымдарды С.Сейфуллин, І.Жансүгіров, Б.Кенжебаев, Ш.Ахметов, М.Әлімбаев, Х.Арғынбаев, Б.Төтенаев, К.Ісламжан т.б. зерттеулерінен кездестіреміз. Балаларға қатысты әдет-ғұрып, салт-сана, өлең-жыр, ойындарды этнографиялық бағытта қарастыру болашақта айтарлықтай нәтижелерге жеткізері сөзсіз.

Әйткенмен, жалпы алып қарағанда, ойын фольклоры тақырыптық ерекшеліктеріне, құрылысына, атқаратын қызметіне, тегіне, түріне, жанрына, тағы басқа толып жатқан белгілеріне қарай сараланып жіктелген емес.

«Ойын фольклорын еріккеннің ермегінен туа салған дерексіз қиялдың көрінісі деп ұғу үлкен қателік. Оның астарында қоғамдық-әлеуметтік терең мән жатыр. Байыптап қарасақ, кез келген ойыннан халық өмірінің тікелей де, шартты да жинақталған көшірмесін көреміз. Олардың ішінде әлеуметтік жағдайға («Хан», «Хан жақсы ма?», «Орныңды тап», «Қамалды қорғау», «Қарамырза»), адамдар арасындағы қарым-қатынасқа («Серік-Серік», «Кім ұрды?», «Жаяу тартыс», «Ақсерек, көксерек»), еңбек-кәсіп шаруашылыққа («Қалай айтуды білмеймін», «Ақ байпақ», «Сен тұр, сен шық»), наным-сенімге («Шымбике», «Көги гөк», «Қара құлақ», «Етек-етек»), аңшылыққа («Аңшылар», «Аңшыдан шыралғы») байланысты пайда болған ойындарды ажырату қиын емес» [1, 78 бет] – деп өз еңбегінде Шәкір Ыбыраев балалар ойынын бөліп көрсетеді.

Осы жікке қарап ойындардың шығу тарихын ерте дәуірдегі ру-тайпалардың әдет-ғұрпымен, рәсім-салттарымен, мифтік түсініктерімен сабақтас екенін жорамалдауымызға болады. Әсіресе, ойындардың ішінде аң, құс, жан-жануарлардың даусына, жүріс-тұрысына еліктеп, солардың қимылын қайталау, бақташылық, аңшылық кәсіптерді бейнелеу, жал-

мауыз, шойынқұлақ, қарақұлақ сияқты мифтік кейіпкерлерге сену – осының айғағы. Адамзаттың даму тарихындағы алғашқы сәбилік ой-сезімдерінің көрінісін балалар ойындарынан көптеп кездестіруіміздің өзіндік себептері де жоқ емес. Олай болатыны – кез келген адам өмірінің сәбилік шағы қоғамдағы, шаруашылық пен тұрмыс-тіршіліктегі өзгерістерге қарамастан адамзат қоғамның балауса дәуіріндегі ой-сезімдермен белгілі бір дәрежеде сабақтас. Сондықтан да ежелгі замандардағы адамдардың топталып аңға шығу салты, әскери қақтығыстары, тайпа, ру көсемін тағайындау әдеттері ойында сақталған. «Аңшылық», «Марламқаш» ойындарында аңды жан-жақтан қоршап аулау, топталып іздеу, жасырыну, қуу, қалай қолға түсіру анық бой көрсетсе, «Даусынан біл», «Шұқырма» ойындарының далада із кесу, түрлі дыбысты ажырата білу мақсатында пайда болғандығы байқалады.

Ойын және поэзия. Балалар фольклорында екеуін ажырату өте қиынға түседі. Себебі, ойындық элемент балалар поэзиясының барлығына тән. Балалар ойындары бірнеше ғылым саласының басын біріктіретін әлі де жан-жақты зерттелмеген күрделі дүние. Оны осы күрделі табиғатымен толық қарастырған жоқ. Ал, оның поэзиялық өрнегіне, фольклорлық мәнмағынасына тоқталатын болсақ, екі үлкен жікке бөліп саралауға болатын тәрізді. Оның алғашқы тобына балалардың қимыл-қозғалыс ойындарына, ойынның басталуына, жүргізілуіне, аяқталуына байланысты айтылатын яғни, ***ойынға байланысты өлеңдер***, екінші жікке ***өлең ойындар*** жатады.

Әрекетке құрылған рөлді ойындардың құрылысында өлең сөз ерекше белсенді қызмет атқарады. Ойынға байланысты келетін өлеңдердің әрқайсысының өзіне тәуелді функциясы, соған орай мазмұны мен өзіндік ерекшеліктері бар. Осы сипаттарына қарай бұл өлеңдерді фольклоршылар мынандай ішкі жанрлық түрлерге жіктеп жүр: Ойынға шақыру өлеңдері, қаламақ, санамақ, ойын өлеңдері (драмалық ойындар). Енді осылардың әрқайсысына жекежеке толталық көрейік.

Ойынға шақыру. Ойын десе ішкен асын жерге қоятын ауыл балаларының жалғыз ойнамайтыны белгілі, олар үйден-үйге, ауладан-аулаға жүгіріп өз серіктерін іздеп бірін-бірі ойынға шақырады. Мұндай шақырулардың балалар арасындағы түрлері өте көп. Олар өздері алдын-ала келісілген түрлі белгілермен ысқырып, қақпаны қағып, тас лақтырып белгі берсе, кейде өздері қойған лақап аттарын айтады. Сондай-ақ мұндай шақыруды балалар көп жағдайда өлеңмен де білдіреді. Ол өлеңдері балалар жеке-жеке де, хормен де дауыстап айта береді. Өлеңнің мазмұны көбіне баланы ызаландырып, шамына тиіп қалайда ойынға шығаруды көздейді. Мысалы, өлең мәтіндері мынандай болып келеді:

Айдағаным торпақ,
Ала тайым жортақ.
Кім ойынға шықпаса,
Қоян жүрек қорқақ. [2, 104 бет]
Кейде өлеңге:
Әуеде ұшқан алты қаз,
Атайын десем оғыз аз.
Егер ойынға келмесе,
Пәленшенің басы таз, – [2, 104 бет]

деп баланың есімі де қоса аталады. Мұндай өлеңдер ұл балалар арасында жиі айтылады. Қыздар айтатын өлеңдер:

Пәленше бізбен дос,
Қолы күнде бос.
Добын ала шығады,
Дарбазасын жаба шығады, – [2, 104 бет]

деген тәрізді сыпайы мазмұнға құрылады.

Олардың ішінде:
Есегі ақырады,
Қоразы шақырады.

Пәленше үйден шықса,
Атасы қоса бақырады, –

деген сияқты әжуа өлеңдер де кездеседі. «Орыс фольклортану ғылымында бұл өлеңдер «голосянки» деп аталса, О.Сафаров оны өзбек тілінде «чарломалар» деп атады. Қазақ тілінде халықтық термин болмағандықтан да біз бұл өлеңдерді ойынға шақыру өлеңдері деп атадық» [2, 105 бет], –деп бөліп көрсетеді.

Қаламақ. «Түрлі ойындарда әркімнің атқарар қызметін, орнын, рөлін, кімнің ойынға кіріп, кімнің ойыннан шығатынын, кімнің басқаратынын белгілеу үшін балалар арасында арнайы тақпақтар айтылады. Оларды қаламақ (жебебьевка) де атау орынды. Қаламақта айтылатын сөздердің мазмұны ойындағы іс-әрекетке сәйкес болуы шарт емес, тіпті олар мүлдем басқаша болуы мүмкін. Шарты сол – тақпақ сөздерінің рет-ретімен айтылғанда кімге кезегі келгеніне байланысты (күні бұрынғы келісім бойынша) қызметтерді бөлісу үшін орындалатындығы. Мұндай тақпақтар құрылысы қарапайым, тез жатталатын, көлемі шағын, ұқсасы мығым, ойнақы жолдардан құралады.

Жылқы-мылқы,
Ойын-күлкі,
Сиыр-миыр,
Ешкі-мешкі,
Түйе-мүйе,
Қой-мой,
Қозы-мозы,
Торғай-морғай,
Қос сөздер осылай.
Он атта
Сол жаққа...» [1, 82 бет], – деп Ш.Ыбыраев қаламақты ойынды бастаушы ретінде көреткен.

К.Ісләмжанұлы еңбегінде «қаламақты» басқаша өлең құрылыстарымен көрсетеді. «Балалар ойынының басталуында да өлеңнің атқарар рөлі өте зор. Көпшілік ойындардың ойнау шарты бойынша балаларға екі топқа бөлінуге тура келеді. Мұндай жағдайға балалар әр түрлі тәсілдер қолданады. Мәселен, қатарға тұрғызып санап, жұп сан бір топқа, тақ сан бір топқа бөлінеді. Осындай тәсілдің бірі қаламақ арқылы жіктелу. Мұндай жағдайда балалар екі-екіден жұптасып кетеді. Жұптасқан балалар өзара келісіп, бір-біріне жасырын ат қояды. Сөйтіп, қойған аттарын екі жол өлеңмен екі басшыға айтып қалауын сұрайды. Олар мына тәрізді болып келеді.

– Аспандағы жұлдыз керек пе?
Судағы құндыз керек пе?

– Түйенің ботасы керек пе?
Жердің жотасы керек пе?

– Алтын асық керек пе?
Күміс қасық керек?» [2, 105 бет] – деп қаламаққа тоқталып өткен.

Кейде «кімге ат, кімге арба» немесе «кімге шеге, кімге балға» деген тәрізді ұйқассыз қаламақтар да айтыла береді.

Егіз жолдан ғана құрылатын қаламақтардың құрылысы өте қарапайым болғанымен де, сол екі жол өлеңдегі заттық ұғымдардың мәнінен бала жанының талай сырын ұғуға болады. Біріншіден, баланың әрқашан күнделікті тұрмыста таныс, өз ұғымына жақын заттарды таңдайтыны көрінеді. Мәселен, «Түйенің ботасы, жердің жотасы», «тебеген бие, қашаған түйе» тәрізді тіркестер тек ауыл баласының ғана аузына түсетін сөздер. Сол сияқты бала талғамына халық тіршілігінің дәстүрлі мәдениетінің де елеулі әсер ететіндігі байқалады. Мысалға алсақ, «Аспандағы жұлдыз, судағы құндыз» тіркестері бесік жырларында көп айтылатын образ болса, «Ақ сандық, көк сандық» белгілі балалар ойынының аты. Ал «алтын

асық» қазақ ертегілерінде көп айтылады. Демек, қаламақтар ойынды бастаушы болғанымен ғана емес, баланың ішкі дүниесінен хабар беретіндігімен де бағалы.

Сөз ойындарының қатарына түрлі ойын жырлары мен жаңылтпаштар да жатады. Алайда, сөз ойындарына қарағанда, ойын жырларының нақтылы ойнау шарты, қабылданған ережесі бола бер бермейді. Олар түрлі ойындарға көмекші, ал кейде өзінің мазмұнының қызықты, тартымдылығымен ойын қызметін атқарады.

Осындай ойын жырларының бірі – **санамақ.** «Жас баланың қолын ұстай отырып, саусақтарына ат қойып, оларды бірде бүгіп, бірде жазып санау арқылы баланың көңілін аулау мақсатында айтылатын ойын түрі көбіне нәрестелерді жұбату жырларына жатқызылып жүр. Дегенмен, санамақта сұрақ түрінде келетін, кейде ойланып жауап беруді қажет ететін, үлкендер мен баланың бірлесіп отырып атқаратын қимыл-әрекеттері бар. Бұл ойын жыры негізінен оң-солын әлі толық танымаған бір-үш (1-3) жастағы сәбилерге арналып айтылған» [1, 82 бет] – десе, «Санамақты балалар тілі еркін шыға бастағаннан (3-5), ойыннан қол үзіп ересек тарта бастағанға дейінгі (13-15) жас кездерінде жарыса жаттап, қызыға айтып жүреді. Балалар арасында санамақты көп білумен және оны мәнеріне келтіріп айта білгендігімен «беделге» ие болғандары болады» [2, 106 бет] – деп тұжырымдайды.

Егер қазақ балалары санамақтарының өлең құрылысын шығу тегі жағынан сараласақ, оның ала-құла екендігін байқау қиын емес. Олардың ішінде мағыналық үйлесім ескеріле бермейтін балалардың өз шығармашылығы да, халық шығармашылығының басқа жанрларынан ауысып келген шумақтар да, тіпті басқа халық балаларының репертуарынан да ауысқан өлеңдер де кездеседі. Егер санамақтар мазмұнына назар аударсақ, олардан қандай да бір реттілікті тану қиын емес. Бұл жанрдың санамақ аталу себебі де осы реттілікте.

Бірім – бірім,
Екім – екім...
...Алтым – алтым,
Алты малтам,
Алтын балтам,
Сары ала қаз –
Саңқылдауық.
Қырман тауық –
Қырқылдауық,
Сен кір, сен шық, – [2, 107 бет]

деп келетін ең кең таралған қазақ санамағының сандық ретіне назар аударсақ:

Бірім – бір,
Екім – екі, – [2, 107 бет]

деп онға дейін санап келіп:

Бір дегенім – білеу,
Екі дегенім – егеу,
Үш дегенім – үскі,
Төрт дегенім – төсек,.. [2, 107 бет]

деп жалғастырып кететін уату-алдарқату жырларындағы өлеңмен сан үйрету тәсілі еске түседі.

Халық аузында санамақтардың сюжеттің түрінің өзегі сан араласып келетін шағын сюжетке құрылады. Композициялық құрылысы жағынан келгенде бұл санамақтар көбінесе реттік сан есімдермен басталып одан әрі драмалық шағын сюжетпен немесе дамытыла баяндалып келетін мәтінмен өрбиді. Яғни:

Бірім,
Екім,
Тығыл!
Бекін!
Мен санайын,

Сен бол дайын.
Сары шымшық,
Тез ұшып шық! – [2,111 бет]
түрінде болып келеді. Сюжеттік санамақтардың ішінде:
Бір,
Екі,
Үш,
Төрт.
Бес,
Алты,
Жеті,
Шығып кетті, – [2, 112]
деген сияқты сан есім тіркестерінен де құралуы мүмкін. Санамақтың бұл түрінде жұмбақ тіркестер де, сюжеттік баяндаулар да жоқ. Сөздер тек ұйқас үшін ғана іріктеліп алынады. Мысалы:
Бірім, екім,
Алма текім,
Сары шымшық,
Сартылдауық,
Сен тұр, сен шық! – [2, 112 бет]
дегенде ешқандай логикалық үйлесім жоқ, жеке-жеке тіркестерді тек ұйқастық үйлесім ғана ұстап тұр.

«Санамақ балалардың ойынға байланысты өлең жырларының ішіндегі ең кең таралған ішкі құрылымы да әр алуан жанрлық түрдің бірі. Сондықтан да оны молынан жинап, терең-дей зерттеу қажет. Ол балаларға танымдық мағлұмат, тәлімдік ғибрат, эстетикалық ләззат силаумен ғана құнды емес, халық тарихының, тұрмыс тіршілігінің, дүние танымының кезеңдік ерекшеліктерінің бедерін танытумен де бағалы» [2, 113 бет], – деп өз кітабында талдап кеткен.

Ойын өлеңдер. Қай халықтың болмасын балалар ойындарының композициялық құрылысына назар аударсақ, олардың басым көпшілігінің өлеңмен өрнектеліп келетінін байқау қиын емес. Біз бұл сипатты балалар ойындарымен аралас келетін өлеңдерден де танимыз. Олардың, көпшілігінің халықтың әдет-ғұрпымен тамырласа байланысып жататыны белгілі, ал кейбіреулер балалар арасына үлкендер ортасынан көшкен, ал енді бір ойындар үлкендер мен балаларға ортақ болып келеді. Мұнда өлеңдер бірде ойындағы әрекеттің басталуының алғы шарты болып келіп, қайырма ретінде қайталанып келсе, енді бірде ойынның басынан аяғына дейін қозғаушы күш, дәнекер ретінде әрекет етеді, ойыннан тыс өмір сүрмейді. Ойын арасында келетін өлеңдер көбінесе диалог түрінде келіп, хормен айтылады. Оның айқын үлгісі қазақ балалары арасында ең көп тараған «Айгөлек» ойынынан көрінеді.

Ойыншылар екі топқа бөлініп, әрбір топ аралары 20–30 қадамдай аралықта бір-бірлеріне қарама-қарсы қарап, қол ұстасып тұрады. Ойынды бастайтын топ хормен:
Айгөлек-ау, айгөлек,
Айдың жүзі дөңгелек.
Ақ терек пен көк терек,
Шауып алдым бәйтерек,
Бізден сізге кім керек? – [21, 114 бет]
деп әндетеді.
Екінші топтың ойыншылары да хормен:
Айгөлек-ау, айгөлек,
Айдың жүзі дөңгелек.
Қанжығадан қан керек,
Тебінгіден тер керек.

Ақ терек пен көк терек,
Шауып алдым бәйтерек,
Анау тұрған пәленің
Қақ басы керек, – [21, 114 бет]

деп өздері таңдаған баланың атын өлеңге қосып айтады. Аты аталған бала жүгірген күйі барып, қарсы топтың ұстасып тұрған қолдарын үзіп өтуі керек. Егер үзіп өтсе сол балалардың бірін өзімен бірге алып кетеді, үзе алмаса, өзі сол топта қалады.

Балалар ойындарына тән көп нұсқалық бұл ойынға да ортақ. Сондықтан өлең жолдары да өзгеріп отырады. Тек «Ақ терек пен көк терек, шауып алдым бәйтерек» деп келетін екі жол ғана тұрақты кейде «терек» сөзінің «серек» сөзімен ауысып келетін кездері болады.

Өлең мәтіні мұнда тек ойындық әрекетті бастаушы қызметін ғана атқарады да, әрекет қайталанған сайын өлең де қайталанады. Мұндай сипатты «Ақ сүйек», «Ақ серек пен көк серек» т.б. ойындарынан да байқаймыз.

«Түрлі заттарды пайдалану арқылы ойналатын ойындар көбінесе қимыл-қозғалыстармен байланысты өрбиді. Ондай заттар айнала қоршаған ортада және тұрмыс-тіршілікте кездесетін тас, ағаш, балшық, құм, шыбық, таяқ, сүйек, сүлгі, орамал, бөрік, белбеу, жіп, ине т.с.с. болып келеді. Кейде ойынға арнайы даярлайтын заттар да болады. Кейде ойынға арнайы даярлайтын заттар да болады. Оларға тазартылып, боялған асықтарды, түрлі ойыншықтарды, қуыршақтарды, ертеректе қолданылған сиырдың түлеген жүнінен басылған допты, жонылған және кесілген ағаштарды т.б. жатқызамыз. Заттарды пайдаланып ойнау кейде іс-әрекет барысында қарасөз не өлең-тақпақтармен қосақталып айтылады. Сөз тексгері ойынның кезекті шартын, іс-әрекеттің себебін түсіндіреді. Мәселен, «Асау мәстек» ойынында керілген арқанның үстінде отырып, жерден еңкейіп тақия алуды былай түсіндіреді.

– Әй, ер екенің білейін,
Ешкі сойып берейін.
Тақия алсаң еңкейіп,
Құлмасаң теңкейіп,
Ерлігіңе сенейін! [1, 80 бет]
Ойын шартын қабылдаған бала:
– Асау мәстек бұл болса,
Үйретейін, көріңіз.
Маған таяқ беріңіз! – [1, 80 бет]

деп ортаға шығады. Ойын жүргізуші оған:

– Міне, саған таяқ,
Үшке дейін санақ.
Бір... екі... үш... –

деп жауап береді.

Ортаға шыққан бала санақ біткенше жерден еңкейіп тақия алуы тиіс» [1, 80 бет].

«Асау мәстек» ойыны жайында «Рухани уыз» кітабында да айтылып кеткен. «Өлеңмен сүйемелденетін ойынның бірі – «Асау мәстек». Ол үшін балалар арасы 4-5 қадамдай аралықта екі қада қағады да, оған арқан керіп, үстіне тиянақ жасайды. Ойын жүргізуші балаларды ойынға өлеңмен шақырады:

Әй, ер екенің білейін
Ешкі сойып берейін.
Тақия алсаң еңкейіп
Құламасаң теңкейіп,
Ерлігіңе сенейін.
Ойынға шығушы бала:
Асау мәстек бұл болса,
Үйретейін, көріңіз.
Маған таяқ беріңіз!

ойын жүргізуші таяқты беріп тұрып:

Міне, саған таяқ,
Үшке дейін санақ.
Бір...
Екі...
Үш...

деп санай бастайды» [2, 116 бет] – деп ойынға шыққан бала санақ біткенше арқанға атша мініп, жерде жатқан тақияны иіліп алуы тиіс екендігін жазады.

Бұл салада кезінде Ә.Диваевтың қазақ балалар фольклорын жас ерекшеліктеріне қарай жіктеген тәжірбиесі әлі де өз мәнін жойған жоқ. Осының негізінде Б.Төтенаев қазақ балаларының ойындарын төрт топқа бөліп қарастырады: «1) бір жасқа дейінгі нәрестені тәрбиелеулегі «Бесік жыры», «Саусақ санау» және «Тұсаукесу» жырлары; 2) әр түрлі ойын-шықтармен ойнайтын ойындар; 3) жасөспірімдердің ойындары (оларға: табиғи денелерді қолданып ойнайтын ойындар, жануарлар дүниесін елестетіп ойнайтын ойындар, материал-дық денелерді қолданып ойнайтын ұлт ойындары мен құрал-жабдықсыз ойналатын ойындар жатады); 4) қимыл-әрекет ойындары жатады» [3, 33 бет], – деп, тізіп көрсетеді.

Түйіндей келе, ойын – балалардың тәрбиесін дамытуға және салт-дәстүрді жоғалтпай, жаңғыртуға үлес қосатын әдебиеттің ерекше саласы екенін аңғаруымызға болады. Ойын өлеңдері балалардың поэзия өнеріне деген ынталарын оятады, батырлардың ерлігін қайталай отырып өз топтарын жеңіске жетелейді. Сол арқылы тобына ғана емес, еліне деген патриот-тық сезімі оянады.

Әдебиеттер тізімі

ЫбыраевШ. БАСТАУ. Қазақ халқының фольклоры туралы зерттеулер.[Мәтін] / Ш. ЫбыраевАлматы. Баспалар үйі, 2009. – 160-бет.

Ісләмжанұлы (Матыжанов), К. «Рухани уыз» (Қазақ балалар фольклоры). [Мәтін] / К. (Матыжанов) Ісләмжанұлы.– Астана: 2008. – 228 бет.

Төтенаев, Б. Қазақтың ұлттық ойындары. [Мәтін] / Б.Төтенаев– Алматы: 1978. – 179 бет.

Мәлімет редакцияға түсті: 15.05.2018

БЕКБОСЫНОВА, А.Х., БАКЫТХАНКЫЗЫ, Н.

ДЕТСКИЙ ИГРОВОЙ ФОЛЬКЛОР

Детский игровой фольклор – один из видов устного народного творчества. Игровой фольклор часто начинается с поэзии или танца. Применение стихотворений во время игры пробуждает к занятию поэзией. В статье анализируются значение игр «санамақ», «қаламақ», «асау мәстек».

***Ключевые слова**: образование, традиции, поэзия, дети, подростки, фигуры.*

BEKBOSYNOVA, A.KH., BAKYTKHANKYZY, N.

CHILDREN'S PLAY FOLKLORE

Folklore of children's play is one of the Kazakh oral literatures. Game folklore often begins with poetry and dance. The verse is a game that gives the children everything to the poetry. In the article there is an analysis of the games like "sanamak", "kalamak", "asau mastek" and their meanings.

***Keywords:** education, traditions, poetry, children, teenagers, figures.*

УДК-81-11

Белозерская, Е.А.
студент, КГПУ, г. Костанай, Казахстан
Исмагулова, Г.К.
профессор кафедры иностранных языков, КГПУ, г. Костанай, Казахстан

ПУТИ ИЗБЕЖАНИЯ ГЕНДЕРНОЙ ДИСКРИМИНАЦИИ В ДЕЛОВОЙ КОММУНИКАЦИИ КАЗАХСТАНА (НА ОСНОВЕ ДЕБАТОВ В ГЕРМАНИИ)

Аннотация

В данной работе обсуждается проблема языковой дискриминации в деловом стиле речи и возможные пути ее преодоления в коммуникации Казахстана на основе дебатов в Германии. В работе применяется комплексный подход к анализу гендерно-лингвистической проблемы в деловой коммуникации казахского и русского языков. Систематизация теоретического материала требует изучения опыта немецких коллег по вопросу гендерлогии. Синтез и анализ, разработка прогнозов и перспектив, критическое осмысление полученного знания позволит нам преодолеть возможные проблемы в коммуникации, а также раскроет перед нами новые горизонты как в лингвистике, так и в других социальных сферах страны.

Ключевые слова: *гендер; дискриминация; деловая коммуникация; немецкий язык; коммуникация Казахстана.*

Введение

Язык совершенствуется и корректируется под влиянием общества. События, которые происходят в современном мире, приносят в нашу коммуникацию новые слова и выражения: одни остаются с нами навсегда, другие получают в последующем статус «устаревших». В связи с борьбой женщин за свои права, уже с начала XVIII – конца XIX века в лексике западноевропейских языков появляются слова, которые подчеркивали статус «женщина» в обществе. Особенно это движение повлияло на деловую коммуникацию, что привело к появлению женщин в мужских профессиях. А это в свою очередь спровоцировало появление новых форм слова с указанием на женский род (MarlisHelliger, 1985, с.1). Сегодня мы живет в XXI веке, который характеризуется как век прогресса, быстрого темпа жизни, новых технологий, карьерного роста. В связи с этим появляется все больше слов, выражений и речевых оборотов, связанных с деловой коммуникацией, которая затрагивает гендерную сферу. Поэтому можно сказать, что на сегодняшний день один из важных показателей современного общества – избежание гендерной дискриминации в деловой коммуникации этого общества (GiselaKlann-Delius, 2005, с. 10).

1. Материалы и методы

Вопрос о преодолении гендерной дискриминации в деловой коммуникации является актуальным не только для стран западной Европы, но также и для стран СНГ. К примеру, этой проблемой были активно заинтересованы лингвисты и филологи Казахстана. Отечественные языковеды обнаружили, что в деловом стиле казахского и русского языков присутствуют лингвистические моменты, указывающие на проблему языковой дискриминации. Тема оказалось очень интересная и обширная, поэтому было естественным, что в дальнейшем первые работы исследователей гендерной лингвистик были позитивно приняты остальными нашими филологами и лингвистами, что послужило мотивацией для написания новых исследований. Все это способствовало началу работы по языковому направлению в изучении гендера: его способов употребления и выделения в речи (Зенкова, 2012, с. 9). Деловая коммуникация – один из важных стилей речи, как для общества, так и для государства в целом. В соответствии с тем, что деловая коммуникация опосредованно влияет через языковую политику

государства на такие сферы, как: государственные, политические, социальные, экономические дела, что в свою очередь влияет на развитие страны, в том числе и на ее позицию, на мировой арене. Деловой язык определяет место женщины и мужчины в рабочей иерархии, бизнес-отношения, а также преимущества одного пола перед другим. Так мы привыкли видеть в лице профессора, ректора, декана мужчин, а в лице секретаря, преподавателя – женщин, однако даже эти формы обращения стоят в мужском лице и не как не выделяют женщину на рабочем месте, и в социуме, в целом (Земская, Китайгородская, Розанова, 1993, с. 90). На сегодняшний день эта ситуация начинает меняться. Начнем с того, что появляются новые речевые способы, которые помогают в преодолении гендерной дискриминации. В особенности хорошо развивается сфера деловой коммуникации. Все потому, что чаще всего мы сталкиваемся с языковой дискриминацией именно при деловом общении или же в документациях, где в дальнейшем, к примеру, из-за несклоняемой по родам фамилии (Межевич) сложно через регалии дать точный ответ: обращение происходит к женщине или к мужчине (профессор Шкет И.И. (Иван Иванович/Ирина Ивановна)). Из-за подобных казусов может произойти серьезная ошибка в дальнейших документах, которая может повлечь за собой глобальные проблемы для лица. На сегодняшний день существует большое количество теоретических и практических трудов казахстанских ученых-лингвистов, которые активно занимаются данным вопросом. Во-первых, это, конечно, способствует решению гендерной проблемы в языке, которая безусловно присутствует в деловой коммуникации казахского и русского языков. Во-вторых, преодоление гендерной дискриминации в документации или же в переговорах и обращениях к лицам будет способствовать в целом повышению уровня деловой коммуникации Казахстана, что приведет к переходу государства на уровень европейского формата делового общения. В начале мы всесторонне изучили историческую часть появления феминистического движения в Германии: его зарождения, предпосылок, процесса развития и результатов.

Результаты

Обсуждение

Далее на основе опыта немецких коллег, мы начали изучать положение дел в Казахстане: сравнивать положение гендерного аспекта в немецком языке и в деловой коммуникации Казахстана. Мы ставили перед собой вопросы: присутствует ли данная тема в лингвистике и какие способы мы уже применяем в деловой документации. Чтобы проследить за гендерной ситуацией в деловой коммуникации Казахстана, а именно: казахского и русского языков, мы выбрали три сферы исследования, в которых хотели бы рассмотреть присутствие путей преодоления гендерной дискриминации в деловой коммуникации:

- высшего учебного заведения, на примере Костанайского государственного педагогического университета;
- судопроизводства Казахстана;
- центра обслуживания населения Казахстана.

Проанализировав учебную документацию, в которой содержится деловой стиль коммуникации, мы обнаружили как примеры преодоления гендерной дискриминации, так и ее присутствие в документах на казахском и русском языках. При изучении учебной документации на казахском языке мы обнаружили два часто используемых пути избежания гендерной дискриминации в деловой коммуникации:

- использование вежливой формы при обращении к лицу;
- использование нейтральной формы обращения, из-за отсутствия грамматического рода в казахском языке.

Оба примера относятся к нейтрализации обращения: мы не указываем, к какому конкретному полу ведется обращение, за счет этого нельзя сказать, что в речи присутствует гендерная дискриминация. Однако этот способ не выделяет женщин из речи, что приводит к тому, что при вопросе: «Сіз қандай оқытушыларды білесіз?», в силу привычки, могут назвать только мужчин-преподавателей. Также во время изучения документации ВУЗа было обнаружено применение формы обращения к женскому лицу: аға оқытушы Иванова И.И. С казах-

ского языка слово «аға» переводиться как «дядя, брат». Имеется также женская форма обращения, как: «апа» – «сестра, тетя». Однако эту форму, или же другую, как например: әйел, бикеш/бибі, қыз, не используют в учебной документации. Когда мы начали изучать учебную документацию на русском языке, то в первом примере мы увидели использование вежливой формы, которая способствует нейтрализации обращения: тот, кто обращается к лицу и не указывает его пол, что не может говорить о присутствии гендерной дискриминации в языке. Во второй пример была включена запись об использовании парных форм, принятых в нейтральной речи: параллельные названия для обозначения лиц не только мужского пола (студент), но и женского (студентка). Однако, несмотря на беспроблемное образование парных форм, данный способ может применяться не во всех стилях речи:

- в деловой коммуникации русского языка желательно сохранить форму мужского рода, если речь идет о наименовании должности лица: «Л. В. Межевич работает преподавателем на кафедре иностранных языков» (бытовой стиль – преподавательница Межевич); «И. И. Иванова числиться лаборантом» (разговорный стиль – лаборантка Иванова);
- обиходная речь: «Заведующая отделом Петрова…» и деловой стиль: «Управляющий отделом Петрова…»

В третьем примере выделено использование в речи причастий в роле определений. Данная форма помогает с помощью окончаний причастий показать присутствие женского пола в языке, а также не имеет ни одного варианта на обнаружение гендерной дискриминации в деловой коммуникации. Еще один способ нейтрализации, который мы встретили при изучении учебной документации, было использование обобщения лиц. Чтобы не применять в обращении выделение какого-то конкретного пола можно использовать слова, которые выражают конкретную группу лиц или коллектив: совет, бюро, кафедра и т.д. Мы не называем присутствуют ли в группе женщины или мужчины, таким образом не происходит выявление пола в коммуникации, но и отсутствует гендерная дискриминация речи. Однако были и примеры присутствия гендерной дискриминации в деловой коммуникации учебной документации:

- неиспользование парных форм для обозначения мужчин и женщин в полной мере;
- неиспользование добавочных слов к обращениям для выделения пола в речи.

Нельзя сказать, что данный путь избежания гендерной дискриминации не встречается совсем в учебной документации, однако подобных примеров его отсутствия достаточно много во внутренних документах ВУЗа, которые используют непосредственно работники учреждения. Почти в каждой служебной записке, рекомендации, положениях, заявке присутствуют такие обращения к женскому полу, как: профессор Иванова И.И., старший преподаватель Иванова И.И, руководитель Иванова И.И., методисту офис регистратора Ивановой И.И, председатель Иванова И.И. Подобных примеров в документации присутствует в большом количестве. Характерно то, что даже в некоторых документах при указании в обращения к лицу женского пола не меняют окончание глагола, которое могло бы быть один из способов преодоления гендерной дискриминации: «Подписал начальник Иванова И.И.». В соответствии с этим можно сделать вывод, что в учебной документации Костанайского государственного педагогического университета присутствует гендерная дискриминация как в документах на казахском языке, так и на русском. Однако есть и позитивные моменты из нашего анализа: в документации ВУЗа начинают появляться примеры избежания гендерной дискриминации:

- использование нейтрализации обращений;
- использование окончаний мужского и женского рода в причастиях, деепричастиях, прилагательных, глаголах;
- использование парных формы, указывающих в отдельном порядке как на лиц женского пола, так и на лиц мужского.

Данные положительные факты, которые мы обнаружили в процессе разбора учебных шаблонов для документов, свидетельствуют о глобальных переменах в деловой коммуникации Казахстана. После мы приступили к изучению шаблонов судебной документации. В ходе анализа было обнаружено не так много путей избежания гендерной дискриминации, как

хотелось бы. Мы встретили похожий прием преодоления гендерной дискриминации, как и в учебной документации: нейтрализация. Из-за отсутствия грамматического рода в казахском языке нельзя сказать, что в самом обращении присутствует принижение мужчин или женщин, так как обращение: профессия, должность, статус лица, не предполагает конкретного пола. Так же мы обнаружили в шаблонах исковых заявлений табличный способ написания документов, точнее, изменение структуры предложения, при которой отсутствует какая-либо гендерная дискриминация. Единственное, что может смущать – это использование формы мужского рода к женскому полу, но мы уже сказали, что в казахском языке отсутствует какой-либо грамматический род. Далее, в уже заполненную судом форму искового заявления, вписываются гражданами только их ФИО. Данная форма удобна тем, что не несет гендерную дискриминацию, однако это не решение проблемы, а только способ ее скрыть на некоторое время. При изучении судебной документации на русском языке мы не обнаружили большого разнообразия в способах избежания гендерной дискриминации:

- сказуемое в форме женского-мужского рода;
- преобразование предложении в женскую форму.

Первый способ наиболее легкий и понятный. В зависимости от того, кто пишет исковое заявление, окончание сказуемое подстраивается под подлежащее: «В … году я вступила (вступил) в зарегистрированный брак …». Этот способ помогает разъяснить, перед тем как заглянуть в ФИО, истец – мужчина или женщина. При этом сразу всплывет проблема отсутствия парных форм для таких обращений как: истец, ответчик, гражданин, собственник и т.д. Во втором случае мы видим подобную форму заполнения в виде таблицы с готовыми данными, как и в документации на казахском языке: все необходимые данные внесены в таблицу, лицам остается только внести свои фамилии, чтобы заявление было рассмотрено в суде. Если говорить о негативных результатах нашего поисках, то здесь хочется отметить присутствие в каждом документе обращений к лицам в мужском роде, в независимости от пола заявителя. Конечно, это говорит о присутствии гендерной дискриминации в документации судопроизводства Казахстана. Возможно в будущем этот вопрос будет решен, к примеру, после перехода казахского алфавита на латиницу. К сожалению, мы не нашли большого разнообразия путей избежания гендерной дискриминации в образцах документации на казахском языке центра обслуживания населения Казахстана, как и в шаблонах исковых заявлений судопроизводства республики. Однако не стоит забывать о том, что нам удалось обнаружить: нейтрализация, парная форма обращения. Первым примером способа избежания гендерной дискриминации, который мы обнаружили в документации центра обслуживания населения Казахстана стала нейтрализация обращения. Это наиболее распространенный путь избежания дискриминации женского пола в казахском языке, также, мы повторимся об отсутствии грамматического рода. В соответствии с этим в обращениях на казахском языке нельзя точно дать ответ: есть или нет гендерной дискриминации женского пола в деловом стиле речи. Подобную форму мы встречали уже в учебной документации Костанайского государственного педагогического университета, а также в образцах исковых заявлений судопроизводства республики, поэтому мы сделали вывод, что данная форма: нейтрализация, одна из распространённых на сегодняшней день форм избежания гендерной дискриминации в деловой коммуникации казахского языка. Но нас удивил и обрадовал второй вариант преодоления гендерной дискриминации в деловом стиле речи, который мы обнаружили анализирую образцы заявлений ЦОНа (центра обслуживания населения). Мы впервые встретили при изучении документации на казахском языке использование парных форм обращений. Этот способ один из ярких примеров появления в деловой документации четкого разделения при обращении мужчин и женщин, то есть: данный путь преодоления гендерной дискриминации в коммуникации подчеркивает присутствие женщин в языке, делая их видимыми и слышимыми в деловом стиле речи. Заявление направленно не просто от мужского лица или лица без уточненного (среднего) пола к женщине, уже ясно видно, кто в документе перед нами. Этот шаг, в первую очередь, будет способствовать избеганию ошибок в документах граждан: азамат Межевич Л.В. (Межевич Лариса/Леонид Владимировна/Владимирович), аза-

матша Межевич Л.В. Кроме того, в данном способе использует также европейский метод применения символов, который четко разделает обращение на мужскую и женскую форму. В данном примере мы обнаружили использование круглых скобок, в которых заключено окончание женского рода: азамат(ша). Однако в данном способе есть также и свои изъяны. Было описано отделом по защите равноправия города Вены, данный вид ликвидации гендерной дискриминации не является корректным. Напротив, использование скобок не выделяет женщин в речи, а принижает их, ставя при обращении к лицам женского пола их в позицию изолированности от общества, а значит, данный способ только принижает права женщин на гласность и видимость в коммуникации (Gleichbehandlungsanwaltschaft, 2011, с.2). Следующим шагом стал анализ шаблонов документации центра обслуживания населения Казахстана на русском языке. Как было отмечено нами после проведенного анализа, что в образцах документов ЦОНа, оформленных на русском языке, присутствуют разнообразные способы преодоления дискриминации женского пола. В первом примере указана распространенная для учебных документов вежливая форма обращения к лицу. Данная форма выступает в качестве нейтрализации и не нарушает ничьи права при обращении. Однако вежливая форма не исполняет роль гендерного показателя. Это значит, то все равно обращение остается под вопросом: к мужскому или женскому лицу оно было направлено. Во втором примере избежания гендерной дискриминации в документации центра обслуживания населения Казахстана описано использование парной формы: гражданин – гражданка. Это один из наиболее ярких примеров преодоления гендерной дискриминации в письменной речи, так как здесь мы четко видим разделение обращений и индикатор женского пола в деловой коммуникации. В качестве третьего примера было обнаружено использование окончаний женского и мужского рода среди причастий и деепричастий, который используются в документациях для указания данных заявителя. Этот способ наравне со вторым вариантом можно приравнять как наиболее удачные пути преодоления гендерной дискриминации в деловой коммуникации русского языка. Однако при всех положительных моментах второго и третьего примера не стоит забывать о том, что в данных случаях в качестве разделителя обращений используются круглые скобки.

Выводы

Таким образом, подводя итог о проделанной работе, можно сделать вывод, что в деловой коммуникации Казахстана присутствуют пути избежания гендерной дискриминации. При этом проблема «отсутствия» женщин в языке имеет место быть, по индивидуальным причинам каждого из выбранных нами для исследования языков. Однако если сравнить положение языков в прошлом и сейчас, то мы видим большой прогресс у сферы преодоления языковой дискриминации к женскому полу, а значит, вопрос о ее ликвидации является актуальным и приоритетным для государства. Возможно, что в будущем Казахстан наряду с Германией будет считаться одним из примеров стран с отсутствие гендерной дискриминации в сфере деловой коммуникации.

Список литературы

Зенкова, Т.В. Динамика современной науки: оценочные стратегии в речи мужчин и женщин [Текст] / Т.В. Зенкова. – Том 8 – София: «Бял ГРАД-БК» ООД, 2012. – С. 9.

Особенности мужской и женской речи [Текст] / Земская Е.А., Китайгородская М.А., Розанова Н.Н. // Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. – М.: Наука, 1993. – С. 90.

Gisela Klann-Delius Sprache und Geschlecht. – Stuttgart: Metzler, 2005. – S. 10.

Gleichbehandlungsanwaltschaft: Empfehlung der Gleichbehandlungsanwaltschaft. – Wien: GBA, 2011. – S. 2.

Marlis Helliger Sprachwandel und feministische Sprachpolitik: internationale Perspektiven. – Opladen: westdeutscher Verlag, 1985. – S. 1.

Материал поступил в редакцию:18.06.2018

БЕЛОЗЕРСКАЯ, Е.А., ИСМАГУЛОВА, Г.К.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ІСКЕРЛІК КОММУНИКАЦИЯСЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ДИСКРИМИНАЦИЯНЫ БОЛДЫРМАУ ЖОЛДАРЫ

Мақалада сөйлеудің іскерлік стиліндегі тілдік дискриминация мәселелері және Германиядағы пікірталастар негізінде Қазақстандағы тілдік дискриминацияға жол бермеу мәселелері қарастырылады. Жұмыста қазақ және орыс тілдерінің іскерлік қарым-қатынастарында гендерлік-лингвистикалық мәселені талдаудың кешенді тәсілі қолданылды. Гендерология мәселелері бойынша теориялық материалды жүйелендіру неміс әріптестеріміздің тәжірибесін зерттеуді талап етеді. Синтездеу және талдау, болжамдарды дамыту, білімді сын тұрғысынан түсіну қарым-қатынас барысында туындайтын мәселелерді шешуге, сондай-ақ еліміздің лингвистика және басқа да әлеуметтік салалары бойынша жаңа тәжірибе кеңістіктерін ашуға мүмкіндік береді.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *гендерология, дискриминация, іскерлік коммуникация, неміс тілі, Қазақстан коммуникациясы.*

BELOZERSKAYA, E. A., ISMAGULOVA, G. K

THE WAYS OF AVOIDING OF THE GENDER DISCRIMINATION IN BUSINESS COMMUNICATION OF KAZAKHSTAN (BASED ON THE DEBATES IN GERMANY)

In this work, the problem of language discrimination in the business style of speech and possible ways to overcome it in the communication of Kazakhstan based on debates in Germany are discussed. Complex approach to the analysis of the gender-linguistic problem in the business communication of the Kazakh and Russian languages is applied in the work. Systematization of theoretical material requires the study of the experience of German colleagues on the issue of gender. Synthesis and analysis, development of forecasts and perspectives, a critical comprehension of the acquired knowledge will allow us to overcome possible problems in communication, as well as reveal new horizons in both linguistics and other social spheres of the country.

Keywords: *gender, discrimination, business communication, German, communication of Kazakhstan.*

УДК 796,42

Мусабаева, И.С.,
студентка 3 курса специальности
«Физическая культура и спорт» КГПУ
Ковш, Н.А.,
старший преподаватель
КГПУ, г. Костанай, Казахстан

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В МЕТОДИКЕ РАЗВИТИЯ СКОРОСТНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ У СЕЛЬСКИХ ШКОЛЬНИЦ 15-16 ЛЕТ СРЕДСТВАМИ ЛЕГКОЙ АТЛЕТИКИ

Аннотация

В статье рассмотрены стратегические подходы развития скоростных способностей у школьниц 15-16 лет средствами легкой атлетики. Выбранный подход исследования позволил увеличить скоростные показатели у школьниц.

Ключевые слова: *скоростные способности, техника бега, быстрота, дистанция, физическая нагрузка.*

1. Введение.

Развитие скоростных способностей занимает важное место в физическом воспитании школьников. Практика физкультурных занятий показывает, что многие школьники не могут добиться высоких результатов в беге, прыжках, метании не потому, что им мешает несовершенная техника движений, а главным образом ввиду недостаточного развития основных двигательных качеств – силы, быстроты, выносливости, ловкости, гибкости. Научное обоснова-

ние дифференцированного подбора средств и методов развития двигательных способностей учащихся позволит уточнить содержание школьных программ по физической культуре для оптимального применения средств легкой атлетики и дозирования физической нагрузки.

Скоростно-силовые способности характеризуются непредельными напряжениями в работе мышц, проявляемыми с необходимой, часто максимальной мощностью в упражнениях, выполняемых со значительной скоростью, но не достигающей, как правило, предельной величины. Эти способности проявляются в двигательных действиях, где наряду со значительной силой мышц требуется и быстрота движений (например, отталкивание в прыжках в длину и в высоту с места и с разбега, финальное усилие при метании спортивных снарядов и т.п.). При воспитании физических качеств у легкоатлетов необходимо использовать разнообразные средства и методы. Например, в старшем школьном возрасте при подготовке спринтеров можно начинать специализированные тренировки для повышения уровня исходных результатов спортивной подготовленности и возраста юных спортсменов достигающих более высоких результатов.

В статье рассмотрены стратегические подходы методики развития скоростных способностей у девушек 15-16 лет в секции легкой атлетики. *Объект исследования* – процесс обучения спринтерскому бегу и развития скоростных качеств в спортивной тренировке школьниц 15-16 лет. *Предмет исследования* – особенности применения средств и методов развития скоростных способностей у школьниц старшего возраста на занятиях школьной секции легкой атлетики в условиях сельской местности.

2. Материалы и методы.

Н.Г. Озолин (2002) выдающийся спортсмен, тренер, учёный доктор педагогических наук считает, что понятие быстроты в спорте включает в себя: Собственно, скорость движения, частоту движений, способность к ускорению и быстроту двигательной реакции. Быстрота в большей мере определяет успех и способствует увеличению длительности работы и выполнению её с более высокой скоростью. Поэтому при подготовке спринтеров быстрота движений должна поддерживаться на предельном уровне в течение некоторого времени, а для этого нужна специальная выносливость. Специальная быстрота – способность выполнять с требуемой, обычно очень большой скоростью соревновательное упражнение, его элементы и части. Быстрота движений обуславливается в первую очередь соответствующей деятельностью коры головного мозга и подвижностью нервных процессов, вызывающих сокращение, напряжение и расслабление мышц, направляющих и координирующих действий спортсмена. Таким образом, ясна ведущая роль направленности и концентрации волевых усилий спортсмена на психологический настрой на совершенную технику движений.

Ю.Д. Железняк (2005), Ж.К. Холодов (2008), Ю.Ф. Курамшин (2010) и другие в процессе формирования двигательного навыка выделяют три этапа. При этом работа на каждом этапе имеет характерные отличительные черты, что находит отражение в особенностях задач освоения технических приемов, а также в средствах и методах занятий.

Первый этап предусматривает формирование целостного представления о двигательном действии и его первоначальное разучивание. На этом этапе формируются предпосылки для усвоения технического приема и возникновение первоначального двигательного умения, позволяющее занимающемуся выполнять этот прием в общих чертах. *Второй этап* характеризуется углубленным детализированным разучиванием технического приема, в ходе которого происходит уточнение двигательного умения, и оно частично переходит в навык. *Третий этап* представляет собой процесс достижения мастерства в овладении техникой осваиваемого двигательного действия. На этом этапе происходит закрепление и дальнейшее совершенствование технического приема, в результате чего и формируется прочный навык. Происходит приспособление навыка к различным условиям его выполнения.

Быстрота движений, частота и скорость реакции зависят в значительной мере от уровня спортивной техники. Овладение наиболее рациональной формой движений (правильное расположение центра тяжести тела, направление усилий, укорочение рычагов, использование

инерции и пр.) позволяет выполнять их быстрее. Но быстрые движения в спорте большей частью выполняются с проявлением большой мышечной силы, часто называемой «взрывной» силой. Поэтому роль силы мышц в такой быстроте движений велика. Бег является естественным способом быстрого передвижения человека, обучение технике бега на короткие дистанции происходит в определённой последовательности. Однако техника спортивного бега значительно отличается своей эффективностью от техники обычного бега и требует сохранения естественной свободы движений. Прежде чем, создавать у занимающихся правильное представление о современной технике бега на короткие дистанции, необходимо ознакомить их с особенностями этого вида легкой атлетики.

Далее представляем "пошаговую" технологию обучения спринтерскому бегу и развитию скоростных качеств, состоящую из десяти этапов для школьниц старшего возраста в сельской местности, в которой все компоненты быстроты совершенствуются в процессе обучения и тренировки в условиях школьной секции легкой атлетики Буденовской средней школы Мендыкаринского района.

На первом этапе, ознакомившись с особенностями бега каждого занимающегося, определить его основные недостатки и пути их устранения. Средство. Повторный бег 60-80 м (3-5 раз). Методические указания. Количество повторных пробежек может быть различно и зависит от того, как скоро занимающийся пробежит дистанцию в свойственной ему манере.

На втором этапе учат технике бега по прямой дистанции [51, с.47], применив средства: 1. Бег с ускорением на 50-80 м в 3/4 интенсивности от максимальной. 2. Бег с ускорением и бегом по инерции (60-80 м). 3. Бег с высоким подниманием бедра и загребающей постановкой ноги на дорожку (30-40 м). 4. Семенящий бег с загребающей постановкой стопы (30-40 м). 5. Бег с отведением бедра назад и забрасыванием голени (40-50 м). 6. Бег прыжковыми шагами (30-60 м). 7. Движения руками (подобно движениям во время бега). 8. Выполнить 3, 4 и 6-е упражнения в повышенном темпе и перейти на обычный бег. Методические указания. Перечень упражнений и их дозировка подбираются для каждого занимающегося с учетом недостатков в технике бега. Все беговые упражнения вначале выполняются индивидуально. По мере освоения техники бега упражнения выполняются группой. В беге с ускорением постепенно увеличивают скорость, так, чтобы движения бегуна были свободными. Повышение скорости прекращают при появлении излишнего напряжения, скованности.

При достижении максимальной скорости нельзя заканчивать бег сразу, а нужно его продолжить некоторое время, не прилагая максимальных усилий (свободный бег). Дистанция свободного бега увеличивается постепенно. Бег с ускорением – основное упражнение для обучения технике спринтерского бега. Все беговые упражнения необходимо выполнять свободно, без излишних напряжений. При выполнении бега с высоким подниманием бедра и семенящего бега нельзя откидывать верхнюю часть туловища назад. Бег с забрасыванием голени целесообразнее проводить в туфлях с шипами. В этом упражнении избегают наклона вперед. Количество повторений рекомендуемых упражнений устанавливается в зависимости от физической подготовленности (3-7 раз).

На третьем этапе учат технике бега на повороте. Средства. 1. Бег с ускорением на повороте дорожки с большим радиусом (по 50-80 м со скоростью 80-90% от максимальной). 2. Бег по кругу радиусом 20-10 м с различной скоростью. 3. Бег с ускорением на повороте с выходом на прямую (80-100 м) с различной скоростью. 4. Бег с ускорением по прямой с входом в поворот (80-100 м) с различной скоростью. Методические указания. Бежать на повороте дорожки надо свободно. Уменьшать радиус поворота следует только тогда, когда достигнута достаточно правильная техника бега на повороте большого радиуса. При беге с входом в поворот необходимо учить легкоатлетов начинать наклон тела к центру поворота, опережая возникновение центробежной силы. Упражнения повторяются в зависимости от подготовленности занимающихся (3-8 раз).

На четвёртом этапе учат технике высокого старта и стартовому ускорению. Средства. 1. Выполнение команды «На старт!». 2. Выполнение команды «Внимание!». 3. Начало бега

без сигнала, самостоятельно (5-6 раз). 4. Начало бега без сигнала при большом наклоне туловища вперед (до 20 м, 6-8 раз). 5. Начало бега по сигналу и стартовое ускорение (20-30 м) при большом наклоне туловища и энергичном вынесении бедра вперед (6-8 раз). Методические указания. Начинать обучение технике бега со старта следует тогда, когда занимающийся научился бежать с максимальной скоростью без возникновения скованности. Следить, чтобы обучающиеся на старте выносили вперед плечо и руку, разноименные выставленной вперед ноге. По мере усвоения старта необходимо увеличивать наклон туловища, довести его до горизонтального и стараться сохранять наклон возможно дольше. К выполнению старта по сигналу переходить только после уверенного усвоения техники старта (Н.Г. Озолин, В.И. Воронкина, Ю.Н. Примаков,1989).

На пятом этапе учат низкому старту и стартовому разбегу. Средства. 1. Выполнение команды «На старт!». 2. Выполнение команды «Внимание!». 3. Начало бега без сигнала, самостоятельно (до 20 м, 8-12 раз). 4. Начало бега по сигналу, следующему через разные промежутки после команды «Внимание!». Методические указания. Если бегун с первых шагов после старта преждевременно выпрямляется, целесообразно увеличить расстояние от колодок до стартовой линии или установить на старте наклонную рейку, ограничивающую возможность подъёма. Хорошим упражнением для устранения преждевременного выпрямления бегуна со старта является начало бега из высокого стартового положения с опорой рукой и горизонтальным положением туловища.

Обучая низкому старту, необходимо на первых занятиях указать занимающимся, чтобы они не начинали бег до сигнала – фальстарт. При фальстарте надо обязательно возвращать бегунов обращать их внимание на недопустимость фальстартов. Рекомендуется подавать только один заключительный сигнал. При этом бегуны принимают без команды позу, занимаемую по сигналу «Внимание!». Количество повторений может колебаться от 3 до 15.

На шестом этапе учат переходу от стартового разбега к бегу по дистанции. Средства. 1. Бег по инерции после пробегания небольшого отрезка с полной скоростью (5-10 раз). 2. Наращивание скорости после свободного бега по инерции, постепенно уменьшая отрезок свободного бега до 2-3 шагов (5-10 раз). 3. Переход к свободному бегу по инерции после разбега с низкого старта (5-10 раз). 4. Наращивание скорости после свободного бега по инерции, выполненного после разбега с низкого старта (6-12 раз), постепенно уменьшая участок свободного бега до 2-3 шагов. 5. Переменный бег. Бег с 3-6 переходами от максимальных усилий к свободному бегу по инерции. Методические указания. Вначале обучают свободному бегу по инерции по прямой дистанции на отрезках 60-100 м. Обращается особое внимание на обучение умению переходить от бега с максимальной скоростью к свободному бегу, не теряя скорости.

На седьмом этапе учат правильному бегу при выходе с поворота на прямую часть дорожки. Средства. 1. Бег с ускорением в последней четверти поворота, чередуемый с бегом по инерции при выходе на прямую (50-80 м, 4-8 раз). 2. Наращивание скорости после бега по инерции, постепенно сокращая его до 2-3 шагов (80-100 м, 3-6 раз). 3. Бег по повороту, стремясь наращивать скорость бега перед выходом на прямую. Методические указания. Сокращать продолжительность свободного бега по инерции необходимо постепенно, по мере овладения искусством переключения интенсивности усилий при беге.

На восьмом этапе учат низкому старту на повороте. Средства. 1. Установка колодок для старта на повороте. 2. Стартовые ускорения с выходом к бровке по прямой и вход в поворот. 3. Выполнение стартового ускорения на полной скорости.

На девятом этапе учат финишному броску на ленточку. Средства. 1. Наклон вперед с отведением рук назад при ходьбе (2-6 раз). 2. Наклон вперед на ленточку с отведением рук назад при медленном и быстром беге (6-10 раз). 3. Наклон вперед на ленточку с поворотом плеч на медленном и быстром беге индивидуально и группой (8-12 раз). Методические указания. Обучая финишированию с броском на ленточку, воспитывают умение проявлять волевые усилия, необходимые для поддержания достигнутой максимальной скорости до кон-

ца дистанции. Важно также приучать бегунов заканчивать бег не у линии финиша, а после нее. Для успешности обучения нужно проводить упражнения парами, подбирая бегунов, равных по силам, или применяя форы.

На десятом этапе совершенствуют технику бега в целом. Средства. 1. Все упражнения, применявшиеся для обучения, а также бег по наклонной дорожке с выходом на горизонтальную прямую, бег вверх по наклонной дорожке. 2. Применение тренажерных устройств: тяговые и тормозящие устройства для сопряженной работы, световой и звуковой лидер и др. 3. Пробегание полной дистанции. 4. Участие в соревнованиях и прикидках. Методические указания. Технику спринта лучше совершенствовать при беге в равномерном темпе с неполной интенсивностью; в беге с ускорением, в котором скорость доводится до максимальной; при выходах со старта с различной интенсивностью. Стремление бежать с максимальной скоростью при неосвоенной технике и недостаточной подготовленности почти всегда приводит к излишним напряжениям. Чтобы избежать этого, на первых порах следует применять преимущественно бег в 1/2 и 3/4 интенсивности, так как при легком, свободном, ненапряженном беге спортсмену легче контролировать свои движения.

С каждым последующим занятием скорость бега должна повышаться. Но как только спринтер почувствует напряженность, закрепощение мускулатуры и связанность движений, скорость снижают. В результате совершенствования навыков излишнее напряжение будет появляться позднее, спринтер будет достигать все большей скорости бега, выполняя движения легко и свободно.

Особое внимание необходимо уделять технике низкого старта и сокращению времени реакции на стартовый сигнал, не допуская при этом преждевременного начала бега. Обязательно подавать сигнал возвращения бегунов, если кто-то начал бег раньше сигнала. При описании обучения технике бега на короткие дистанции указано количество повторений каждого упражнения для одного занятия. При включении большего количества упражнений дозировку следует уменьшить.

Основные средства воспитания быстроты, применяемые в условиях школьной секции легкой атлетики со школьницами-спринтерами Буденовской средней школы Мендыкаринского района для совершенствования скоростно-силовых способностей:

1. Бег с высоким подниманием бедра (темп средний или высокий) – 2-3 серии (10-15);
2. Бег из различных стартовых положений;
3. Бег после доставания подвешенного мяча;
4. Бег приставными шагами, продвигаясь боком;
5. Бег скрестными шагами;
6. Бег с предельной или околопредельной скоростью на отрезках от 20 до 100 м с низкого старта и с хода;
7. Бег на месте в упоре 10-15 секунд; семенящий бег на 30-60м с ускорением;
8. Бег с хода по отметкам (10-12), расположенным на расстоянии 100-120см;
9. Бег на 60-100м с ускорением;
10. Прыжки и прыжковые упражнения с места и с небольшого разбега;
11. Подвижные и спортивные игры, эстафеты;
12. Эстафетный бег;
13. Бег на месте с максимальной частотой движений, специальные упражнения спринтера, выполняемые в быстром темпе;
14. Прыжки и прыжковые упражнения без отягощения и с отягощением сопряжённого воздействия (в том числе и с предельно быстрым отталкиванием), упражнения с набивными мячами, метание легких снарядов, бег в гору, бег с отягощением, бег с сопротивлением партнёра.

Упражнения специальной скоростно-силовой подготовки, направленные на развитие различных групп мышц, принимающих активное участие в беге и упражнения для развития и совершенствования скоростно-силовых качеств и навыков, проявляемых в беге:

1. Движения руками и ногами как при беге, то же с гантелями в руках и тяжелыми прокладками в кроссовках. Обратить внимание на полное отведение ноги назад (3).

2. Ходьба на передней части стопы, прыжки на двух ногах с отягощением, со сменой положения ног, на одной ноге с продвижением вперед, по ступенькам вверх и вниз (8, 9).

3. Бег по кругу (виражу) диаметром 10-15 м поочередно в обе стороны, медленный бег с продвижением за счет акцентированного разгибания стопы, бег со старта и с ходу в гору и под уклон.

4. Быстрая смена ног в выпаде без подпрыгивания (10, 11), то же с отягощением на поясе и на плечах (мешок с песком), с гантелями в руках.

5. Лежа на спине, животе, быстрая смена положения ног с широкой и ограниченной амплитудой, с тяжелыми прокладками в кроссовках (12-14).

6. Поднимание и толчки набивного мяча ногами (15-18).

7. Движения с сопротивлением резины, партнера (19-22).

8. Из упора лежа сзади быстрый подъем тела и ноги (23).

9. Лежа на животе, пружинистые сгибания голени с помощью партнера (24). Пружинистые наклоны назад, стоя на коленях.

10. Упражнения в парах. Учащийся удерживает две или одну ногу под различными углами с активным воздействием партнера. Партнер упругим покачиванием 20-25 раз отводит ногу вперед или назад на 10-15°, затем плавно опускает ее в исходное положение. При другом режиме покачивания спортсмен начинает движение при активном сопротивлении партнера (В.С. Кузнецов, 2013).

Ю.Д. Железняк (2005) считает, что в скоростно-силовой подготовке необходимо руководствоваться следующими *методическими рекомендациями*:

1. При выполнении упражнений необходимо следить за техникой, рисунком движения и ритмом, обращать внимание на амплитуду, угловые значения и на время проявления максимальных мышечных усилий.

2. Наибольший эффект в развитии скоростно-силовых качеств достигается выполнением упражнений с концентрацией волевых усилий на взрывном характере их проявления.

3. Целесообразно в большинстве специальных упражнений направленно и избирательно воздействовать на определенные мышечные группы (обслуживающие стопу, голеностопный, коленный и тазобедренный суставы, мышцы спины и брюшного пресса).

4. В упражнениях необходимо использовать силу предварительно растянутых мышц, их эластичность, постоянно совершенствовать рефлекс на растягивание, выполнять упражнения в режимах упругих пружинистых покачиваний, в прыжковых упражнениях акцентировать проявление взрывных усилий в самом начале движения или при смене направления движения. Чем быстрее выполняется смена направления движения, переход от сгибания к разгибанию, тем больше проявляется воздействие упражнений на опорно-двигательный аппарат спортсмена.

5. Малые отягощения (пояс, жилет 0,25-1% от веса спортсмена) следует применять в беге, прыжках или специальных беговых и прыжковых упражнениях, чередуя с выполнением без отягощений.

6. Число повторений в одном подходе не должно превышать 20-25 в прыжковых упражнениях, 10-15 в упражнениях с применением малых отягощений, 3-5 в упражнениях со средними отягощениями, 1-2 в упражнениях с большими и максимальными отягощениями.

7. При многократном повторении упражнений темп должен увеличиваться постепенно (до максимально быстрых движений). Необходим контроль за проявлением усилий и свободой движений. Натуживание и напряжение недопустимы.

8. Нагрузка в силовой подготовке по неделям должна постепенно возрастать как по объему (большее число повторений), так и по интенсивности (увеличение веса отягощений или быстроты выполнения упражнений). Ведущим фактором является увеличение веса отягощения (на 2-3%) через 1-2 микроцикла.

3.Результаты и их обсуждение.

Анализ научно-методической литературы показывает, что легкая атлетика широко используется как средство физического воспитания детей школьного возраста. Систематические занятия легкой атлетикой способствует всестороннему развитию школьников, особенно положительно влияют на развитие таких физических качеств, как быстрота, скоростная и силовая выносливость.

Основными методами воспитания скоростно-силовых качеств являются: методы строго регламентированного упражнения, соревновательный метод. Методы строго регламентированного упражнения включают в себя: а) методы повторного выполнения действий с установкой на максимальную скорость движения; б) методы вариативного (переменного) упражнения с варьированием скорости и ускорений по заданной программе в специально созданных условиях.

Сравним полученные результаты тестирования скоростно-силовых показателей контрольной и экспериментальной групп до и после эксперимента на рисунках 1 и 2. В итоге проведенного исследования выявлено, что показатели скоростной и скоростно-силовой подготовленности юных легкоатлеток в начале эксперимента не имели существенных различий в обеих группах. Анализ динамики показателей средних значений скоростно-силовой подготовленности в нашем исследовании выявил значительный прирост в тестах тройной прыжок с места и прыжок в длину с места. У школьниц контрольной группы в тесте прыжок в длину с места прирост составил **5,85 см (3%)**, в экспериментальной группе – **17,3 см (9%)**, в тестовом задании тройной прыжок с места прирост составил **18,6 см (3%)**, в экспериментальной группе – **57,5 см(11%).** Анализ динамики показателей средних значений скоростной подготовленности в нашем исследовании выявил незначительные приросты в тестах бег на 30 м и 60 м. У школьниц контрольной группы в тесте бег на 30 м прирост составил **0,07 сек (2,6%)**, в экспериментальной группе – **0,2 сек (4%)**, в тестовом задании бег на 60 м прирост составил **0,5 сек (6%)**, в экспериментальной группе – **0,5 сек (6%).**

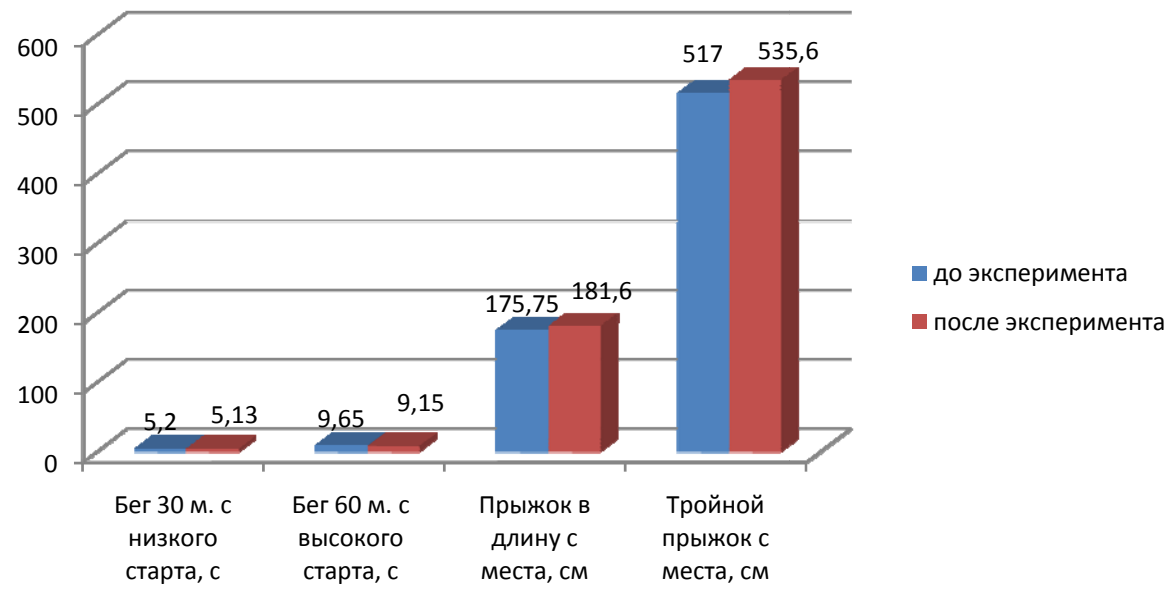

Рисунок 1 – Результаты тестирования уровня развития скоростных способностей школьниц контрольной группы (средние значения до и после эксперимента)

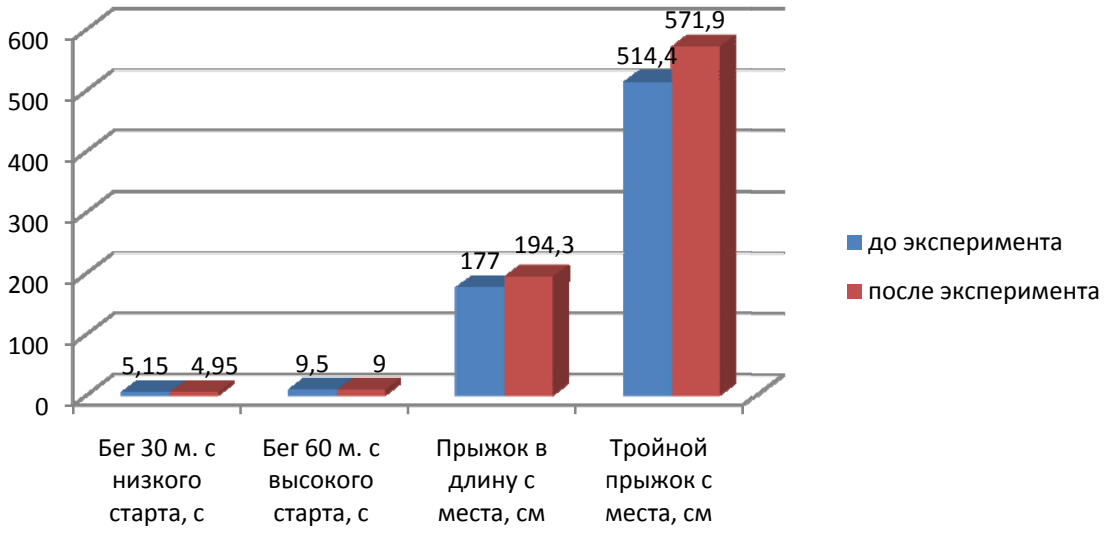

Рисунок 2 – Результаты тестирования уровня развития скоростных способностей школьниц экспериментальной группы (средние значения до и после эксперимента)

В развивающем эксперименте имела место положительная динамика всех показателей тестирования. При этом у испытуемых экспериментальной группы больше увеличились показатели скоростно-силовых качеств, чем у испытуемых контрольной группы. В тестах, характеризующих скоростные качества увеличение результатов было менее значительным.

4. Выводы.

По результатам проведенного исследования, можно констатировать что: сравнительный анализ уровня развития скоростных и скоростно-силовых способностей у школьниц показал неравномерное увеличение всех результатов тестирования развивающего эксперимента. Установлено, что использование экспериментальной методики обеспечило улучшение скоростной и скоростно-силовой подготовленности юных легкоатлеток на этапе начальной специализации в условиях моделирования учебно-тренировочной работы школьной секции легкой атлетики в сельской местности, в которой все компоненты быстроты совершенствуются в процессе обучения и тренировки.

Таким образом, применение в тренировке легкоатлеток большого разнообразия специальных упражнений "пошаговой" технологии обучения (10 занятий) спринтерскому бегу и развитию скоростных качеств при строгой их регламентации в условиях школьной секции положительно влияет на спортивную подготовленность спринтеров и воспитание двигательных способностей.

Список литературы

Валик, Б.В. Развитие скоростно-силовых качеств [Текст] / Б.В. Валик. – М: ФиС, 1999. – 225 с.

Железняк, Ю.Д. Педагогическое физкультурно-спортивное совершенствование. [Текст] / Ю.Д. Железняк. – Учебное пособие для ВУЗов. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 384 с.

Лаптев, А.П. Критерии эффективности тренировочной деятельности [Текст] / А.П. Лаптев. – М.: ФиС, 1973. – 128 с.

Озолин, Н.Г. Настольная книга тренера: Наука побеждать [Текст] / Н.Г. Озолин. – М.: ООО «Издательство Астрель»; ООО «Издательство АСТ», 2002. – 864 С.

Озолин, Н.Г. Современная система спортивной тренировки. [Текст] / Н.Г. Озолин. – М.: ФиС, 1970. – 347 с.

Хоменкова, Л.С. Учебник тренера по легкой атлетике [Текст] / Л.С. Хоменкова. – М., 2002. – 236 с.

Материал поступил в редакцию: 13.04.2018

МУСАБАЕВА, И.С, КОВШ, Н.А.

ЖЕҢІЛ АТЛЕТИКА ҚҰРАЛДАРЫМЕН 15-16 ЖАСТАҒЫ АУЫЛДЫҚ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖЫЛДАМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНДЕГІ СТРАТЕГИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР.

Мақалада жеңіл атлетика арқылы 15-16 жасар оқушы қыз балалардың жылдамдық қабілеттерін дамыту стратегиясы қарастырылған. Таңдалған әдіс арқылы оқушылардың жылдамдық нәтижелері көрсеткіштерінің артқандығы аңғарылды.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *жылдамдық қабілеттері, жүгіру техникасы, жылдамдық, қашықтық, физикалық жүктеме.*

MUSABAEVA, I.S., KOVSH, N.A.

STRATEGIC APPROACHES IN METHODS OF DEVELOPMENT OF SPEED ABILITIES OF RURAL 15-16 YEARS SCHOOLCHILDREN BY MEANS OF TRACK AND FIELD

The article considers the strategic approaches of the development of speed abilities of 15-16 years old schoolgirls by means of track-and-field. The chosen approach of the study allows to increase the speed indicators of schoolgirls.

Keywords*: speed abilities, running technique, speed, distance, physical load.*

УДК 81'23

Жұмашев, М.Д.,
Филология факультеті тілдер дайындығы оқу-әдістемелік орталығының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан
Сартаева, С.А.,
Филология факультеті «Орыс тілі мен әдебиеті» мамандығының 4-курс студенті, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан

СӨЗ ЭКОЛОГИЯСЫ

Түйіні

Мақала сөз экологиясы мәселесіне арналған. «Сөз экологиясы» тақырыбын негізге ала отырып, мемлекеттік тілдің қажеттілік мақсат-мүддесі лингвистикалық, тәрбиелік, эстетикалық, коммуникативтік-прагматикалық, мәдени-танымдық, әлеуметтік-философиялық тұрғыдан қарастырылған.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *сөз экологиясы, сөйлеу мәдениеті, ұлттық тіл, сөз сапасын арттыру, мемлекеттік тіл, тілдік норма.*

Кіріспе. Бүгінгі уақытта сөз экологиясы мәселесінің қоғамда орын тебуі экстралингвистикалық факторлардың әсерінен көкейкестілігі күрделене түсуде. Бұл мәселе тек қазақ тіліне ғана тән құбылыс деп айтуға болмайды. Бұл мәселе тіпті дамыған, мемлекеттік статусы әлемдік дәрежеде мойындалған тілдерге де тән. Сондықтан қазіргі уақытта мәдениет экологиясы әлемдік деңгейде кеңінен және жан-жақты белсенді қарастырылып жатыр. Сөз экологиясы кеңірек алғанда рухани экологияның да ең маңызды мәселелерінің негізгі орталық өзегі болып саналады. Рухани экологияның мәдени құбылыстарды сақтауы адамға кері ықпалын тигізетін техникалық прогресті ұтымды игеру мәселелерін де қарастырып отырады. Мәдениетті, рухани құндылықтарды сақтаудың мәні әлемдегі табиғатқа қатысты экологиялық мәселелерден кем түспейді. Адамның биологиялық өміріне табиғат қандай керек болса, рухани өміріне мәдени орта сондай қажет. Экология терминін алғаш рет 1866 жылы ғалым Эрист Геккель ұсынған болатын. Эрист Геккель экологияны организмнің қоршаған ортамен байланысын оқып-үйретететін ғылым ретінде тану керектігін анықтаған, бертін келе бұл атаудың концептуалдық мәні кеңейді, бүгінгі уақытта бұл сөз экологиясының мәселелерін анықтап

түсіндіруге тікелей ықпал етті. Кез келген организмнің қоршаған ортамен қарым-қатынасында әр түрлі факторлардың органикалық, органикалық емес организмдерге тигізетін игі немесе кері әсер ететінін қарастыратын, адамзат қоғамының өзі тіршілік етіп отырған ортамен өзара байланысын зерттейтін әрі түсіндіретін ғылыми бағыттардың жиынтығы экология деп аталынады. Экология терминіне мәдени-ұлттық құндылықтарды бағамдау, саралау тұрғысынан келгенде мағынасы мен мәні тереңдей түсті. «Мәдениет экологиясы» терминінің мәнін бейнелі ашқан ғалымдырдың бірі В.Л.Янин болатын. Оның сөзі бойынша мәдени ескерткіштерді құрту географиялық картадан топонимикалық атауларды өшіріп тастаумен бірдей екендігін айта келіп әрі тарихи ескерткіштердің генетикалық қолын құрту деп түсіндіреді. Сондықтан сөз мәдениеті де – мәдениет экологиясының ажырамас бір бөлігі. Саяси-экономикалық, саяси-әлеуметтік жағдайлар, қазіргі қоғамдық, саяси – идеологиялық міндеттердің сипаты, мәдени-тарихи құндылықтарды бағамдау мәселесі, әлеуметтік топтардың әлеуметтік-психологиялық жағдайлары, этнопсихологиялық үрдістер т.б. толып жатқан тілден тыс тұратын факторлардың сөз экологиясының дамуына, өсуіне, керісінше, тоқталуына немесе тұрақтанып қалуына белгілі дәрежеде үлкен ықпал етіп отырады. Сондықтан тілдің толып жатқан мәселелерін экологиялық тұрғыдан қарастыра отырып анықтаудың мәні айрықша.

Сөз экологиясы дегеніміз – ойлау-сөйлеу мәдениеті, сөйлеу тәртібі, лингвистикалық дәстүрге тәрбиелеу, ұлттық тілді қорғау және «тазалау», ұлттық тілді меңгеру, сөз сапасын арттыру, функционалды стильдердегі байланыстарды сақтау, сөз эстетикасының жолдарын анықтау деген ұғым түсініктердің кешенді мәселелерін қарастырады.

Сөзтану ғылымының әрі сөз мәдениетінің негізгі қағидаларын толық орнықтыру бүгінде қазақ тілі ғылымында сөз экологиясы мәселесімен тығыз байланысты. Сондықтан сөз экологиясы деген сөз ауызға ілінгенде астарына, қыры мен сырына тереңірек үңілгенде оның зерттелінер бағыты, мақсаты мен міндеті өте көкейкесті екені бірден байқалады. Лингвистикалық экология туралы басқа ұлт тілдерінде көкейкесті мәселе көтерілуде, осыдан келіп «неге?» деген қисынды сұрақ туындайды. Басқа ұлт тілдерінде мемлекеттік тілге қысым көрсетілмеген, ұлт тілінің мемлекеттік статусы толық сақталған, ұлттың тілге қоғамдағы әлеуметтік топтардың саналы көзқарасы толық орныққан, олардың өз мемлекеттерінде ұлт тілінде мектеп ашу, балабақша ашу мәселесі туралы сөз де қозғалмайды. Бірақ тіл жанды құбылыс болғандықтан, оның өмір сүруіне кедергі келтіретін құбылыс, әрекеттер барлық ұлт тіліне төнетін қауіп екені шындық. Ал, қазақ тілінің бүгінгі жағдайына келетін болсақ, сөз экологиясы туралы мәселелерді, факторларды анықтап береді, сондықтан Қазақстан Республикасындағы қазақ мемлекеттік ұлттық тіліне қатысты бұл мәселе әлдеқайда күрделі.

Негізгі бөлім. Сөз экологиясы – жалпы тұрғыдан алғанда көптеген гуманитарлық пәндердің зерттеу әдіс-тәсілін, міндеті мен мақсатын, анықтамасын, көкейкесті мәселелерін оқытуға тиісті лингвистикалық ғылым. Барлық мемлекеттерде өзінің зерттеу нысаны кез келген ұлттың тіл саясатынан бастап, тілдің ең ұзақ мәселелерінің аралығындағы көкейкесті өте маңызды мәселелерді шешуге атсалысуда. Сөз экологиясының маңыздылығы адамзаттың экология мәселесіне көзқарасы тұрғысынан қарастырылуы тиіс. Адамзат баласының мәдени және рухани құндылықтарын сақтаудың басты міндеті – тіл және сөз мәдениеті болып табылады. Бұл мәселені таратып, тереңірек айтатын болсақ, жалпы адамзат тағдырының өткеннен болашаққа апаратын жолы тілі мен басқа да мәдени мұраларына тікелей қатысты. Сөз экологиясының қарастыратын мәселелерінің қатарына мыналар жатқызылады:

1. тілдік саясат;
2. тілдік орта;
3. лингвоэкологиялық тәрбие;
4. тілдік импульс;
5. тілдік ситуация;
6. тілдік қажеттілік.

Сөз экологиясының көптеген қоғамдық – әлеуметтік және саяси жағдайлармен байланыстылығы басты назарға алынып отырады. Сөз экологиясының тууына немесе оған қолай-

лы жағдай туғызуына себепкер – тілдік саясат мәселесі. Тілдік саясат дегеніміз не? *Тілдік саясат дегеніміз* – белгілі мемлекет немесе қоғамдағы тілдік мәселелерді шешудің практикалық шаралары мен идеологиялық ұстанымдарының жиынтығы. Тіл саясаты кейбір мемлекеттердің ғылыми әдебиеттерінде «тілдік жоспарлау» деп аталынады.

Қазақстан халықтары Ассамблеясында Н.Назарбаев: «қоғамда біздің тіл саясатымыздың мәнін тереңірек және дәлірек түсіндіру керек. Ол кез келген мемлекеттің ұлт саясатының өзегі», – деген еді. Тіл саясатының өзегі, яғни, орталық кіндігі болып табылатын тіл саясатын қазақ елі үлкен тарихи кезеңдермен өткізді. Атап айтсақ, 1921 жылғы 2 ақпанда Қазақстан автономиясы халық комиссарлар кеңесінің 10 тармақтан тұратын деректері (мемлекеттік мекемелерде қостілділік жүйені сақтау), 1923 жылдың 23 қарашасында құжат, 1924 жылғы, 1958 жылғы республика Министрлер Кеңесі қабылданған ережелер, 1989 жылғы 22 қыркүйектегі құжаттар және т.б. бұған дәлел бола алады.

Сөз экологиясы мәселесінде *тілдік орта* ерекше маңызды рөл атқарады. Сондықтан тілдік орта қуатты құрал екеніне ерекше назар аударылуы керек. Олай болса, сөз экологиясының орталық кіндігі – тілдік орта. Тілдік орта халық тілінің өмір сүруінің қажеттілігін, әлеуметтік қызметінің сан-салалы қызметін атқарады. Тілдік ортаның болуы, тұрақтануы, өмір сүруі тіл саясатына тікелей қатысты, тіл саясаты тіл заңының күшімен толық орнығып отырады.

Р.Сыздық тілдік орта жоқ болғанның өзінде де ана тілін ғана емес, басқа тілдік орта болмаса да туған тілге, ата-баба тіліне деген лингвоэкологиялық көзқарастың қуаттылығының арқасында қазақ тілін үйренгенін айтады.

Қазір қазақ ұлт өкілдері әлемдік ресми тілдің қатарына жататын ағылшын, қытай, араб тілдерін тілдік орта болмастан үйренуге күш салып жатыр. Бұл сол тілге деген қажеттілік, орыс тілінің ықпалы жойылмаған жағдайда кез келген ұлт азаматының шынайы көзқарасына да байланысты. Былайша айтқанда, сөз экологиясын болдырмауға ең қажетті алғышарттар – тілдік орта мәселесі. Сөз мәдениетінің бүгінгі жай-күйі тілді таратушылардың сөз тәртібін меңгеруі мен пайдалануы қандай дәрежеде екенін анықтау үшін тілдік орта деп аталатын іргелі категорияны жан-жақты анықтау керек.

Тілдік орта – экологиялық мәселелерді реттейтін, экологиялық проблемаларын тудыратын сапалы топ. Тілдік ортаның өте маңызды іргелі ұғым екенін толық тану, бағамдау жеке тілдік тұлғаны анықтау арқылы көрінеді. Тілдік ортаны шартты түрде бірнеше топқа бөліп қарауға болады. Тілдік орта – жанұя, балабақша, мектеп, өскен орта, қарым-қатынас аясы, қызмет орны, т.б. Тілдік ортада ана тілінде сөйлеп, жазып, тілдің коммуникативтік, әлеуметтік және эстетикалық қызмет таратушылар тобын қалыптастыру мен оның өмір сүруінің жағдайын жасау мемлекеттік іс деп тану керек. Тілдік ортаны қазақ мемлекеттік тілінің тұтқасы деп айтуға болады. Р.Сыздық тілдік орта туралы былай дейді: *«Тілдік орта деген қуатты күш» деген Елбасы өз жауабында қазақ балабақшаларын көбейтуге, қазақ мектептерін көптеп ашуға арнайы тоқталғанда осынау тілдік ортаны жасаудың бірден-бір қажетті және пәрменді жолдарын атағаны деп білеміз*.

Сөз экологиясының көп мәселелерінің бірі – *тілге деген қажеттілікті тудыру*. Кеңес үкіметі кезінде орыс тіліне қажеттілік туып тұрғандықтан, қазақтар орыс тілін үйренді. Қазіргі кезде қазақ ұлтының өкілінен басқаларға да қазақ тіліне қажеттілікті тудыру керек. Президент қазақ тілін білмеген қазақтардың мемлекеттік тілді білуін талап етеді. Бұл туралы Р.Сыздық былай дейді: *«Тілге деген қажеттілік күшті емес, тіпті көп жағдайда жоқ деуге болады, әзірге көп орындарда орыс тілінің қажеттілігі жүрдектеу болып тұр*. Сөз экологиялық мәселелерін болдырмау үшін ұлт тілінің мемлекеттік статусын сақтап қалу, ұлттың экологиялық санасын реттеуді талап етумен қатар ұлттық тілге көзқарасты өзгерту керек екеніне баса назар аударылуы қажет. Қазақ тілінің бүгінгі жай-күйі мен тілдік ситуациясын танып-білдіруге күш салған, туған тілдің толғағын көтеріп жүрген, толғауы тоқсан тілдің көркемдік бедерін, жазу мен сөйлеуде көрінетін эстетикалық бағдарын бірде ашық, бірде жасы-

рын баспа ақпарат құралдары беттерінде айтып жүргендердің тілдік сана мен тілдік көзқарасты өзгертуге ықпал етеді.

Сөз экологиясының қарастыратын тағы бір ерекше саласы бар. Бұл сала *лингвоэкологиялық тәрбие* деп аталынады. Қазақ тілі үшін лингвоэкологиялық тәрбие жанұяда, балабақшада бастау алуы керек. Өзге ұлт өкілдерінің баласын қазақ балабақшасында тәрбиелеу бір жағы тілдік саясат болса, екіншіден, лингвоэкологиялық тәрбиенің бастауы, өзі өмір сүріп жатқан мемлекетінің мемлекеттік тіліне құрмет, ұлтқа сүйіспеншілік, ұлтаралық татулық сияқты мәселелердің шынайылығын білдіреді. Сөз экологиясына тәрбиелеудің басты бір арнасын мемлекет ішіндегі тілдік ахуал реттеп отырады. Мемлекет ішіндегі қостілділік пен басқа тілдің басымдылығын дұрыс таразылап, ұлт тілінің ресми мәртебесін сақтайтын іс-қимылдарды реттеп отыру да экологиялық тәрбиеге жатады

Лингвистикалық экология мәселелеріне жататын тағы бір фактор – *тілдік импульс*. Ұлттық тілге тілдік импульс беретін қоғамдағы атқарылып жатқан сан алуан шаралар, игі істер, үлгі-насихат жұмыстары, оның халықтық мәні мен мазмұнын түсіндіретін бағыттары, ұлттық заңдылығын түсіндіру мәселелері жатады. Мұндай шаралар Қазақстан Республикасында лингвистикалық тұрғыдан да, қоғамдық, мемлекеттік тұрғыдан да халыққа аз түсіндірілген жоқ.

Тілдік импульске Елбасы тарапынан тілдің қуатты қолдау табуы, тілдік импульсты жалғастырушылардың атқарған қызметтері жатады. Мысалы: «Мемлекеттік тілге – мемлекеттік акция» деген атпен мамандырылған лингвистикалық орталықтар құру мәселесі, М.Шахановтың *«Мансабы үшін тілін сатқан ұлтсыз»* сыйлығын белгілеу бастамасы, басқа да толып жатқан республика аймағында Президенттің мемлекеттік Ұлттық тіл туралы тапсырмасына қатысты шаралардың орындалып жатуы – тілдік импульстің негізгі көрсеткіштері. Бұл ұлт тілін, ана тілді дамытудың жаңа бағыты – лингвистикалық экология бағытының қалыптасуына, негіз болған нәрсе деп айтуға болады. БАҚ бетінде тілге импульс беретін, ұлттық тілге қатысты мәселелер, ой-пікірлер ортаға салынғаны осының көрнекті айғағы болып саналады.

Қорытынды. Адамзат баласы тілсіз тіршілік ете алмайды. Сөз, сөйлеу тілі, қолданыс тілінің көп қырлы аспектісін сөз экологиясы ғана түсіндіреді.

Сөзтану ғылымының негізгі нысаны – тіл арқылы қарым-қатынас жасаған адамдардың сөзі. Адам сөз арқылы бір-бірімен қарым-қатынас жасайды, қарым-қатынас жасау өте күрделі процесс болып саналды.

Сөз экологиясының шешілмеген мәселелері қазақ тілі үшін өте күрделі жауапкершілікті талап етеді. Қазақтың бүгінгі күні сөз экологиясының басты категорияларына жататын міндеттер мен мәселелер баршылық, олардың қатарына жататындарды анықтап алу керек. Сөз экологиясына кең міндет артып, толық бағамдауға негіз болатын әрі басты сипатының белгілері олардың сапалық қасиеттері болып саналады. Сөз экологиясының сапалық қасиеттері – ұлттық тілдің тазалығы, анықтығы, көркемдігі, дұрыстығы және тағы басқа.

«Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, білім, ар, мінез қасиеттерімен озады» деген ұлы ақын Абай сөзі қай заманда да өз мәнін жоймақ емес. Сондықтан болар, білім беру жүйесін дамыту басты бағыт болып саналады. Еліміздің қазіргі заман талабына сай ҚР «Білім туралы» заңының 5-бабында «барлық оқу орындары мемлекеттік жалпы міндетті стандартқа сәйкес мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін білу мен дамытуды, орыс тілі және шетел тілін оқып үйренуді қамтамасыз етуге тиіс» деп көрсетілген. Ата заңымызда әлемдік тілдердің қай-қайсысын да тануға ерік берілген. Мемлекетіміз саяси, экономикалық, мәдени байланыстары бірнеше тілде білім алуды қажет етеді.

Көптілді білім беру дегеніміз – оқу үрдісі барысында екі не одан да көп тілде білім беру. Мемлекетіміздің мектеп реформасында қаралған үш тілде оқыту – қазіргі заман қажеттілігі. Осы мақсатта қазақ, орыс, ағылшын тілдері ұлтына қарамастан тең дәрежеде асырылады.

Тілдерді дамыту – еліміздегі мемлекеттік саясаттың аса маңызды бағыттарының бірі. Тіл проблемаларын оңтайлы шешу – ұлтаралық қатынастар үйлесімділігінің, халық бірлігі

мен қоғамдық келісімді нығайтудың түпқазығы болып табылады. Елбасымыз Қазақстан халқына арнаған «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Жолдауында «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасын жүзеге асыруды ұсына отырып, қазақ елін әлемдегі үш тілді қатар тұтынатын білімді де білікті ел ретінде танытуымыз қажет екенін және мемлекеттік тіл – қазақ тілі екенін ерекше атап көрсеткен.

Тілдерді дамытуда сөздің экологиялық мәселелерін болдырмау үшін ұлт тілінің мемлекеттік статусын сақтап қалу, ұлттың экологиялық санасын реттеуді талап етумен қатар ұлттық тілге көзқарасты өзгертуге баса назар аударылуы керек.

Әдебиеттер тізімі

Әлкебаева, Д.А. Сөз мәдениеті:Оқу құралы [Мәтін] / Д.А. Әлкебаева. – Алматы, 2011. – 207 б.

Серғалиев, М. Стилистика негіздері [Мәтін] / М. Серғалиев. – Астана: Астана нұр, 2004. – 270 б.

Сыздықова, Р. Тілдік норма және оның қалыптасуы [Мәтін] / Р. Сыздықова. – Астана: Елорда, 2001. – 310 б.

Уәлиев, М. Сөз мәдениеті. Қазақ тілі: Энциклопедия [Мәтін] / М. Уәлиев. – Алматы, 1999. – 784 б.

Шалабай, Б. Қазақ тілінің стилистикасы.Оқу құралы [Мәтін] / Б. Шалабай – Алматы, 2006. – 304 б.

Мәлімет редакцияға түсті: 09.04.2018

ЖУМАШЕВ, М.Д., САРТАЕВА, С.А.
ЛИНГВОЭКОЛОГИЯ

Статья посвящена актуальным проблемам лингвоэкологии. Рассмотрена значимость и востребованность государственного языка в лингвистических, воспитательных, эстетических, коммуникативно-прагматических, культурно-познавательных, социально-философских сферах.

***Ключевые слова:** лингвоэкология, культура речи, национальный язык, повышение качества речи, государственный язык, языковая норма.*

ZHUMASHOV, M.D., SARTAEVA, S.A.
ENVIRONMENTAL SPEECH

The purpose of the study: to study and explore the official language of the linguistic, didactic, aesthetic, communicative- pragmatic, cultural, and other approaches.

***Keywords:** Environmental speech, cultural, linguistic nature, national language, language norma.*

УДК 82

Бекбосынова, А.Х.,
филология ғылымдарының кандидаты,
қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті,
ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан
Оңалбаева, К.Е.,
4 курс студенті, ҚМПУ,
Қостанай қ., Қазақстан

ҚАҺАРМАНДЫҚ ЭПОСТАРДАҒЫ ӘЙЕЛ ЖӘНЕ ТҰЛПАР ОБРАЗЫ

Түйіні

Әйел және тұлпар образы – барлық қаһармандық эпосқа көрік беретін, жырды толықтырып, мәнін аша түсетін қызық та шытырман бейнелер. Мақалада қаһармандық эпостарда кездесетін әйел мен ат бейнесіне талдау жасалынып, мағынасы ашылады.

***Мақаланың мәнін ашатын сөздер:** сұлулық, нәзіктік, ақылшы, өмірлік жар, жолдас – серік, мәңгілік дос.*

Қаһармандық жырлардың көбі ел бірлігі мен бейбітшілікті аңсаудан туған. Батырлар жыры: ата-ананың баласыздық тауқіметі, батырдың дүниеге келуі, оның уақытпен жарыса өсуі, өзіне жолдас, серік боларлық тұлпар таңдауы, өмірлік жарына қол жеткізуде ұшыраған тосқауылдардан сүрінбей өтуі, елге жеңіспен оралуы сынды әсем композицияға құрылады. Эпостық жырларда тек кейіпкердің батырлық әрекеттері ғана суреттелмей, онда ел, жер тағдыры, халықтық салт-дәстүр тізбектеліп көрсетіледі.

Қазақтың ауыз әдебиеті нұсқаларын зерттеуде орасан зор еңбек еткен, өзіндік пікір қалдырған зерттеуші Ш.Уәлиханов былайша тұжырым жасайды: «Қаһармандық эпоста халықтың рухы, көзқарасы, әдеті, мінез-құлқы, тұрмыс-тіршілігі суреттелген. Сондықтан бұл жырлардың әдебиет жағынан болсын, тарихи жағынан болсын маңызы зор» [1, 191].

Қазақ халқының әйел затына деген қадір-қасиеті, ана мен қарындасты аялап, мейіріммен қарауы, сүйген жарға қамқор болуы ата дәстүрімізден бері қалыптасқан ғұрып. Осындай тәртіп батырлар жырында да сипат алуы темірдей қатаң қағиданың арқасы. Қаһармандық эпостарда суреттелетін әйелдер көбінесе батырдың сүйікті өмірлік жары, сенімді серігі, ақылшы досы ретінде алынады. Әйелдердің образын жасау арқылы олардан да дана, көсем, көркіне ақылы сай, білгір, ақылшы жолдас шығатынын көрсетеді.

Эпостық шығармаларда батырдың өзіне лайық жары, тұлпары, т.б. көмекші достары болады. Батыр қанша күшті, қаһарман болса да олардың жәрдеміне мұқтаж. Ол қиналған шақта, немесе аяғын шалыс басқан кезде сол жәрдемшілер міндетті түрде көмекке келеді. Ең басты қолдаушысы – жеті кәміл пірі [3, 227].

Осы негізде туған көркем образдың бірі – Гүлбаршын. Жырдың композициялық жағын алғанда, көптеген әңгімелер Гүлбаршынға байланысты дамып отырады. Байбөрі мен Байсарының құда болысуы, Тайша мен Қаражанның таласы секілді күрделі оқиғалардың негізгі түйіні – Гүлбаршын. Жырдағы сюжет құрылысында осындай айрықша орын алған Гүлбаршынның образын жасауға жыршылар үлкен мән береді.

Гүлбаршын асқан көркем сұлулықтың бейнесі ретінде ғана суреттелмей, ел сүйген батырға жар-жолдас, кіршіксіз таза, айнымас дос тұлғасында жырға қосылады. Жырда Гүлбаршын асқан ақылды, әдіс-айласы мол, досына сенімді серік, адал ару бейнесінде көзге түседі. Ол досының алдында болсын, дұшпандарының алдында болсын өзінің де, Алпамыстың да абыройын түсірмей, көтере ұстайды. Қаншама қысылтаяң кезде ақылмен жол тауып, төніп келген қауіптен құтылып отырады.

Тайша хан мен Қаражан қызды: “Мен алам, мен алам”,-деп таласқа түскен кезде, сөз салмағы, таңдау кезегі Гүлбаршынға беріледі. Осы бір кезде Байсара мен Алтыншаш қатты сасып, Тайшадан да, Қаражаннан да қорқатындарын аңғартады. Бірақ бұл жағдайдан ата-анасын да, өзін де Гүлбаршын ақылдылықпен алып шығады. Хан мен Қаражанның жіберген жаушыларына Гүлбаршын:

Арада алты ай өткенде,
Арығы болса семірсін,
Семізі болса таптасын…
Мініп бедеу желгенге
Армансыз дәурен сүргенге,
Қырық күншілік байрақтан ,
Аты озып келгенге,
Күй Қызылбас демеймін,
Бақыты қара Баршынмын,
Хан, қараңа айтып бар,
Өзім соған тиемін, –

деп жауап қайырады. Таласқа түскен хан мен батырдың ешқайсысына да уәде бермей ұзын сонарға салады. Өзінің сүйген жары Алпамысты “келеді” деп үміттенгендіктен жаңағы жауапты қайырады. Алпамыспен табысатынына қатты сенеді. Ол Алпамыс келер мерзімін анық білмесе де, таласқан адамдарын жіпсіз байлап, уақытты өткізе беруді көздейді. Қандай

қиын жағдайда тұрса да Гүлбаршын Алпамыстан күдер үзбей, қайта оған деген махаббаты мен сүю сезімі арта береді. Сондықтан да ол қалмақтың ханын да, батырын да менсінбейді. Бұл ретте ол Алпамысты өзінің сүйген жары есебінде ғана емес, бүкіл қоңырат жұртының ардақты ұлы деп сүйеді.

Қысылтаяң уақытта айла жасап, ақылмен жол тапқан Гүлбаршын Алпамыс келген кезде хан мен Қаражанға ілгеріде айтқан уәдесінен тайынбайды. "Қырық күншілік жерден аты озып келген кісіге тиемін", – деген сөзін Байшұбардың озып келетіндігіне сенгендіктен "Айтқаным айтқан", – деп уәдесінде тұрады. Хан жағы бұл шартты қомсынып, палуан күресін ұсынатын болса, онда Алпамыстың жеңетіндігіне шүбә келтірмейді. Сондықтан да Гүлбаршын сөзге сынық болмас үшін еркін сөйлеп, бұрынғы уәдесі берік екендігін білдіреді. Бұл әңгімелерді халық жыры Гүлбаршынның жағымды образын жасау үшін қиыстыра бейнелеген.

Гүлбаршын, басқа жырлардағы батырлардың әйел жолдастары секілді, Алпамысқа қамқоршы дос, жәрдемші жар болып суреттеледі. Басқа жырларда батырға керекті қару-жарақты немесе тұлпарды дайындап беруші – батырдың сүйген жары болатын [2, 268]. Мысалы «Қобыланды батыр» жырын алайық. Құртқа Сәлімбайдың көк ала биесін қалап алып, батырға ат, сауыт-сайман әзірлейді. Ол Тайбурылды бағып күтуші ғана емес, ел күніне жарайды деп, алты жасар аңғал бала Қобыландыны да ерлікке әзірлейтін, батырдың ақылшысы, қамқоры. Батыр Құртқадан жауға аттануға рұқсат сұрағанда, ол: «Бұл сапарға бармасын, бұл олжадан алмасын» деп ақыл береді. Сол үшін Қобыланды «қатын» деген сөзге душар болып, әйелін шауып тастай жаздайды. Бірақ Бурылды жетелеп шығып, өксіп жылаған Құртқаны көргенде, Қобыланды өз жарының ақылдылығына риза болып:

Құртқажан неге қамықтың,
Жолбарысың, мен есенде.
Осы барған сапардан
Есен барып, сау қайтсам,
Әйел де болсаң басыңды,
Хан қылармын халыққа, –

дейді [4, 151].

Мұндай адамгершілік қасиет Гүлбаршында да бар. Оның бұл реттегі қызметі төрт аяғы күп болып ісіп кеткен Байшұбарды емдеуімен көрсетіледі.

Байшұбар аттай бедеудің
Аяққа қаққан шегесін,
Арам қанын аяқтың,
Қорықпай сорып алады,
Зиянды қанды қоймайды,
Кысып ұстап қышқышпен,
Табандап суырып алады.
Төрт қозының құйрығын
Қазанға салып күйдіріп,
Аяққа орап салады, –

деп, жыр Гүлбаршынның Байшұбарға жасаған емін суреттейді.

Алпамыстың жеті жыл бойына хабарсыз кетуі бүкіл қоңырат жұртымен қатар, Гүлбаршынға да қатты батқан кез еді. Бұл жылдар Гүлбаршын үшін қорлығы көп, азабы мен қайғысы мол мезгіл болатын. Бірақ Алпамысты адал көңіл, ақ ниетімен сүйген Гүлбаршын соның бәріне шыдайды, жарын сағына күтеді. Батырға деген адалдығын, кіршігі жоқ махаббатын басынан аяғына дейін сақтайды.

Мұны ол диуана кескінінде келген Алпамысқа айтқан сөзінде толық дәлелдейді. Жеті жыл бойында ойынан Алпамыс шықпағанын, басқа еш адамға көңіл бөлмегенін айта келіп:

Осы Байсын белгілі,
Жерім болсын,
Сол құлыңның сөзіне,
Құлақ салсам.

Жалғыз ұлым жарқырап
Керім болсын,
Әкем келіп некелі,
Ерім болсын, – дейді.

Гүлбаршынды жыр әрі ақылды-айлалы, сертте тұрғыш, адал адам етіп суреттей отырып, оны Алпамыстың сүйікті жары, жәрдемші досы етіп бейнелейді. Сол үшін оны өз кезінің үлгілі қызы деп жырға қосады [2, 268].

«Қобыланды батыр» жырында батырдың үнемі құлақ асып, ақыл-кеңес сұрап отыратын серігі ретінде Құртқа бейнеленеді.

Құртқаның ақылына сай әзіл-мысқылы да бар. Алшағырды алдап қамал сыртына шыққанда, Тайбурыл оның иісін біліп, арқанын үзіп, Құртқа алдынан шауып шығады. Қобыландыға жақын келгенде, тезек терген ала қабын ішіне байлап алады. Бұл аңғал батырды сынау, елге сенің еңбегің менен артық емес дегендік, ерлік салыстыру болмақ. Ол жолжорағадан батырды әр жерде-ақ ұтады. Қобыланды сол жерде әйелін құшпақ болғанда, Құртқа: «Ер әйелін сағынбайды, елін сағынады, еліңді жаудан азт етпей жатып көріспелік, көріссек, ертең жауларың елінен бұрын әйелін тапқан деп, бойыңа мін тағады» дейді. Осы тұста батыр:

- Бұлғай да, бұлғай, бұлғай ма?
Бұлғайдың түбі тынғай ма?
Өтірік айтқан оңғай ма?
Түлкі киген тоңғай ма?
Бұл қылығың, қыз Құртқа,
Патшаға бітсе болмай ма?
Бұлаңдаған қыз Құртқа,
Әйел болдың амал жоқ,
Егер еркек болғанда,
Болар ең тұтқа бір жұртқа, –

дейді [6, 154].

Ғалым Р.Бердібаев «Қазақ эпосы» кітабында батырлық жырлардағы тұлпар бейнесіне толықтай мәлімет беріп өтеді.

Эпоста сүйіспеншілікпен суреттелетін бейнелердің бірі – жүйрік ат бейнесі. Сауса сүт, мінсе көлік, сойса ет дегендей жылқы түлігі ел санасынан өшпес орын алған, бұл тарапта неше алуан аңыздар, өлеңдер, мақал-мәтелдер шығарған. Соның бәрінде жүйрік жорға, тұлпар, арғымақ тұлғасы көкке көтеріле мадақталады.

Мұның түп негізі жылқының адам баласы тарихымен бірге жасасып, қызығына да, қиындығына да ортақ болып келе жатқанының белгісі. Қолда өсірілген жылқылар мен жабайы мал-тарпаңдардың өте ұқсастығын да зерттеушілер атап көрсеткен. Ал «тарпаң» атауы қазақ арасында да кеңінен мәлім болған. Үйренілмеген асау малды «мінезі тарпаң» деп сипаттаған. Бұл сөз ақындардың өлеңдерінде ұшырап отырады. Атақты ақын Мұсабек Байзақов пұл-ақшаның құдіретін:

Пұл – қаршыға Қырымнан ілетұғын,
Тасқа салсаң таспадай тілетұғын.
Айыл, құйысқан, тартпаның керегі жоқ,
Тарпаңды тырп еткізбей мінетұғын, –

деп суреттейді.

«Ат ердің қанаты» деген нақылда замандар бойында қалыптасқан түйінді пікір жатыр. Соғыстың, жеңістің тағдырын атты әскер шешетін заманда жүйрік аттың қаншалықты қадірлі болғанын түсіну қиын емес. Жүйрікке қол жеткізу ер жігітке қаншама мәртебе болса, жаяу қалу соншалық қорлық саналған. Жырларда жүйрік атқа деген махаббат ерекше көркемдік қуатпен бейнеленген.

Қаһармандық эпоста батырдың аты түрлі жағдайда алуан сипат танытатын киелі жануар есебінде елестейді. Сол қасиеттерді жинақтап келгенде мынадай белгілер ерекшеленіп шығады:

1. Ұшқан құстан озатын орасан жүйріктігі;
2. Алыс жолға алқынбай жететін қайратты, төзімділігі;
3. Батырдың мінезі мен тілегін сезіп отыратын, дұшпанның арам пиғылын танитын естілігі;
4. Қысылтаяң тұстарда «тіл бітіп», батырға ақыл-кеңес беретіндігі;
5. Сын сағаттарда түсін өзгерте алатын сиқырлы өнері болатыны;
6. Жау келе жатқанын күн ілгері сезіп, иесіне қауіпті білдіретіндігі;
7. Батыр мерт болса, денесін далада қалдырмай, еліне алып келетін қайырымдылығы, т.б. [5, 114].

Құртқа қырық үш күні кем тайды далаға алып шыққанда, ол аспанға екі-ақ рет секіреді. Соның салдарынан Қобыланды қашқан Көбіктінің Тарлан атына жете алмайды. Тайбурыл өз иесімен адамша сөйлеседі (қамшы тиген жер):

Қобыландының қамшысы
Тайбурылға шын батты,
Шыбын жаны тым тәтті.
Санына қамшы батқан соң,
Қаны судай аққан соң,
Жоғарғы ерні жыбырлап,
Төменгі ерні қыбырлап,
Тайбурылға тіл бітті,
Тайбурыл сонда сөйледі:
«Тауға бітер емен, тал,
Кімге келмес керімсал,
Назбедеу атқа бітер жал.
Аямай тарттың қамшыңды,
Өлмесем де кеудемнен
Шыға жазды шыбын жан,
Батыр туған Қобылан нар!» [7, 41], –

деп ренішін осылай білдірсе, батырдың барлық сертін орындайды (қырық күншілік жолды бір күнде алу) [4, 151].

Ат қылып Тәңірім жаратты
Сен секілді сыбайға.
Қысылған жерде ер жігіт
Бір Тәңірге жылай ма?
Қырық күншілік Қазанға
Бір-ақ күнде жет дейсің,
Ұшқан құсқа оңай ма?!
Қиын да болса, Қобланды ер,
Қиналармын қайтейін,
Уағадаңыз солай ма?
Намаздігер өткенше,
Намазшамға жеткенше,
Қазанның Сырлы қаласын
Көрсетпесем көзіңе,
Түсірмесем жүзіңе,
Жан серігің Бурылды
Сол жерде шал Құдайға! [7, 41]

Тайбурылдың шабысына лайық шабытты өлең шалқиды да отырады.

Арандай аузын ашады,
Аяғын топ-топ басады,
Бір төбенің тозаңын
Бір төбеге қосады.
Кешке таман Тайбурыл
Жын қаққанға ұқсады,
Құлан менен құлжаның
Ұзатпай алдын тосады.
Көл жағалай отырған
Көккұтан мен Қарабай
Көтеріліп ұшқанша
Белінен басып асады.
Дуадақ пен жек қалды,
Әлде өтірік, әлде шын
Ақ сұңқар мен лашын
Өлген құсты жеп қалды.
Ебелек ұшпас елсізден,
Көбелек ұшпас көлсізден,
Құла мидай шөлдерден,
Адам жүрмес жерлерден,
Батпақ-лай көлдерден,
Асқар-асқар белдерден,
Жалғыз шауып, жол шекті,
Үмітін үзіп келеді,
Қараспан тауын жайлаған
Қалың қыпшақ елдерден.
Намаздігер өтті енді,
Намазшамға жетті енді,
Қобыланды мен Бурылдың
Уәдесі бітті енді... [5, 117].

Қияттар олжаға бөгіп, Қобыландыны жалғыз тастап кеткенде, қыпшақ елінің жайын Тайбурыл батырдан бұрын біліп, ақсап қалады. Онысы батыр жанында туған ауыр сезімге ортақтасу болмақ. Алшағыр қамалының сыртында анасы Құртқаға батырдан бұрын баруы – аттың үй, ел борышын Құртқа, Қобыландымен бірдей ойлайтынын білдірмек. Жырда Тайбурылдың сипаты мен шабысы мейлінше әсіреленіп, романтикаланған. Тайбурыл шабысында халық фантазиясының алуан түрлі пернелері бар. Ол – бірде ерлік, бірде батыр басында болған қайғылы сезімдердің символы болған ат. Елімен бірге қуанып, қайғырады [4, 152].

Батырдың көңіл-күйін «танитын», керек кезінде ақыл-кеңес беретін жүйрік көп жырда кездесіп отырады.

Алпамыс батырдың киімінің иісін сезген Байшұбар темір торлы қапасты бұзып шығады. Жырдың бір нұсқасында қалмақ батыры Қараманның астындағы қара аты алыста келе жатқан Алпамысты «болжап», аяғын ілгері баспай қояды. «Ер Тарғын» жырында тарлан ат соңынан қуғыншы бар екенін батырға сездіреді. Алтай халқының эпостарында батырдың астындағы аттары жау көзіне түспейтіндей басқа кейіпке көшеді.

Жүйрік ат жайында жазылған шығарма, бейнелеу өнері суреттері, әсем ән мен күй аз емес. Бірақ тұлпардың ескі замандағы өшпес, ұмытылмас ең кесек тұлғасы қаһармандық эпоста жасалған секілді [2, 118].

Көшекова Айнұр Арғынтайқызы «Қазақ эпосындағы ат образы» авторефератының «Архаикалық эпос және ат бейнесі» атты тақырыпшасында көне эпостарға жатқызып жүрген шығармалардың типтері және олардың ат бейнесі талданады. Біздің пікірімізше көне эпосқа

жатқызылып жүрген шығармаларды өзіндік ерекшеліктерін, сипаттамаларын есепке ала отырып, төмендегідей екі топқа жіктеуге болады:

a) Ежелгі архаикалық эпос;

b) Классикалық архаикалық эпос.

Ежелгі архаикалық эпосқа жататын шығармалар көнелігімен, архаикалық мотивтердің, қиял – ғажайып элементтерінің көп болуымен ерекшеленеді.

Классикалық архаикалық эпостар – қиял-ғажайып қосындылардың, архаикалық мотивтердің көп болуына қарамастан, салыстырмалы алғанда, соңғы дәуірде шығарылған дастандар болып табылады.

«Қобыланды батыр» эпосындағы архаикалық мотивтер мен қаһармандық эпостардағы ат пен батыр бейнесі атты тараушада Тайбурылдың бейнесін суреттеуге тоқталады. Онда тұлпар туралы:

Күн түсірмей көзіне,
Жан тигізбей өзіне,
Үстіне шатыр тіккізді,
Түндікпенен күн берді,
Түтікпенен джем берді,
Туғалы күнді көрмеген,
Түнектен шыққан Тайбурыл, –

деген жолдар арқылы ежелгі билеушілерді қапаста ұстау ғұрпы көрініс тапқанын көрсетеді.

«Қобыланды батыр» эпосында Тайбурылдың образын сомдауда басқа да бірқатар архаикалық элементтер кездесді:

Бұлаңдаған Бурылдың
Маңдайында машат бар,
Марал ішсе таусылмас
Құйрығында құдық бар
Құлан ішсе таусылмас, –

деген жыр жолдары беріледі [8, 8].

Қорытындылай келе, қаһармандық эпостардағы әйел және тұлпар образының берілуі қазақ елінің бұл екеуін де аса құрметтеп, қадірлегенін, күнделікті тұрмыс-салтқа қажетті дүниелер екендігін аңғартады. Басты қаһарманның іс-амалынан әйел затының соны бір нәзік, махаббатқа адал екендігін Гүлбаршын образын берумен сипаттаса, батырдың барар жолын жақын етіп, көңіл-күйінен нені қалайтынын аңғарып, мақсатына жетуде аянбайтын серігі ретінде Тайбурылды бейнелеу арқылы көрсеткен. Қазақ эпосы қай жағынан болсын кемел ұрпақ тәрбиелеуде мән-мағынасы терең, тәрбие бererлік құнды дүние

Әдебиеттер тізімі

Уәлиханов, Ш. Таңдамалы [Мәтін] / Ш.Уәлиханов. – Алматы, 1985. – 431 б.

Қазақ әдебиетінің тарихы, I том. 1960. – 429 б.

Қасқабасов, С. Ойөріс [Мәтін] / С. Қасқабасов. – Астана: Астана полиаграфия, 2009. – 320 б .

Қоңыратбаев, Ә. Қазақ фольклорының тарихы [Мәтін] / Ә. Қоңыратбаев. – Алматы, Ана тілі. 1991. – 288 б.

Бердібаев, Р. Қазақ эпосы [Мәтін] / Р. Бердібаев – Алматы: Ғылым, 1982. – 229 б.

Қоңыратбаев, Ә. Қазақ эпосы және түркология [Мәтін] / Ә. Қоңыратбаев. – Алматы: Ғылым, 1987. – 368 б.

Төрт батыр. I том. – Алматы: Жазушы, 2003. – 127 б.

Көшекова, А. А. «Қазақ эпосындағы ат образы» автореферaты [Мәтін] / А. А. Көшекова. – Алматы. – 2009. – 25 б.

Мәлімет редакцияға түсті: 24.05.2018

БЕКБОСЫНОВА, А.Х., ОНАЛБАЕВА К.Е.
ОБРАЗЫ ЖЕНЩИН И СКАКУНОВ В ГЕРОИЧЕСКИХ ЭПОСАХ

В статье раскрыты образы женщин и скакунов, встречающихся в героических эпосах, как основополагающая конструкция духовной жизни, которая определяет особенности мировосприятия, характера, ментальности, художественного творчества и истории народа.

Ключевые слова: *красота, нежность, интеллект, спутница жизни, товарищ-партнер, вечная дружба.*

BEKBOSYNOVA, A.KH., ONALBAEVA, K.E.
IMAGES OF WOMEN AND HORSES IN THE HEROIC EPICS

Woman and Horsemanship is an enticing and entertaining decorations that beautifies the entire heroic epic, adds to the pear and opens its essence. The article analyses the image of a woman and a horse that is found in heroic epics and opens its meaning.

Keywords: *beauty, tenderness, intelligence, life spouse, comrade-partner, eternal friendship.*

УДК 304,2

Нурмагамбетова, Л.И.,
экономика ғылымдарының кандидаты,
Дене шынықтыру спорт және туризм теориясы мен практикасы кафедрасының доценті, ҚМПУ
Сағидолла, Х.У.,
«Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПУ,
Қостанай қ., Қазақстан

ЗАМАНАУИ ЖАСТАР МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ, КЕЛІСІМ МЕН БІРЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Түйіні

Мақалада заманауи жастар мәдениеті және толеранттылық, келісім мен бірлік құндылықтары жайында жазылған. Этносаралық қатынастар мен этникалық толеранттылық мәселесі қазіргі Қазақстанда маңызды болып саналады. Ксенофобияның көрінісі жастар арасында кеңінен байқалады, соның ішінде студенттер арасында, бұл жастардың әлеуметтануы және білім берудегі әлеуметтануының көрінісі. Сондықтан, мәдениет және білім қайраткерлері, ұлтаралық ынтымақтастық пен бірлікті сақтаудағы, ғасырлар бойы көршілес тұрып келген ұлыстардың мәдениетіне, тарихына деген сыйластықты оятуда жауапкершілік дәрежесін түсіну керек. Өйткені, Қазақстан секілді үлкен мемлекет, қазіргі заманғы өзінің бірегей мәдениеті бар ұлттардың ортақ үйі болып саналатын ең ірі көп ұлтты мемлекеттердің бірі болып табылады.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *тәрбие, мәдениет, толеранттылық, қоғам, ұлт.*

Кіріспе

Еліміз егемендік алып, Тәуелсіз мемлекет ретінде дүниежүзілік қауымдастыққа танылып жаңа демократиялық қоғамның дүниеге келуі, Қазақстанда ғылым-білімнің жаңа бағытта сипат алуына кең жол ашып отыр. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» бағдарламасында, Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру – бұл қоғам мүшелерінің адамгершілік, ақыл-ой, мәдени дамуының жоғарғы деңгейін және кәсіби

біліктілігін қамтамасыз етуге бағытталған оқыту мен тәрбие берудің үздіксіз процесі» деп атап көрсетілген. Серік Пірәлиев (2009).

Қазақстан қоғамы этникалық әртектілігімен ерекшеленеді. Ал, жастық, кәсіптік, конфессионалдық және этникалық әртектіліктің адамдар мен әлеуметтік топтар арасындағы өзара қарым-қатынастың сипатына өз әсерін тигізетіні түсінікті. Кей уақытта ол ашық түсінбестікке, тіпті қарсы тұруға әкелуі мүмкін. Мұндай жағдайда ондай қайшылықтарды болдырмайтын, олардың алдын алатын механизмдер жасау қажеттілігі туындайды. Міне, мұның бәрі қоғамдағы әлеуметтік қайшылықтардың алдын алудың мүмкін жолдарының бірі – толеранттылық құбылысын терең қарастыруға жол ашады. Қазіргі кездегі әлемде орын алған әлеуметтік, дінаралық, ұлтаралық, т.б. қақтығыстар өршіп тұрған жағдайда ғалымдар тарапынан оны қалыптастырудың жолдарын іздеуге ерекше көңіл бөлінуі заңды.

Ал қазіргі дүниеде әлемдік аренада біздің еліміз ұлттар достығының ерекше моделі болып отырғанын ескерсек, ұлтаралық қатынастарда өзіндік жолымыздың бар екені даусыз. Қартбаев.Ж (2008).

2. Материалдар мен әдістер

Этникалық толеранттықтың негізгі критерийлері мен көрсеткіштері (Кесте 1). «Толеранттықтың» негізгі критерийлері мен олардың көрсеткіштеріне осы ұғымның өзіне анықтама бере отырып (толеранттық – адамдардың өзге мәдениет, ұлт, дін, әлеуметтік ортамен дұрыс қарым-қатынас орнату жолындағы шыдамдылыққа деген адамгершілік тұрғысындағы белсенді көзқарасы және психологиялық тұрғыдағы дайындығы) анықтауға болады.

Кесте 1 – Этникалық толеранттықтың негізгі критерийлері мен көрсеткіштері

Критерийлер	Көрсеткіштер
Жеке тұлғаның орнықтылығы	Эмоциональды тұрақтылық, қайырымдылық, кішіпейілділік, шыдамдылық, әлеуметтік жауапкершілік, өз бетінше әрекет ете білушілік, әлеуметтік релакция
Эмпатия	Әріптесіне деген сезімділігі, біреу үшін уайымдаудың жоғары деңгейлігі, кішіпейілділік, экстраверттік, рефлексияға қабілеттілігі
Ойлаудың дивергенттігі	Таптаурын әрекеттердің, соқыр нанымның, ақыл оралымдылығының, сыншыл ақылдың болмауы
Мінез-құлықтың икемділігі	Мінез-құлықтағы алаңдаушылықтың болмауы, мазасыздықтың, өзгелермен байланысқа, қарым-қатынасқа түсу қабілетінің, орын алған жағдаяттан шығудың жолын таба білу қабілетінің, мінез еркіндігінің, болжам жасай білудің, серпінділіктің болмауы.
Әлеуметтік белсенділік	Әлеуметтік өзіндік сәйкестендіру, әлеуметтік бейімделушілік, креативтік, әлеуметтік оптимизм, бастамашылдық.

3. Нәтижелер мен талқылау

Қазақстан бүгінде шамамен 5 жыл бұрынғы кезімен салыстырғанда, өмір сүру деңгейі біршама жоғары сатыдағы дамушы ел ретінде белгілі. Республиканың экономикалық қалыптасуы кезінде біздің Үкіметіміз әлеуметтік саланы да қараусыз қалдырмады. Көптеген мемлекеттік бағдарламалар іске асырылып жатты. Қазақстан БҰҰ(Біріккен ұлттар ұйымы)-на мүше болу арқылы «Дін немесе наным негізінде төзімсіздік пен кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы Декларация»; «Ұлттық немесе діни этникалық және тілдік азшылыққа тән адамдардың құқықтары туралы Декларация»; «Қандай да бір ұлтқа жату принципі бойынша кемсітушілікпен күрес жайындағы Конвенция және БҰҰ-ның білім, ғылым, және мәдениет жөніндегі ұйымының ұсыныстары»; «Нәсіл және нәсілдік жалған наным туралы БҰҰ-ның білім, ғылым, және мәдениет жөніндегі ұйымының Декларациясы»; «Жаппай қыру (геноцид) қылмысын ескерту және оған қолданылатын жаза туралы Конвенция» сияқты толеранттылықтың қалыптасуын қолдаушы халықаралық құжаттардың басымдылығын мойындады. Серік Піралиев (2009).

Өкінішке орай, өзіміз байқағандай, ал көпшілігі өзінің ащы тәжірибесінде сезінгеніндей, аталған құжаттар әрине маңызды, олар тіпті пәрменді (действенны). Алайда бұл шаралар қоғамның өз ішіндегі күнделікті проблемаларын шешуді қарастырмайды. Мысалы, өзге елден келген студентті көшеде тепкілеп жатқан жағдайда, аталған Декларациялардың қолданыста бар болғандығы қалайша жәрдем беруі мүмкін? Алайда, сонымен бір уақытта, аталған құжаттардың қолданыста бар екендігі оның түпкілікті қажетсіз екендігін білдірмейді, керісінше олар керек, тек басқа салада. Біздің заңнамаларымыз дәл осы халықаралық конвенция мен актілерге негізделген, алайда қазір әңгіме оқушылардың бойындағы толерантты сананың қалыптасуы жайында екендігін естен шығармау керек.

Сұрақтар, жоғары оқу орнының студенттердің мысалында, толеранттылық және толерантсыздық дәрежесін анықтауға мақсатталып құралған. Сол себепті дәлелсіз, бос сөз болмау үшін, берілген жауаптар бойынша сауалнамаға талдау жасаймыз. Сол талдаудың негізінде кішігірім зерттеу жүргізіп, алдағы уақыттағы жұмысқа қажетті қорытынды шығаруға болады. Сауалнамаға жауап берушілер ретінде 4-3 курс студенттері қатысты. Сейтешев А.П (2005)

Алынған мәліметтер толеранттылық терминінің түсінігін келесідей жолмен көрсетеді

Кесте 2 – Толеранттылық студенттер түсінігімен

Толеранттылық терминінің түсіндірілуі	**3-курс**	**4-курс**
Ұстамдылық, сабырлылық	47,3%	4,4%
Төзімділік	19,1%	35,6%
Әдептілік	11,5%	6,6%
Түсіністікпен қарау	7,0%	-
Тәрбиелілік	5,2%	22,3%
Сыпайылық	5,2%	26,7%
Анықтамасын берген жоқ	4,7%	-
Көнгіштік	-	2,2%
Өзгелерге деген құрмет	-	2,2%

Сурет 1 – Сұрақтардың нәтижелері

Анықтамадағы алдыңғы қатарлы орынды «Ұстамдылық, сабырлық» (3-курс) және «төзімділік» (4-курс) ұғымдары иеленген (Сурет 1). Орыс тілінің сөздігі аталған ұғымдарға келесідей түсініктеме береді:

1) Өзін-өзі ұстау – өзіңді қандай да бір нәрсенің шегінде ұстай білу қабілеті;
2) Шыдамдылық – қандай да бір нәрсемен көнігу, нендей бір нәрсеге жол беру.

Келесі кему реттілігі бойынша сыпайылық, тәрбиелілік, әдептілік, түсіністікпен қарау тұрады. Ал өзгелерге деген құрмет пен көнгіштік, өкінішке орай, соңғы орында тұр. Түлектердің (4-курс) «Түсіністікпен қарау» ұғымын тіпті естеріне де алмағандықтары алаңдатады (сурет 1).

Тиісінше, студенттердің толеранттылықты қажеттілік ретінде қабылдаудағы көз-қарастары жайындағы біздің болжамымыз рас болып шықты, және біз мұнымен қандай да бір себептермен көнігуіміз керек.

Азаматтық қоғам құру үшін, осы қоғамға лайықты құнды бағыт-бағдарға ие азаматты тәрбиелеу керек. Мұндай адамға тән қасиеттердің ішіндегі маңызды болып ұлттық толерант-тылық табылады – яғни, өзге ұлт өкілдеріне, олардың салт-дәстүрлеріне, мінез-құлық үлгіле-ріне шыдамдылықпен, ал ең бастысы түсіністікпен қарай білу. Ұлттық толеранттылық неме-се толерантсыздық көп жағдайда ұлтаралық қатынастың сипатын анықтайды.

Респонденттерге өздерінің келісімін немесе наразылығын білдіруі керек 29 түсініктеме ұсынылды. Алғашқы 13 түсініктеме толеранттылықтың түрлі аясының көрсеткіштері ретінде құрылды, қалғандары – ұлттық интолеранттылық ретінде.

Төмендегідей толеранттылық анықтамалар ең жоғарғы пайыздық келісімге ие болды (сурет-2):

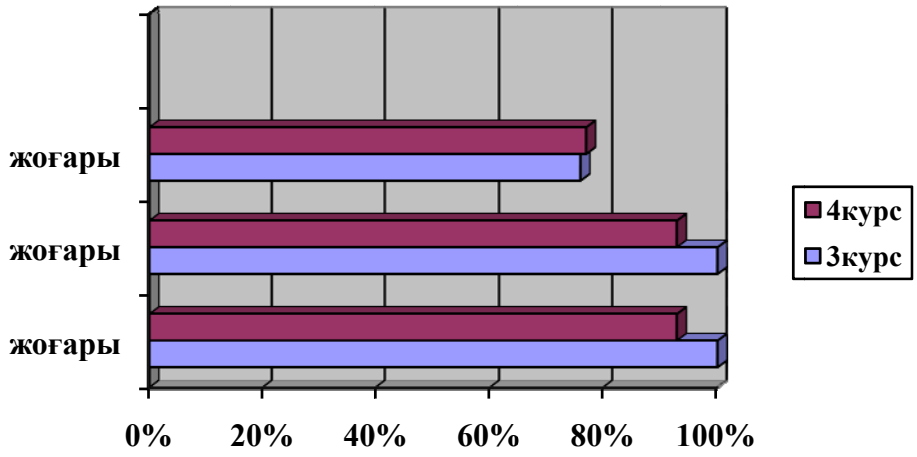

Сурет 2 – Сауалнама нәтижелері

- «Адам жайында оның ұлты бойынша емес, тек рухани және кәсіби сапасы бойынша ғана баға беру керек» (3-курс – 100%, 4-курс – 93,5%);

- «Ұлттық араздық туғызу – бұл жазалануы тиіс қылмыс» (3-курс – 100%, 4-курс – 93,5%);

- «Қазақстанда өз тіліңді, көзқарасыңды, дәстүріңді дамыту және сақтап қалу мүмкіндігі кең» (3-курс – 76,5%, 4-курс – 77,4%); Ә.Көкебаев (2011).

4. Қорытынды

Қазіргі білім беру үрдісі жас ұрпаққа білімді ұтымды пайдалана алатын іскер, білгір де білікті етіп өсірумен қатар оның адамгершілік ішкі жан дүниесін, азаматтық тұлғасын, ха-лықтық қасиеттерін орнықты түрде қалыптастыру болмақ. Соған орай, қазақ елінің бола-шағын айқындайтын, оның тұрақты даму деңгейіне көтеретін құндылықтар жас ұрпаққа Отан сүйгіштік тәрбие беру мен толерантты болу.

Жас ұрпақты елжандылыққа тәрбиелеп, мемлекетіміздің өркендеп, өсуіне жауапкер-шілік сезіміне, бауырмалдық сезіміне тәрбиелейтін ұлттық педагогикалық идеялар өзге ұлт өкілдеріне, олардың тіліне, мәдениеті мен өнеріне құрметпен қарау қасиетін қалыптастырып, Қазақстандағы ұлттар ауызбіршілігіне де өз септігін тигізіп елімізде тыныштық пен бейбіт-шілікті сақтауда аса құнды екені даусыз. Бұл толерантты парасаттың үлгісі. Сейтешев А.П (2005).

Қазақстан жас мемлекет болғанына қарамастан, біздің қоғамдағы сонау дала демократиясынан арна тартатын бастаулар елімізде өзара төзімділік және сыйластық қағидаларының әу бастан көрініс табуына негіз қалағаны белгілі.

Ұлттық толеранттылық біздің жалпы, тарихи мәдени кеңістігімізде қоғамды топтасты-ратын белгілі фактор болып отыр. Ұлтаралық қатынастарды, саяси тұрақтылықты реттеудің маңызды факторы. Толеранттылық саяси тұрақтылықтан, қоғамдық келісімнен, әлеуметтік

түсінушіліктен, елді басқаратын қатынастан, татулықтан, ұлтаралық келісімнен және саяси этникалық-діни мәдени толеранттылықтан тұрады. Осы құндылықтардың барлығы бірігіп, мемлекеттің тұрақты дамуын және рухани-мәдени келбетін қамтамасыз етеді. Алпысбай-қызы Ақбаян (2011).

Қазақстандағы толеранттылық ата-бабамыздан, дәстүрімізден келе жатқан құбылыс. Біз басқа ұлттарды, этномәдениетті жатсынбайтын ашық этнос ретінде қалыптастық.

Ұлт болу үшін, елдігімізді сақтау, жерімізге ие болып қалу, тілімізді, дінімізді, мәдениетімізді сақтап қалу үшін бүгінгі жастарға жан-жақты тәрбие берілуі керек. Себебі ұлт болашағы жастар, бүгінгі өскелең ұрпақ. Сондықтан дұрыс тәрбиемен сусындаған, адал, ұлтжанды сонымен қатар басқа ұлт өкілдеріне сыйластықпен қарайтын, парасатты ұрпақ тәрбиелеу баршамыздың басты парызымыз екені айдан анық.

Ел Президенті Н.Ә.Назарбаев өзінің «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» Жолдауында: «Бүгінгі өскелең ұрпақ нағыз білімді, жан-жақты дамыған, бірнеше тілді меңгерген, нағыз өз елін сүйетін, ұлт жанды азамат болуы керек» – деп атап өтті. Серік Пірәлиев (2009).

Әдебиеттер тізімі

Ақыл – шырақ, білім – жарық [Мәтін] / Алпысбайқызы Ақбаян // Ана тілі. – 2011. – 21 б.

Жастарды толеранттылыққа тәрбиелеудегі білімнің рөлі [Мәтін] / Көкебаева Ә. // Мектептегі психология = Психология в школе. – 2011. – №11. – Б. 20–21.

Ұлттық тәрбие және жаһандану [Мәтін] / Пірәлиев Серік // Егемен Қазақстан. – 2009. – 8 б.

Изменение профессиональных и нравственных ценностей молодежи Казахстана [Мәтін] / Сейтешев А.П. // Білім = Образование. – 2005. – №5. – Б. 72–77.

Толерантты мінез-құлықты қалыптастыру мәселесіне тарихи-методологиялық талдау [Мәтін] / Қартбаева, Ж. // Мұғалім. – 2008. – №5. – Б. 20–22.

Мәлімет редакцияға түсті: 03.04.2018

НУРМАГАМБЕТОВА, Л.И., САҒИДОЛЛА, Х.У.

СОВРЕМЕННАЯ МОЛОДЕЖНАЯ КУЛЬТУРА И ЦЕННОСТИ ТОЛЕРАНТНОСТИ, СОГЛАСИЯ И ЕДИНСТВА

В данной статье рассматривается современная молодежная культура и ценности толерантности, согласия и единства. Проблема межнациональных отношений и межэтнической толерантности в современном Казахстане относится к числу актуальных. Наиболее остро ксенофобия проявляется в молодёжной среде, в том числе и среди студенчества, о чем свидетельствуют социология молодёжи и социология образования. Поэтому все ученые, деятели культуры и образования должны хорошо понимать меру своей ответственности за проблемы воспитания населения в духе взаимного уважения и национальной терпимости, стремления к постижению истории, культуры и национальных особенностей народов, веками проживающих по соседству. Ведь именно такая Великая держава, как Казахстан, является одним из крупнейших многонациональных государств современного мира, объединившим разные национальности, обладающие своей неповторимой культурой.

Ключевые слова: *культура, воспитание, общество, толерантность, нация.*

NURMAGAMBETOVA, L. I., SAIDULLA, H.W.

MODERN YOUTH CULTURE AND VALUES OF TOLERANCE, HARMONY AND UNITY

In this article the modern youth culture and values of tolerance, the consent and unity are considered. The problem of interethnic relations and interethnic tolerance in modern Kazakhstan is among the topical. The most acute xenophobia is manifested in the youth environment, including among students, as evidenced by the sociology of youth and the sociology of education. Therefore, all scientists, cultural workers and educators should understand well the extent of their responsibility for the problems of educating the population in the spirit of mutual respect and national tolerance, the desire to understand the history, culture and national characteristics of peoples living for centuries in the neighborhood. After all, it is such a Great Power as Kazakhstan that is one of the largest multinational states of the modern world, uniting different nationalities with their own unique culture.

Keyword: *education, culture, society, tolerance, nation.*

УДК 304.4

Тлеумурзин, А.А.,
«Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПУ
Нурмагамбетова, Л.И,
экономика ғылымдарының кондидаты, Дене шынықтыру спорт және туризм теориясы мен практикасы кафедрасының доценті ҚМПУ Қостанай қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОМӘДЕНИ БІРЛЕСТІКТЕРДІҢ ЖАСТАР ҚАНАТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ИНСТИТУЦИОНАЛДАНДЫРУ

Түйіні

Мақалада Қазақстандағы этномәдени бірлестіктердің жастар қанатын қалыптастыру және институционалдандыру жайында жазылған. Ұлттық деңгейде мемлекеттік жастар саясатының жүйелі заңнамалық тұғырын қалыптастыру, жастар саясатының институттарын жетілдіру және осыған байланысты, жастардың қоғамдық-саяси процестерге толыққанды қатысуы. Жастар құрамы жағынан халықтың күрделі әлеуметтік-демографиялық тобын құрайтынына көзіміз жетеді. Осы тұрғыдан алғанда, жастар әртүрлі мүдделері мен қажеттіліктері бар алуан әлеуметтік топтардың жиынтығы болып табылады. Мемлекеттік жастар саясатының жай-күйі нормативтік-құқықтық, әлеуметтік-экономикалық және ұйымдастырушылық шаралардың қолдануынан туындаған үрдістердің дамуымен сипатталады. Қоғамдық тұрақтылық, қоғамдағы ұлтаралық және дінаралық келісім белгілі біруақыт немесе кезең үшін емес, алдымен болашақ үшін қажет әрі аса маңызды. Мемлекеттік этносаясатты жүзеге асыруға, ұлттық бірлікті қалыптастыруға және нығайтып отыруға, қоғамдық келісім мен тұрақтылықты қамтамасыз етуге, этносаралық қатынастар саласында мемлекеттік және азаматтық институттардың өзара іс-қимылын жандандыруға, ең алдымен, өңірлердегі мемлекеттік мекемелер мен этномәдени орталықтар, конфессиялар, жастар қанаты ұйымдары атсалысуы қажет.

Мақаланың мәнің ашатын сөздер: *этномәдени, бірлестік, мәдениет, этносаясат, қоғам, ұлт, жастар қанаты.*

Ұлттық деңгейде мемлекеттік жастар саясатының жүйелі заңнамалық тұғырын қалыптастыру, жастар саясатының институттарын жетілдіру және осыған байланысты, жастардың қоғамдық-саяси процестерге толыққанды қатысуы, әлбетте, мемлекет пен қоғамның дамуы үшін маңызды болып табылады. Сонымен қатар, жастардың құрылымы жағынан халықтың күрделі әлеуметтік-демографиялық тобын құрайтынына жіті назар аудару қажет. Осы тұрғыдан алғанда, жастар әртүрлі мүдделері мен қажеттіліктері бар алуан әлеуметтік топтардың жиынтығы. Алайда қоғамдық-саяси үдерістердің даму бағыты әрқашанда барлық әлеуметтік топтардың, соның ішінде, жастардың мүдделеріне сай келе бермейді. Ол саяси процестердің күрделі әрі динамикалық сипатта болуымен түсіндіріледі. Сондықтан көпұлтты мемлекеттің тұрлаулы дамуында этносаралық мәдениеттілікке тәрбиелеу үшін жастардың қоғамдық-саяси процестердегі-әрекетке тарту керек. Өйткені, жастардың саясатқа араласуы белгілі бір дәрежедегі жастардың алдын-ала шыңдалуын талап етеді. Өз кезегінде, жастарды қоғамдық-саяси өмірге дайындау мемлекеттің жастар саясатына байланысты. Қазір мемлекеттік жастар саясаты қоғамның стратегиялық әлеуеттерін дамытудың бірден бір басымдығы ретінде қарастырылады. Сол арқылы жастардың әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси өміріне белсене араласуына қажетті жағдай жасалынады. Мемлекеттік жастар саясатының жай-күйі нормативтік-құқықтық, әлеуметтік-экономикалық және ұйымдастырушылық шаралардың қолдануынан туындаған үрдістердің дамуымен сипатталады. Қоғамдық тұрақтылық,

қоғамдағы ұлтаралық және дінаралық келісім белгілі бір уақыт немесе кезең үшін емес, алдымен болашақ үшін қажет әрі аса маңызды. Мемлекеттік этносаясатты жүзеге асыруға, ұлттық бірлікті қалыптастыруға және нығайтып отыруға, қоғамдық келісім мен тұрақтылықты қамтамасыз етуге, этносаралық қатынастар саласында мемлекеттік және азаматтық институттардың өзара іс-қимылын жандандыруға, ең алдымен, өңірлердегі мемлекеттік мекемелер мен этномәдени орталықтар, конфессиялар, жастар қанаты ұйымдары атсалысуы қажет. Абсаттаров Р.Б. (1995).

Сондықтан қоғамдағы этносаралық қатынастарда, соның ішінде Қазақстан Халқы Ассамблеясы құрамына кіретін этномәдени бірлестіктердің бір институты ретіндегі жастар қанаты ұйымдарының қалыптасып дамуын ғылыми зерттеу пәніне айналдыру, оның мәдени-әлеуметтік деңгейін анықтау ғылыми-теориялық нәтижелілігі мен практикалық маңыздылығы жағынан алғанда көпұлтты Қазақстан Республикасында саяси-әлеуметтік, рухани және мәдени өзекті мәселе болып табылады. Абсаттаров Р.Б.(2012).

2. Материалдар мен әдістер

Орталықта ғылыми-қолданбалы зерттеулер өткізіледі, мемлекеттік этносаясат саласындағы бағдарламалар мен жобалар іске асырылады, ғылыми-тәжірибелік конференциялар, форумдар мен білім беру семинар-тренингтері ұйымдастырылады. Білім алушылар контингентін этносаралық және конфессияаралық қатынастар мәселелерімен айналысатын мемлекеттік қызметшілер, қала және аудан әкімдерінің орынбасарлары, қалалар, аудандар ішкі саясат басқармасының бастықтары, этномәдени, жастар және өзге қоғамдық ұйымдарының жетекшілері, конфессия өкілдері, ҚХА, Қазақстанның жоғары оқу орындары, БАҚ ғылыми-сараптама топтарының өкілдері құрайды.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев "Нұр Отан" ХДП-ның жастар қанаты – "Жас Отанның" бірінші съезіне қатысушылардың Қазақстан халқы Ассамблеясының жастар қанатын құру идеясын қолдады.

«Мен 130-дан астам ұлыс өкілдері тұратын ортақ үйіміздегі бейбітшілік пен келісім – біздің басты байлығымыз деп талмай айтамын. Осы құндылық үшін жауапкершілік жүктейтінін әрбір жас тікелей сезініп, оны сақтауға үлес қосуға тиіс. Біздің осы жылдарда қол жеткізген барлық жетістіктеріміз, барлық мақтанышымыз елдегі және адамдар арасындағы сенімнің, тыныштықтың, тұрақтылықтың арқасында қолға келді», – деді президент. «Сіздердің басты миссияларыңыз – белсенді жастардың санын мейлінше арттыра түсу үшін, еліміздің әрбір жасазаматы жаңа Қазақстанның дамуына өзіндік үлесін қосуға ниеттенуі үшін қолдан келгеннің бәрін жасау», – деді Н. Назарбаев. Н.Ә.Назарбаев (2012).

1. Жастар қанаты кеңесінің негізгі мақсттары мен міндеттері:

1) Жастар мәселелерін шешуде көмек көрсету және мүдделерін қорғау.

2) Жастардың белсенді азаматтық құқықтық және саяси мәдениетін қалыптастыруға ықпал ету.

3) Жастарды мемлекеттік жастар саясатын қалыптастыру мен жүзеге асыруға қатысуға шоғырландыру .

4) Мемлекеттік билік пен жергілікті органдар мен жастардың, жастар мен балалар қоғамдық келісім өкілдеріарасында тиімді ынтымақтастықты көтермелеу.

2. Жастар қанаты кеңесінің негізгі міндеттері:

1) Жастардың, әлеуметтік-құқықтық, білім беру, мәдени, адамгершілік, патриоттық және физикалық дамытуға жәрдемдесу, жастар бастамаларын қолдау мен жас қызметкерлердің әлеуметтік және еңбек құқықтарын қорғау.

2) Жастар саясатын іске асыру жөніндегі үкімет өкілді және атқарушы салаларының қызметі туралы объективтіақпаратпен жастарды қамтамасыз ету.

3) Жастар саясатын жүзеге асыру үшін өкілінің қызметі мен атқарушы органдары туралы жастардың пікірін зерттеу.

4) Облыстағы жастардың жағдайын және жастар қанаты кеңесінің қызметін Қазақстан халқы Ассамблеясының сессияларында, кеңес отырыстарында ақпарат ету.

5) Жастарды рухани және адамгершілікке үйрету процесіне қатыстыру, тұлғаның төлеранттық сапасын қалыптастыру.

6) Орта және жоғары білім беру аясында этно-мәдени білім беру бағдарламаларын дамыту үшін ұсыныстарды әзірлеу және ұсынуға қатысу.

7) Әлемдік мәдени құндылықтар мен өзге халықтардың тарихы мен тілдерін, мәдениетін құрметтеуге тәрбиелеу мен бірге әрбір этностық топтың мәдениеті мен тілін сақтау мен дамыту құралы ретінде жексенбілік сынып ұйымдастыру жұмысын жақсарту.

8) Жастардың өзекті проблемаларын социологиялық зерттеулер пәніне ұсыныстар енгізу.

9) Азаматтық қоғам біртіндеп және дәйекті демократияландыру, қалыптасу және даму процесінде жастарды тарту және жандандыру.

Жастар қанаты кеңесінің өкілеттігі.

3. Жастар қанаты кеңесінің өкілеттігіне мыналар жатады:

1) Жастардың құқықтары мен мүдделерін қозғайтын мәселелер бойынша Қазақстан халқы Ассамблеясының жастар мен жастар бірлестіктері арасында өзара әрекет жасасу:

а) Қазақстан халқы ассамблеясына жастардың құқықтары мен заңды мүдделерін қозғайтын нормативті-құқықтық актілері жобасы бойынша ұсыныстар мен ұсынымдар дайындау.

б) Мемлекеттік жастар саясатын жүзеге асыру саласындағы нормативтік құқықтық актілер жобаларын дайындауда Қостанай облысы ҚХА жастар қанаты мәслихаттардың, әкімдіктердің комитеттерінің жұмысына қатысу.

2) Жастар қанаты кеңесінің жұмыс жоспарына өзгеріс енгізу, уақытын бекіту.

3) Жастар мәселелерін талқылау мақсатында қоғамдық конференциялар, семинарлар, сұхбат алаңдарын және басқа шараларды ұйымдастыру.

3.2. Жастар қанаты кеңесі құқылы:

1) Жастар қанаты кеңесінің отырыстарына мемлекеттік органдар мен жергілікті билік органдарының өкілдерін шақыруға.

2) Жастар қанаты кеңесін ұйымдардың төрағаларымен келісіп, уақыт тәртібімен комитеттердің, комиссиялардың және мәслихаттардың отырыстарына, әкімдіктердің, ассамблея кеңестерінің жұмыстарына қатысуға бағыттауға.

3) Өзінің жеке белгілемесіне.

4) Жастар мәселесі бойынша жергілікті органдарға жолығуға және мемлекеттік жастар саясаты қызметі бойынша ақпараттар алуға.

5) Жастар қанатының мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізулеріне мүдделі ғылыми-зерттеу мекемелерімен, ақпараттық-талдауорталықтарымен және басқа мамандандырылған ұйымдармен өзара қарым-қатынас орнатуға.

4. Жастар қанаты кеңесінің мүшесі.

4.1. Қазақстан Республикасының 14 пен 30 жас аралығындағы, облыс аумағында тұрақты тұратын азамат жастар қанаты кеңесінің мүшесі бола алады.

4.2. Жастар қанатының кеңесі мүшесінің өкілеттік мерзімі 3 жыл.

4.3. Жастар қанаты кеңесінің мүшесі өз қызметін қоғамдық бастамаларда жүзеге асырады.

4.4. Жастар қанаты кеңесінің мүшесі құқылы:

- өзінің қызметіне қатысты мәселелерді жастар кеңесінде қарастыруға шығаруға, сондай-ақ жастар қанаты кеңесінің қызметіне қатысты барлық мәселелерін шешуді дайындауға қатысуға;

- жастар қанаты кеңесінің әр түрлі қызметі бойынша ақпарат алуға;

- атқарушы және өкілетті органдардың комитеттердің (комиссиялар) отырыстарында қатысу ;

- жастар қанаты кеңесінің мүшесі міндетті:

- бұл ереженің талаптарын орындауға;

- жастар қанатының кеңесі органы белгіленген тәртіппен шығарған шешімін орындауға;

- жастар қанаты кеңесінің және басқа жастар кеңесі органдарының мүшесі болып табылатын отырыстарында жеке өзі қатысуға.

5. Жастар қанаты кеңесінің органдары.

5.1. Жастар қанаты кеңесінің мүшелері бірінші отырыста өз құрамынан басшыларын, қызметтің негізгі бағыттары бойынша жұмысшы топтардың жетекшілерін сайлайды, сондайақ жастар қанаты кеңесінің осы ережесі мен уақыты бойынша жұмысшы топтарды қалыптастырады.

5.2. Жастар қанаты кеңесінің төрағасы.

5.2.1. Жастар қанаты кеңесінің төрағасы бірінші отырыста, үш жылға жастар қанаты кеңесінің мүшелерінің арасында көп дауыс жинап, сайланады.

5.2.2. Жастар қанаты кеңесінің төрағасы:

1) Жастар қанаты кеңесінің отырыс тарында төрағалық етеді және олардың жұмыстарына басшылық етеді.

2) Жастар мәселелер бойынша қозғайтын атқарушы және өкілеттіоргандармен өзара іс-қимыл жасасады.

3) Мемлекеттік билік органдары мен жергілікті билік органдарында, қоғамдық және басқа ұйымдарда жастар қанаты кеңесінің мүдделерін білдіреді.

4) Жастар қанаты кеңесінің қабылдаған шешімдеріне қол қояды.

5) Жастар қанаты кеңесін шақырады.

6) Жастар қанаты кеңесін қажетті ақпараттар мен талдау материалдарымен қамтамасыз етеді.

7) Жастар қанаты кеңесі уақытымен орнатылған басқа өкілеттіліктерді орындайды.

5.3. Жастар қанаты кеңесінің жұмысы үшін түрлі бағыттағы қызметтер бойынша жұмыс топтары құрылуы мүмкін. Жұмыс тобының ең аз деген құрылымы 3 адамнан кем болмауы керек.

5.3.1. Бағытталған қызметтер бойынша жұмыс тобының саны мен функциясы жастар қанаты кеңесі уақытымен анықталады.

5.3.2. Жұмыс тобының басшысы бағытталған қызметтер бойынша жұмыс тобының мүшелері арасында сайланады.

5.3.3. Жұмыс топтары жүзеге асырады:

- Өзінің басқару мәселелері бойынша жастар қанаты кеңесінің қарастыруына ұсыныстар дайындайды.

- Жастар қанаты кеңесінің жұмыс жоспарын жүзеге асырады.

- Жастар мәселелерін талқылау үшін конференциялар, семинарлар, пікірталас және тағы басқа іс-шаралар ұйымдастырады.

- Әдістемелік, ақпараттық және басқа материалдар дайындайды.

- Жастар қанаты кеңеснің уақытымен белгіленген өзге өкілеттіліктерді жүзеге асырады.

6. Жастар қанаты кеңесінің қалыптасу тәртібі

6.1. Жастар қанаты кеңесі жастар қанаты кеңесінің мүшелерінен тұрады, саны облыстың ассамблея мүшелерінің жалпы санынан аспауы қажет.

6.2. Жастар қанаты кеңесі қалыптасады:

1) Облыстық ассамблея кеңесі мен сессиясында бекіту арқылы.

2) Жастар ұйымдарынан, атқарушы және өкілетті органдар ұсынған кандидаттардан.

3) Этно-мәдени және әлеуметтік бірлестіктер, орта және жоғары оқу орындарының ұсынған белсенділері мен кандитаттары арасында.

7. Жастар қанаты кеңесінің уақыт тәртібі.

7.1. Жастар қанатының кеңесі жастар қанаты кеңесінің уақыт тәртібін жүзеге асырады және бекітеді.

7.2. Жастар қанаты кеңесінің уақыт тәртібімен орнатылады:

1) Өз қызметінде жастар қанатының кеңесі мүшелерінің қатысу тәртібі.

2) Жастар қанаты кеңесінің отырыстарын өткізу уақыты мен тәртібі.

3) Жастар қанаты кеңесінің қызметін жүргізу тәртібі, өкілеттігі және құрамы.

4) Жастар қанаты кеңесінің төрағасының өкілеттігі.

5) Негізгі бағыттағы қызмет бойынша жұмыс топтарының басшылары мен жұмыс топтарының қызметі мен тәртібін қалыптастыру.

6) Жастар қанаты кеңесінің мүшелерінің өкілеттік мерзімін уақытынан бұрын тоқтату тәртібі.

7) Жастар қанаты кеңесінің шешім қабылдау нысаны мен тәртібі.

8) Жастар қанаты кеңесінде іс-шаралар әзірлеу мен өткізу тәртібі.

9) Жастар қанаты кеңесінің қызмет тәртібі мен ішкі ұйымдастырылуының өзге мәселелері.

7.3. Жастар қанаты кеңесінің мүшелерінің ортақ санынан көбі қолдаған болса, уақыт тәртібі қабылданған болып есептеледі.

8. Жұмыстың негізгі нысандары.

8.1. Жастар қанаты кеңесі жұмысының негізгі нысандары, жастар қанаты кеңесінің отырыстары, негізгі бағыттағы қызмет бойынша жұмыс топтарының отырыстары болып табылады.

8.2. Жастар қанаты кеңесінің отырысы қажет уақытта, жарты жылда бір рет өткізіледі. Жастар қанаты кеңесінің отырысы ашық болып табылады. Жастар қанаты кеңесі отырысының жұмысында кеңес мүшелері, депутаттар, жергілікті билік органдарының өкілдері, мемлекеттік ұйымдар, сондай-ақ жастар қанаты кеңесі шақырған басқа да тұлғалар қатыса алады.

8.3. Жастар қанаты кеңесінің отырысында жастар қанаты кеңесін жүргізуге қатысты мәселелер шешіледі.

Жастар қанатының кеңесінің айрықша құзыретіне мыналар жатады:

1) Жастар қанаты кеңесінің негізгі бағыттарын анықтау.

2) Уақыт тәртібін қабылдау мен оған өзгерістер енгізу.

3) Жастар қанатының Кеңесі жұмыс топтарының саны мен функцияларын бекіту.

4) Төрағасын, жұмыс топтарының басшыларын сайлау және лауазымдарынан босату.

5) Жылдық жұмыс жоспарын бекіту.

6) Мемлекеттік билік органдары мен жергілігті билік органдарына ұсынымдар қабылдауға жолығу.

7) Тарату туралы шешім қабылдау.

8) Жастар қанаты кеңесінің уақыт тәртібімен белгіленген басқа мәселелер.

8.4 Жастар қанаты кеңесінің отырысы заңды болып саналады, егер, жастар қанаты кеңесінің жартысынан кем емес мүшесі қатысса. Жастар қанатының кеңесі отырысының айрықша құзыретінің мәселесін шешу жастар қанатының кеңесі мүшелерінің көпшілік берген даусымен қабылданады.

3. Нәтижелер мен талқылау

Қостанай облысында ұрпақтар сабақтастығын сақтауға және қазақстандық патриотизмді қалыптастыруға Қостанай Қазақстан халқы Ассамблеясының жастар қанаты ұйымдастырылған болатын. Жастар қанаты, жастардың құқықтары мен заңды мүдделерін реттеу саласындағы Қазақстан халқы Ассамблеясының жұмысын жеңілдету үшін тұрақты әрекет ететін, алқалы, кеңес органы болып табылады. Қостанай ҚХА жастар қанаты Қазақстан Республикасының Конституциясына, Қостанай облысының заңдары мен ережелеріне сәйкес, ерікті негізде жұмыс істейді.

Өз кезеңінде, Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметінде әрбір этномәдени бірлестікте жастар қанаты активтері құрылды.

Этномәдени бірлестіктердің белсенді мүшелерінің арасында Қазақстан халықтары Ассамблеясының стратегиясын жүзеге асыру үшін үлес қосқан жастар арасындағы өкілдер

бар: Альфия Лежнина, Надия Савельева (татар мәдени орталығы), Татьяна Акчурина (достық клубы), Азат Джафаров, Рахим Мамедов (әзірбайжан ЭМБ), Тамара Тян, Кристина Афанасьева, Владислав Ким (Қазақстан кәрістері қауымдастығынң филиалы), Татевик Тер-Григорян (армян қоғамы) және тағы басқалары.

Жастар қанатының бөлігі ретінде этно-мәдени бірлестіктердің, студенттер, облыстық жастар бірлестіктерінің өкілдері бар. Олар трансшекаралық ынтымақтастықты нығайту, тарихи-мәдени мұраны насихаттау, фольклор, ғылыми және ғылыми-практикалық конференциялар, далалық сапарлар мәдени және білім беру қызметін ұйымдастырады.

Түрлі этникалық топтардың жастары оқитын А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университетінде «Достық» студенттің клубы құрылды. Сонымен қатар барлық оқу орнындарында әр түрлі этностардың мәдениеті мен дәстүрмен танысуға болатын достық клубтары бар. Белсенді жастар қанаты сондай-ақ қайырымдылық жұмыстарына қатысады.

Аудандарда Қазақстан халқы Ассамблеясынаорай жастар дәстүр, фольклор және халықтық шығармашылыққа насихаттауға жұмысқа тартады. Мәдени мекемелерде, кітапханаларда және бос орындарда халық биін, бейнелеу өнерін, көрме түріндегі әдеби туындыларын, байқаулар және қолөнер үйірмелерін дамыту мақсатында белсенді жұмыстар жүргізуде.

Қазақстан халқы Ассамблеясының жастар қанаты күшімен көптеген іс-шаралар өтеді. Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздері күніне арналған «Менің Отаным-Қазақстан» акциясы, «Отаным менің – Қазақстан» патриоттық әндер байқауы, «Көршілер» жастар лагері, татар жастарының халықаралық форумы, Шекара – жүректерді бөлмейді» Ресей Федерациясының жастарынның қатысуымен өтетін халықаралық форум және тағы да басқа Қостанай облысындағы үлкен акциялар мен форумдар міндетті түрде Қостанай облысы ҚХА жастар қанатының қатысуымен өтеді. Мемлекеттік жастар саясатын қалыптастыру мен жүзегеасыруға қатысуға жастардың шоғырландыру; мемлекеттік жастар саясатын жүзеге асыру саласындағы нормативтік құқықтық актілер жобаларын дайындауда Қостанай облысы ҚХА жастар қанаты мәслихаттардың, әкімдіктердің комитеттерінің жұмысына қатысады.

Жастар мәселелерін талқылау мақсатында қоғамдық конференциялар, семинарлар, сұхбат алаңдарын және басқа шараларды ұйымдастырады. Жастар қанатының мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізулеріне мүдделі ғылыми-зерттеу мекемелерімен, ақпараттық-талдау орталықтарымен, партиялармен, ҮЕҰ, Ресей Федерациясындағы жастарсаясаты бойынша әріспестерімен және басқа мамандандырылған ұйымдармен өзара қарым-қатынасорнатады. Сондай-ақ Қостанай облысы ҚХА жастар қанаты ішкісаясат басқармасымен бірлесіп, Қазақстан халқы Ассамблеясының рөлін, төздімділікке тәрбиелеуді, дәстүрліемес діни қозғалыстардың таралуының алдын алу мақсатында дөңгелек үстелдер, конференциялар, пікірталастар өткізеді. Кез келген іс-шаралар ұйымдастыру кезінде, концер, фестиваль, дөңгелек үстел немесе байқауда Қазақстан халқы Ассамблеясының жастар қанаты жастардың жанжақты даму мәселесін талқылау мақсатында барынша көп жастар мен басқа этностың балаларын билеуге және ән орындауға қатыстыруға тырысады. Жастар қанатының негізгі мақсаттары: жастар мәселелерін шешуге көмектесу, олардың мүдделерін қорғау; жастардың белсенді азаматтық құқықтық және саяси мәдениетін қалыптастыруға ықпал ету; мемлекеттік жастар саясатын қалыптастыру мен жүзегеасыруға қатысуға жастарды шоғырландыру; мемлекеттік билік пен жергілікті органдар мен жастардың, жастар мен балалар қоғамдық келісім өкілдері арасында тиімді ынтымақтастықты көтермелеу.

Жастар қанатының негізгі міндеттері:

- жастардың, әлеуметтік-құқықтық, білім беру, мәдени, адамгершілік, патриоттық және физикалық дамытуға жәрдемдесу, жастар бастамаларын қолдау мен жас қызметкерлердің әлеуметтік және еңбек құқықтарын қорғау;

- жастар саясатын іске асыру жөніндегі үкімет өкілді және атқарушы салаларының қызметі туралы объективті ақпаратпен жастарды қамтамасыз ету;

- жастар саясатын жүзеге асыру үшін өкілінің қызметі мен атқарушы органдары туралы жастардың пікірін зерттеу;

- облыстағы жастардың жағдайын және жастар қанаты кеңесінің қызметін Қазақстан халқы Ассамблеясының сессияларында, кеңес отырыстарында ақпарат ету;

- жастарды рухани және адамгершілікке үйрету процесіне қатыстыру, тұлғаның толеранттық сапасын қалыптастыру;

- орта және жоғары білім беруаясында этно-мәдени білім беру бағдарламаларын дамыту үшін ұсыныстарды әзірлеу және ұсынуға қатысу;

- әлемдік мәдени құндылықтар мен өзгехалықтардың тарихы мен тілдерін, мәдениетін құрметтеуге тәрбиелеу мен бірге әрбір этностық топтың мәдениеті мен тілін сақтау мен дамыту құралы ретінде жексенбілік сынып ұйымдастыру жұмысын жақсарту;

- жастардың өзекті проблемаларын социологиялық зерттеулер пәніне ұсыныстаренгізу

- Ресей Федерациясы әріптестерімен мәдени, спорттық, ғылыми, туристік, этнографиялық, көркем, рухани және басқа дасалалардағы ынтымақтастық .

- азаматтық қоғам біртіндеп және дәйекті демократияландыру, қалыптасу және даму процесінде жастарды тарту және жандандыру. Абсаттаров Р.Б. (2012).

Жастар қанатының жұмысының басымдығы – этностардың көп қырлы мәдениеті туралы бай білімі мен төзімділік санасы қалыптасқан егеменді Қазақстанның лайықты азаматын тәрбиелеу.

«Жастар саясаты мектебі» жобасы Қостанай облысының жастар ресурстық орталығы Қостанай облысында 20 жастар ресурстық орталығы қызмет етеді – 1 облыстық, 16 аудандық және 3 қалалық. Облыстық жастар ресурстық орталығы жүйелі түрде қалалар мен аудандардың ЖРО жұмыс жасап келеді. Қызметкерлердің құзыреттілігін арттырудың негізгі түрі оларды әр түрлі деңгейдегі семинарлар мен курстарға қатыстыру болып табылады. 2016 жыл ішінде Мемлекеттік жастар саясаты I мектебінің оқыту семинарлары өткізіліп, ауқымды шарасы жүзеге асырылды. Бұл мектептің қызметінің басты мақсаты ЖРО қызметкерлерінің біліктіліктерін арттыру, жастармен жұмыс жасау бойынша үздік қазақстандық тәжірибелермен алмасу және республикалық жастар саясатын іске асыру тәжірибесін меңгеру болып саналады. Сарапшы ретінде «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығының басқарма басшысы Наурызбаев Нұрлыбай және Ақмола облысы жастар ресурстық орталығының директоры Ысқақов Тимур қатысты. 2017 жылы да осы жұмыс жалғасып келеді, «18» және «19» сәуірде біліктілігі жоғары мамандардың қатысуымен мемлекеттік жастар саясатының II мектебі өткізілді. Мектеп қатысушылары облыс көлеміндегі жастар ресурстық орталықтарының басшылары мен мамандары болды. Қостанай облысы әкімдігінің жастар саясаты мәселелері жөніндегі басқармасының қолдауымен жобаның негізгі ұйымдастырушылары – Қостанай облысының жастар ресурстық орталығы және Бірлескен ұйымдар қауымдастығы. Семинар төңірегінде келесі тақырыптар бойынша семинарлар өтті: «Жастар ресурстық орталықтары қызметтерінің болашағы», «Бейресми білім беру әдістемелері мен қағидаттары», «Жобалар мониторингі, стратегиялық жоспарлау және басқару», «Жастармен жұмыс жасау әдістері», «Еріктілер қозғалысын дамыту», «Ғаламтор желісі мен әлеуметтік желілердегі жұмыс» және басқалар. Сонымен қоса, жыл бойы ЖРО мамандары мен Қостанай облысы қалалары мен аудандарының ішкі саясат бөлімі қызметкерлеріне арналған екі күндік оқыту лагерін ұйымдастыру жоспарланып отыр. Лагерге дейін семинар-тренингтер өткізіледі. Абдрасилова Г.З., Оразимбетова К.Ш. (2006).

4. Қорытынды

Еліміз тәуелсіздік алған уақытта мемлекеттің тұтастығын, дербестігін және тұрақтылығын нығайту мақсатында қолға алған мәселелердің бірі қоғамдағы этносаралық және конфессия аралық қатынастарды реттеу болатын. Осы бағытта мемлекет тарапынан жүйелі саясат ұсынылып, бір қатар идеологиялық жұмыстар атқарылуда. Қоғамдағы этносаралық және конфессияаралық қатынастарды нығайту бағытындағы мемлекет саясатының ерекшелігі бұнда елде тұрып жатқан (туып өскен) этнос өкілдерінің ұлттық құндылықтары, азаматтық құқы, бостандығы мен жауапкершілігі ескерілген. 1995 жылы Ата Заңымыздың жүйелі түрде кеңейтіліп қабылдануы, Қазақстан халқы Ассамблеясының құрылуы еліміздің этносаралық қатынастар саласындағы саясатының демократиялық сипат алуына, қазақстанның әлеметтік

тұтастығы мен мәдени дамуының одан әрі нығая түсуіне ықпал етті. Мемлекетіміздің халықтың бейбіт өмірі үшін атқарып келе жатқан идеологиялық жұмыстарының нәтижелерінің бірі Қазақстанда туып өскен, тұрып жатқан этнос өкілдерінің дәстүрі мен мәдениетін, тілі мен дінін білуіне жағдай жасап отыруында. Бұл еліміз үшін және халқымыз үшін қоғамдық тұрақтылық пен бірегейлікті арттырып отырған азаматтық ұстаным болып есептелмек. Әр халықтың, яғни әр бір ұлттың баласы өзінің тілі мен дәстүрін, тарихы мен мәдениетін, діні мен ділін білуге, меңгеруге құқы бар. Сондықтанда әр бір этностың төл дүниелерін зерделеп, иеленуіне жағдай жасау мемлекетіміздің саясатының тереңдігін көрсетеді. Көне дәуір ойшылдарының өздері айтып кеткендей, уақыт бір орында тұрмайды. Қазіргі адамзат қоғамының әлемдік бейнесі қарқынды әрі күрделі даму құбылыстарымен көрінуде. Жаһандық құбылыстарға толы дәуірде мемлекетті сақтаудың, мемлекеттің дамуын нығайтудың тура жолы қоғамдағы тұрақтылықты, мемлекеттік тұтастық пен дербестікті қорғау болып отыр. Бұл әрине қоғамдық келісім, бейбітшілік, мемлекет азаматтарының мемлекетшілдік деңгейі арқылы жүзеге асып отырады. Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев атап көрсеткендей, «Өз еліңе пайдалы болу, өз Отаныңның тағдыры үшін жауапты болу – әрбір отандық саясаткердің, әрбір қазақстандықтың борышы мен ар-ожданы». Жоғарыда атап өткеніміздей, еліміздің тарихтағы және тәуелсіздік жылдарындағы атқарып отырған жұмыстары, жетістіктер іаз емес. Әлем жұртшылығының және ұрпақ алдындағы тәуелсіз еліміздің бет бейнесі 16 барлық этнос өкілдерін біріктіріп, оның ішінде қазақ халқы, оның тарихы, тарихи санасы қоғамдық тұрақтылықтың нығаюына кепіл бола алуында. Қоғамдық тұрақтылық, қоғамдағы ұлтаралық және дінаралық келісім белгілі бір уақыт немесе кезең үшін емес, алдымен болашақ үшін қажет әрі аса маңызды. Мемлекеттік этносаясатты жүзеге асыруға, ұлттық бірлікті қалыптастыруға және нығайтып отыруға, қоғамдық келісім мен тұрақтылықты қамтамасыз етуге, этносаралық қатынастар саласында мемлекеттік және азаматтық институттардың өзара іс-қимылын жандандыруға, ең алдымен, өңірлердегі мемлекеттік мекемелер мен этномәдени орталықтар, конфессиялар атсалысуы қажет. Қоғамның тұрақтылығы қоғамда орын алатын түрлі әлеуметтік мәселелерді, ахуалдарды уақытылы зерттеп, алдын алумен жүзеге асады. Мемлекет саясатын халыққа түсіндіру, халық пен мемлекетті біріктіретін немесе халықты мемлекет мүддесіне (даму стратегиясына) бағыттайтын жұмыстар өңірлерде жүйелі түрде атқарылуы керек деп есептейміз. Әлеуметтік мәдени, саяси және идеологиялық, экономикалық мәселелер жергілікті мемлекеттік мекемелер, этномәдени бірлестіктер мен діни ұйымдар тарапынан үнемі зерттеліп, уақытылы оң шешімін тауып отыратын болса елдің бірлігі мен бірегейлігін негіздейтін ұлттық бағдарламамыздың өз кезегінде жүзеге асатындығы анық. Сондықтанда өңірлердегі этностық және конфессияаралық қатынастарды зерттеуге қатысты мәселелерді ескеретін (зерделейтін) болсақ ол мынадай бағыттарда көрінуі тиіс: Әрбір өңірдегі этномәдени бірлестіктердің, конфессиялардың қоғамдық келісім мен тұрақтылықты, діни ахуалды реттеудегі белсенділігін зерттеудің маңызы зор. Себебі әрбір этнос өкілінің діни сенімі, қоғаммен байланысы, мемлекет азаматы ретінде қалыптасуы, ел болашағына деген сенімі – өңірлердегі этномәдени бірлестіктердің және конфессиялардың алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі. Өңірдегі тұрып жатқан халық санын, этностардың санын, этнос өкілдерінің саны уақытылы есептеліп, зерттеліп отыруы қажет. Шетелдерге, көршілес мемлекеттерге білім алу үшін және өзге де себептермен қоныс аударып жатқан этнос өкілдерінің санын жергілікті мемлекеттік органдардың, этномәдени бірлестіктердің зерттеуін қамтамасыз ету, жастардың өңірде тұрақтауы үшін атқарып жатқан жұмыстарын нәтижелерін де зерттеу маңызды. Өңірдегі тұрақтылық, өмірсүруге қолайлы ортаның болуы, тәртіп, медициналық қызметтің сапалы болуы этностардың тұрақтануына ықпал ететін бірден бір жағдай. Қаланың жедел өсуі, тұрғындарды тез арада қала маңына жиі шоғырлануын, жер мәселесін, жұмыссыздық мәселесін күні бұрын зерттеу, қала мен аудандардағы халық санының өсімін қатар зерттеу, аудандардағы халықтың өсуіне (тұрақтануына) саясат жүргізу, орта және шағын кәсіпкерліктің дамуына ықпал ету, тұрғындардың өсіміне қатысты жергілікті жерлердегі жүргізіліп отырған саясаттың нәтижелерін де зерделеу қажет. Өңірдегі діни

ахуалды зерттеу, діни ахуалды реттеу, алдын алу мақсатында этномәдени бірлестіктер мен конфессиялардың атқарып жатқан қызметін, нәтижелерін талдау қажет. Себебі мемлекет саясатын жүзеге асыруда әрбір азаматтың, әрбір этномәдени бірлестіктердің және конфессиялардың идеологиялық үгіт насихат жұмыстарын атқарудағы белсенділігі қоғам болашағы үшін маңызды. Мемлекетіміздің ұлтаралық саясатының мақсатын ұлтына, тілі мен дініне бөлінбей қоғамның тұрақтылығы мен бейбітшіліктің сақталуына аянбай қызмет ету керек. Бұл бағытта этносаралық және дінаралық келісімді сақтау конфессиялардың алдында тұрған міндет. Мемлекеттік мекемелердің атқарып жатқан, жүргізіп жатқан жұмыстарын сараптау да Қазақстан халқы Ассамблеясының алдында тұрған мәселелердің бірі. Өңірдегі қоғамдық келісім және тағы да басқа мемлекеттік мекемелердің облыстағы әлеуметтік ахуалдарды реттеу мақсатында жүргізіліп жатқан жұмыстары елдің тұрақтылығын қамтамасыз ететін бірден бір нәрсе. Осы себептен облыстық және қалалық Ішкі саясат басқармаларының басқа да мемлекеттік мекемелермен бірлесе отырып мониторинг жүргізуі, этномәдени бірлестіктер мен конфессиялардың төңірегінде орын алып отырған мәселелерді зерделеп, оның оңтайлы шешімін анықтай алуы ұлтаралық және дінаралық келісім саясатын жүзеге асыру бағытында оң нәтиже беретіндігі анық. Әбдірайымова Г.С.(2008).

Әрбір этномәдени бірлестіктер, конфессиялар өзінің төл құндылықтарын игеру бағытында ғана емес, әрбір этнос өкілін мемлекеттің мүддесіне қызмет етуге міндетті, өскелең ұрпақты қазақстанның болашағы мен біріктіретін жұмыстар атқаруы қажет. Сондықтанда әлеуметтік зерттеу жұмыстары этномәдени бірлестіктерге, конфессияларға қатысты мәселерді мемлекетпен, мемлекеттік мекемелермен, ғалымдармен бірігіп шешуге көмектесетіндігі даусыз. Адамзат қоғамының даму механизмдері күрделеніп, алпауыт мемлекеттер арасында экономикалық саяси бәсекелестіктер арта түскенімен түбінде әр бір мемлекет, әрбір қоғам өзінің түптамыры мен мәдени болмысын сақтап қалуға міндетті. Бұған дейінгі халқымыздың, мемлекетіміздің қоғамның мәдени іргетасын нығайтуда атқарған жұмыстары өзінің өміршеңдігін дәлелдей түсті. Ендігі міндет әлемдік саяси ахуал күрделенген уақытта елдің тұтастығы мен тұрақтылығын сақтап отыру мақсатында, еліміздің әрбір өңірлеріндегі көзге бірден түсе қоймайтын, бірақ түптеп келгенде қоғамға кері әсерін тигізетін нәрселердің орын алуын уақытылы зерделеп отыру.

Әдебиеттер тізімі

Абсаттаров, Р.Б. Национальные процессы: особенности и проблемы [Мәтін] / Р.Б. Абсаттаров. – Алматы: Ғылым, 1995.– 248 с.

Абсаттаров, Р.Б., Мен Д.В., Мукажанова А.Ж. Культура межэтнического общения: казахстанский опыт [Мәтін] / Р.Б. Абсаттаров, Д.В. Мен, А.Ж. Мукажанова. – Алматы: ИП Үатханов А.Ф, 2012. – 240 б.

Ұлттық мәдениет құндылықтар мен мәселелері [Мәтін] / Абдрасилова Г.З., Оразимбетова К.Ш. // Қазіргі заман адамының рухани ізденісі. Халықаралық ғылыми конференция материалдары. – Алматы. – 2006. –174 б.

Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы: оқу құралы [Мәтін] / Г.С. Әбдірайымова. – Алматы, 2008. – 256 б.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 27.01.2012ж.

Мәлімет редакцияға түсті:03.04.2018

ТЛЕУМУРЗИН,А.А., НУРМАГАМБЕТОВА, Л.И

ФОРМИРОВАНИЕ И ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ МОЛОДЕЖНЫХ КРЫЛЬЕВ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ В КАЗАХСТАНЕ

В данной статье рассматривается этнокультурные объединения по формированию институциональной молодежи. Законодательные системных позиций формирования государственной молодежной политики на национальном уровне, в связи с этим совершенствование институтов молодежной политики и молодежи в общественно-политических процессах полноценного участия. Капитал молодежи в структуре населения, составляет социально-демографической группы. Причи-

на возникновения государственной молодежной характеризуется развитием процессов политики и состояние нормативно-правовых, социально-экономических и организационных мероприятий.

Общественная стабильность, межнациональное и межконфессиональное согласие в обществе в определенный период или для единого времени особо важно, причем в первую очередь необходимо для будущего.

Молодежное крыло приняло участие в организации на реализацию государственной этнополитики, укрепления национального единства и формирования, обеспечение общественного согласия и стабильности, государственных и гражданских институтов общества в сфере межэтнических отношений, взаимодействия, активизацию, прежде всего, государственных учреждений, регионов и национальных культурных центров, конфессий.

Ключевые слова: *этнокультурные объединения, культура, этнополитика, общество, нации, молодежное крыло.*

TLEUMURZIN, A.A., NURMAGAMBETOVA, L. I

FORMATION AND INSTITUTIONALIZATION OF YOUTH WINGS OF ETHNO-CULTURAL ASSOCIATIONS IN KAZAKHSTAN

In this article ethno-cultural associations by formation the institutional youth are considered. Legislative systemic positions of the formation of the state youth policy at the national level, in connection with this, the improvement of the institutions of youth policy and youth in the socio-political processes of full participation. The capital of the youth in the structure of the population constitutes a socio-demographic group. The reason for the emergence of the state youth is characterized by the development of policy processes and the state of regulatory, legal, socio-economic and organizational arrangements.

Public stability, interethnic and interfaith harmony in society in a certain period or for a single time is especially important, and first of all it is necessary for the future.

The youth wing took part in the organization for the implementation of state ethnopolitics, strengthening of national unity and formation, ensuring public harmony and stability, state and civil society institutions in the sphere of interethnic relations, interaction, activation of state institutions, regions and national cultural centers, confessions.

Keywords: *ethno-cultural associations, culture, ethnopolitics, society, nations, youth wing.*

УДК 338.48

Карамурзина, Ж.М.,
студентка 4 курса «Туризм», КГПУ
Панияз, А.П.,
старший преподаватель кафедры теории и практики физической культуры, спорта и туризма, магистр географических наук, КГПУ, г. Костанай., Казахстан

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОГО КЛАСТЕРА В КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

В статье рассматривается стратегия развития туризма в области, которая базируется на понимании социально-экономической необходимости приоритетного развития туристского кластера как важного экономического инструмента, обеспечивающего приток финансовых поступлений в областной бюджет, способствующего росту занятости населения, позитивно влияющего на развитие многих отраслей экономики, прямо или косвенно связанных с туристским бизнесом. Особенностью кластерного подхода в туристской деятельности является то, что достигнутая одной или несколькими фирмами высокая конкурентоспособность имеет свойство распространяться на ее маркетинговую микросреду: поставщиков, конкурентов, посредников и потребителей. В настоящее время система кластера туризма по-прежнему разви-

вается по мере того, как туристская инфраструктура не полностью сформирована. Цель создания туристского кластера – повышение конкурентоспособности территории на туристском рынке за счет синергетического эффектатуристского кластера. Создание уникальной туристической индустрии, отвечающей современным требованиям, формирует конкурентоспособные туристические продукты и успешно развивает внутренний и въездной туризм. Тема статьи заключается в исследовании туристической направленности по регулированию туризма на основе кластерного подхода. Научная новизна заключается вразработке и обоснование теоретических и методологических положений, позволяющих использовать кластерный подход к исследованиям и поддержке развития туризма в области. Практическое значение заключается в том, что основные результаты исследования могут быть использованы в качестве теоретической основы для новых исследований в области управления по туризму. Практическая значимость результатов может заключаться в использовании рекомендаций, представленных в разработке программ развития туризма.

Ключевые слова: *туристическая отрасль, туристский кластер, концепция туристского кластера, особенности применения кластерного подхода в туристской сфере деятельности, характеристика туристского кластера.*

1. Введение

Кластеры – это сконцентрированные по географическому признаку группы взаимосвязанных предприятий и организаций, конкурирующих между собой, но вместе с тем дополняющих друг друга и ведущих совместную работу в определенных областях бизнеса. Кроме того, функционирование кластеров обеспечивается участием в их деятельности компаний, оказывающих финансовые, банковские и иные посреднические услуги, а также университетов и научно-исследовательских институтов. Портер (1993).

Туристский кластер представляет собой взаимодействие организаций различных сфер деятельности. В структуру кластера входят субъекты туристской индустрии (турфирмы, турбазы, гостиницы), транспортные (автовокзалы, автобусные парки, служба такси), медицинские (больницы, поликлиники, медицинские центры), образовательные (вузы, ссузы), финансово-кредитные (банки, фонды) и другие организации. Все они в совокупности образуют единый комплексный туристский продукт области. Казахстанская туристская ассоциация (электронный ресурс).

Каждый кластер рассматривается в разрезе следующих ключевых характеристик:

- географическая концентрация и взаимосвязи участников;
- кооперация и конкуренция между фирмами кластера;
- доступ к качественным факторам производства;
- близость к рынкам сбыта продукции;
- инновационность;
- соответствующие институциональные предпосылки. Марков (2010).

Конфигурация туристского кластера, по С. Нордин, представляет (рис. 1):

- комплекс туристских ресурсов, привлекающих некоренных жителей территории;
- концентрацию компаний, направленных на удовлетворение туристского спроса: рестораны, сектор размещения, транспортные услуги, ремесла и туристские агентства и т.д.;
- сектора и производства, направленные на поддержку туристских услуг;
- экологически чистую и дешевую инфраструктуру (дороги, топливо, канализация, медицинское обслуживание);
- компании и институты, обеспечивающие необходимую квалификацию кадрам, информационную поддержку и финансовый капитал;
- внутренние агентства, организующие и внедряющие кластерную концепцию;
- государственные органы, регулирующие и координирующие структуры, влияющие на кластерные образования.

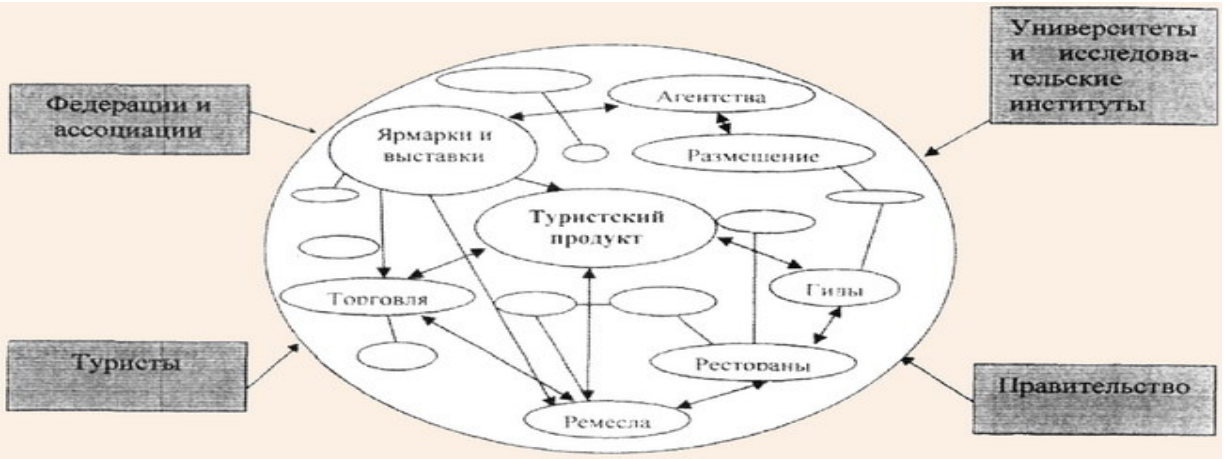

Рисунок 1 – Структура туристского кластера по С. Нордин. Митрофанова (2010)

Кластер является реальным механизмом сотрудничества в проведении совместной деятельности всех заинтересованных акторов (в нашем случае туристского инвайронмента) с целью реализации программ и планов, направленных на эффективизацию туристского направления в развитии города, области, региона. Рыжков (2008).

Кластеры функционируют в определённой экономической обстановке (среде) от которой во многом зависит их конкурентоспособность. Она показывает разное воздействие на кластеры, в одних случаях препятствуя их развитию, в других наоборот способствуя росту. Влияние экономической обстановки обусловлено действием четырёх сил – составных успеха в конкурентной борьбе. Они представлены графически в виде ромба как ромб конкурентных преимуществ М.Портера в соответствии с рисунком 2.

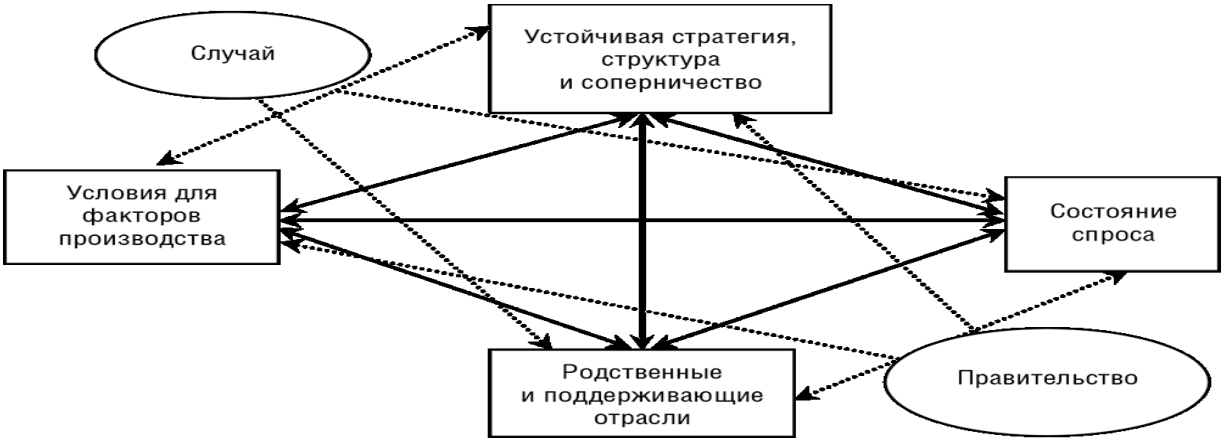

Рисунок 2 – Ромб конкурентных преимуществ М.Портера

Ромб образует следующие элементы:

- условие для факторов производства. Обеспеченность природными и культурными туристскими ресурсами, планирование устойчивого их использования, уровень развития туристкой инфраструктуры, доступ к современным технологиям, а также капитальным и качественным трудовым ресурсам и пр.;

- состояние спроса. Количественные и качественные параметры спроса на туристский продукт: объём и сезонность туристских потоков, демографическое и социально-экономические характеристики туристов, страны (районы) их прохождения, туристские мотивации и поведение степень удовлетворенности, предложенным туристским продуктом, изначальная информация о туристском центре, образ туристкой территории у посетителей и др.

- устойчивая стратегия структура и конкуренция, то есть общеэкономический контекст, в котором работают компании. Это условие входа на рынок и выхода из него, острота конкурентной борьбы и наличие у компаний согласованной стратегии ее ведения, экономическая политика, система налогообложения и др.;

- родственные и поддерживающие отрасли. Наличие (отсутствие) конкурентоспособных поставщиков и родственных отраслей. На эти детерминанты конкурентоспособности влияют две независимые силы: правительство и случай. Пилипенко (2005).

2. Материалы и методы

В статье применяются систематические методы, статистический анализ, логический и структурный анализ, обобщения и синтез, структурный и функциональный анализ. В частности, системный подход позволил рассматривать туристический кластер как открытую систему, состоящую из множества элементов – туристских компаний, специализированных поставщиков услуг и взаимодействующих продуктов друг с другом и во внешней среде.

Таблица 1 – Основные проблемы и тенденции развития туристской отрасли в Костанайской области

Основные проблемы	Тенденция развития
Отсутствие развитой инфраструктуры туризма; низкий уровень гостиничного сервиса; снижение объемов туристских потоков; низкий уровень инвестиционной активности; материальная база объектов размещения, включая гостиницы, характеризуется степенью морального и физического износа; слабый уровень информационного сопровождения направленного на повышение привлекательности туристского имиджа города в процессе привлечения туристов; нежелание тур компаний города, работать по направлениям «въездной» и «внутренний» туризм, продвигать Костанай как туристское направление; низкая привлекательность объектов города для массового туризма; отсутствие развитой инфраструктуры туризма на природных территориях; несоответствие мест проживания для туристов международным стандартам; низкий уровень пропаганды и продвижения туристских маршрутов по культурно-историческим и природным местам на уровне области, республики; отсутствие развитой инфраструктуры туризма; материальная база объектов размещения, включая гостиницы, характеризуется степенью морального и физического износа; проведение мероприятий по внутреннему туризму.	Строительство объектов инфраструктуры туризма; за счет привлеченных, либо собственных средств создание условий для развития сети гостиниц, гостевых домов, кемпингов; формирование информационной базы инвестиционных проектов в сфере туризма и услуг, придорожного сервиса и инвестиционных предложений по созданию региональных туристских продуктов; строительство объекта инфраструктуры в недостающих районах; формирование и распространение информации о туристском потенциале города и области; создание условия для развития инфраструктуры туризма; улучшение качества обслуживания местами размещения; разработка и пропаганда туристских маршрутов; увеличение информационной доступности путем создания туристского контента; оказание поддержки субъектам малого и среднего бизнеса и создание благоприятных условий для их деятельности; развитие гостинично-сервисного комплекса и приведение его в соответствие с мировыми стандартами; выгодное географическое и коммуникационно-транспортное расположение нашего района создает предпосылки для налаживания международного сотрудничества, в частности с российскими партнерами; ограниченная готовность к оказанию новых видов услуг препятствуют эффективному использованию сильных сторон, что, как следствие, приводит к созданию незначительного количества рабочих мест. В этой сфере имеется много неиспользуемых возможностей.

Предложения по развития туристических направлений в Костанайской области.

1. Развитие гастрономического туризма.

Гастрономический туризм – это знакомство с лучшими отечественными продуктами у которых есть все шансы стать национальными гастрономическими брендами, которые можно и нужно представлять на международном рынке, и которые могут стать мощным толчком для развития гастрономического туризма в своем регионе.

Задача гастрономического туризма: повысить культуру посещения ресторанов без повода, познакомить жителей города с лучшими проектами по комфортной цене, вторая – дать импульс для внутреннего туризма.

Способы осуществления: Сделать гастрономический фестиваль, приурочить к событийному туризму.

«Любой фестиваль – это праздник и развлечение, а гастрономический фестиваль – это еще и просвещение в гастрономическом плане, соприкосновение с культурой еды и пития.

Прежде всего, ресторан получает известность и так называемый отложенный спрос. Люди, познакомившиеся с ним на фестивале, еще не раз вернутся в течение года, при условии, что им понравилась концепция и ресторанное блюдо на фестивале.

Форматы гастрономических и ресторанных фестивалей с каждым годом эволюционируют в других странах и предлагают широкий выбор тематических событий, направленных на самую разнообразную аудиторию: от домохозяек и гурманов до шефов и инвесторов.

Пример осуществляемости: проведение мастер-классов, выступлений шефов.

2. *Развитие этнографического и этнического туризма*.

Этнографическим туризм – это вид познавательного туризма, основной целью которого является посещение этнографического объекта для познания культуры, архитектуры, быта и традиций народа, этноса, проживающего сейчас и проживающего когда-либо на данной территории.

Этнотуризм основан на интересе туристов к подлинной жизни народов, к ознакомлению с народными традициями, обрядами, творчеством и культурой. В современном унифицированном мире человек стремится к самоидентификации, ищет и изучает свои этнические корни для того, чтобы почувствовать себя особенным, обладающим глубинной историей и собственными культурными традициями. А познание других культур и этнических особенностей позволяет ему составить целостную картину многогранного мира народов и народностей, уникальных в своей индивидуальности. Этнотуризм содействует более тесным связям, обменом представителей этих народов, включению их культуры в мировое культурное наследие.

Как правило, каждому желающему вместе с осмотром местных достопримечательностей, знакомством с национальными традициями предлагается занятия ремеслами, пешими или конными прогулками, оздоровительными мероприятиями, рыбалкой, общение с домашним скотом. Вы также может принять участие в традиционных праздниках и обрядах, попробовать блюда национальной кухни и приобрести в качестве сувениров предметы традиционного быта.

Казахстан, обладая уникальными природными ресурсами и самобытной культурой кочевого народа, имеет огромный нереализованный потенциал для развития этнографического туризма на международном и региональном рынках. Туристский потенциал рекреационных ресурсов и историко-культурного наследия позволяет республике гармонично интегрироваться в международный рынок туризма и достичь интенсивного развития этнографического туризма в стране.

В последнее время наблюдается увеличение интереса иностранных туристов к туристским достопримечательностям Республики Казахстан. Обусловлено это явление, прежде всего, географическим положением республики, большим потенциалом в области организации туристских привлекательных маршрутов и т.д. Туристская привлекательность Казахстана

объясняется наличием уникальных природных зон и заповедников, историко-культурных достопримечательностей мирового уровня.

Этнический туризм может рассматриваться как одно из возможных стратегических направлений сохранения и развития экономики традиционного хозяйства. Развитие этнического туризма должно способствовать сохранению культурного наследия и являться фактором устойчивого развития территорий.

3. *Развитие охотничьего и рыболовного (трофейного) туризма.*

Основной целью охотничьего и трофейного туризма является добыча трофейных животных (охота и рыбалка). Данный вид туризма постепенно развивается и входит в сферу деятельности охотничьих хозяйств области.

Спортивно-любительская охота наряду с основной целью – добычей дичи (часть которой становится товарной продукцией) развивает физическую подготовку и специальные навыки у спортсменов; на её основе развивается охотничий туризм.

Объектами спортивной охоты являются боровая, степная, водоплавающая и болотная дичь, заяц, лиса, волк, копытные звери. Научная охота ведется по заданиям исследовательских учреждений для изученияохотничьей фауны, болезней диких животных, охотничьего дела, краеведения (чучелами диких животных пополняются музеи и научные коллекции).

Способы осуществления: Фотоохота, охотничьи туры.

Районами с благоприятными условиями для развития охотничьего трофейного кластерного участка являются Алтынсаринский, Амангельдинский, Жангельдинский, Мендыкаринский, Наурзумский и Камыстинский районы Костанайской области, а также территория г. Аркалык. В указанных районах расположена большая часть охотничьих хозяйств. В охотхозяйствах области можно вести охоту на следующих животных и птиц: утку, гуся, лысуху, сурка, барсука, зайца, лису, волка, кабана, косулю.

3. Результаты и обсуждения

По мнению А. Ю. Александровой решающую роль в развитии индустрии туризма сегодня играют кластеры, как один из эффективных способов привлечения клиентов и повышения конкурентоспособности туристической отрасли экономики. Она считает, что складывающуюся в рамках экономических зон систему взаимосвязанных фирм, организаций и учреждений в сфере путешествий и отдыха населения можно рассматривать как зарождающийся региональный туристический кластер. Александрова (2007).

Н. А. Пелевина считает, что туристический кластер является крупным самостоятельным межотраслевым хозяйственным комплексом, который лежит не в привычной вертикальной плоскости, а охватывает некое горизонтальное пространство, включающее предприятия и организации разной отраслевой принадлежности. Он представляет собой совокупность взаимосвязанных отраслей и производств региональной экономики, единой функциональной задачей которых является деятельность по удовлетворению потребностей людей в различных видах отдыха и путешествий при рациональном использовании всех имеющихся туристических ресурсов региона. Пелевина (2008)

М. Портер «глобализирует» указанные предпосылки и отводит кластерам позитивную роль в улучшении предпринимательского климата, увеличении экспорта и привлечении инвестиций. Портер (1993) Т.В. Цихан выделяет экономическую роль кластеров как усилителя международной конкурентоспособности страны: «Для всей экономики государства кластеры выполняют роль точек роста внутреннего рынка», отмечая также интеграционную функцию кластера, основанную на преодолении недостатка других форм интеграции: «центром кластера чаще всего, бывает несколько мощных компаний, при этом между ними сохраняются конкурентные отношения». Цихан (2003) А.А. Мигранян также отмечает позитивные факторы кластерного подхода, такие как: снижение трансакционных издержек, рост эффективности специализации производства за счет концентрации конкурентов, потребителей и поставщиков в одном хозяйственном пространстве; синтез синергических эффектов, основанных на всеобщей стандартизации продукции, эффекте масштаба и инновационном харак-

тере кластерного подхода (в основе построения наиболее развивающихся кластеров лежат наукоемкие новации); снижение совокупных затрат на разработку и внедрение новаций. Мигранян (электронный ресурс)

Современный туристский кластер способен решить ряд важных задач, среди которых:

- рациональное использование имеющегося природного потенциала региона;
- приоритетное развитие внутреннего и въездного туризма на территории;
- создание и развитие высокоэффективного и конкурентоспособного туристического комплекса на территории региона;
- демонстрация исторического, культурного и духовного наследия народов;
- формирование системы государственного регулирования туристской деятельности;
- поддержка развития различных видов предпринимательства (среднего и малого) в туристской сфере;
- разработка маркетинговой стратегии продвижения туристических продуктов и создание благоприятного имиджа региона как туристического региона;
- привлечение внебюджетных источников для реконструкции и нового строительства туристских объектов;
- создание современной системы подготовки, переподготовки и повышения квалификации туристских кадров;
- создание инвестиционных площадок для реализации механизмов государственно-частного партнерства и развития малого и среднего туристского бизнеса.

Общую направленность целей кластерной организации туристического хозяйства обуславливают принципы туристического кластера. Для туристического кластера определены следующие основополагающие принципы:

1. взаимопонимание и готовность к сотрудничеству всех участников процесса;
2. равноправие и паритетность всех участников конструктивного диалога;
3. добровольность выбора форм сотрудничества;
4. взаимное информирование и выполнение, принятых на себя обязательств, согласно хозяйственным договорам, заключаемым непосредственно между участниками кластера. Недосвитий (2010).

4. Вывод

На основании сделанного нами исследования, можно сделать вывод о том, что туризм в Республике Казахстан является приоритетным направлением. Индустрия туризма позволяет создать рабочие места гораздо быстрее и легче, чем другие отрасли региональной экономики. Развитие туризма создает отличные предпосылки сбалансированному развитию всей территории. Основной целью развития туризма в Казахстане является создание современного высокоэффективного и конкурентоспособного туристского комплекса, на базе которого будут обеспечиваться условия для развития отрасли как сектора экономики, интеграции в систему мирового туристского рынка и развитие дальнейшего международного сотрудничества в области туризма. Учитывая, что Казахстан обладает уникальным природным потенциалом, у страны есть все возможности для развития различных видов туризма: культурно-познавательного, экологического, экстремального, делового, оздоровительного и другие.

Наша работа позволяет сделать вывод о том, что создание туристского кластера фактически определяет позиционирование территории и влияет на формирование положительного имиджа региона, что в целом создаст высоко интегрированные туристские предложения и конкурентоспособные туристские продукты.

Конкурентоспособность выступает тем фактором, который определяет место регионов в экономике Казахстана. Поэтому кластерный подход может стать эффективным инструментом стимулирования экономического развития регионов и страны в целом.

Развитие в определенных туристских кластерах с конкурентоспособным туристским бизнесом, которым занимаются профессиональные работники туризма, предлагающие привлекательные туристские продукты на внутреннем и международном рынках туризма в данном

направлении, способствует мощному и стабильному росту доходов от туристской деятельности для всех вовлеченных заинтересованных сторон – государства, бизнеса и работников.

Разработка и реализация кластерной политики является основой инновационного развития национальной экономики, ее модернизацией в соответствии с меняющейся конъюнктурой международного рынка.

В нашем исследовании мы выяснили, что кластер функционирует только в определенной среде, а именно в благоприятных условиях (политических, социо-культурных, экономических, природных), которые представляют собой совокупность внешних факторов, обеспечивающих конкурентоспособность туристских услуг. Благоприятные условия – это комплексное понятие и включает такие элементы, как ресурсы (природные, человеческие), научно-исследовательский потенциал, инвестиционный климат, проводимая на территории политика властей, характер конкуренции, уникальность производимой продукции и услуг, потребности местных потребителей, квалификация поставщиков, наличие связанных отраслей.

В результате проведенной нами работы можем сказать, что развитие кластеров в туризме способствует увеличению эффективности рынка туристских услуг и, таким образом, содействует росту благосостояния страны.

Ценность кластерной систему заключается в том, что она способствует специализации и активному экономическому развитию региона. Компании, работающие в условиях кластерной системы, используют современные технологии, повышают производительность труда и совершенствуют организационные методы управления и функционируют в виде взаимосвязей эффективной системы.

Следовательно, процесс создания туристского кластера можно представить в виде следующих этапов: исследования кластерного подхода и адаптация его особенностей к условию Казахстана, оценка потенциала кластерного развития в Костанайском регионе и его сочетания с имеющимися экономическими возможностями анализ основных препятствий, возникающих при его формировании, выявление опыта и использование этих результатов что было выявлено в работе. Также, были выявлены следующие развития направлений по туризму в Костанайской области:

1. Развитие гастрономического туризма.
2. Развитие этнографического и этнического туризма.
3. Развитие охотничьего и рыболовного (трофейного) туризма.

В ходе исследования работы была изучена развития туристской отрасли в городах и районах, входящих в Костанайскую область.

В работе были составлены основные проблемы и тенденции развития туристской отрасли в Костанайской области.

Таким образом, задачи были решены в полном объеме, цель достигнута – выявить и охарактеризовать главные особенности, тенденции и перспективы развития туристского рынка, и обозначить шаги по созданию и развитию туристического кластера в Костанайской области.

Список литературы

Туристские кластеры: содержание, границы, механизм функционирования [Текст] / Александрова А. Ю. // Современные проблемы сервиса и туризма. 2007. – № 1. – С. 61.

Институциональные аспекты функционирования инновационного кластера [Текст] / Марков Л.С. // Менеджмент инноваций. – 2010. – № 4. – С. 292–301.

Мигранян, *А*. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://subcontract.ru/Docum/ DocuinShow_DocumID_171. html.

Митрофанова, А.В. Региональный туристский кластер как форма пространственной организации туризма (на примере Калининградской области): Автореф. дис… канд. геогр. наук. [Текст] / А.В. Митрофанова. – Калининград, 2010. – С. 150.

Недосвитий, И.В. Формирование стратегического развития туристической отрасли в регионе на основе кластерного подхода: автореф. дис… канд. экон. наук. [Текст] / И.В. Недосвитий. – Чебоксары: ФГОУ ВПО «Чебоксарский государственный университет им. И.Н. Ульянова», 2010. – С. 3.

Кластерный подход к обеспечению развития туристско-рекреационной сферы региона [Текст] / Пелевина Н. А. // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. – СПб, 2008. – № 12(86). – С. 340.

Пилипенко, И.В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы [Текст] / И.В.Пилипенко М. – Смоленск: Ойкумена, 2005. С. – 469.

Портер, М. Международная конкуренция [Текст] / М. Портер. – М.: Международные отношения. – 1993 – С. 896.

Рыжаков, Е.Д. Финансовое обеспечение концепции кластерной стратегии развития экономики региона: теория и методология [Текст] / Е.Д.Рыжаков автореф. дис… д-ра экономич. наук / Е.Д. Рыжаков. – Казань, 2008. – С. 323.

Кластерная теория экономического развития / Т.В. Цихан // Теория и практика управления. – 2003. – № 5.

Материал поступил в редакцию: 07.06.2018

КАРАМУРЗИНА, Ж.М., ПАНИЯЗ, А.П.

ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ ТУРИСТІК КЛАСТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ БОЛАШАҒЫ

Мақалада аймақтағы туризмді дамыту стратегиясы туристік кластердің әлеуметтік-экономикалық дамуының қажеттілігін аймақтық бюджетке қаржы түсімдерінің келуін қамта - масыз ететін маңызды экономикалық құрал ретінде қарастырылған. Сонымен қатар, жұмыспен қамтудың өсуіне ықпал етуі, экономиканың көптеген секторларын туризмге тікелей немесе жанама байланысты дамытуға әсері айқындалған. Туристік қызметтегі кластерлік тәсілдің ерекшелігі – бір немесе бірнеше фирмалардың жоғары бәсекеге қабілеттілігі маркетингтік микроортаға: жабдықтаушыларға, бәсекелестерге, делдалдарға және тұтынушыларға таралу мүмкіндігі. Қазіргі кезде Қостанай облысындағы туристік инфрақұрылым толық қалыптаспағандықтан туристік кластер жүйесі әлі де дамуда. Туристік кластерді құрастыру мақсаты – Қостанай облысындағы туристік кластердің қалыптасу болашағын зерттеу. Заманауи талаптарға сай келетін туризмнің бірегей кешенін құру, ол бәсекеге қабілетті туристік қызметтер жүйесін қалыптастырады, отандық және сыртқы туризмді қарқынды дамытады. Зерттеу пәні – кластерлік тәсіл негізінде туризмді реттеу бойынша Қостанай облысының туристік бағыттарын зерттеу. Ғылыми жаңалығы Қостанай облысында туризмді дамытуға және зерттеуге кластерлік көзқарасты пайдалануға мүмкіндік беретін теориялық және әдістемелік ережелерді әзірлеу және негіздеу. Практикалық маңыздылығы – зерттеудің негізгі нәтижелері туризмді басқару саласында жаңа зерттеулер үшін теориялық негіз ретінде пайдаланылуы мүмкін. Нәтижелердің практикалық маңыздылығы – туризмді дамыту бағдарламаларын әзірлеу барысында келтірілген ұсыныстарды пайдалану.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *туристік сала, туристік кластер, туристік кластер тұжырымдамасы, туристік саладағы кластерлік тәсілді қолданудың ерекшеліктері, туристік кластердің сипаттамасы.*

KARAMURZINA, J. M., PANIAS, A. P.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE TOURIST CLUSTER IN KOSTANAY REGION

The article considers the strategy of tourism development in the region, which is based on an understanding of the socio-economic need for priority development of the tourist cluster as an important economic tool, ensuring the inflow of financial revenues to the regional budget, contributing to the growth of employment, positively affecting the development of many sectors of the economy, directly or indirectly related to the tourist business.

The peculiarity of the cluster approach in tourism activity is that the high competitiveness achieved by one or several firms has the property to extend to its marketing microenvironment: suppliers, competitors, intermediaries and consumers. Currently, the tourism cluster system is still developing as the tourist infrastructure in the Kostanay region is not fully formed. The purpose of creating a tourist cluster is to

increase the competitiveness of the territory in the tourist market due to the synergistic effect of the tourist cluster. Creation of a unique tourism industry,which is responsible for modern requirements, forms competitive tourism products and successfully develops domestic and inbound tourism. Subject of research is to explore the tourist direction of Kostanay region in tourism regulation on the basis of cluster approach. Scientific novelty consists in the development and substantiation of theoretical and methodological provisions that allow using the cluster approach to research and support of tourism development in Kostanay region. The practical significance lies in the fact that the main results of the study can be used as a theoretical basis for new research in the field of tourism management. The practical significance of the results can be the use of recommendations presented in the development of tourism development programs.

Keywords: *tourism industry, tourist cluster, the concept of tourism cluster, especially the use of the cluster approach in the tourist area of activity, characteristic of tourist cluster.*

УДК 338.48

Гурская, И.Ф.,
ст. преподаватель кафедры теории и практики ФКСиТ, КГПУ, г. Костанай, Казахстан
Колеснюк, Т.А.,
студентка 4 курса,
КГПУ, г. Костанай, Казахстан

МЕЖВУЗОВСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КГПИ С ПРИГРАНИЧНОЙ ТЕРРИТОРИЕЙ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЭКСКУРСИОННОГО ТУРИЗМА

Аннотация

В данной статье рассматривается межвузовское сотрудничество между КГПИ с приграничной территорией, как фактор развития экскурсионного туризма. В статье содержится краткий обзор договоров и соглашений между КГПИ и вузами Челябинской области. Приведены примеры туров для студентов Костанайской и Челябинской областей с учетом их предпочтений.

Ключевые слова: *сотрудничество, приграничная территория, экскурсионный туризм, межвузовское сотрудничество*.

1. Введение.

Экскурсионно-познавательный туризм давно выделился и стал самостоятельным видом туризма. Его основой является историко-культурный потенциал страны или региона, включающий всю социокультурную среду с традициями и обычаями, особенностями бытовой и хозяйственной деятельности. Поездка может включать в себя и познавательные и рекреационные цели одновременно. Основа познавательного туризма – богатая экскурсионная программа, включающая осмотр достопримечательностей, памятников, музеев, уникальных природных объектов и явлений [1].

Культура является одним из ведущих элементов туристского интереса. Уровень культурного развития может быть применен для создания благоприятного имиджа региона. Элементы и факторы культуры, одним из которых считается экскурсионное обслуживание, могут являться каналами распространения информации о туристских возможностях местности. Достижение развития туризма зависит не только от материально-технической базы, отвечающей общественным стандартам и требованиям, но и от особенности национально-культурного наследия [2].

2. Материалы и методы.

При написании статьи и проведении исследования использовались такие методы, как анализ нормативно правовой базы сотрудничества КГПИ, синтез, анкетирование, математическая обработка данных и обзор литературных источников.

3. Результаты.

В ходе исследования были рассмотрены научные статьи отечественных и зарубежных авторов по теме межвузовского сотрудничества на приграничных территориях в сфере туризма, мы выяснили, что данная тема недостаточно популярна в обсуждениях. В одной из научных статей испанских ученых, PedroLongarta, EugeniaWickensb, WalterOcañaa, VictorLlugshaa определены цели и направления межвузовского сотрудничества. В ней отмечено, что сотрудничество между вузами в сфере туризма, послужит развитию туризма, обмену опытом между студентами и преподавателями, проведению общих исследований и создание новых проектов в сфере туризма [3]. Исследуя данную статью, а также другие источники, мы пришли к выводу, что сферы сотрудничества между вузами могут иметь достаточно широкий спектр. Наиболее популярные сферы сотрудничества указаны на рисунке 1 и выделены цветом, другие также востребованы в зависимости от направления вуза.

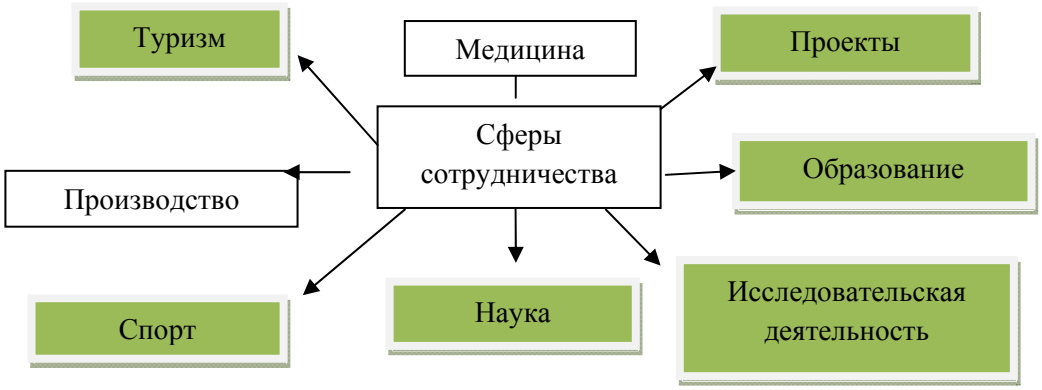

Рисунок 1 – Сферы сотрудничества

Принимая во внимание положения статьи «A stakeholder analysis of a service learning project for tourism development in An Ecuadorian Rural Community» [3] мы рассмотрели межвузовское сотрудничество между Костанайским государственным педагогическим институтом с другими учебными заведениями.

Российский государственный университет физический культуры, спорта, молодежи и туризма и КГПИ 3 марта 2014 года заключили договор об осуществлении взаимовыгодного сотрудничества сторон в научно-исследовательской, научно-педагогической, образовательной, внедренческой, социально-технологической, физкультурно-спортивной и туристской сфере.

Договор между Магнитогорским государственным техническим университетом им Г.И.Носова и КГПИ 3 апреля 2018 предметом, которого является осуществление взаимовыгодного сотрудничества сторон в научно-исследовательской, научно-педагогической, образовательной, внедренческой, социально-технологической, физкультурно-спортивной и туристской сфере.

Договор о сотрудничестве между факультетом физической культуры, спорта и туризма КГПИ и Центром подготовки олимпийского резерва Управления физической культуры и спорта акимата Костанайской области.

Договор о совместной деятельности в международной исследовательской программе «Здоровье студентов» между Уральским государственным университетом физической культуры и КГПИ, договор направлен на осуществление координации по выполнению совместных исследованиях в рамках международной исследовательской программы «Здоровье студентов» на территориях различных субъектах РФ и Костанайской области РК.

Договор о сотрудничестве между КГПИ и Южно-Уральским государственным университетом 16 февраля 2018 года, который нацелен на научное и образовательное сотрудничество как основу подготовки высококвалифицированных кадров для внешнеэкономических

отношений двух стран, имея общие приоритеты в области развития образования и научных исследований.

В начале этого года 16 февраля был подписан договор между КГПИ и Южно-Уральским государственным университетом, предметом которого стали научное и образовательное сотрудничество, как основа подготовки высококвалифицированных кадров для внешнеэкономических отношений двух стран, имея общие приоритеты в области развития образования и научных исследований. Так же мы ознакомились с информацией на официальном сайте КГПИ о партнерах кафедры теории и практики ФКСиТ, в котором представлен один партнер, а именно Институт спорта, туризма и сервиса подразделения ЮУрГУ.

Институт спорта, туризма и сервиса – подразделение ведущего национального исследовательского университета Российской Федерации – Южно-Уральского государственного университета. В Институте сконцентрированы лучшие научные, образовательные, спортивные и студенческие традиции ЮУрГУ [4].

Анализ сайта ИСТиС, показал, что сотрудничество между нашими вузами является взаимовыгодным, т.к будет происходить обмен знаниями, умениями и навыками с обеих сторон. Изучив дисциплины, которые преподаются в вузах, мы выяснили, что есть различие в предметах, что указывает на то, что будет происходить обмен информацией, путем онлайн-конференций, семинаров, учебных поездок, академической мобильностью, что косвенно будет влиять на развитие приграничного туризма.

Между нашим учебным заведением и учебными заведениями г. Челябинска, было проведено анкетирование, где мы выявили, что студенты заинтересованы данными приграничными территориями и хотят больше узнать информации про данный регион.

Мы выявили необходимые условия для формирования развития туристско экскурсионных услуг на приграничных территориях Костанайской области:

- систематическое исследование экскурсионных предпочтений целевой аудитории;
- упрощенные таможенные формальности для въезда в страну;
- наличие экскурсионных бюро, подбор и консультирование потребителей;
- наличие соответствующей инфраструктуры: гостиницы, базы отдыха, дороги и т.д.;
- формирование и "раскрутка" туристских брендов;
- управление спросом на экскурсионные туры;
- реклама экскурсионных туров и их продвижение.

Для исследования туристских предпочтений мы составили две анкеты, первая для респондентов в г. Костанай, вторая для респондентов г Челябинск. В качестве целевой аудитории для исследования мы выбрали студенческую молодежь, так как считаем ее наиболее мобильным слоем населения.

Цель анкетирования – изучить туристские предпочтения студентов приграничных территорий России и Казахстана. Общие данные респондентов представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Данные респондентов

Название характеристики	Количество (чел.)
Общее количество респондентов	г. Костанай 154(чел.), г. Челябинск 71(чел)
Пол респондентов	г. Костанай: мужской 44 (чел.) женский 110 (чел.) г. Челябинск: мужской 16 (чел.) женский 55 (чел.)
Возраст	17-23 лет
Место учебы	г. Костанай: КГПИ, КГУ, Колледж «Зерек», КФ ЧелГУ, ККБТ, КСК, ККАТ, КПВК. г. Челябинск: ЧелГУ, ЮУрГУ, ЮУГМУ, УРИО, ЧГИК

Анализ полученных данных показал, что студенты города Костанай в большей степени (32%) предпочитают событийные туры, которые включают в себя посещение карнавалов, праздников, спортивных и культурных мероприятий. Что касается предпочтений в выборе компании преобладает ответ «с друзьями» (48%), на вопрос осведомленности туристических достопримечательностей России преобладает ответ «Да» (58%) и культуры, быта русского народа преобладает ответ «Да» (75%).Анализ посещения РФ с целью туризма показал нам, что студенты нашего города не посещали РФ с данной целью, лишь малое количество посещало соседнюю страну с целью туризма (23%). Анализ предпочтений студентов нашего города показал нам, что наши студенты в большей степени интересуются такими турами как: посещение культурных мероприятий (концерт музыкальной группы, театра, оперы 31%) и пеший поход с подъемом на горную вершину (24%) рисунок 2.

Укажите, какой из предложенных туров Вам более всего интересен?

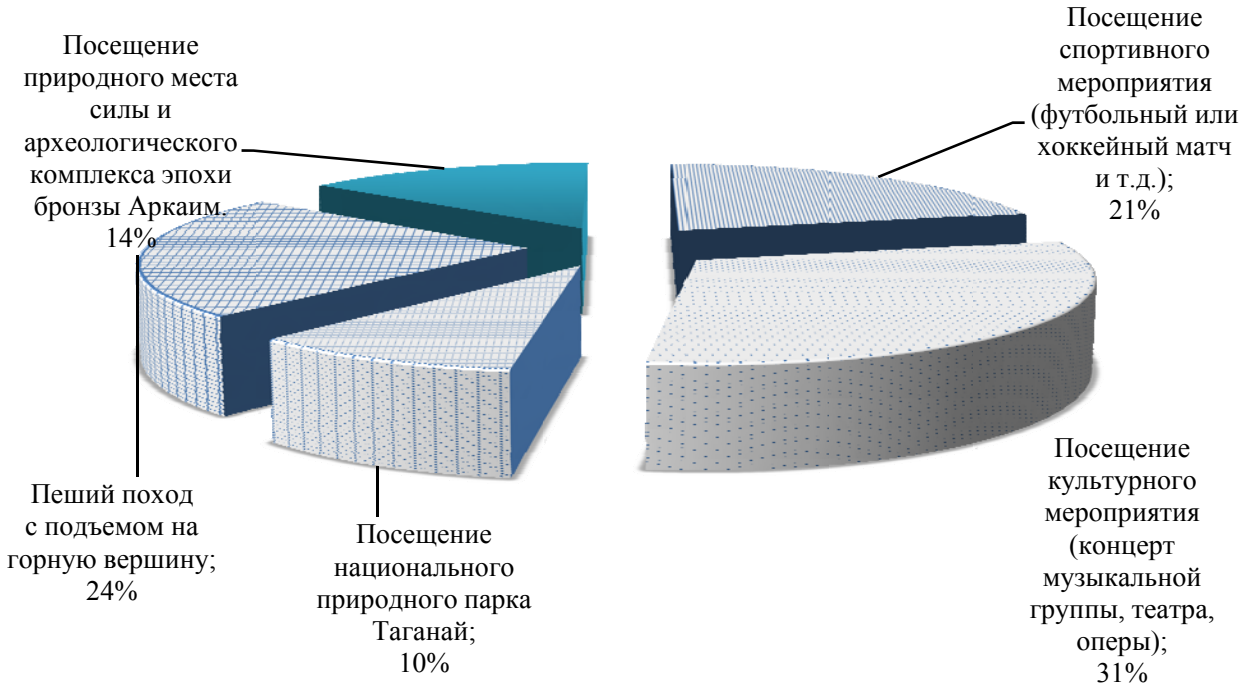

Рисунок 2 – Туристские предпочтения респондентов г. Костанай (n=154)

Анализ анкетирования показал, что студенты города Челябинск в большей степени предпочитают активные виды отдыха, которые включают в себя походы, сплавы, экспедиции и экскурсионные туры (30%). Что касается, предпочтений в выборе компании преобладает ответ «с друзьями» (58%), на вопрос осведомленности туристических достопримечательностей Казахстана преобладает ответ «Нет» (53%) и культуры казахского народа преобладает ответ «Нет, но хотелось бы узнать» (57%). Анализ посещения РК с целью туризма показал нам, что студенты Челябинска не посещали РК с данной целью, лишь малое количество посещало нашу страну с целью туризма (19%). Анализ предпочтений студентов Челябинска показал нам, что в большей степени они интересуются такими турами как: посещение Наурузмского заповедника, включенного в список всемирного наследия ЮНЕСКО(31%) и посещение торжественного празднования восточного «Нового года» праздника «Наурыз» (29%) рисунок 3.

Укажите, какой из предложенных туров Вам более всего интересен?

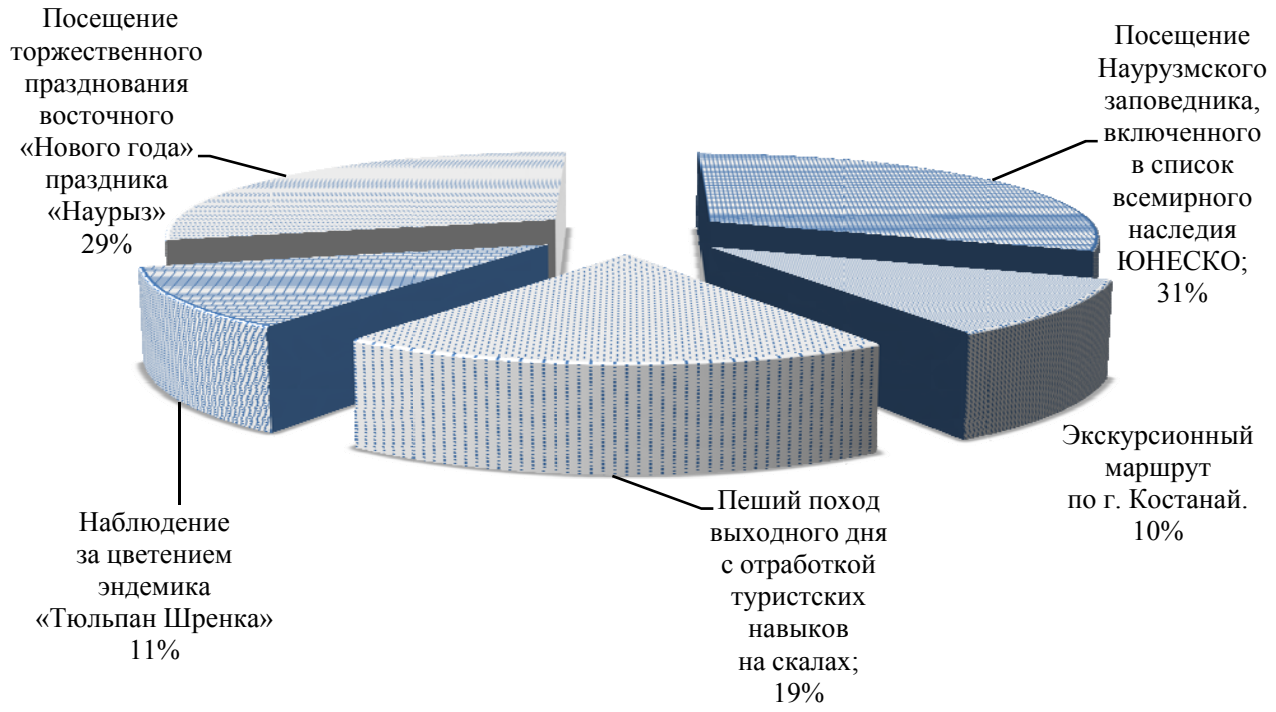

Рисунок 3 – Туристские предпочтения респондентов г. Челябинск (n=171)

Студентов Челябинска в большей степени интересуют активные виды отдыха, которые включают в себя походы, сплавы, экспедиции и экскурсионные туры, а из предложенных туров Костанайской области посещение Наурузмского заповедника, включенного в список всемирного наследия ЮНЕСКО и посещение торжественного празднования восточного «Нового года» праздника «Наурыз».

Исходя из этого выбора, мы можем предложить студентам г. Костаная следующие туры Челябинской области:

• тур «Высокогорный Зюраткуль» Национальный парк «Зюраткуль» (Челябинская область) – заповедное место, которое обладает богатой историей, овеяной легендами и мифами. Эту удивительную горную страну по праву называют Синегорьем. Это один из немногих уголков с дикой природой

• в Челябинске можно полюбоваться Свято-Троицким храмом, посетить картинную галерею или чуть(-чуть) пройтись по Кировке по пути в местный академический драмтеатр. Или чуть дальше, чтобы послушать музыку в Органном зале. Звучит музыка в театре оперы и балета, ждут зрителей театр современного танца, театр «Манекен» и другие [5].

А исходя из предпочтений студентов г. Челябинск следующие туры Костанайской области:

• тур Наурузумский заповедник экскурсионно-просветительская деятельность осуществляется путем организации научно-познавательных и экологических экскурсий, а также учебной, пропагандисткой, выставочной, музейной, культурно-просветительской и иной работой по вопросам охраны природы и заповедного дела. На территории заповедника функционируют 6 экскурсионных троп и маршрутов, общей протяженностью 185 км [6].

• посещение торжественного празднования восточного «Нового года» праздника «Наурыз».

4. Выводы

Исследуя предпочтения студентов в туризме, мы выявили, что большая часть студенческой молодежи (81% и 77%), проживающая на приграничных территориях не посещала Костанайской и Челябинской областей с целью туризма, но заинтересована в определенных туристских продуктах. Межвузовское сотрудничество находится на высоком уровне взаимодействия в научно-исследовательской, спортивной и др сферах, но туризм на данный момент не является приоритетной сферой данного сотрудничества. Стоит уделить больше внимания новым формам сотрудничества, таким как организация совместных туров между студентами высших учебных заведений, так как есть интерес со стороны студентов. Формирование и проведение совместных туров буду способствовать совершенствованию профессионального уровня выпускников специальности «Туризм». Между Костанайской и Челябинской областями, существуют благоприятные условия для развития приграничного туризма, что положительно повлияет на развитие въездного и экскурсионного туризма в целом.

Список литературы

Дурович, А. П., Копанев А. С. Маркетинг в туризме: Учеб, пособие. [Текст] / А. П. Дурович, С. А. Копанев. – Мн.: Выш.шк., 1998. – С. 98–101.

[Электронныйресурс] // Режим доступа: http://studbooks.net.

A stakeholder analysis of a service learning project for tourism development in An Ecuadorian Rural Community [Текст] / Pedro Longarta, Eugenia Wickensb, Walter Ocañaa, Victor Llugshaa // Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education. – 2017. – №20. – С. 87–100.

Институт спорта, туризма и сервиса [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://istis.susu.ru/ru/

Официальный туристский сайт «Тонкости туризма» [Электронный ресурс] // Режим доступа: https://tonkosti.ru

Официальный сайт Наурузумского Заповедника [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://naurzum.kz

Материал поступил в редакцию: 24.05.2018

ГУРСКАЯ, И.Ф., КОЛЕСНЮК, Т.А.

ҚМПИ-ДЫҢ ШЕКАРАЛАС АЙМАҚТАРДЫҢ ЖОО-МЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ ЭКСКУРСИЯЛЫҚ ТУРИЗМДІ ДАМЫТУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Бұл мақалада ҚМПИ-дың шекаралас аймақтардың ЖОО-мен өзара ынтымақтастық мәселелері талқыланды. Экскурсиялық туризмді дамыту факторы ретінде мақалада ҚМПИ мен Челябі облысының университеттері арасындағы келісімдер мазмұнына қысқаша шолу жасалған. Қостанай және Челябі облыстарының студенттеріне экскурсия үлгілері ұсынылды, олардың тиімді тұстары жеткізілді.

***Мақаланың мәнін ашатын сөздер*:** *ынтымақтастық, шекаралық аймақ, экскурсиялық туризм, университетаралық ынтымақтастық.*

GURSKAYA, I.F., KOLESNYUK, T.A.

INTERGOVERNMENTAL COOPERATION OF KSPI WITH THE BORDER AREA AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF EXCURSION TOURISM

This article examines the inter-university cooperation between KSPI and the border area. as a factor in the development of excursion tourism. The article contains a brief overview of the agreements and agreements between KSPI and the universities of the Chelyabinsk region. Examples of tours for students of Kostanay and Chelyabinsk regions are given, taking into account their preferences.

Keywords: *cooperation, border area, excursion tourism, interuniversity cooperation.*

УДК 8

Сейсембай, Г.А.,
аға оқытушы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан
Сексенбай, Ж.М.,
4-курс студенті, ҚМПУ, филология факультеті, Қостанай, Қазақстан

ЖАНАТ ӘСКЕРБЕККЫЗЫ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ӘЙЕЛ БОЛМЫСЫНЫҢ ЖАЛҒЫЗДЫҚҚА ҰМТЫЛЫСЫ

Түйіні

Бұл мақалада қазіргі қазақ поэзиясының өкілі Жанат Әскербекқызының шығармашылығындағы лирикалық өлеңдерге талдау жасалды. Ақын Жанат Әскербекқызы шығармашылығы негізінде әйел ақындардың тұлғалық болмысы жайлы сөз етіліп, өмір сүру пәлсапасы мен психологизм мәселелерінің өлеңде өрнектелу әдістері талданған.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *қазіргі қазақ поэзиясы, Жанат Әскербекқызы, экзистенциализм, психологизм, лирикалық өлеңдер.*

1. Бізге мәлім тарихта XIX ғасырдағы қазақ әдебиетіндегі қазақ қыздарының өлеңдеріне теңдік, еркіндік тақырыбы арқау болғаны белгілі. Ал XX ғасырдағы зиялы қазақ қыздарының көшін Мәриям Хәкімжанова, кейін Зияш Қалауова бастаса, олардың поэзиядағы позициясы бекіген кезеңі Фариза Оңғарсынова, Марфуға Айтқожина, Ақ ұштап Бақтыгереева, Қанипа Бұғыбаева, Күләш Ахметова, Гүлнар Салықбай сынды ақындардың өлең өлкесіне аялдауымен сәйкес келетіндей. Нәзік жандылар поэзиясы тәуелсіздік жылдары да біршама түрленіп, ақындар дәстүрлі қазақ өлеңін жаңа сүрлеуге салып, заман көшіне ілестіріп ала жөнелді. Солардың ішінде Жанат Әскербекқызының шығармашылығы ерекше аталуы тиіс. Жанат ақын өз өлеңдерінде көктүріктің көне сарынын, мифтік ойлау жүйесінің өлеңдегі көрінісін жаңа бағыт, яғни модернизммен қиыстыра отырып, дәстүр жалғастығы мен жаңашылдық ұғымының ұтымды көрінісін қалыптастырды. Толып жатқан измдарды ары қарай өрбітсек, модернизмнен кейін постмодернизм алдымыздан шығады. Бұл көштің де басында Танагөз Толқынқызы, Нәзира Бердалы бастаған бір топ бар: Айнұр Төлеу, өзін жыраулық дәстүрді жаңғыртып жүрмін дейтін Мақпал Жұмабай, әлі кітап боп шықпаған Ботагөз Бексары және басқалары. Біз осы мақаламызда Жанат Әскербекқызы шығармашылығы негізінде әйел ақындардың тұлғалық болмысы жайлы сөз ететін боламыз.

2. Жалпы, экзистенциализм сөзі латын тілінде "өмір сүру" деген мағынаны білдіреді. Біздің түсінігімізде бұл ұғым барынша кеңінен анықталуы керек: біріншіден, әрбір адамның тіршілік ету барысында өз тәжірибесі арқылы көз жеткізген ақиқаты, өмір сүру шындығы, өлімді қабылдау батылдығы; екіншіден, адам баласының бойына сіңірілуге тиіс жалпы адамзаттық құндылықтардың бір арнаға тоғысуы – өмірлік мақсат-мұраттың қалыптасу негіздері. Философия ғылымдарында бұл мәселе туралы терең әрі миға біршама салмақ саларлық көзқарастар бар. Ал, лирикалық тұлғаның экзистенциялық болмысы туралы айтқанда біз ақынның обьективті көзқарасына, жалпы дүниетанымына көбірек мән беретін боламыз.

Нәзік жандылар поэзиясы әдетте, сезімге толы таза лирикалық туындылардан құралады деген стереотип бар. Рас, бірақ қазақ ақын қыздарының жырларында қашанда өршіл рух, қайсар мінез және жауынгерлік жігерге айрықша орын беріледі. Оның айқын дәлелі – өр мінезін өлеңмен егіз еткен жоғарыда аттары аталған арулардың жауһар жырлары.

3. Солардың ішінде ақындық пен ғылым деген даңғыл жолдарды параллель тартып келе жатқан Жанат Әскербекқызы поэзиясының жөні бөлек. Ақын шығармашылығының негізгі ерекшелігі жаратылыс пен адам болмысы арасындағы үндестік, адам сыры, көнеден келе

жатқан ұлттық сипат, көк пен жер арасындағы тіршілік, тылсым дүние, сезім-күй әуендерінен танылады.

Ш.Уәлиханов атындағы КМУ профессоры, филология ғылымдарының кандидаты Жәмбек Сәбит Нұрмұхамбетұлының осы жылдың сәуір айында жариялаған "Қазақ поэзиясындағы экзистенциялық көңіл-күй" атты мақаласында қазақ поэзиясындағы лирикалық тұлғаның өмір сүру толғанысы мен ішкі әлеміндегі беймаза күйді түсіндіруге бастау салып, поэзияны жан ілімімен тығыз байланысының ғылыми астарын сипаттады деуге негіз бар.

«... жазушы, философ Жан Поль Сартрдың көркем шығармашылыққа байланысты концепциясындағы көзқарастары негізінде экзистенциялық мәселенің поэзиядағы, оның ішінде қазақ поэзиясындағы экзистенциалдық көңіл-күй тақырыбын талдап-түсінуде ерекше маңызы бар. Жан Поль Сартрдың пайымдауынша өмірдегі объектінің (нысанның) мәні шамалы, ал осы объектіден (прототиптен) туындайтын, пайда болатын образ ерекше мәнге ие. Сонымен образ өмірдегі объектіден (нысана) прообраздан туындайды. Ақиқат өмірдегі объект енді ол үшін реалды емес. Образ үшін енді объект ирреалды болмыс. Заттың, құбылыстың объектісін (нысаны) адамның «қабылдаушы санасы» көре алады. Көргенде оны толық күйінде жан-жақты емес, көзіне көрініп тұрған қырынан қабылдайды. Объект туралы басқа мәлімет, білімдердің жиынтығы болуы мүмкін емес. Яғни бұл қабылдау нақтылы-сезімдік тұрғыда болып келеді. Ал объектіні жан-жақты толық көріп, ол туралы мәлімет-білімдердің жиынтығы үнемі жаңғырып, толықтырылып отыруының арқасында образға айналдыру «елестетуші сананың» образы сананың синтетикалық актілері арқылы жүзеге асады. Бұл процеске едәуір дәрежедегі білім, сананың интенциясы, репрезентативті бейнелеу элементтері қатысады. Бұл пайда болған образ нақты сезімдік және білім объектісі бола алады. «Елестетуші сана» арқылы пайда болған объектінің образына образды қайтадан жаңғырту үшін енді объектінің қажеті жоқ. Көзімізге объектіні әкелсе біздің «елестетуші санамыз» жұмыс істемейді. Нақты объектіні тек қана «қабылдаушы сана» ғана қабылдайды. «Елестетуші сана» образды нақты объектінің қатысынсыз, сана интенциясы арқылы жаңғыртады. Ол реалды объекті тарапынан детерминацияланбайды. Образ сананың ішкі қызметтері арқылы жаңғырады». Жәмбек С.Н. (2017).

Осы пікірді негізге ала отырып, мынадай тұжырым жасауға болады: адам баласының "елестеуші санасында" қалыптасатын образдардың ең күрделісі – "жалғыздық".

Себебі, өлімнің алғышарты да кейінгі салдары да адам баласының қайғыру әрекетіне ұласып, белгілі уақыт өлшеміне сәйкес жекеленуге, яғни жалғыздыққа әкеліп тірейді. Бұлжаратылыстың бұлжымас заңдылығы. "Жалғыздық" – ислам дінінің тірегі Таухид ілімінің негізгі ұғымдарының бірі. Жалғыздық – тұтас жаратылысты, мән мен барлықты Жаратушы Алла, соның ғана қасиет белгісі. "Жалғыздық Құдайға ғана жарасады" деу, Қазақ халқының әулие, хакім, данышпан және ұламаларға құрметпен қарағанын, бірақ өлшеусізбен өлшегендерді қабылдамағанын байқатады. Жалғыздық – философияда да негізгі ұғым-категория, сөз өнерінде, сол сияқты бейнелеу өнерінде басты көркемдік эстетикалық мотив". Қасенов Е. (2013).

4. Жан күйінің тыныштық табуға ұмтылысы жалғыздыққа апарады. Адам көңілінің құлазуы кейде адам атаулыдан аулақтауға, жалғыздыққа жетелейді. Жалғыздық – дүниеден аулақтану, ал туған елден кете алмау – азап. Жалғыздық көру – кемшілік көру, опық жеу, жалғызсырау. Философиялық тұрғыдан түсіндірер болсақ, ішкі жанның әлдебір абсолютті күшке ұмтылуы. Ақын "елестетуші санасында" "жалғыздық" бірде әкесі дүниеге келген бес-алты үйлі шағын ауыл (*"Жалғыз тал" өлеңі);* бірде адамның жабығуы мен құлазуы, алуан түрлі сезімінің шетсіз-шексіз кеңдігі, арман аңсауы; енді бірде жалғыздық ұлттық таным кеңістігінде бірде жағымсыз, бірде жағымды астар беретіні аңғарлады.

Ақын өлеңдеріндегі "жалғыздық" образының көрінісі индивидуалды түсінікте және поэтикалық бейнелеуінде автордың жеке метафоралау тәсілдері арқылы танылатыны анықталды. Ақын поэзиясының тілі қаншалық бай, көркем болса, соншалық дәстүрлі поэзияға қарағанда жаңаша колорит байқалады. Себебі, поэтикалық мәтінде стереотиптік тіркестер

көп кездесе қоймайды, оның орнын авторлық фраземалар мен метафоралар басып отыр. Мұны төменде талдау барысында тілге тиек етіп, тарқата түсеміз.

"Жылы үміт", "зарлы жыр", "өлімнің суық ызғары", "қайғы табы", "жапырақ жасы", "түннің перзенті", "күміс қанат күйме" сынды көркемдеуіш-бейнелеуіш қолданыстар "жалғыздық" ұғымының танымдық мәніне ерекше көркемдік үстеп тұр. Әрі бұл образды тіркестердің, төменде мысал ететін символдық бейнелердің ерекшелігі – авторлық қолданысында. Яғни, Жанат Әскербекқызы жырларында кездесетін мұндай тіркестер тосындығымен, дәлдігімен қайран қалдырып, ақынның таным тереңдігіне тамсандырмай қоймайды. Мысалы:

I. ***Көмейден ұшты бір ән жыраққа,***
Жанымды қайтіп алып қалармын. ("Ата қоныс" 5 б.)

II. ***Жалғыздық деген зарлы жыр*** еді,
Әкем де менің жалғыз ұл еді.
Күдігін шайған сенімді үміттің
Шырайы қанық алқызыл еді. ("Жалғызтал" 10 б.)

III. Санамнан сарнап сөйледі әр күн,
Өлімнің суық ызғары[4;13]
IY. Тынады бұлт, жусанға жаны ашыған,
Қайғы табы сезіліп қарасынан. [2;12]

Y. Кеудемнен шырқыратып жанымды үзіп,
Ақ сағымда барады ауыл жүзін. ("Ауылдан аттанғанда" 14 б.)

YI. Шынар тұр, шыңның төсінен
Жапырақ жасы домалап. ("Шыңдағы шынар" 16 б.)

YII. Осал тұсын жанымның сезеді жұрт,
Сүйгенім – ***тұл терек, өзегі құрт.*** [2;57]

YIII. Қап-қара түске құмармын,
Түннің перзенті шығармын. [2;73]

IX. ***Күміс қанат күймеге*** қиял мініп,
Саған емес, кетті ғой күнге самғай. [2;150]

Ал келесі мысалда ақын шеберлігі одан әрі айқыңдала түседі. Мұнда лирикалық тұлғаның өр рухы, жалпы болмысы да халықтық танымнан тармақталып, автордың өзіндік пайым-түйсігі арқылы лирикалық тұлға болмысын кіршіксіз қалпында екі шумаққа ұласқан метафоралық тұтастықпен айшықтайды:

Түнгі дала сарынымын,
Түнгі дала аспанының лағлымын.
Тәтті сезім шырынымын,
Түңлікті ойдың тамұғымын.
Сиқырлы өзен сылқылымын,
Сылқым тұма бүлкілімін.
Тымық түнге бауыр басқан
Ұлпа сезім үлпілімін.("Мен..." 121 б.)

Лирикалық тұлғаның жан сарайының жаңғырығы немесе құлазыған көңілдің даралану сипаты былайша кестеленеді:

Жалғыздық жанын жаралап,
Жаралап, және даралап,
Шынар тұр, шыңның төсінен
Жапырақ жасы домалап. ("Шыңдағы шынар" 16 б.)

Жаз өтті... Кетті сән күзден,
Барады күн де салқындап.
Шарқ ұрып жүрмін *жалғыз мен,*
***Адасқан қаздай* қаңқылдап.** [2;83]
Жазықсыз үміт жаутаңдап,
Қапалы түннен сығалар.
Жан тұңғиығына үңілсең –
Тұншығып қалған тұма бар. [2;83]

Ақын танымында "жалғыздықтың" тағы бір ерекше образы бар. Ол әкесі дүниеге келген бес-алты үйлі шағын ауыл бейнесінде бедерленеді. Оған арналған жалғыз өлең бойына балалық шағы мен өткен күннің сағымдай елесін сыйғыза білген. Мысалы:

Жалғызтал!
Жалғыздық қазір атыңда ғана,
Жалғызбын деуге дәтің бара ма?!
Көк терек пенен ақ қайыңдардан
Жалғыз тал көрсең, қимай жүр дейді,
Жақынды жаттай сыйлай жүр дейді.
Жалғыздық зарын тартпаған жандар
Жалғанға мынау сыймай жүр дейді.
Жалғызтал, болдың бабама мекен,
Сусаған жүрек нәр ала ма екен?
Кінәмшіл көңіл түңілсе бір күн
Жалғыз тал өскен далама кетем... ("Жалғызтал" 11 б.)

Лирикалық кейіпкердің ішкі толғанысының, нәзік жандыларға тән талдырмаш сезімдерді шертетін күшті құрылымның бірі – сағыныш. Жанат Әскербекқызы жардарында сағыныш аңсары субьектіге емес, жалпы ғаламның ғажап құбылыстарына бағытталатыны байқалады. Мысалы, төмендегі шумақта о дүниелік болған кісі рухына деген сағынышы – "елестетуші сананың" жемісі. Келесі мысалдарда да символдық қолданыстар арқылы адам баласы ғана сезіп-біле алатын тылсым күйді дәл бейнелейді.

Өскіні едік таулы жер, аршалы елдің,
Аңсар көңіл ауаға қанса дермін.
Қарашыққа тұндырып сағынышты
Қабіріңе қамығып қанша келдім. [2;13]
Жалықтым суық күндерден
Жабырқау шағым көп менің
Төсіне жұпар гүлді өрген
Тезірек жетші, көктемім! [2;40]

Сандалып мұң-аралдарда,
Сарғайып сағым қуатын
Мен бармын мына жалғандарда
Сағынатын да сағындыратын. [4;148]

Жалғыздықтың бір есімін жекелей жағдайда батырлық деп беруге болады. Мысалы, төмендегі шумақтарда лирикалық тұлғаның нағыз қаһармандық болмысы мен өз траге-диясын мойындау ерлігі айқындала түседі:

Шуағымен сәуірдің еріді мұң,
Шамырқанды кеуденің шері бүгін.
Жалғыздығы шалқытып жалғыз сәтке
Жағалауды жаңғыртар менің үнім... ("Өскемен. Үлбі өзені және мен" 32 б.)

Ерек тұлға емес ем елдегі ірі,
Желік-күннің ұшыпты желге мұңы.
Иттен, құстан көңілі қалып жүрген,
Бағы кемдеу ақынның мен де бірі. [2;56]

Қара жолда мен қалдым қара жаяу
Сезімімді әйгілеп ала бояу.
Жат жанды да қапысыз өзімсінер
Ақындардың сенімі баладай-ау!... [2;167]

Күңіреніп атар Шығыстан,
Көкбөрідейін таң ұлып
Киесі болып ұғысқан
Адамнан көрді-ау қатыгездік пен тағылық...
Көңілім қалды...
Көне ғасырға аттанам,
Көгілдір шәйі жамылып... [2;133]

Ал, келесі бір мысалдарда жалғыздық сондай аяулы халде, адамның ең осал тұсындай суреттеледі. Осы тұста ақын таза лирикалық иірімдерге ырық берген және басқа жырлардан гөрі эмоцияналды-экспрессивті бояуы қанығырақ:

Жел аластар асығыс желіп келіп,
Арғанаты тұрады ерік беріп,
Көкке қарай серпілген жұмбақ ару
Жібереді көз жасын төгіп-төгіп. [2;13]

Жерді жара, ұмсынып көкке мөлдір,
Арыла алмай өксікті өкпеден бір,
Тегін іздеп жүдейді телмірумен
Пері-қыздың жасынан көктеген гүл. [2;14]

Қараша келді жүрекке,
Әзірге мұңын түнетпе.
Ызғары шалар, жаныңа
Жазықсыз, нәзік гүл екпе!.. [2;71]

Тұтастай бір өлеңге келер болсақ, ақын шығармашылығындағы ***"Шыңдағы шынар"*** өлеңі "жалғыздық" ұғымын биіктетіп, тәкаппарлықпен үйлестіре отырып үлкен бір феномен жасаған. Шыңның ұшар басындағы кербез ағаш төмендегілердің күңкілін елемейтін асқан парасаттылық пен бүгінде жұрт бойынан ұмытылып бара жатқан "даралық" қасиетті үлгі етіп тұрғандай.

Ұшар басында ***бір шынар,***
Тәкаппар, қарап тұр сыңар,
Тілдесіп қана қайтуға
Төзімі жетіп кім шығар?!

Жазықты жайлап, еп көріп,
Жан-тәнімен жек көріп,
Шыңдағы ***жалғыз шынарға***
Теректер қарар кектеніп.

Шынар тұр бойын тік ұстап,
Жапырағымен тыныстап.

Күңкілін жұрттың не қылсын,
Кімімен қалай ұғыспақ...

Жалғыздық жанын жаралап,
Жаралап, және даралап,
Шынар тұр, ***шыңның төсінен***
Жапырақ жақсы домалап. [2;16]

Сөз басында экзистенциялизмнің бір қыры ретінде өлімді қабылдау батылдығын атап өткен едік. Жанат Әскербекқызы философиясында да өмір өткінші, соңы келіп бәрімір өлімге тірелетіні айқын айтылып отырады. Енді сол сөзімізді нақтылау үшін ақын өлеңдерінен мысал келтіреміз:

Тоқсанға келдің, той деді артың,
Сонда да жүрек сыздады.
Санамнан сарнап сөйледі әр күн
Өлімнің суық ызғары. [2;13]

Алдамшы өмір, құрғыр ма ең,
Құрығыр дүние, бұлдыр ма ең?!
Нәлет айттым мың күнге
Көңілім қалып бір күннен. [2;107]

Келесі мысалда Жанат Әскербекқызы өмір сүру пәлсапасын психологиялық аспектіде әсерлеп, адам өмірдегі шарасыздығын өліммен теңестіргендей. Яғни, шарасыздық – өмір сүре отырып өлу. Тек бұл жерде өлім тура мағынасында емес, адамның ішкі дүниесінің, оның ішінде сенім, үміт сияқты сезімдердің өшуімен сипатталып тұр:

Жүрек...
Жанып кетті,
Күлі қалды....

Көңіл
Кетпес *кірбің*
Іліп алды...

Күдік
Табалады
Құнын алды...
Сенім
әлдеқашан
құрыған-ды... [2;60]

5. Жанат Әскербекқызының "Қаз қанатындағы ғұмыр" атты жинағына енген өлеңдер циклында лирикалық кейіпкердің, яғни ақынның рухани болмысы, ішкі жан күйін, өмірге көзқарасы көркем көрініс тапқан. Оның ішінде, творчестволық субьектінің психологизмі, "жалғыздық" атты "елестетуші санада" қалыптасқан деректің сипатын анықтадық. Жалғыздыққа ұмтылу – лирикалық тұлғаның экзистенциялық болмысы және өмір сүру салты деген тұжырым жасауға болады.

Әдебиеттер тізімі

Әскербекқызы, Ж. Қаз қанатындағы ғұмыр: Өлеңдер мен поэма [Мәтін] / Ж. Әскербекқызы. – Алматы: Жазушы, 2007.

Жәмбек, С.Н. Қазақ поэзиясындағы экзистенциялық көңіл-күй [Электрондық ресурс] // Әдебиет порталы. –2017. – Қолдану режимі: http://adebiportal.kz.

Қасенов, Е. Тілдің қатысымдық және танымдық табиғаты (І.Жансүгіров поэзиясы тілі бойынша). Ғылыми монография [Мәтін] / Е. Қасенов. – Алматы. –2013.

Мәлімет редакцияға түсті: 30.03.2018

SEISEMBAY, G. A., SEKSEMBAY, G.M

THE DESIRE OF THE FEMALE NATURE TO BE ALONE IN THE POETRY OF ZHANAT ASKERBEKKYZY

This article analyses lyrical verses in the work of the representative of modern Kazakh poetry Zhanat Askerbekkyzy. Based on the work of Zhanat Askerbekkyzy personal qualities of the poetess were taken out, methods of expressing the problems of existentialism and psychologism in the poetess's poetry were analysed.

Keywords: *modern Kazakh poetry, Zhanat Askerbekkyzy, existentialism, psychologism, lyrical verses.*

СЕЙСЕМБАЙ, Г.А., СЕКСЕМБАЙ, Ж.М

ОТРАЖЕНИЕ СТРЕМЛЕНИЯ ЖЕНСКОЙ НАТУРЫ К ОДИНОЧЕСТВУ В ПОЭЗИИ ЖАНАТ АСКЕРБЕККЫЗЫ

В данной статье приведен анализ лирических стихотворений представителя современной казахской поэзии, Жанат Аскербеккызы. На основании творческих материалов Жанат Аскербеккызы выявлены личностные качества женщин-поэтесс, проанализированы методы выражения проблем философии жизни и психологизма в произведениях автора.

Ключевые слова: *современная казахская поэзия, Жанат Аскербеккызы, философия жизни, психологизм, лирические стихи.*

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ РЕАЛИЗАЦИЯ ПРОГРАММЫ«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ»

УДК 378.18

Akbuzhurova, S.Zh.,
Master of Pedagogical Sciences, Lecturer of KSPU, Kostanay city
Amirkhamzin, N.K.,
Master of Pedagogical Sciences, Lecturer of KSPU, Kostanay city
Esmaganbetova, Sh.K.
senior teacher of KSPU, Kostanay city
Serzhan-Abdrakhmanova, Sh.K.,
senior teacher of KSPU, Kostanay city

FORMATION OF THE MUSICAL CULTURE OF THE STUDENTS WITHIN THE PROGRAM "SPIRITUAL SURVIVAL"(RUKHANI ZHANGYRU)

Abstract

The article deals with the processes related to the modernization and the State Program «RUKHANI ZHANGYRU» the formation of the musical culture of university students. Contributing to the formation of a world of spiritual values of the younger generation, ideas about musical traditions, patriotism and diligence, respect for the individual. Interest in local musical culture, classical music, folk music traditions.

Keyword: *formation of musical culture of university students, training of specialists, higher education system, spiritual values, young generation, traditions, classical music, folk music.*

1. Introduction

Kazakhstan, having become involved in the global process of globalization, seeks to take a worthy place among the most developed countries. In the State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020, "one of the most important problems of modernization of the education system is the formation of an intellectual nation whose representatives possess not only competitive knowledge, creative thinking, but also high civil and moral principles, a sense of patriotism and social responsibility " [1].

In the article of the Head of State "A look into the future: modernization of public consciousness" it is said that Kazakhstan should take a worthy place in the world thus to keep its identity and culture. Therefore, it is important to concentrate, change itself and, through adaptation to the changing conditions, take the best of what the new era bears in itself. Modernization is impossible without changing a number of stereotypes.

The modern socio-cultural situation is characterized by a number of changes not only in the structure and content of the education system as a whole, but also in the approach to education. This is expressed in the formation of a new education paradigm, at the center of which is the development of the culture of the individual and of his creative beginnings [2, p. 1].

Humanitarian sciences accustom a young man to the riches of the world and national culture, promote the establishment of mutual understanding and harmony among peoples. They contribute to the formation of a world of spiritual values of the younger generation, representations of dignity and honor, responsibility and duty, rights and obligations, patriotism and diligence, respect for the personality and charity.

Training of specialists in the system of higher education testifies to the need for scientific search for effective educational technologies. Search for sources and means of the educational pro-

cess contributing to the development of professional and socially significant personal qualities among students, such as independence, initiative, activity, responsibility.

Thus, the formation of culture, including the musical culture of students, is an actual problem of the education system of Kazakhstan society. It is important to pay special attention to the education of the musical culture of the students as personal qualities, future specialists who are educated in higher educational institutions of Kazakhstan.

2. Materials and methods

The following research methods were used in the work: study and analysis of scientific musical literature materials. Normative documents (programs, etc.). Articles of mass media (magazines); pedagogical observation, conversation, analysis of products of students' activities. Generalization and synthesis of the used material.

3. Results and discussions.

Historically, Kazakhstan has always been a crossroads, a meeting place and a dialogue between different cultures and civilizations of the East and West. For many centuries our ancestors preserved their national culture. The current state of the musical culture of Kazakhstan is characterized by the coexistence of musical cultures, the traditions of ethnic groups inhabiting our republic. The formation of musical culture of the students is inseparably linked with the comprehension of music of various styles and directions. Orientation of musical culture of students on revival and enrichment of national culture and musical traditions. Awareness and acceptance of the cultural experience of previous generations by young people is "The first condition for the modernization of a new type is the preservation of their culture, their own national code" [3]. Therefore, the appeal, first of all, to the huge stratum of the local musical culture, the traditions of folk music can be one of the fundamental factors for the formation of the artistic world and the musical culture of students.

We can note the activation of traditional music, that is expressed in new forms of concert activity of traditional musicians, TV programs, traditional music festivals, active penetration of traditional genres – terme, zhyr, aytys, kyu – into the repertoire of pop musicians who create new and unusual versions of these genres.

One of the main functions of music is the value information about the surrounding life. In general, the formation of the foundations of musical culture of students is undoubted connected with musical interest, its formation and development, and the development of musical abilities contributes to raising the level of the general musical culture of the students. The problem of development of creative abilities, ability to perception of music, taking into account its versatile influence on personal development of the students is actualized. Musical culture contributes to the expansion of emotional experience, increases the stability of heuristic processes, develops imagination, that is, affects creativity as a whole.

Musical culture does not exist without the development of creative abilities of students, it plays a positive role in the process of teaching special and humanitarian disciplines; creates favorable conditions for the disclosing of creative abilities, individual talent and creative amateur performance students.

An important means of organizing various creative activities of students are various forms of out-of-class work: circles and amateur groups, organization of meetings with cultural workers, holding musical and creative competitions, brain rings, curatorial hours. Such types of events allow actualizing the subject experience of students in the process of participation in out-of-class activities. Reliance on the experience of students, obtained in the process of studying the subject of music in high school, obtained as a result of the implementation of extra-curricular and extracurricular musical activities for teaching in secondary school (studying at a children's music school, visiting vocal, instrumental and dance clubs, House of Culture, etc.). By listening to audio materials, students have an opportunity to get acquainted with the outstanding performers of folk, symphonic, jazz music. With Kazakh and foreign musicians, choral collectives, performances of world opera stars, ballet; instrumental music (solo performers, ensembles). Fragments of video materials of creative concerts of composers or leading musicians of performers, enrich the aesthetic tastes of students and add to the world musical culture [4.p.65].

Planning activities for the formation of students' musical culture can be organized in two ways. The first direction on comprehension the unity of images of the world and sound, as comprehension of the unity of music and life. The direction is based on the principles of variation in the meaning of interpretation in the embodiment of the vital phenomenon in music. Reliance on the experience of students, obtained in the process of mastering other academic disciplines in the university, in the process of performing various types of extracurricular activities of musical orientation. Performance of musical orientation allows students not only to update their experience, but also to transfer it to each other in the process of joint activity.

Another direction, through the prism of mentality, is the traditional musical culture of the native land. The realization of this direction through a number of traditional folklore and ceremonial holidays: Christmas, Nauryz Meiramy, etc. The staging of the learned songs can be used on thematic evenings devoted to historical events, acquaintance with folk traditions and holidays of our multinational state. Preparation of reports on the work of composers, additional material on the musical culture, musical traditions of the peoples of Kazakhstan.

Forms of educational work can be different, most often students participate in the activities of the university: concerts, competitions, festivals, amateur performances, musical and literary evenings, round tables, discussions, debates. Their subjects are diverse from creative competitions that reveal the vocal and creative abilities of students, festivals and competitions devoted to state holidays or anniversaries, etc. In the process of this work, students join creativity, develop musical taste and expand musical horizons. The results of musical activity are arranged in the form of organizing musical concerts, thematic evenings, etc.

The use of highly artistic musical works in all concert events is another priority direction in the development of students' musical culture and means of influencing the public. An example of such an approach can be state, national, traditional and citywide holidays: Independence Day of the Republic of Kazakhstan, Student's Day, Festival-festival of amateur performances, Festival "Francophonie", "Two stars" [4.p.66].

4. Conclusions.

The musical culture of students entered a new stage of development, the tendencies of globalization in the world community, the development of musical art in the context of new historical and cultural realities, require the development of new approaches and methods of addressing the origins [5. p.3].

The future of the country, its competitiveness, integrity are determined by such valuable components as readiness for interethnic communication, tolerance to the national peculiarities of various ethnic groups, respect for cultural values of peoples living in different countries of the world, language tolerance, patriotism [6. p.20].

Due to the tremendous emotional impact, musical art can generate in man the need for the manifestation of spirituality, sublime feelings, intellect, creative instincts.

Thus, the formation of the musical culture of university students by means of socio-cultural activities by objects of musical culture should be regarded as a historically conditioned, pedagogically directed and socially-demanded process.

References

Akbuzhurova, S.Zh. Formation of musical culture of students in the system of higher education: dis. master of ped. sciences. [Text] / S.Zh. Akbuzhurova. – Kostanay, 2014. – P.65.

Gribkova, O.V. Theory and practice of the formation of the professional culture of a music teacher: avtoref. dis. Dr. ped. sciences. [Text] / O.V. Gribkova. – Moscow, 2010. – P.1.

The musical culture of Kazakhstan in the new contexts of the Silk Road [Text] / Muhamediuly Arystanbek // Historical, philosophical, political and legal sciences, culturology and art history. Questions of theory and practice. Tambov: Diploma, 2009. – № 3 (4). – P. 19–23.

Nazarbayev N. A. glance at the future: modernization of public consciousness. [Electronic resource]. – Astana: – Access mode: http://www.akorda.kz/. Free. – Ver. from the screen.

The State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 // Kazakhstanskaya Pravda. – 2010. – The 19th of June. – P. 11-12.

Vlasenko, V.L. Socio-cultural conditions for the formation of musical culture of adolescents in institutions of additional education: author's abstract. dis. Cand. ped. sciences [Text] / Vlasenko V.L. – Tambov, 2010. – P.3.

Article received by the editorial office: 15.05.2018

АКБУЖУРОВА, С.Ж., АМИРХАМЗИН, Н.К., СЕРЖАН-АБДРАХМАНОВА, Ш.К.

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША СТУДЕНТТЕРДІҢ МУЗЫКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Бұл мақалада жоғары оқу орындары студенттерінің рухани құндылықтар әлемін, музыкалық дәстүрлерді тану, отансүйгіштік, еңбекқорлық және тұлғаға құрметпен қарау қабілеттерін дамытуға бағытталған ЖОО студенттерінің музыкалық мәдениетін модернизациялау және қалыптастыру процесі қарастырылады. Сонымен қатар, отандық музыкалық мәдениетке, классикалық музыкаға халық музыкасының дәстүріне қызығушылық арттыру мәселесі сөз етілген.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *жоғарғы орыны студенттерінің музыкалық мәдениетін қалыптастыру, мамандарды даярлау, жоғары білім беру жүйесі, рухани құндылықтар, жас ұрпақ, дәстүр, классикалық музыка, халық музыкасы.*

АКБУЖУРОВА, С.Ж., АМИРХАМЗИН, Н.К., СЕРЖАН-АБДРАХМАНОВА, Ш.К.

ФОРМИРОВАНИЕ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В РАМКАХ ПРОГРАММЫ «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ»

В статье рассмотрены процессы, связанные с модернизацией и формированием музыкальной культуры студентов вуза, способствующие формированию мира духовных ценностей молодого поколения, представлений о музыкальных традициях, патриотизме и трудолюбии, уважении к личности. Пробуждение интереса к отечественной музыкальной культуре, классической музыке, традициям народной музыки.

Ключевые слова: *формирование музыкальной культуры студентов вуза, подготовка специалистов, система высшего образования, духовные ценности, молодое поколение, традиции, классическая музыка, народная музыка.*

УДК74

Danilova, V.V.,
Master of Pedagogy, PhD, senior lecturer of KSPU
Bermuhametova, A.A.,
Master of Arts, Senior Lecturer, KSPU
Asanova, A.B.,
Master of Arts, Senior Lecturer, KSPU,
Kostanay, Kazakhstan
Ukanova, A.,
3 rd year student, KSPU, Kostanay, Kazakhstan

STUDENTS' PERCEPTION OF THE ARTICLE "RUKHANI ZHANGYRU" BY THE PRESIDENT OF KAZAKHSTAN N. NAZARBAYEV

Abstract

The article is written with the students of the Faculty of Philology. In March, a round table was held at the headline of the "Rukhani Zhangyru". The students were given an active part in the discussion of the article, which represents the development of the program in the Republic of Kazakhstan. During two months the students have been analyzing periodicals, watching television broadcasters, evaluating the situation in the Republic of Kazakhstan through the support of the Internet resources. The results of the analysis and observation are presented in the article.

Keywords: *microteaching, group work, discussion, analysis, development.*

Introduction. For 25 years, a unique state policy in the field of education was carried out, reflecting the understanding of education as a fundamental factor of success in the future. As a result, a qualitatively new system of values, goals, priorities for the state, and for every Kazakhstani was created, in contrast to the 90s of the XX century. That is why it is not accidental that the cult of knowledge is one of the directions in the article of the Head of State "A look into the future: modernization of public consciousness". Any Kazakhstani, like the nation as a whole, needs to have a set of qualities worthy of the 21st century. And among the unconditional prerequisites for this are factors such as computer literacy, knowledge of foreign languages, cultural openness. Everyone remembers what difficult times they experienced in the 90s of the last century in the spheres of education. Teachers for a long time did not receive a salary, schools had a low material and technical base, and many educational institutions needed major repairs. Those days our country had no relation with foreign countries in the sphere of education. However, gradually, much has been done during the years of Independence; life in the country began to revive.

The program article of the President N.Nazarbayev "Ruhani zhangyru" is the ideological platform, which is supposed to become the basis for a qualitative transformation of the whole country.

Materials and Methods. If we compare the current situation with the one that was in the early nineties, like heaven and earth. Now the education system has made great progress in terms of strengthening the material and technical base, building new schools. Teachers not only began to get salary on time, but also it was increased. In order to create conditions for children to study in schools equipped with new technology, the Head of State initiated the program "100 schools, 100 hospitals", within which modern schools have been built and will be built in all regions of the republic. And now there is no difference between urban and rural schools. Everywhere there are computer classes with access to the Internet, interactive whiteboards, and well-equipped special offices.

Now the teachers are entrusted with a special mission to educate the younger generation, which tomorrow will develop and strengthen our state. The main thing is to cultivate in students a sense of respect for people and love for their Motherland and not just give them knowledge. In addition, every Kazakhstani should understand that education is the most important factor of success in the future.

Results. In the article, we also have such a direction as “competitiveness”. Our President said that not only a single person, but also a nation in general, could succeed only by developing its competitiveness. Exactly the competitiveness of every person becomes a factor in the success of a nation. According to this article, every person of our country and the nation as a whole should correspond all the qualities and requirements that every person of the 21st century must possess. The President especially highlighted such factors as computer literacy, knowledge of foreign languages, cultural openness. [1;125] Therefore, there already exist a program of trilingualism and ‘Digital Kazakhstan’. Students, young people as the future of country, share the views of esteemed President Nursultan Nazarbayev. All existing programs make it possible to prepare the nation for the life of the 21st century. As a future teacher of English, especially I support the program of trilingualism, since we consider that in order to become competitive and be able to get a well-paid job; every person should know perfectly three languages (Kazakh, Russian and English). Nowadays, English has a huge influence in the world; English has become the international language of the lingua franca. In the field of scientific know-how and technological development, everyone must know English to be part of the 21st century. The English language is so popular that it has become the standard language of international communication. Currently 75% of the world mails in English, 60% of radio programs are broadcast in English, more than half of the world's publications are printed in English. All this once again proves the importance of knowledge of the English language, and therefore I think that in our country the government should popularize the English language as much as possible. If everyone will think about the future of the country as about his or her own future, only in this case our country will become competitive and will be able to enter in the top 30 of the most developed countries.

Pragmatism is one more direction of the article. Our nation has a very long and rich history. We have laid down our views on certain things, our stereotypes. Our ancestors kept from time to time their most important wealth – nature – as the apple of their eye. And they used them very carefully and economically. Because they thought about the bright future of their descendants, they tried not to waste natural resources in vain without any purpose.

For the past few years, a huge portion of our land has been used irrationally [2;2].

In addition, this led to many environmental problems in our country. Several thousand hectares of fertile land turned into zones of ecological disaster. And this is an example of an extremely non-pragmatic and careless attitude to the environment.

Pragmatism is to know your national and personal wealth, to use it economically and to plan your future accordingly, to avoid extravagance, fame and ignorance. Pragmatism in our modern world is the ability to live rationally to achieve realistic goals, focusing on education, a healthy lifestyle and professional success.

The main goal of our state is to become one of the top thirty countries of the world. To make our country one of the most leading and developed countries in the world, we must understand that pragmatism plays a huge role in this.

Discussion. We have so many great plans for the future and they can be realized only in the case of understanding the term pragmatism and its successful use in real life.

Careful attitude to our natural resources, to our nature is the key to the bright and bright future of ours. I believe that we should take an example from our ancestors. After all, they were able not only to preserve our rich, boundless land untouched, but also to pass it on to their future generation, i.e., to us. Moreover, our main task is to try to save and to pass our main richness – the nature to our future generation.

Thus, today Kazakhstanis are witnessing the birth of a new stage in the history of Kazakhstan. Its uniqueness lies in the fact that the modernization process announced by the President is implemented simultaneously in three directions: modernization of the economy, constitutional reform, laying the foundations for large-scale political modernization and modernization of public consciousness.

At the same time, he stressed that it is the third direction that is the most complicated and complex, since Kazakhstan has never faced such a task as modernizing the public consciousness. It is the core of all possible transformations in the country, and six projects are its locomotives.

Conclusions. The first of these is the project of phased transition of the Kazakh language to Latin script. The project is designed to give a new impetus to the development of the language and to integrate it into the world space, to interest and motivate citizens to learn the language.

The second project is “100 new textbooks in the Kazakh language”. Its goal is to provide Kazakhstani students with the opportunity to study the best world textbooks in Kazakh language.

The third project is "Tugan Zher", the implementation of which will strengthen the ties of man with the land, where he was born and grew, through experience and concrete assistance to a small homeland. Secondly, it will develop a culture of charity in the country and its support by the state through social responses. Thirdly, to provide scientific and educational and infrastructural support – research of history, geography, objects of the native land, its accomplishment. In general, this means that the process of serious study of local lore began.

The fourth project is "Sacral Geography of Kazakhstan". Here, the work relies on cultural memory, symbolic, sacral and cultural-historical things. In addition, the objects of this project will become places of attraction for the tourism industry.

Within the framework of the project "Modern Kazakhstan culture in the global world", conditions are now being created for presenting the best works of Kazakh culture for acquaintance of the world community with them. This will open great opportunities for the domestic creative intelligentsia.

The final project "100 new faces of Kazakhstan", will absorb the living stories of Kazakhstanis from different parts of the country, of different ages and nationalities, which will serve as a

model for compatriots. These hundred and more new faces will become the personification and portrait of modern Kazakhstan.

"All these projects are important and have a deep meaning, since modernization is a complex process. In turn, "Ruhani zhangyru" is an ideological platform, which is to become the basis for a qualitative transformation of the whole country.

References

Назарбаев Н.А. Стратегия трансформации общества и возрождения евразийской цивилизации. – М., 2000.

Нысанбаев, А. Наш путь в глобальном мире: рецензия на книгу Н. Назарбаева "Казахстанский путь" / А. Нысанбаев // Казахстанская правда. – 2007. – №8. – С.1–3.

Article received by the editorial office: 13.04.2018

ДАНИЛОВА, В.В., БЕРМУХАМЕТОВА, А.А, АСАНОВА, А.Б,

СТУДЕНТТЕРДІҢ ЕЛБАСЫ Н.НАЗАРБАЕВТЫҢ «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» МАҚАЛАСЫН ҚАБЫЛДАУЫ

Бұл мақала филология факультетінің 3 курс студенттерімен бірлесе жазылды. Наурыз айының басында ҚР Президентінің «Рухани жаңғыру» мақаласына арналған дөңгелек үстел ұйымдастырылды. 3 курс студенттері болашақта ҚР дамытуға бағытталған бағдарламалық мақаланы талқылауда белсенділік танытты. Студенттер екі ай аралығанда тақырып бойынша мерзімді басылымдарда жарық көрген мақалаларды талдап, теледидар арналарынан бағдарламалар қарап, ғаламтор материалдары арқылы ҚР-ның қазіргі жағдайына баға берді. Талдау нәтижелері мақалада келтірілді.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер: *өзара оқыту, топтық жұмыс, пікірталас, талдау, дамыту.*

ДАНИЛОВА, В.В., БЕРМУХАМЕТОВА, А.А, АСАНОВА, А.Б,

СТУДЕНЧЕСКОЕ ВОСПРИЯТИЕ СТАТЬИ ПРЕЗИДЕНТА Н. НАЗАРБАЕВА «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ»

Данная статья была написана совместно со студентами третьего курса филологического факультета. В начале марта был проведен круглый стол, посвященный статье президента «Рухани жаңғыру». Студенты третьего курса приняли активное участие в обсуждении данной статьи, которая представляет собой программу развития РК в ближайшем будущем. В течение двух месяцев студенты анализировали статьи в периодических изданиях, просматривали телевизионные передачи, посвященных данной теме оценивали ситуацию в РК с помощью интернет ресурсов. Результаты анализа и наблюдений представлены в данной статье.

Ключевые слова: *взаимообучение, групповая работа, дискуссия, анализ, развитие.*

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Әбіл Е.А. *– тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Аканбаев, Б.Н. *– гуманитарлық әлеуметтік факультетінің 2 курс магистранты, А. Байтұрсынов атындағы ҚМУ, Қостанай, Қазақстан*
Акбужурова, С.Ж. *– педагогика және психология магистрі, өнер кафедрасының оқытушысы, ҚМПУ,Қостанай, Қазақстан*
Ақанов, Ш.К. – *дене шынықтыру орталығының аға оқытушысы, ҚМПУ,*
Амирхамзин, Н.К. *– өнер кафедрасының оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Арсаева, С.Б. *– орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Асанова, А.Б. *– гуманитарлық ғылымдар магистрі, шетел тілі кафедрасының аға оқытушысы, Қостанай қ., Қазақстан*
Баймухамедов, М.Ф. *– ғылым және халықаралық байланыс проректоры,техникалық ғылымдар докторы, профессор, академик З.Алдамжар атындағы Қостанай әлеуметтік-техникалық университеті, Қостанай қ., Қазақстан*
Бақытханқызы, Н. *– 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*
Баубекова, Г.К. *– педагогика магистрі, жаратылыстану кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Бекбосынова, А.Х. *– филология ғылымдарының кандидаты,қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*
Белозерская, Е.А. *– ҚМПУ 4 курс студенті,Қостанай, Қазақстан*
Бермухаметова, А.А. *– гуманитарлық ғылымдар магистрі, шетел тілі кафедрасының аға оқытушысы, Қостанай қ., Қазақстан*
Важев, В.В. *– химия ғылымдарының кандидаты, профессор, академик З.Алдамжар атындағы ҚӘТУ, Қостанай, Қазақстан*
Губенко, М.А. *– химия магистрі, жаратылыстану кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Гурская, И.Ф. *– дене шынықтыру, спорт және туризм теориясы мен практикасы кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ,Қостанай, Қазақстан*
Данилова, В.В. *– педагогика магистрі, PhD философия докторы, шетел тілі кафедрасының аға оқытушысы, Қостанай қ., Қазақстан*
Даулетбай, Г.Т. – *халықаралық байланыс магистрі, ҚМПУ ғылым және халықаралық байланыс басқармасы ғылыми-зерттеу бөлімінің маманы*
Даулетбаев, Б.Т. *– ҚМПУ шаруашылық департаментінің бастығы*
Ергалиева, Э.М. *– химия магистрі, жаратылыстану кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ,Қостанай, Қазақстан*
Еслямов,С.Г. *– техникалық ғылымдар кандидаты, информатика және компьютерлік технологиялар кафедрасының меңгерушісі, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*
Есмагамбетова, Ш.К. *– өнер кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Жакаева, С.А. *– педагогика ғылымдарының кандидаты, өнер кафедрасының доценті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Желев, Я. – *Phd философия докторы, компьютерлік ғылымдар және инженерия факультетінің аға оқытушысы, Бургас еркін университеті, Болгария*
Жолдыбек, М.А. *– «География» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Жусупова, Д.Ж. *– өнер кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Жұмашев, М.Д. *– филология факультеті тілдер дайындығы оқу-әдістемелік орталығының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*
Ибраева, Р.Ж. *– дене шынықтыру, спорт және туризм теориясы мен практикасы кафедрасының доценті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Исмагулова, Г.К. *– шетел тілдері кафедрасының профессоры, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Карамурзина, Ж.М. *– «Туризм» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Ковш, Н.А. *– дене шынықтыру, спорт және туризм теориясы мен практикасы кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*
Колеснюк, Т.А. *– 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*

Коченда, М.В*. – музыкалық білім беру кафедрасының доценті, Челябі мемлекеттік мәдениет институты*

Кускадамова, К.С. *– филология факультеті тілдер дайындығы оқу-әдістемелік орталығының оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Қостанай қ., Қазақстан.

Монова–Желева, М*. – PhD философия докторы, бизнес–зерттеу факультетінің доценті, Бургас еркін университеті, Болгария*

Мусабаева, И.С. *– «Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 3 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Мустафа Кемаль Акгюль *– PhD философия докторы, Түрік Республикасы ғылым, өнеркәсіп және технология Министрлігі кадрларды даярлау және кеңес беру бөлімінің бастығы*

Нурмагамбетова, Л.И. *– экономика ғылымдарының кандидаты, дене шынықтыру спорт және туризм теориясы мен практикасыкафедрасының доценті, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Огиенко, И.В. *– дене шынықтыру, спорт және туризм теориясы мен практикасы кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*

Оңалбаева, К.Е. *– 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Ордашева, М.Ж. *– психология және педагогика магистрі, өнер кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Панияз, А.П. *– географиялық ғылымдар магистрі, дене шынықтыру, спорт және туризм теориясы мен практикасы кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*

Плетнева, А.Г. *– дене шынықтыру магистрі,дене шынықтыру, спорт және туризм теориясы мен практикасы кафедрасының оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*

Плохотенко, М.В. *– педагогика және психология магистрі, филология факультеті тілдер дайындығы оқу-әдістемелік орталығының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Рыжкова, Я.В. *– «Бейнелеу өнері және сызу» мамандығының 3 студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*

Сағидолла, Х.У. *– «Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Сайлаубай, А.Б. *– Абай атындағы КазҰПУ магистранты, Алматы қ., Қазақстан*

Сапиев, А.С. *– өнер кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*

Сапиева, М.С. *– педагогика ғылымдарының кандидаты, өнер кафедрасының оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*

Сартаева, С.А. *– филология факультеті «Орыс тілі мен әдебиеті» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Сейсембай, Г.А. *– қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасыныңаға оқытушы, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Сейтжанов, Т.Б. *– «Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Сексенбай, Ж.М. *– 4 курс студенті, филология факультеті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*

Сержан-Абдрахманова, Ш.К. *– филология факультеті тілдер дайындығы оқу-әдістемелік орталығының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Струнников, С.А. *– Тюмень мемлекеттік мәдениет институтының кескіндеме кафедрасының профессоры, Тюмень қ., Ресей*

Тлеумурзин, А.А. *– «Дене шынықтыру және спорт» 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Уәли, Ә.І. *– педагогика ғылымдарының магистрі, ҚМПУ оқытушысы, Қостанай қ., Қазақстан*

Уканова, А. *– 3 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*

Уразов, Д.Б. *– «Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай қ., Қазақстан*

Шаймерден, Т.Ж. *– 3 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан*

НАШИ АВТОРЫ

Абиль Е.А. *– доктор исторических наук, профессор, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Аканбаев, Б.Н. *– магистрант КГУ им.А.Байтурсынова,Костанай, Казахстан*
Акбужурова, С.Ж. *– магистр педагогики и психологии, преподаватель кафедры искусств, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Ақанов, Ш.К. *– старший преподаватель центра физической культуры, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Амирхамзин, Н.К. *– преподаватель кафедры искусств, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Арсаева, С.Б. *– старший преподаватель кафедры русского языка и литературы, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Асанова, А.Б. *– магистр гуманитарных наук, старший преподаватель КГПУ, Костанай, Казахстан*
Баймухамедов, М.Ф. *– проректор по науке и международным связям, доктор технических наук, профессор, Костанайский социально-технический университет им.З.Алдамжара, Костанай, Казахстан*
Бақытханқызы, Н. *– студентка 4 курса, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Баубекова, Г.К. *– магистр педагогики, старший преподаватель кафедры естественных наук, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Бекбосынова, А.Х. *– кандидат филолгических наук, доцент кафедры казахского языка и литературы, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Белозерская, Е.А. *– студентка КГПУ, г. Костанай, Казахстан*
Бермухаметова, А.А. *– магистр гуманитарных наук, старший преподаватель КГПУ, Костанай, Казахстан*
Важев, В.В. *– доктор химических наук, профессор, КСТУ им. академика З.Алдамжар, г. Костанай, Казахстан*
Важева, Н.В. *– кандидат педагогических наук, доцент, КГПУ, г. Костанай, Казахстан*
Губенко, М.А. *– магистр, старший преподаватель, КГПУ, г. Костанай, Казахстан*
Гурская, И.Ф*. – старший преподаватель кафедры теории и практики ФКСиТ, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Данилова, В.В. *– магистр педагогики, доктор философии PhD,старший преподаватель КГПУ, Костанай, Казахстан*
Даулетбай, Г.Т. – *магистр международных отношений, специалист научно-исследовательского центра управления науки и международных связей КГПУ*
Даулетбаев, Б.Т. *– начальник хозяйственного департамента КГПУ*
Ергалиева, Э.М. *– магистр, старший преподаватель КГПУ, г. Костанай, Казахстан*
Еслямов, С.Г. *– кандидат технических наук, заведующий кафедрой информатики и компьютерных технологий, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Есмагамбетова, Ш.К. *– старший преподаватель кафедры искусств, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Жакаева, С.А. *– кандидат педагогических наук, доцент кафедры искусств, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Желев, Я. *– доктор философии PhD, старший преподаватель факультета компьютерных наук и инженерии, Бургасский свободный Университет, Болгария*
Жолдыбек, М.А. *– студент 4-го курса специальности география, КГПУ, Костанай, Казахстан.*
Жумашев, М.Д*. – старший преподаватель учебно–воспитательного центра языковой подготовки филологического факультета, Костанай, Казахстан*
Жусупова, Д.Ж. *– старший преподаватель кафедры искусств, КГПУ, г. Костанай, Казахстан*
Ибраева, Р.Ж. *– доцент кафедры кафедры теории и практики физической культуры, спорта и туризма, КГПУ г. Костанай, Казахстан*
Исмагулова, Г.К*. – профессор кафедры иностранных языков, КГПУ, г. Костанай, Казахстан*
Карамурзина, Ж.М. *– студентка 4 курса специальности «Туризм», КГПУ, г. Костанай, Казахстан*
Ковш, Н.А. – *старший преподаватель КГПУ, г. Костанай, Казахстан*
Колеснюк, Т.А. *– студентка 4 курса, КГПУ, Костанай, Казахстан*
Коченда, М.В. *–доцент кафедры музыкального образования, Челябинский государственный Институт культуры*
Кускадамова, К.С. *– преподаватель учебно-воспитательного центра языковой подготовки филологического факультета, КГПУ, Костанай, Казахстан*

Монова-Желева, М. *– доктор философии PhD, доцент факультета бизнес-исследований, Бургасский свободный Университет, Болгария*

Мунарбаева, Б.Г. *– кандидат педагогических наук, доцент, КСТУ им. академика З.Алдамжар, г.Костанай, Казахстан*

Мусабаева, И.С. *– студентка 3 курса специальности «Физическая культура и спорт» КГПУ, г.Костанай, Казахстан*

Мустафа Кемаль Акгюль *– доктор философии PhD, начальник отдела консультирования и подготовки кадров Министерства науки, промышленности и технологии Турецкой Республики*

Нурмагамбетова, Л.И. *– кандидат экономических наук, доцент кафедры физической культуры, спорта и туризма, КГПУ, Костанай, Казахстан*

Огиенко, И.В. *– старший преподаватель кафедры теории и практики физической культуры, спорта и туризма, КГПУ г. Костанай, Казахстан*

Оңалбаева, К.Е. *– студентка 4 курса, КГПУ, Костанай, Казахстан*

Ордашева, М.Ж. *– магистр психологии и педагогики, старший преподаватель кафедры искусств, КГПУ, Костанай, Казахстан*

Панияз, А.П. *– магистр географических наук, старший преподаватель, КГПУ, г. Костанай, Казахстан*

Плетнева, А.Г. *– магистр физической культуры, преподаватель кафедры теории и практики физической культуры, спорта и туризма, КГПУ, г. Костанай, Казахстан*

Плохотенко, М.В. *– магистр педагогики и психологии, старший преподаватель учебно-воспитательного центра языковой подготовки филологического факультета, Костанай, Казахстан*

Рыжкова, Я.В. *– студентка 3 курса специальности «Изобразительное искусство и черчение», КГПУ, г. Костанай, Казахстан*

Сағидолла, Х.У. *– студент 4 курса специальности «Физическая культура и спорт», КГПУ, Костанай, Казахстан*

Сайлаубай, А.Б. *– магистрант КазНПУ им.Абая, Алматы, Казахстан*

Сапиев, А.С. *– старший преподаватель кафедры искусств, КГПУ, г. Костанай, Казахстан*

Сапиева, М.С. *– кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры искусств, КГПУ, г.Костанай, Казахстан.*

Сартаева, С.А. *– студентка 4 курса филологического факультета, специальности «Русский язык и литература», КГПУ, Костанай, Казахстан*

Сейсембай, Г.А. *– старший преподаватель кафедра «Казахский язык и литература», КГПУ, Костанай, Казахстан*

Сейтжанов, Т.Б. *– студент 4 курса специальности «Физическая культура и спорт», КГПУ, Костанай, Казахстан*

Сексенбай, Ж.М. *– студентка 4 курса филологического факультета, КГПУ, Костанай, Казахстан*

Сержан-Абдрахманова, Ш.К. *– старший преподаватель учебно-воспитательного центра языковой подготовки филологического факультета, Костанай, Казахстан*

Струнников, С.А. *– профессор кафедры живописи Тюменского государственного института культуры*

Тлеумурзин, А.А. *– студент 4 курса специальности «Физическая культура и спорт», КГПУ, Костанай, Казахстан*

Уэли, Ә.І. *– магистр педагогических наук, преподаватель КГПУ, Костанай, Казахстан*

Уканова, А. *– студентка 3 курса КГПУ, г. Костанай, Казахстан*

Уразов, Д.Б. *– студент 4 курса специальности «Физическая культура и спорт», КГПУ, г. Костанай, Казахстан*

Шаймерден, Т. Ж. *– студентка 3 курса, КГПУ, г. Костанай, Казахстан*

OUR AUTHORS

Abil, E.A. *– doctor of historical sciences, professor, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Akanbaev, B.N. *– undergraduate student of KSU named after A.Baytursynov, Kostanay, Kazakhstan*
Akanov, Sh.K. *– senior lecturer of the center of physical culture of the KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Akbuzhurova, S.Zh. *– master of Pedagogical Sciencesteacher of the Department of «Arts», KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Amirkhamzin, N.K. *– master of Pedagogical Sciencesteacher of the Department of «Arts», KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Arsaeva, S.B. *– senior lecturer of the Russian language and literature Department, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Asanova, A.B. *– Master of Arts, Senior Lecturer, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Bakytkhankyzy, N. *– 4th year student, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Baubekova, G.K. *– master of pedagogy, senior lecturer of the Department of natural Sciences, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
BaymukhamedovM.F*., – Vice-Rector for Science and International Relations, Doctor of Technical Sciences, Professor, Kostanay Social and Technical University named after Z. Aldamzhar, Kostanay, Kazakhstan*
Bekbosynova, A.Kh. *– candidate of philological Sciences, associate Professor of Kazakh language and literature KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Belozerskaya, E. A. *– A student of the KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Bermuhametova, A.A. *– Master of Arts, Senior Lecturer, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Danilova, V.V. *– master of Pedagogy, PhD, senior lecturer of KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Dauletbay, G.T. – *master of international relations, specialist of the research center of the Department of science and international relations of KSPU*
Dauletbayev, B.T. – *head of the economic Department of KSPU*
Dr. Mustafa Kemal Akgul *– head of Consultancy and Training Department of Ministry of Science, Industry and Technology, Republic of Turkey*
Ergalieva, E.M. *– master, senior lecturer, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Esmaganbetova, Sh.K. *– senior teacher of the Department of «Arts», KSPU,Kostanay, Kazakhstan*
Gubenko, M.A. *– master, senior lecturer, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Gurskaya, I.F. – *senior lecturer of Department of theory and practice, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Ibraeva, R.G. *– candidate of pedagogics D of TPPCST, KSPU, associate professor WAC Kostanay, Kazakhstan*
Ismagulova, G. K. *– Professor of foreign languages Department, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Karamurzina.J. M. *– 4-year student of the specialty "Tourism», KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Kochenda, M.V. *– associate Professor of music education, Chelyabinsk state Institute of culture*
Kolesnyuk, T.A. *– 4th year student, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Kovsh, N.A. *– senior lecturer of the KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Kuskadamova, K.S. *– master in Linguistics of RFSenior teacher of learning and educational centrefor language preparation*
Monova-Zheleva, M. *– Associate Professor PhD, Faculty of Business Studies, Burgas Free University, Bulgaria*
Munarbaeva, B.G. *– candidate of pedagogical Sciences, associate Professor, KSTU im. academician Z.Aldamzhar, Kostanay, Kazakhstan*
Musabaeva, I.S. *– 3rd year student of specialty " Physical culture and sport», KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Nurmagambetova, L. I. *– candidate of economic Sciences, associate Professor of physical culture, sports and tourism, KSPU, Kostanay, Kazakhstan of Physical Education, Sport and tourism, KSPU, c. Kostanay, Kazakhstan*
Ogienko, I.V. *– senior lecturer of the Department of theory and practice of physical culture, sports and tourism, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Onalbaeva, K.E*. – 4th year student, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Ordasheva, M.Zh. *– postgraduate, senior teacher, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Panias, A. P. *– master of geography, senior lecturer, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Pletneva, A.G. *– master of physical culture, lecturer of the Department of theory and practice of physical culture, sports and tourism, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*

Plokhotenko, V.N. *– master of pedagogical sciences, senior teacher KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Ryzhkova, Ya.V. *– 3rd year student of the specialty "Fine arts and drawing", KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Saidulla, H.W. – *4th year student of specialty " Physical culture and sport», KSPU**,** Kostanay, Kazakhstan*
Sailaybai, A.B. *– Master of Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan*
Sapiev, A.S. *– senior lecturer of the Department of arts, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Sapieva, M.S. *– Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Arts of KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Sartaeva, S.A. *– 4th year student of the faculty of Philology, specialty " Russian language and literature», KSPU**,** Kostanay, Kazakhstan*
Seisembay, G.A. *– senior lecturer of the Department " Kazakh language and literature», KSPU**,** Kostanay, Kazakhstan*
Seitganov, T.B. *– 4th year student of specialty "Physical Culture and sport" Faculty*
Seksembay, G.M. *– 4th year student of the faculty of Philology, KSPU**,** Kostanay, Kazakhstan*
Serzhan-Abdrakhmanova, Sh.K. *– senior teacher of KSPU, c. Kostanay, Kazakhstan*
Shaimerden, T.A. *– 3rd year student, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Strunnikova, S.A. *– professor of the Department of painting of the Tyumen state Institute of culture*
Tleumurzin, A.A. *– 4th year student of specialty " Physical culture and sport», KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Uali, A.I. *– master of pedagogical Sciences, lecturer of the KSPU,Kostanay, Kazakhstan*
Ukanova, A. *– 3rd year student, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Urazov, D.B. *– 4th year student of specialty "Physical Culture and sport "Faculty of Physical Education, Sport and tourism, KSPU, c. Kostanay, Kazakhstan*
Vazhev, V.V. *– doctor of chemical Sciences, Professor, KSTU im. academician Z. Aldamzhar, Kostanay, Kazakhstan*
Vazheva, N.V. *– candidate of pedagogical sciences, associate professor, KSPU**,** Kostanay, Kazakhstan*
Yesslyamov S.G*. – c.t.s, ass. proff., KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Zhakaeva, S.A. *– candidate of pedagogical Sciences, associate Professor of the Department of arts, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Zhelev, Ya. *– Head lecturer Phd, Faculty of Computer Science and Engineering, Burgas Free University, Bulgaria*
Zholdybek, M.A. *– 4th year student, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Zhumashov, M.D. *– senior teacher of the educational and educational center of language training of the philological faculty, Kostanay, Kazakhstan*
Zhusupova, D.G. *– senior lecturer of the Department of arts, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*

АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА

«ҚМПИ Жаршысы» журналы әлеуметтік-гуманитарлық, физика-математикалық, техникалық, биологиялық, химиялық-технологиялық, экономикалық ғылымдар және экология, халықаралық байланыстар салалары бойынша өзекті ізденіс нәтижелерін және бұрын жарық көрмеген мақалаларды жариялайды.

Редакция алқа мүшелерінің журнал материалының мазмұнына сын-пікір білдіргеннен кейін басылымға ұсыну шешімі шығарылады. Қабылданбаған мақалаларды редакциялық алқа мүшелері қайта қарастырмайды.

Мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарияланады.

Журнал жыл барысында төрт рет шығарылады (қаңтар, сәуір, шілде, қазан).

«Қазпошта» АҚ кез келген бөлімінде журналға жазылуға болады. Жазылым индексі 74081.

Мақалаға қойылатын талаптар:

Мәтіннің көлемі сөз аралықтары мен сілтемелерді қоса алғанда 15000-нан 60000 таңбаға дейін болуы қажет (парақтың 0,3 бөлігінен 1,5 бетке дейін).

Мәтінді жазуға байланысты техникалық талаптар:

Шрифт: Times New Roman, шрифт өлшемі – 12, парақта орналасу қалпы – мәтіннің көлеміне байланысты.

Парақ шеттері: барлық жағынан 2 см.

Тармақтар аралығы: бірлік интервал

Абзацтар аралығы «Алдында» – жоқ, «Кейін» – «жоқ».

Азат жол «Бірінші тармақ» – 1,25.

Мәтін: парақта бір бағана.

Мақаланың басқы беті келесі ақпараттарды қамтуы қажет:

1. *ӘОЖ коды* Қалың әріптермен беттің сол жағына жазылады.

Авторлық материалға ӘОЖ кодын http://teacode.com/online/udc/ мына сілтеме арқылы алуға болады.

2. *Автордың аты-жөні*, қалың әріптермен беттің оң жағына «Мақаланың атауынан» бір тармақ төмен жазылады.

3. *Авторлар туралы ақпарат*: ғылыми дәрежесі, қызметі, қызмет орны, қаласы, мемлекеті автордың аты-жөнінен төмен беттің оң жағына көлбеу әріптермен жазылады.

4. *Мақала атауы* қалың бас әріптермен беттің ортасында ӘОЖ кодынан кейін жазылады.

5. *Мақаланың түйініне қойылатын талаптар*. «Түйін» сөзі (орыс. «Аннотация», ағылш. «Abstract»), қалың бас әріптермен, мақала атауынан бір тармақ төмен беттің ортасында жазылады. Түйін мақаланың жарияланатын тілінде жазылады. Түйін мәтіні: сөз аралықтарын қоса алғанда 500–800 белгі, орналасу қалпы – мәтіннің көлеміне байланысты, парақ шеттері оң және сол жақтан 2 см. Бірінші тармақтан кейінгі шегініс 1,25 см. Мақала тілінде жарияланатын түйіннің орнына мақаланың жарияланатын тілінде түпкі түйіннің (резюме) жазылуы мүмкін.

6. *Мақаланың түпкі түйіні.* Мақала жарияланатын тілден бөлек, мақала атауының аударылымымен екі тілде жазылады. Түпкі түйін мәтіні: қалың әріптермен жазылады, орналасу қалпы – беттің сол жағында әдебиеттер тізімінен соң жазылады, сөз аралықтарын қоса алғанда 500-800 белгі, көлбеу әріптермен жазылады, орналасу қалпы – мәтіннің көлеміне байланысты, бірінші тармақтан кейінгі шегініс – 1,25 см.

7. *Мақаланың мәнін ашатын сөздер* (5-тен 8-ге дейін сөз).

Мақаланың мәнін ашатын сөздер үш тілде «Түйін» және «Түпкі түйіннен» төмен жазылады. «Мақаланың мәнін ашатын сөздер» тіркесі (орыс. «Ключевые слова», ағылш. «Keywords»): қалың әріптермен, беттің сол жағына жазылады, парақ шеттері оң және сол жақтан – 2 см., «Мақаланың мәнін ашатын сөздер» тіркесінен кейін қос нүкте қойылады.

Мақаланың мәнін ашатын сөздер «Мақаланың мәнін ашатын сөздер» тіркесінен соң қос нүктеден кейін жазылады.

8. *Негізгі мәтін бөлімдері.*

1. Кіріспе (орыс. – Введение, ағылш. – Introduction)

2. Материалдар және әдістер (орыс. – Материалы и методы, ағылш. – Materials and Methods)

3. Нәтижелер (орыс. – Результаты, ағылш. – Results)

4. Талқылау (орыс. – Обсуждение, ағылш. – Discussion)

5. Қорытынды (орыс. – Выводы, ағылш. – Conclusions)

6. Ризалық білдіру (орыс. – Благодарности, ағылш. – Appreciation)

3 және 4 *бөлімдер* біріктірілуі мүмкін, 6 бөлім – қажеттілік туындаған жағдайда.

Мақала бөлімдері нөмірленуі тиіс. Бөлім атауларының жазылуы – Times New Roman шрифі, шрифт өлшемі – 12, қалың әріптер, орналасу қалпы – беттің сол жағында.

Мәтінде белгілі бір тармақты немесе тізімді белгілеуде араб сандары қолданылады.

9. *Әдебиеттер тізімі* (орыс. – *Список литературы*, ағылш. – *References*). Әдебиеттерге сілтеме жасалғанда мәтінде автордың аты-жөні және дөңес жақшаның ішіне әдебиеттің шыққан жылы жазылады; мысалы, Кузнецов (1999), немесе Smith (2003), немесе Petrov, Johnson (1997).

Әдебиеттер тізімі мақаладан кейін жазылады. «Әдебиеттер тізімі» тіркесі Times New Roman шрифімен, шрифт өлшемі – 12, қалың әріптермен жазылады, шегініс 1,25 см. Әдебиеттер тізімі нөмірсіз жалпы тізім ретінде жазылады, шрифт өлшемі – 11, шегініс – 1,25 см. Алдымен қазақ тіліндегі дереккөздер, кейін орыс тіліндегі содан соң шетел тілдеріндегі дереккөздер келтіріледі. Тізім 7.1-2003 МССТ сәйкес әліпби бойынша жазылады.

Кітаптардың шығыс деректері автордың тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, жарияланған орны, басылымы, шыққан жылы, беттері, мысалы, (Семенов, В.В. Философия: мыңжылдықтар нәтижесі. Философиялық психология) [Мәтін] / В.В. Семенов. – Пущино: ПНЦ РАН, 2000. 60–65 б.б.)

Журнал, мерзімді басылымдардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: мақала атауы, автор, журнал атауы, жылы, басылым нөмірі, беттер (Маркетинг нарықтық басқарудың концепциясы ретінде [Мәтін] / Е.П. Голубков // Ресейдегі және шетелдердегі маркетинг. – 2001. – № 1. – 89–104 б.б.).

Электрондық ресурстардың шығыс деректері де мақала атауын, автор туралы ақпаратты, мақаланың шығу орнын, мерзімін, сонымен қатар, ақпараттық тасымалдаушы, жүйелік талаптар, ғаламтор ресурстарын қолдану мүмкіндіктері (шетелдік классикалық өнердің көркем энциклопедиясы) [Электрондық ресурс]. – Электрон. мәтіндік, граф., мәліметтер және қолданбалы бағдарлама. (546 Мб). – М.: Үлкен Ресей. энцикл. [және т.б.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + Пайдаланушы нұсқаулығы (1 с.). – Жүйелік . талаптар: ДК 486 және жоғары; 8 Мб жедел жады; Windows 95 немесе жаңарақ; SVGA 32768 және одан да сапалы; 640x480; 4x CD-ROM дискжетегі; 16 бит. карта; компьютер жүгіртпесі; Faulkner, A., Thomas, P. Пайдаланушылардың жүргізген зерттеулері және дәлелдік медицина. [Электрондық ресурс] // Заманауи психиатрияға шолу: электрондық журнал. – 2002. – Шығуы. 16. – Қолдану режимі: http://www.psyobsor.org).

10. *Кестелерді жасау.*

Әрбір кесте нөмірленуі тиіс және атауы болуы қажет. Кесте нөмірі және атауы кестеден жоғары орналасуы қажет. Мысалы, «*Кесте 1*» («*Таблица 1*», «*Table 1*»), кесте атауы сызықшадан кейін Times New Roman шрифімен беттің ортасында жазылады, шрифт өлшемі – 11, кестедегі мәтіннің орналасу қалпы – беттің сол жағы.

11. *Графикалық материалдар* «Microsoft Graph» немесе «Excel» бағдарламаларында орындалуы қажет және сканерден өткізілмеуі қажет.

Графикалық бейнелер сурет немесе біртұтас объект ретінде берілуі тиіс. Графикалық объектілер беттің белгіленген жиектерінен аспай, бір беттен артық болмауы қажет.

Әрбір объект нөмірленуі және атауға ие болуы керек. Объект нөмірі мен атауы объектіден төмен орналасуы қажет. Мысашрифт өлшемі – 11, мәтіннің орналасу қалпы – беттің сол жағы.

12. *Формулалардың берілуі.*

Математикалық формулалар формулалар редакторы «Microsoft Equation» арқылы белгіленеді. Олар жақша ішінде оң жақтан нөмірленеді. Формулалар көп болған жағдайда әрбір бөлімнің формулалалрын тәуелсіз нөмірлеу ұсынылады.

13. *Редакция* ұсынылған барлық материалдарға сын-пікір білдіруге міндетті емес және материалдары қабылданбаған авторлармен пікірталасқа түспейді.

Мақалаға міндетті түрде тіркелетін ақпараттар:

– автор туралы ақпарат (үш тілде): тегі, аты, әкесінің аты (толығымен), ғылыми атағы, ғылыми дәреджесі, қызметі, жұмыс орны (ЖОО, мекеме атауы, факультет, кафедра), жұмыс телефоны, факс, тұрған үй мекен-жайы, және телефон;

– ғылым кандидаты, докторы немесе PhD докторының мақалаға қатысты сын-пікірі (ғылыми дәрежесіз авторлар үшін).

Мақалалардың қабылдануы және жариялануы бойынша сауалдар туындаған жағдайда мына мекен-жайға жүгініңіз:

Қазақстан Республикасы, 110000, Қостанай қ, Тәуелсіздік көш., 118
Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты
БСН 040340005711, БЖК KZKOKZKX
ЖСН KZ41926160118X788005
АҚ «КАЗКОММЕРЦБАНК»
№419 каб. Тел. (7142) 54-58-74 (135)
E-mail: kgpivestnik@mail.ru
Веб-сайт: press.kspi.kz

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Журнал «ҚМПИ Жаршысы» публикует статьи об оригинальных и ранее не печатавшихся результатах исследований в области социально-гуманитарных, физико-математических, технических, биологических, химико-технологических, экономических наук, по экологии, международным научным связям и т.п.

Решение о публикации принимается редакционной коллегией журнала после рецензирования. Отклоненные статьи повторно редколлегией не рассматриваются.

Статьи публикуются на казахском, русском, английском языках.

Журнал выходит четыре раза в год (январь, апрель, июль, октябрь).

Подписку на журнал можно оформить в любом почтовом отделении АО «Казпочта». Подписной индекс 74081.

Требования к статьям:

Объём текста статьи должен быть от 15000 до 60000 знаков, включая пробелы и сноски (от 0,3 до 1,5 п.л.).

Технические требования к оформлению текста:

Шрифт: Times New Roman, размер шрифта – 12, положение на странице – по ширине текста.

Поля: по 2 см со всех сторон.

Междустрочный интервал: одинарный.

Интервал между абзацами «Перед» – нет, «После» – «нет».

Отступ «Первой строки» – 1,25.

Текст: одна колонка на странице.

Первая (титульная) страница статьи должна содержать следующую информацию:

1. *Код УДК.* полужирный, положение по левому краю страницы. Присвоить УДК авторскому материалу можно здесь: http://teacode.com/online/udc/.

2. *Ф.И.О. автора*, полужирный курсив, положение на странице по правому краю через строку после «Заглавия».

3. *Сведения об авторе*: ученая степень, должность, место работы, город, страна. Размещаются под Ф.И.О. автора, курсив, положение на странице по правому краю.

4. *Заглавие*, прописные буквы, полужирный, положение по центру страницы, после УДК.

5. *Аннотация к статье*. Слово «Аннотация» (каз. «Түйіні», англ. «Abstract»), полужирный, положение по центру страницы, через строку после заглавия. Аннотация оформляется на языке статьи. Текст аннотации: 500–800 знаков с пробелами, курсив, положение по ширине текста, отступы слева и справа – по 2 см., отступ «Первой строки» – 1,25. Допускается замена аннотации на языке статьи на резюме на языке статьи.

6. *Резюме к статье.* Оформляется на двух языках, отличных от языка статьи, с переводом названия статьи. Текст резюме: полужирный, положение по левому краю страницы, после списка литературы, 500–800 знаков с пробелами, курсив, положение по ширине текста, отступ «Первой строки» – 1,25.

7. *Ключевые слова* (от 5 до 8).

Ключевые слова пишутся на трех языках, размещаются соответственно под «Аннотацией» и «Резюме». Фраза «Ключевые слова» (каз. «Мақаланың мәнін ашатын сөздер», англ. «Keywords»): полужирный, положение по левому краю страницы, отступы слева и справа – по 2 см., после фразы ставится двоеточие. Сами ключевые слова указываются после фразы «Ключевые слова» в той же строке, через двоеточие.

8. *Основной текст.*

Делится на следующие разделы:

1. Введение (каз – Кіріспе, англ. – Introduction)

2. Материалы и методы (каз. – Материалдар мен әдістер, англ. – Materials and Methods)

3. Результаты (каз. – Нәтижелер, англ. – Results)

4. Обсуждение (каз. – Талқылау, англ. – Discussion)

5. Выводы (каз. – Қорытынды, англ. – Conclusions)

6. Благодарности (каз. – Ризалық білдіру, англ. – Appreciation)

Разделы 3 и 4 могут объединяться, раздел 6 – по необходимости.

Разделы статьи должны быть пронумерованы. Оформление заголовков разделов – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, положение по левому краю страницы.

При выделении в тексте отдельных пунктов или списков следует использовать только арабские цифры.

9. *Список литературы* (каз. – *Әдебиет тізімі*, англ. – *References*). При ссылках на литературу в тексте указываются фамилии авторов и год издания (в круглых скобках); например, Кузнецов (1999), или Smith (2003), или Petrov, Johnson (1997).

Список литературы приводится в конце статьи и озаглавливается «Список литературы» – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, отступ 1,25. Сам список литературы оформляется как общий список без нумерации, размер шрифта – 11, отступ 1,25 см. Сначала указываются казахскоязычные источники, русскоязычные источники, затем иностранные. Список строится по алфавиту, в соответствии с ГОСТ 7.1–2003.

Выходные данные *книг* обязательно включают фамилию автора (авторов), инициалы, название, место издания, издательство, год издания, страницы (Семенов, В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология [Текст] / В.В. Семенов. – Пущино: ПНЦ РАН, 2000. – С. 60–65).

Выходные данные *статей из журналов и периодических изданий* указывают в следующем порядке: название статьи, автор, название журнала, год, номер издания, страницы (Маркетинг как концепция рыночного управления [Текст] / Е.П. Голубков // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – С. 89–104.).

Выходные данные *электронных ресурсов* также представляют информацию об авторе, названии, дате и месте издания или публикации, также указывается информационный носитель, системные требования, режим доступа (к интернет-ресурсам) (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. Текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв.карта; мышь.; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: http://www.psyobsor.org).

10. *Оформление таблиц.*

Каждая таблица должна быть пронумерована и иметь заголовок. Номер таблицы и заголовок размещаются над таблицей. Номер оформляется как «*Таблица 1*» («*Кесте 1*», «*Table 1*»), заголовок таблицы размещается через тире, шрифт – Times New Roman, размер – 11, по центру страницы. Положение текста в таблице по левому краю шрифт – Times New Roman, размер – 11.

11. *Оформление графических материалов.*

Графические материалы должны быть представлены «Microsoft Graph» или «Excel» без использования сканирования.

Графические объекты должны быть в виде рисунка или сгруппированных объектов.

Графические объекты не должны выходить за пределы полей страницы и превышать одну страницу.

Каждый объект должен быть пронумерован и иметь заголовок. Номер объекта и заголовок размещаются под объектом. Номер оформляется как «*Рисунок 1*» («*Сурет 1»,* «*Picture 1*») шрифт – Times New Roman, курсив, размер – 11, положение текста на странице по левому краю. Далее следует название – шрифт – Times New Roman, размер – 11.

12. *Оформление формул.*

Математические формулы оформляются через редактор формул «Microsoft Equation». Их нумерация проставляется с правой стороны в скобках. При большом числе формул рекомендуется их независимая нумерация по каждому разделу.

13. *Редакция не несет обязательств по рецензированию всех поступающих материалов и не вступает в дискуссию с авторами отклоненных материалов.*

К статье обязательно прилагаются:

– сведения об авторе (на трех языках): фамилия, имя, отчество (полностью), научное звание, ученая степень, должность, место работы (название вуза, организации, факультет, кафедра), рабочий телефон, факс, домашний адрес и телефон;

– рецензия кандидата или доктора наук, доктора PhD (для авторов без ученой степени).

По всем вопросам приема и публикации статей обращаться по адресу:

Республика Казахстан, 110000, г. Костанай, ул. Тәуелсіздік, 118
Костанайский государственный педагогический институт
БИН 040340005711 БИК KZKOKZKX
ИИК KZ41926160118X788005
АО "КАЗКОММЕРЦБАНК"
каб. №419. Тел. (7142) 54-58-74 (135)
E-mail: kgpivestnik@mail.ru
Веб-сайт: press.kspi.kz

INFORMATION FOR AUTHORS

The journal «KMPI Zharshysy» is responsible for publishing the articles about original and previously not print the results of research in the fields of social-humanitarian, physics and mathematical, technical, biological, chemical-technological, economical sciences, and in ecology, international scientific relationships and etc.

The decision to publish an article is considered by the editorial board of the journal after peer review. Rejected articles are not considered again by the editorial board.

Articles are published in Kazakh, Russian and English languages.

The journal is published four times a year (January, April, July, October).

A subscription to the journal can be obtained at any post office of JSC "Kazpost". Subscription index 74081.

Article requirements:

The volume of the text of the article should be between 15,000 and 60,000 signs, including spaces and footnotes (from 0,3 to 1,5).

Technical requirements for the registration of the text:

Print: Times New Roman, type size – 12, position on the page – width of the text.

Field: on 2 cm from all directions.

Line spacing: single.

Spacing between paragraphs «Before» – no, «After» – «no».

Space of "The first line" – 1,25.

Text: one column on the page.

The first (titular) page of the article must include the following information:

1. *UDC code.* boldface, position on the left side of the page. Assign the UDC to copyright material can be available here: http://teacode.com/online/udc/.

2. *Full name of the author,* bold italic, position on the right edge of the page through the line after the "Title".

3. *Author information*: academic degree, position, place of work, city, country are placed under the full name author's italics, position on the right edge of the page.

4. *Title*, lowercase letters, bold, centered position, after the UDC.

5. *Abstract to the article*. The word «Abstract» (каз. «Түйіні», англ. «Abstract»), boldface, centered position, in a line after the title. Abstract is made in the language of the article. Text of abstract: 500-800 signs including spaces, italics, position – the width of text, indents on the left and right – 2 cm, indentation of "the first line" – 1.25.

It is possible to replace the abstract on the language of the article to the summary on the language of the article.

6. *Summary of the article.* It is made out in two languages differ from the language of the article, with the translation of the title of the article. Text of summary: boldface, position on the left side of the page, after references, 500–800 signs including spaces, italics, position - the width of text, indentation of "the first line" – 1.25.

7. *Key words* (from 5 to 8).

Key words are written in three languages, are located accordingly under the "Abstract" and "Summary". The phrase «Key words» (каз. «Мақаланың мәнін ашатын сөздер», англ. «Key words»): boldface, position on the left side of the page, indents on the left and right – 2 cm., after the phrase there is a colon. Key words are written after the phrase "Key words" in the same line, separated by a colon.

8. *The article.*

There are following parts:

1. Introduction (каз – Кіріспе, англ. – Introduction)

2. Materials and Methods (каз. – Материалдар мен әдістер, англ. – Materials and Methods)

3. Results (каз. – Нәтижелер, англ. – Results)

4. Discussion (каз. – Талқылау, англ. – Discussion)

5. Conclusions (каз. – Қорытынды, англ. – Conclusions)

6. Appreciation (каз. – Ризалық білдіру, англ. – Appreciation)

Parts 3 and 4 may be combined, part 6 – if it is necessary.

Parts of the article should be numbered. Headings of parts –Times New Roman, size – 12, boldface, position on the left side of the page.

While highlighting only Arabic numerals should be used in the text of selected items or lists.

9. *References* (каз. – *Әдебиет тізімі*, англ. – *References*). When referring to literature in the text indicate the names of authors and year of publication (in parentheses); for example, Kuznetsov (1999), or Smith (2003), or Petrov, Johnson (1997).

References are listed at the end of the article and the headline "References" – Times New Roman, font size – 12, boldface, indent 1.25. The list itself is made out of literature as a general list without numbering, font size – 11, indent 1.25 cm.

At first, indicate the sources of Kazakh-Russian language, then foreign literature. The list is based on the alphabetical order, in accordance with GOST 7.1-2003.

Output data about books must include the name of the author (authors), initials, name, place of publication, publisher, year of publication, number of pages (Семенов, В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология [Текст] / В.В. Семенов. – Пущино: ПНЦ РАН, 2000. – С. 60–65).

Output of articles from journals and periodicals must include: title, author, journal title, year of publication, number of pages (Маркетинг как концепция рыночного управления [Текст] / Е.П. Голубков // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – С. 89–104.).

Output of electronic resources also provide information about the author, title, date and place of edition, or publication, also indicate the information carrier, system requirements, mode of access (to the Internet resources) (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод ; 16 бит. зв.карта; мышь.; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: http://www.psyobsor.org).

10. *Design of tables.*

Each table should be numbered and have a title. Table number and heading are placed above the table. Number is issued as a «*Table 1*», table heading is placed by a dash, font – Times New Roman, size – 11, on the center of the page. The position of the text in the table to the left, the font – Times New Roman, size – 11.

11. *Design of graphic materials.*

Graphic materials should be presented «Microsoft Graph» or «Excel» without scanning.

Graphical objects should be in a pattern or grouped objects.

Graphical objects should not extend beyond the page margins, and have no more than one page.

Each object must be numbered and have a title. Reference and heading are placed under the object. Number is presented as a «*Picture 1*», the font – Times New Roman, italics, size – 11, position of the text on the left edge of the page. Then, the title – the font – Times New Roman, size – 11.

12. *Design of formulas.*

Mathematical formulas are made through the «Microsoft Equation» formula editor. The numbering is affixed to the right in brackets. If there is a large number of formulas it will be recommended their independent numbering for each section.

13. *Editors are not liable for reviewing all incoming materials and does not enter into a discussion with the authors of rejected materials.*

The article must have:

- Information about the author: name, surname, patronymic (full), academic title, academic degree, position, place of work (name of institution, organization, faculty, department), office phone, fax, home address and telephone number;
- Review of the candidate or doctor of sciences, PhD doctors (for authors without scientific degree).

On all questions of reception and publication of articles contact us at:

Republic of Kazakhstan, 110000, Kostanay, Tauelsizdik street, 118
Kostanay state pedagogical institute
BIN 040340005711 BIC KZKOKZKX
PIC KZ41926160118X788005
SC "KAZKOMMERZBANK"
office №419. Tel. (7142) 54-58-74 (135)
E-mail: kgpivestnik@mail.ru
Website: press.kspi.kz

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ СӨЗ 3

ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ САРАПТАМАЛЫҚ-ШОЛУ ЗЕРТТЕУЛЕР

Әбіл, Е.А. Қазіргі заманғы тарихнамалық дискурстағы субэтнос мәселесі 5

Амирхамзин, Н.К. Акбужурова, С.Ж. Есмаганбетова, Ш.К. Домбыра аспабын үйренуші топпен меңгерудің маңызы....11

Ордашева, М.Ж., Плохотенко, В.Н. Бейнелеу өнері пәні болашақ мұғалімдерінің кәсіби-эстетикалық даярлықтарын қалыптастыру 15

*Бондаренко, Ю.Я.*Толеранттылық: штамптар және шынайылық 20

Сапиева, М.С., Кускадамова, К.С. «Музыкалық білім беру» білім беру бағдарламасын құрастыру тәжірибесі 24

Аканбаев, Б.Н. Мектеп мұғалімдерінің эмоционалды күйіп кетуінің алдын алу....28

Сайлаубай, А.Б. Иудаизм дінінің негізгі принциптері 33

Уәли, Ә.І. Студенттердің қарым-қатынас мәдениетін оқыту-тәрбиелеу үрдісінде тренинг арқылы қалыптастыру 37

Монова-Желева, М., Желев, Я. Бұқаралық ашық онлайн курстар – жоғары білім берудің мәселелері мен мүмкіндіктері 44

Даулетбай Г.Т., Даулетбаев Б.Т. Қаржы теориясының дамуы 54

ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР

Баубекова, Г.К., Жолдыбек, М.А. Ақмола облысындағы көші-қон процестерінің заманауи жағдайы 58

Баймухамедов, М.Ф., Еслямов, С. Г., Мустафа кемаль акгюль, Нейрондық желілерді каскадтау 62

Ақанов, Ш.К. 1 курс студенттерінің физикалық денсаулығын бағалау 67

Важев, В.В., Мунарбаева, Б.Г., Важева, Н.В., Губенко, М.А., Ергалиева, Э.М. Алкандардың түзілу жылуын есептеу арқылы бағалау 70

ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Жакаева, С.А., Коченда, М.В. Музыка пән мұғалімінің педагогикалық техникасының дамуының кейбір аспектілері 76

Жусупова, Д.Ж, Шәймерден, Т.Ж. Жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сыныптарындағы бейнелеу өнері сабақтарында инновациялық технологияларды қолдану 79

Сапиев, А.С., Струнников, С.А., Рыжкова, Я.В. «Оқушылардың бенелеу өнері сабақтарында қоршаған ортаны қорғау мәселесін шешу барысында рухани тәрбие беру»....85

Огиенко, И.В., Плетнева, А.Г. Дене шынықтыру сабақтарында формативті бағалау әдістерін қолдану 90

ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ

Уразов, Д.Б., Сейтжанов, Т.Б., Ибраева, Р.Г. Студенттердің жоо жағдайында өзін-өзі жетілдіру және ынталандыру тиімділігі 95

Бекбосынова, А.Х., Бақытханқызы, Н. Балалардың ойын фольклоры 99

Белозерская, Е.А., Исмагулова, Г.К. Қазақстанның іскерлік коммуникациясындағы гендерлік дискриминацияны болдырмау жолдары 107

Мусабаева, И.С., Ковш, Н.А. Жеңіл атлетика құралдарымен 15-16 жастағы ауылдық оқушылардың жылдамдық қабілеттерін дамыту әдістемесіндегі стратегиялық әдіс 112

Жұмашев, М.Д., Сартаева, С.А. Сөз экологиясы 120

Бекбосынова, А.Х., Оңалбаева, К.Е. Қаһармандық эпостардағы әйел және тұлпар образы....124

Нурмагамбетова, Л.И., Сағидолла, Х.У. Заманауи жастар мәдениеті және толеранттылық, келісім мен бірлік құндылықтары....131

Тлеумурзин, А.А., Нурмагамбетова, Л.И. Қазақстандағы этномәдени бірлестіктердің жастар қанатын қалыптастыру және институтционалдандыру 136

Карамурзина, Ж.М., Панияз, А.П. Қостанай облысының туристік кластерін қалыптастыру болашағы 145

Гурская, И.Ф., Колеснюк, Т.А. Экскурсиялық туризмді дамыту факторы ретінде ҚМПИ шекара маңы аймағымен ЖОО арасындағы ынтымақтастық 154
Сейсембай, Г.А., Сексенбай, Ж.М. Жанат әскербекқызы поэзиясындағы әйел болмысының жалғыздыққа ұмтылысы 160

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ
Акбужурова, С.Ж., Амирхамзин, Н.К., Сержан-Абдрахманова, Ш.К. «Рухани жаңғыру» бағдарламасы бойынша студенттердің музыкалық мәдениетінің қалыптасуы 167
Данилова, В.В., Бермухаметова, А.А, Асанова, А.Б. Студенттердің елбасы Н.Назарбаевтың «Рухани жаңғыру» мақаласын қабылдауы 170

БІЗДІҢ АВТОРЛАР 174

АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА 180

СОДЕРЖАНИЕ

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО 3

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОБЗОРНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Абиль, Е.А. Проблема субэтноса в современном историографическом дискурсе 5

Амирхамзин, Н.К. Акбужурова, С.Ж., Есмаганбетова, Ш.К. Значение игры инструмента домбра с группой учащихся 11

Ордашева, М.Ж., Плохотенко, В.Н. «Формирование профессионально-эстетической готовности будущих учителей изобразительного искусства» 15

Бондаренко, Ю.Я. Толерантность: штампы и реальность 20

Сапиева, М.С., Кускадамова, К.С. Опыт разработки образовательной программы «музыкальное образование» 24

Аканбаев Б.Н. Профилактика эмоционального выгорания учителей школ 28

Сайлаубай, А.Б. Основные принципы вероучения в иудаизме 33

Уэли, Ә.І. Формирование культуры отношений студентов посредством тренинга в учебно-воспитательном процессе 37

Монова-Желева, М., Желев, Я. Массовые открытые онлайн-курсы парадигмы – проблемы и возможности для высшего образования 44

Даулетбай Г.Т., Даулетбаев Б.Т. Развитие теории финансов 54

ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Баубекова, Г.К., Жолдыбек, М.А. Современное состояние миграционных процессов акмолинской области 58

Баймухамедов, М.Ф., Еслямов, С. Г., Мустафа Кемаль Акгюль, Каскадирование нейронных сетей 62

Аканов, Ш.К. Оценка физического здоровья студентов 1 курса 67

Важев, В.В.,Мунарбаева, Б.Г.,Важева, Н.В., Губенко, М.А., Ергалиева, Э.М. Расчетная оценка теплот образования алканов 70

МЕТОДИКА И ТЕХНОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН

Жакаева, С.А.Коченда, М.В. Некоторые аспекты развития педагогической техники учителя музыки 76

Жусупова, Д.Ж, Шаймерден, Т.Ж. Применение инновационных технологий на занятиях по изобразительному искусству в младших классах общеобразовательной школы 79

Сапиев, А.С., Струнников, С.А., Рыжкова, Я.В. Нравственное воспитание обучающихся в процессе решения экологических проблем на уроках ИЗО 85

Огиенко, И.В., Плетнева, А.Г. Формативное оценивание на занятиях физической культурой 90

НАУЧНЫЕ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

Уразов, Д.Б., Сейтжанов, Т.Б., Ибраева, Р.Г. Эффективность самосовершенствования и самомотивации студентов в условиях вуза 95

Бекбосынова, А.Х., Бақытханқызы, Н. Детский игровой фольклор 99

Белозерская, Е.А., Исмагулова, Г.К. Пути избежания гендерной дискриминации в деловой коммуникации Казахстана (на основе дебатов в германии) 107

Мусабаева, И.С., Ковш, Н.А. Стратегические подходы в методике развития скоростных способностей у сельских школьниц 15-16 лет средствами легкой атлетики 112

Жумашев, М.Д., Сартаева, С.А. Лингвоэкология 120

Бекбосынова, А.Х., Оналбаева К.Е. Образы женщин и скакунов в героических эпосах 124

Нурмагамбетова, Л.И., Сағидолла, Х.У. Современная молодежная культура и ценности толерантности, согласия и единства 131

Тлеумурзин, А.А., *Нурмагамбетова, Л.И.* Формирование и институционализация молодежных крыльев этнокультурных объединений в Казахстане 136

Карамурзина, Ж.М., Панияз, А.П. Перспективы развития туристского кластера в Костанайской области 145

Гурская, И.Ф., Колеснюк, Т.А. Межвузовское сотрудничество КГПИ с приграничной территорией как фактор развития экскурсионного туризма 154
Сейсембай, Г.А., Сексенбай, Ж.М. Отражение стремления женской натуры к одиночеству в поэзии Жанат Аскербеккызы 160

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРОГРАММЫ «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ»
Акбужурова, С.Ж., Амирхамзин, Н.К., Сержан-Абдрахманова, Ш.К. Формирование музыкальной культуры студентов в рамках программы «Рухани жаңғыру» 167
Данилова, В.В., Бермухаметова, А.А, Асанова, А.Б. Студенческое восприятие статьи президента Н. Назарбаева «Рухани жаңғыру» 170

НАШИ АВТОРЫ 176

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ 183

CONTENT

INTRODUCTION 3

THEORETICAL AND OVERVIEW-ANALYTICAL ARTICLES

Abil, E.A. The problem of ethnic subdivision in modern historiographical discourse 5

Amirkhamzin, N.K., Akbuzhurova, S.Zh., Esmaganbetova, Sh.K. The value of the instrument dombra playing by pupilsin a group 11

Ordasheva, M.Zh., Plokhotenko, V.N. "Formation of professional-aesthetic readiness for future teachers of fine arts " 15

Bondarenko, YU.YA., Tolerance: cliches and reality 20

Sapieva, M.S., Kuskadamova, K.S. Experience of development of educational program "music education" 24

Akanbaev, B.N. Prevention of burnout of school teachers 28

Sailaybai, A.B. The basic principles of the doctrine of Judaism 33

Uali, A.I. The formation of cultural relations of students through training in the educational process 37

Monova-Zheleva, M., Zhelev, Ya. The massive open online courses paradigm challenges and opportunities for the higher education 44

Dauletbay, G.T., Dauletbayev, B.T. The development of the theory of finance 54

EMPIRICAL RESEARCH

Baubekova, G.K., Zholdybek, M.A. The modern state of migration processes in Akmola region 58

BaymukhamedovM.F, Yesslyamov S.G.,Dr. Mustafa Kemal Akgul, Cascading of neural networks 62

Akanov, Sh.K. Assesstment of physical health of first-year students 67

Vazhev, V.V., Munarbaeva, B.G., Vazheva, N.V., Gubenko, M.A., Ergalieva, E.M. Estimates of the heats of formation alkanes 70

METHODOLOGY AND TECHNOLOGY OF TEACHING DISCIPLINES

Zhakaeva, S.A., Kochenda, M.V. Some aspects of development of pedagogical the technique of a music teacher 76

Zhusupova, D.G., Shaimerden, T.A. The use of innovative technologies in the graphic arts class in junior secondary school 79

Sapiev, A.S., Strunnikova, S.A. Ryzhkova, Ya .V. «Moral education of the environmental problems learning in the process of solving environmental issues» 85

Ogienko, I.V., Pletneva, A.G. Formative assessment in the classroom physical culture 90

SCIENTIFIC WORK OF YOUNG RESEARCHERS

Urazov, D.B., Seitganov, T.B., Ibraeva, R.G. The effectiveness of physical stimulation self-improvement students in high school 95

Bekbosynova, A.Kh., Bakytkhankyzy, N. Children's play folklore 99

Belozerskaya, E.A., Ismagulova, G.K. The ways of avoid of the gender discrimination in business communication of Kazakhstan (based on the debates in Germany) 107

Musabaeva, I.S., Kovsh, N.A. Strategic approaches in methods of development of speed abilities of rural 15-16 years' schoolchildren by means of track and field 112

Zhumashov, M.D., Sartaeva, S.A. Environmental speech 120

Bekbosynova, A.KH., Onalbaeva, K.E. Mages of women and horses in the heroic epics 124

Nurmagambetova, L.I.,Saidulla, H.W. Modern youth culture and values of tolerance, harmony and unity 131

Tleumurzin, A.A., Nurmagambetova, L.I. Formation and institutionalization of youth wings of ethno-cultural associations in Kazakhstan 136

Karamurzina, J.M., Panias, A.P. Prospects for the development of the tourist cluster in Kostanay region 145

Gurskaya, I.F., Kolesnyuk, T.A. Intergovernmental cooperation of KGPI with the border area as a factor of development of excursion tourism 154

Seisembay, G.A., Seksembay, G.M. The desire of the female nature to be alone in the poetry of Zhana Taskerbekkyzy.....160

REALIZATION OF THE PROGRAMME «RUKHANI ZHANGYRU»
Akbuzhurova, S.Zh., Amirkhamzin, N.K., Serzhan-Abdrakhmanova, Sh.K. Formation of the musical culture of the students within the program "spiritual survival"(Rukhani zhangyru).....167
Danilova, V.V., Bermuhametova, A.A., Asanova, A.B., Ukanova, A. Students' perception of the article "Rukhani zhangyru" by the president of Kazakhstan N. Nazarbayev.....170

OUR AUTHORS 178

INFORMATION FOR AUTHORS.....186

Компьютерлік беттеу: *С. Худякова*

Түзетушілер: *К. Бримжанова, А. Байгазина*

Компьютерная верстка: *С. Худякова*

Корректоры: *К. Бримжанова, А. Байгазина*

Басуға 2018 ж. 13.07. берілді.
Пішімі 60х84/8. Көлемі 14,5 б.т.
Тапсырыс № 0171 Тараламы 300 д.

Қостанай мемлекеттік педагогикалық
институтының баспасында басылған

Подписано в печать 13.07.2018 г.
Формат 60х84/8. Объем 14,5 п.л.
Заказ № 0171 Тираж 300 экз.

Отпечатано в типографии Костанайского
государственного педагогического института